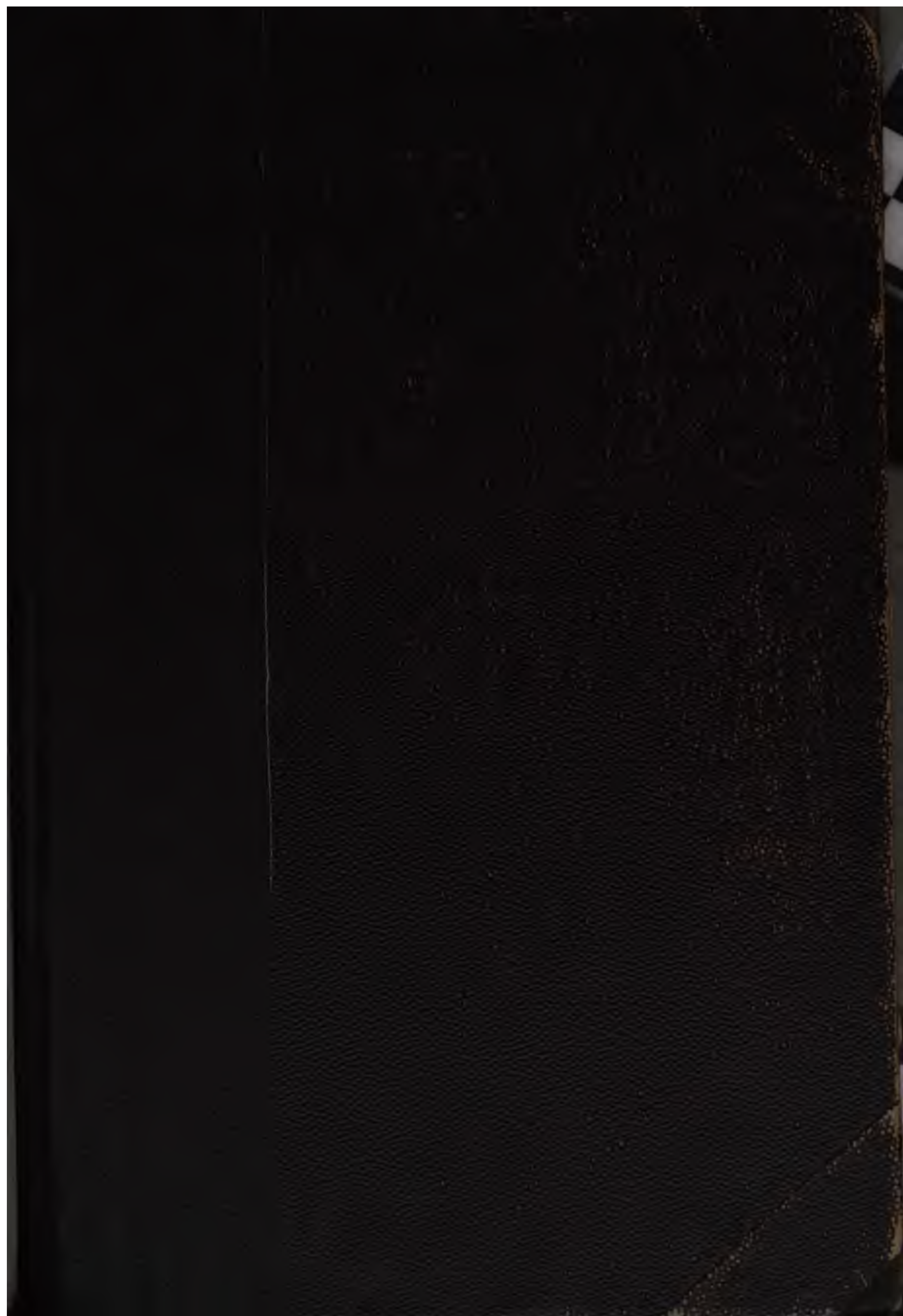

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

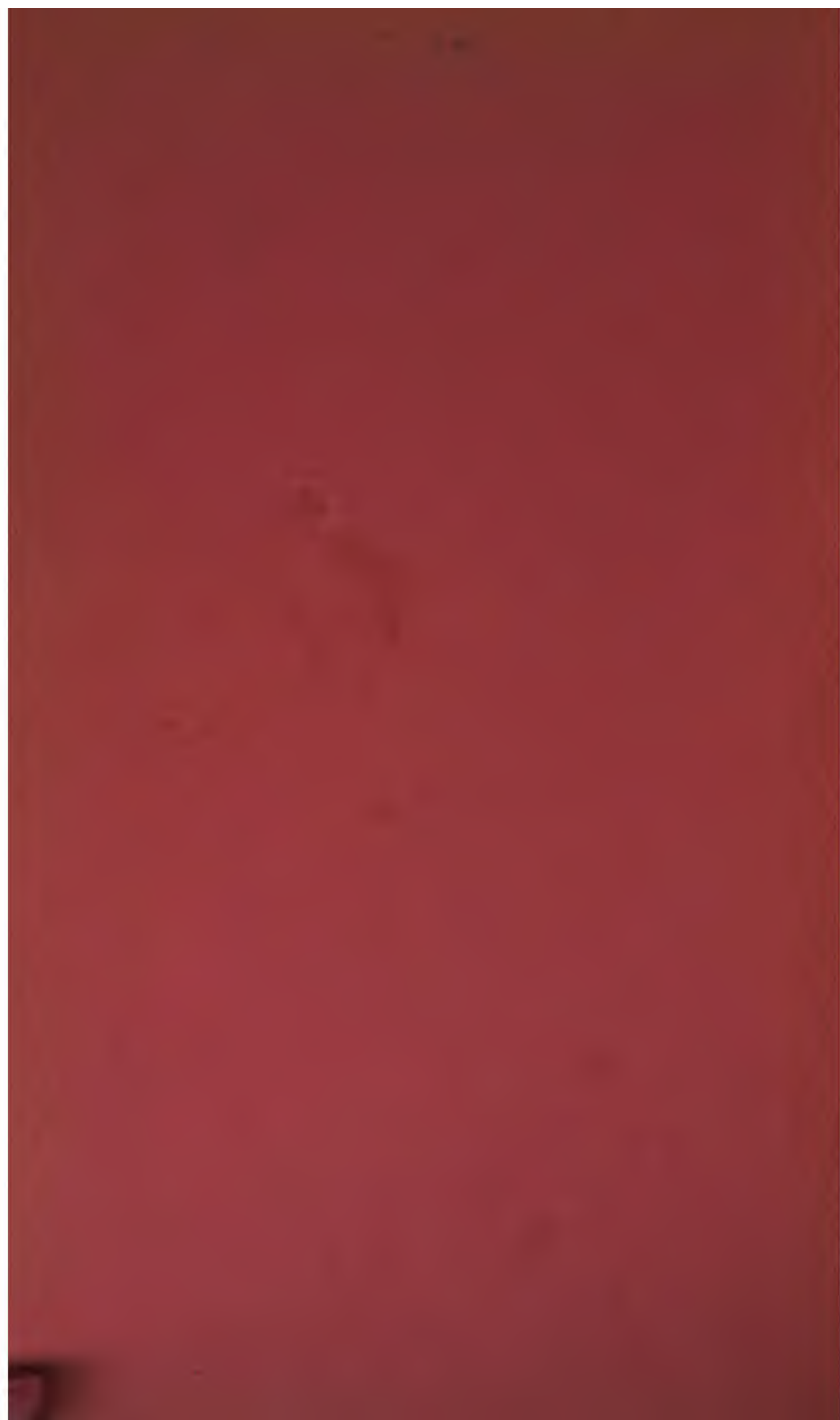

КРАТКА ВСЕОБЩА ИСТОРИЯ

ДОЛНИЙ КУРСЪ.

ИЗЛОЖЕНА ПО-ВЕЧЕТО ВЪ ЕПИЗОДИЧЕСКИ И БИОГРАФИЧЕСКИ ЧЕРТИ.

СЪСТАВИЛЪ
Д. ИЛОВАЙСКИ

ПРѢВЕДЕ
Д. В. Манчовъ,

Съ допълнение СЛОВѢНСКАТА ИСТОРИЯ

СРѢДНА и НОВА ИСТОРИЯ.

Осмо издание.

ЦѢНА 1 1/2 ЛЕВЪ

ПЛОВДИВЪ.
Издание и печатъ на Д. В. Манчовъ.
1893.

БѢЛѢЖКА.

Споредъ новата програма отъ Министерството на Просвѣщението, краткий курсъ отъ всеобщата история трѣбва да се изучи въ първитѣ два класа, или въ пето и шесто отдѣление. На това основание се отпечата това издание въ двѣ отдѣлни книги: една за първия класъ и друга за втория класъ. Освѣнь това, споредъ програмата, се допълни и историята на народитѣ отъ стара Азия; притури се на по̀-пространно и словѣнската история на срѣднитѣ и новитѣ врѣмена.

СЪДЪРЖАНИЕ.

СРѢДНА ИСТОРИЯ.

НОВА ИСТОРИЯ.

СРѢДНА ИСТОРИЯ.

I. ПРѢСЕЛЕНИЕ НА НАРОДИТѢ И ОСНОВАНИЕ НОВИ ДЪРЖАВИ.

375 — 451 — 476.

Германци. Прѣселение на народитѣ. Атила. Край на Западното Римско царство и Велики Теодорихъ. Лангобарди. Франкска държава. Происхождение на феодализъмъ. Св. Бонифаций.

Срѣдна и сѣверна Европа населявали слѣднитѣ племена: На западъ, въ Галия и Британия, живѣли *Гали*. На истокъ отъ Галитѣ живѣли *Германци*. Още пò-нататъкъ на истокъ живѣли *Словѣне*.

Германцитѣ захващали широката земя отъ Рейнъ до Висла, и отъ Нѣмско и Балтийско море до Дунавъ. Тѣ се распознавали отъ южнитѣ народи по високия растъ, по сивитѣ очи и по лескавата коса. Тѣ били много войнствени и прѣдприимчиви; живѣли просто, обличали се съ дивящки кожи, обрѫжвали се съ дървени щитове, съ сѣкири, съ копия и съ криваци; много обичали да ходѭтъ на бой и на ловъ, а въ мирно врѣме се вдавали пò-вечето на празность, въ игра на кости, на яденье и пиенье. Играта на кости тѣ толкова много обичали, че много пѫти изгубвали не само всичкия си имотъ, а и свободата си. Воеводитѣ тѣ наричали *херцоги* и *кенинги* (сир. крале).

Одинъ, богъ на слънцето, почиталъ се за главенъ богъ у Германцитѣ и отъ него зависела честьта на боя. Него си въображавали за голѣмъ човѣкъ, добрѣ обрѫженъ на бѣлъ снаженъ конь, който хвърчи по въздуха. Послѣ идѫтъ: Одиновий синъ *Торъ*, богъ на грома, обрѫженъ съ голѣмъ чукъ. Германцитѣ вѣрвали, че има и другъ свѣтъ, та, като войнствени люде, мислили си, че небесний рай е една голѣма сграда (Валхала),

КРАТКА

ВСЕОБЩА ИСТОРИЯ

ДОЛНИЙ КУРСЪ.

ИЗЛОЖЕНА ПО-ВЕЧЕТО ВЪ ЕПИЗОДИЧЕСКИ И БИОГРАФИЧЕСКИ ЧЕРТИ.

СЪСТАВИЛЪ
Д. ИЛОВАЙСКИ.

ПРѢВЕДЕ
Д. В. Манчовъ,

Съ допълнение СЛОВѢНСКАТА ИСТОРИЯ.

СРѢДНА и НОВА ИСТОРИЯ.

Осмо издание.

ЦѢНА 1 ½ ЛЕВЪ

ПЛОВДИВЪ.
Издание и печатъ на Д. В. Манчовъ.
1893.

БѢЛѢЖКА.

Споредъ новата програма отъ Министерството на Просвѣщението, краткий курсъ отъ всеобщата история трѣбва да се изучи въ първитѣ два класа, или въ пето и шесто отдѣление. На това основание се отпечата това издание въ двѣ отдѣлни книги: една за първия класъ и друга за втория класъ. Освѣнь това, споредъ програмата, се допълни и историята на народитѣ отъ стара Азия; притури се на по̀-пространно и словѣнската история на срѣднитѣ и новитѣ врѣмена.

СЪДЪРЖАНИЕ.

СРѢДНА ИСТОРИЯ.

НОВА ИСТОРИЯ.

СРѢДНА ИСТОРИЯ.

I. ПРѢСЕЛЕНИЕ НА НАРОДИТѢ И ОСНОВАНИЕ НОВИ ДЪРЖАВИ.

375 — 451 — 476.

Германци. Прѣселение на народитѣ. Атила. Край на Западното Римско царство и Велики Теодорихъ. Лангобарди. Франкска държава. Происхождение на феодализъмъ. Св. Бонифаций.

Срѣдна и сѣверна Европа населявали слѣднитѣ племена: На западъ, въ Галия и Британия, живѣли *Гали*. На истокъ отъ Галитѣ живѣли *Германци*. Още пò-нататъкъ на истокъ живѣли *Словѣне*.

Германцитѣ захващали широката земя отъ Рейнъ до Висла, и отъ Нѣмско и Балтийско море до Дунавъ. Тѣ се распознавали отъ южнитѣ народи по високия растъ, по сивитѣ очи и по лескавата коса. Тѣ били много войнствени и прѣдприимчиви; живѣли просто, обличали се съ дивящки кожи, орѫжвали се съ дървени щитове, съ сѣкири, съ копия и съ криваци; много обичали да ходѭтъ на бой и на ловъ, а въ мирно врѣме се вдавали пò-вечето на празность, въ игра на кости, на яденье и пиенье. Играта на кости тѣ толкова много обичали, че много пѫти изгубвали не само всичкия си имотъ, а и свободата си. Воеводитѣ тѣ наричали *херцоги* и *кенинги* (сир. крале).

Одинъ, богъ на слънцето, почиталъ се за главенъ богъ у Германцитѣ и отъ него зависела честьта на боя. Него си въображавали за голѣмъ човѣкъ, добрѣ орѫженъ на бѣлъ снаженъ конь, който хвърчи по въздуха. Послѣ идѫтъ: Одиновий синъ *Торъ*, богъ на грома, орѫженъ съ голѣмъ чукъ. Германцитѣ вѣрвали, че има и другъ свѣтъ, та, като войнствени люде, мислили си, че небесний рай е една голѣма сграда (Валхала),

дѣто заедно съ Одина живѣжтъ сѣнкитѣ на войницитѣ, що сж паднжли честно на бой. Тия сѣнки се наслаждаватъ съ боеве помежду си, ядятъ около накладени огньове единъ гликъ, който никога не се свръшва, и пиятъ пиво, което ги служжтъ хубави райски моми *валкирии.*

Германцитѣ се дѣлили на много племена, независими едно отъ друго. Тѣ били: *Франки* на долното течение на Рейнъ, *Алемане* на срѣдното течение на Рейнъ, *Сакси* въ сѣверна Германия, и по̀-нататъкъ *Лангобарди*, *Вандале* и пр. На̀й-източний народъ били *Готи*, които се подраздѣляли на Източни Готи и Западни. Готитѣ покорили съсѣднитѣ народи Словѣне и Фини, и владѣли отъ Карпатскитѣ планини до самитѣ брѣгове на Донъ. Но въ IV в. слѣдъ Хр. ги изпждилъ оттамъ единъ дивъ народъ *Хуни,* който дошелъ отъ Азия.

Навлизаньето на Хунитѣ въ Европа било **начало на Голѣмото Прѣселение на народитѣ.**

Хунитѣ били отъ Финско племе. Тѣхната грозота и бѣснота страшенъ страхъ задали на европейскитѣ народи. Хунитѣ имали кжсъ растъ, съ здрава направа, мурга кожа, сплесканъ носъ и малки очи; тѣ се видѣли на европейцитѣ като дяволи. Хунитѣ не се отдѣляли отъ грознитѣ си, но яки и бързи коне; денѣ и нощѣ се намирали на конетѣ, на тѣхъ яли, пили и спали. Тѣ се хранили съ корене и съ сурово месо; и на̀й-много обичали кобилешко млѣко (угуртъ). Източнитѣ Готи не можѝли да устоятъ среща тия варваре, та потеглили къмъ западъ и истикали Западнитѣ Готи. Тогава Западнитѣ Готи си оставили свърталищата, и се заселили на Старопланинския полуостровъ (375 г.). Хунитѣ останжли да живѣятъ по полянитѣ на сегашна Южна Русия и въ Унгария.

Кога царувалъ Аркадий и Онорий, (недостойни синове на Теодосия Велики) Западнитѣ Готи напустнжли Старопланинския полуостровъ и отишли да тръсятъ нови жилища къмъ западъ. Воевода имъ станжлъ храбрий Аларихъ. Той се вдигнжлъ съ народа си за-въ Италия, дѣто блазнило Германцитѣ, че ще набутатъ голѣма плѣчка. Аларихъ не срещнжлъ токо-речи никого, който да му се опре. Той призелъ съ пристжпъ самия Римъ, и тоя градъ билъ прѣдаденъ на варваретѣ да го обиратъ три дни. Аларихъ умрѣлъ на боя въ южна Италия. Готитѣ накарали робетѣ си та отбили една рѣка, и

на дъното на рѣката закопали обичния си краль съ иманьето му; послѣ пакъ заповѣдали та пустнѫли рѣката на сѫщото си мѣсто, а робетѣ, що работили, изморили, за да не знаѭтъ враговетѣ, дѣ е закопанъ Аларихъ, та да не задѣватъ праха му. Подирь това Готитѣ отишли къмъ западъ и тамъ основали *Западно Готско кралство* въ южна Галия и Испания. Още прѣди тѣхъ се втурили въ Испания Вандали, които послѣ прѣминѫли въ Сѣверна Африка и тамъ основали *Вандалско кралство.*

Атила. Около половината на V вѣкъ единъ хунски воевода, Атила, съединилъ подъ властьта си всичкитѣ хунски орди. Той не билъ доволенъ отъ даваньето, що му давали подвластнитѣ му народи, та намислилъ да налѣти на Западното Римско царство и да обере богатитѣ му градове. Тоя варваринъ билъ хитъръ и ималъ твърда воля. По изгледа си той билъ сѫщъ грозникъ Хунъ; но ималъ гърдѣлива левеность и живъ проницателенъ погледъ.

Отъ Хуни, Германци, Словѣне и други подвластни народи Атила събралъ тежка войска, пò-вече отъ 500 хиляди войника. Съ тѣхъ той отишелъ въ Германия и оттамъ прѣминѫлъ въ Галия, и, прѣзъ дѣто минѫлъ, поразилъ и оплѣнилъ всичко. Народитѣ отъ страхъ го нарекли Божий Бичъ; дори и самъ той се голѣмилъ съ това име, и думалъ, че нѣма да поникне трѣва, дѣто стѫпи коньтъ му. Народни прѣдания приказватъ за много чудеса, що станѫли въ врѣмето на това навлизанье. Напримѣръ, Парижъ (който Римлянетѣ наричали Лютеция) избавилъ една мома, света Геновева; нейнитѣ молитви отвърнѫли Хунитѣ отъ тоя градъ, на който жителетѣ се готвили вече да го напустнѫтъ съвсѣмъ. Атила отишелъ още нататъкъ къмъ брѣговетѣ на Лоара, и обиколилъ Орлеанъ. Орлеанский владика давалъ сърдце на гражданетѣ и имъ говорилъ, че Богъ ще имъ помогне. Нàй-сетнѣ забиколенитѣ дошли до голѣма нужда: крайнинитѣ на града били вече захванѫти отъ нѣприятеля, а стѣнитѣ на града се тресли отъ ударитѣ на тиранетѣ. Ония, които не могли да се биѭтъ, молили се съ все сърдце въ църквитѣ. Владиката пратилъ да разгледатъ отъ кулата; два пѫти се връщали пратенитѣ и казвали, че нищо се не види. На третия пѫть обадили, че на края на небосклона се е вдигнѫлъ голѣмъ прахъ като облакъ. „Това е

Божа помощь!“ — извикалъ владиката. И наистина, това билъ римский воевода Аеций, който, освѣнь римска войска, ималъ съ себеси съюзници Западни Готи и Франки. Атила се оттеглилъ на Каталаунско поле (въ Шампания), дѣто конницата му могла свободно да работи. Тамъ се ударили народитѣ и много кръвь се пролѣла. По-вече отъ 150,000 души паднжли на мѣстото. Искусството на Аеция и юначеството на Западнитѣ Готи надвили. Атила се принудилъ да прѣмине пакъ отвждъ Рейнъ (451 г.).

На другата година Хунский царь отишелъ съ нова сила да налегне Италия. Боязливий царь *Валентинианъ III* гледалъ да умилостиви страшния варваринъ, та пратилъ до него пратеникъ папа Левъ I съ дарове да го моли за миръ. Атила се прѣговорилъ и се върнжлъ въ столицата си. Ала тамъ Божий Бичъ ненадѣйно умрѣлъ въ деня на свадбата си, кога се женилъ за една германска княгиня. Тѣлото на царя, както казватъ, било турено въ три ковчега: въ златенъ, сребъренъ и желѣзенъ. Закопали го нощѣ на борина въ единъ пущинакъ; всичкитѣ робе, що били на погребението му, убили, за да не знае никой, дѣ се намира гробътъ на Атила и закопаното съ него оржжие и бесцѣнната плѣчка.

Хунското царство си раздѣлили помежду си циноветѣ Атилови, а послѣ съвсѣмъ било прѣмахнжто отъ въстанжлитѣ германски и словѣнски народи.

Край на Западното Римско царство и Велики Теодорихъ. Западното Римско царство се растуряло малко по малко. Неговитѣ области една по една прѣминжли въ властьта на Германцитѣ. Между това въ Англия се втурили Англи и Сакси, които живѣли край брѣговетѣ на сѣверна Германия. Тѣ основали въ Британия седемь англосаксонски владѣния (Хентъ, Сусексъ, Нортумберландъ и др.).

Прѣемницитѣ Валентинианови носили само царска титла; тѣхъ туряли на прѣстола и сваляли главатаретѣ на наемната германска войска. (Въ това врѣме римската войска по-вечето състояла отъ наемни Германци). Нàй-сетнѣ единъ отъ тия воеводи, *Одоакръ,* накаралъ послѣдния римски царь *Ромула Августула* да се отрече отъ прѣстола, и се нарекълъ самъ краль на Италия въ 476 год. слѣдъ Христа. Тая година се брои въ историята година на Паданьето Западното Римско царство.

Одоакръ не владѣлъ много врѣме Италия; той се принудилъ да отстжпи мѣстото си другиму, на единъ по̀-силенъ германски воевода, сир. на *Велики Теодориха,* источноготски краль.

Византийский царь се ималъ за правъ наслѣдникъ на сваления Ромула Августула, та съ слава оставилъ това наслѣдство на Теодориха, защото искалъ да се махнжтъ Источнитѣ Готи отъ прѣдѣлитѣ на византийската държава. Источноготский краль се вдигнжлъ на бой токо-речи съ всичкия си народъ; той повелъ до 200,000 души, които могли да носжтъ оржжие; слѣдъ тѣхъ вървѣли на колесници жени и дѣца. Слѣдъ мжчно прѣминуванье прѣзъ источнитѣ Алпийски планини, Источнитѣ Готи слѣзли въ Сѣверна Италия. Одоакръ се затворилъ въ яка Равена, и юнашки се бранилъ тамъ три години; ала гладътъ го накаралъ да се прѣдаде (493 г.). Цѣла Италия припознала властьта на Теодориха, който така основалъ тамъ *Источноготско кралство.*

Теодорихъ Велики по̀-вече отъ 30 години умно и здраво управялъ Источноготското кралство. Слѣдъ Теодориховата смърть между Готитѣ изникнжла размирица, отъ която се въсползувалъ византийский царь Юстинианъ. Прочутий му воевода Велизарий, който токо що билъ покорилъ Вандалското царство въ Африка, прѣминжлъ въ Италия, и налѣтѣлъ на Готитѣ, Юстинианъ не оставилъ Велизария да довърши боя, та го повикалъ отъ Италия; а на негово мѣсто пратилъ Нарзеса. Нарзесъ съвсѣмъ прѣмахнжлъ Источноготското кралство (554 год.). Италия станжла Византийска или Грѣцка областъ. Нарзесъ ѝ станжлъ прьвъ намѣстникъ съ титла ексархъ, и основалъ столицата си въ Равена.

Лангобарди. Ала и Гърцитѣ много врѣме не владѣли въ Италия. Тамъ се показали нови германски варваре, Лангобарди (това име ще рече: „длъгобради“). Тѣ живѣли по̀-прѣди по край Дунавъ, и имали голѣма вражда съ съсѣдитѣ си Епиди. Лангобардский краль *Албоинъ* надвилъ на епидския воевода Кунимунда; отъ черѣпа на убития му врагъ, споредъ варварския обичай, заповѣдалъ та направили чаша за трапезата; а дъщеря му Розамунда зелъ за жена. Послѣ Албоинъ прѣминжлъ Алпийскитѣ планини и призелъ сѣверна Италия (която отъ тогава зела да се нарича Ломбардия); покорилъ и една часть отъ срѣдна Италия. Но врѣдъ завоева-

нията той загинѫлъ отъ мстителната си жена. Еднѫжь на една гостба кральтъ заповѣдалъ да дадѫтъ чашата, що била направена отъ Кунимундовия черѣпъ; заедно съ другитѣ, що се намирали тамъ, той накаралъ да пие отъ неѭ и Розамунда. Това нѣщо докарало на ума на кралицата свещения обичай у варваритѣ да си отмъсти за смрътьта на татка си. Тя наговорила кралския орѫженосецъ да убие краля, и му се врекла да го земе за мѫжъ и да го направи краль. Еднѫжь, кога Албоинъ легнѫлъ да поспи слѣдъ яденьето, орѫженосецътъ въвелъ при него убийцата; Албоинъ се събудилъ и се уловилъ за ножа; но Розамунда го била привързала за одъра пò-напрѣдъ. Тогава кральтъ грабнѫлъ единъ столъ и много се бранилъ съ него, доклѣ паднѫлъ подъ ударитѣ на убийцитѣ. Слѣдъ това Розамунда трѣбвало да бѣга отъ разядосанитѣ Лангобарди, и побѣгнѫла съ другаря си въ Равена при грѫцкия ексархъ.

Лангобардскитѣ крале, ако и да продължавали завоеванията на Албоина, пакъ не могли да отнемѫтъ отъ Византия цѣла Италия. Между това Римскитѣ първосвещеници (папитѣ), като се ползували отъ далечностьта на Цариградъ, зели въ рѫцѣтѣ си не само духовната власть, а и гражданската. Тѣ юнашки бранили Римъ отъ Лангобардитѣ. Отпослѣ, кога Лангобардитѣ зели да налитатъ на Римъ, папата (Стефанъ) повикалъ на помощь Франкския краль Пипина Кѫси; Пипинъ надвилъ на Лангобардитѣ, отнелъ отъ тѣхъ Равенската областъ или *ексархата,* и ѭ далъ да ѭ владѣе Римъ-папа (755 г. Съ това завладѣванье се турило начало на една Церковна или Папска власть).

Франкска държава. Кога се прѣселявали народитѣ, Франкитѣ се заселили въ сѣверна Галия. Надъ пò-вечето Франки владѣлъ родътъ на Меровинговци, които се распознавали по дългата си коса, която никога не стригали. На края на V вѣкъ въ тоя родъ се показалъ Хлодвигъ, много хитъръ и пъргавъ кенингъ; той турилъ основа на силната Франкска държава.

Алеманетѣ владѣли тогава срѣдното течение на Рейнъ. Хлодвигъ ги покорилъ подъ Франкитѣ съ побѣдата при Цюлпихъ. (близу при Ахенъ 496 год.). Тоя бой е прочутъ по сетнинитѣ си. Хлодвиговата жена Клотилда, княгиня бургундска,

била християнка, и отъ много врѣме придумвала мѫжа си да остави поганството. Но Хлодвигъ не бързалъ. Приказватъ, че въ боя при Цюлпихъ, когато неприятелетѣ зели да надвиватъ, Хлодвигъ извикалъ съ голѣмъ гласъ, че ще се покръсти, ако надвие; въ войската му имало много галски християне; тѣ като чули, че кральтъ се обрича да се покръсти, ако надвие, насръдчили се и помогнѫли та надвилъ. Слѣдъ това Хлодвигъ съ голѣма слава се покръстилъ въ Реймсъ заедно съ дружината си. При това, когато владиката го училъ на вѣрата и му приказвалъ за мѫкитѣ на Спасителя, Хлодвигъ се начумерилъ и извикалъ: „Да бѣхъ азъ тамъ съ моитѣ Франки, щѣхъ да отмъстѭ люто за него."

Хлодвигъ наумилъ да отнеме отъ Западнитѣ Готи Аквитания или югозападна Галия, и сполучно довършилъ това нѣщо, защото Западнитѣ Готи, (сѫщо като Източнитѣ Готи и Лангобардитѣ) приели християнството отъ Арияи затова се броили за еретици, та били омразни на туземнитѣ католици: а Франкитѣ приели кръщението отъ католическото духовенство и станѫли една вѣра съ Галското население. Хлодвигъ залегнѫлъ така сѫщо да съедини подъ властьта си Франкскитѣ племена, които били покорени отъ други Меровинги. Той достигнѫлъ намѣрението си съ хитрость и злосторничество, и истрѣбилъ токо-речи всичкитѣ си роднини. Запримѣръ, той пратилъ да кажѫтъ на сина на едного кенинга така: „Баща ти е старъ и хромъ; ако умре, земята му и моето приятелство ще бѫдѫтъ твои." Бесчовѣчний синъ убилъ баща си, а него убили Хлодвиговитѣ люде; дружината на убития се склонила на думитѣ Хлодвигови, и го дигнѫли на щитъ, сирѣчь, направили го свой краль.

Другитѣ крале отъ Меровингския корень били единъ отъ другъ пò-долни, и на тѣхно врѣме управлението на държавата прѣминѫло въ рѫцѣтѣ на *палатнитѣ мерове* или *майордоми*, сир. управници на кралския имотъ. Единъ отъ майордомитѣ, *Карлъ Мартелъ*, много се прочулъ съ надвиваньето на новитѣ завоевателе, които дошли отъ истокъ сир. Арапетѣ. Арапетѣ, като покорили Испания, втурили се въ Галия; ала тамъ излѣзълъ насреща Карлъ Мартелъ съ своитѣ Франки, и се ударилъ при градъ Пуате, дѣто чудното юначество агарѣнско се съсипало отъ голѣмата Франкска сила. Арапетѣ за пръвъ пѫть тогава били надвити.ти, и се върнѫли назадъ. За

силата, съ която Карлъ давалъ удари на неприятеля въ тоя бой, извадили му прѣкоръ Мартелъ, сир. чукъ (732 г.).

Карла Мартела наслѣдилъ умний неговъ синъ *Пипинъ Кѫси*, нареченъ така за малкия му растъ (но това не му бъркало да има голѣма естествена сила). Той вече не се благодарилъ съ титлата на палатенъ меръ, та се нарекълъ краль. Съ тая мисъль Пипинъ попиталъ Римъ-Папа: кой е достоенъ да седи на царския прѣстолъ, оня, който седи безгрижно у дома си ли, или който носи товара на управлението? Папата, не ще питанье, отговорилъ откѫдѣ него. Тогава той затворилъ въ единъ монастирь послѣдния Меровингъ и си турилъ кралска корона. Отъ него се начина отъ Франкския прѣстолъ царский родъ на *Каролинговци*, наречени така отъ името на синъ му Карла Велики.

Происхождение на феодализъмъ. Св. Бонифаций. Въ всичкитѣ държави, що основали Германцитѣ, появила се *феодална* или *ленна* наредба. Тя произлѣзла по слѣдния начинъ. Въ покоренитѣ земи кралетѣ зели да раздаватъ на дружинитѣ си мѣста намѣсто заплата. Нàй-напрѣдъ тия мѣста давали до уречено врѣме, като на заемъ, отъ което се и наричали *феоди* или *лени* (сир. заемъ); а лицата, що добивали ленитѣ, били обвързани да се намиратъ за тѣхъ на военна служба; тѣ се наричали *ленници* или *васали*. А защото всичкитѣ тия васали ходѣли на военна служба на конь, то и титлата ритеръ или *рицарь* (конникъ), станѫла почетна и отпослѣ се давала вече съ особни обреди.

Горното духовенство, сир. абатитѣ (настойници на монастиретѣ) и владицитѣ и тѣ добили отъ кралетѣ и херцогитѣ земи въ ленно владѣние, и така сѫщо се броили тѣхни васали. Благочестивитѣ владалци щедро покланяли земи на цръквитѣ и на монастиретѣ.

Отъ монастиретѣ излизали обикновено распалени проповѣдници, които распространявали христянството между поганцитѣ и често се случвало да умиратъ мѫченически.

Въ Германия нàй-прочутъ проповѣдникъ на христянството билъ Бонифаций; той билъ отъ голѣмъ англосаксонски родъ. Съ благословението на римския папа той отишелъ да проповѣда у безвѣрницитѣ въ западна Германия. Съ неуморимото си залѣганье и съ сладкодумството си той много нѣщо спо-

лучилъ. Еднѫжъ той билъ въ Хесенската земя. Тамъ въ една планина имало единъ старъ дѫбъ, посветенъ на бога грома. Когато народътъ се събралъ тамъ да принесе жрътва, Бонифаций и другаретѣ му се заловили да отсѣкѫтъ светото дрѫво, за да покажѫтъ на безвѣрницитѣ, че нѣматъ сила тѣхнитѣ богове. Безвѣрницитѣ чакали, че ще падне громъ отъ небото да порази чужденеца; но за голѣмо чудо, дѫбътъ паднѫлъ безъ да стане нѣщо на христянетѣ, и тогава мнозина се покрѫстили. Римский папа далъ на Бонифация владишка титла и го направилъ *примасъ* на Германия (сир. пръвъ на Германскитѣ владици). Бонифаций нагласилъ владишкото си сѣдалище въ градъ Майнцъ. Той, кога билъ вече седемдесеть годишенъ старецъ, отишелъ да проповѣда въ земята на Фрѫзитѣ (въ Холандия); тамъ той умрѣлъ мѫченически (755 г.).

За забѣлѣжванье сѫ сѫдебнитѣ обичаи у Германцитѣ. За да се докаже, правъ ли е или кривъ оня, що се сѫди, употрѣбявали люти мѫки, запр. карали го да си тури рѫката въ врѣла вода, и да замине босъ по нажежено желѣзо, и, ако слѣдъ нѣколко дни, не останяло диря отъ попареното или изгореното, то сѫдений се припознавалъ за правъ. Сѫдбитѣ се отсичали често съ двобой, и надвилий се припознавалъ за правъ. Такъви мѫки ставали, защото Германцитѣ вѣрвали, че Богъ покорява кривия и упазва правия; затова тая сѫдба се наричала *Божия сѫдба*.

II. ВИЗАНТИЯ И АРАПЕ.

527 — 562 — 622 — 711.

Велики Юстинианъ. Иконоборство. Арапе. Моаметъ и негови прѣемници.

Велики Юстинианъ. Слѣдъ паданьето на западното Римско царство, Византийската или Грѫцката държава траяла още около 1000 години. Отъ прѣемницитѣ на Аркадия нáйпрочутъ царь билъ Великий Юстинианъ (родомъ Словѣнинъ). Уйка му Юстинъ, още кога билъ дѣте селянче, отишелъ да си трѫси честьта въ Цариградъ, и влѣзълъ въ войнишка служба; съ залѣганьето си и съ юначеството си той достигнѫлъ да стане главатарь на царската войска; а послѣ усвоилъ и самия прѣстолъ, и отредилъ за свой наслѣдникъ Юстиниана.

Юстиниановото царуванье (527 — 565 г.) се прославило по побѣдитѣ на двама негови прочути воеводи, Велизарий и Нарзесъ, които му покорили на западъ Вандалското кралство и Източноготското, а на истокъ отблъсвали налитаньето на Персѣнетѣ. Въ Цариградъ, сѫщо както и въ Римъ, народътъ много обичалъ игритѣ на цирка, нѝй-много прѣпущаньето коне. Стопанетѣ на колесницитѣ и коларетѣ, що карали конетѣ, распознавали се отъ надварницитѣ си по шара на дрѣхитѣ; тѣ гледали да си придобиѭтъ закрилници отъ гледачетѣ, а нѝй-много отъ болярскитѣ момци. Така изникнѫли партии на цирка, които се нарекли споредъ шара на дрѣхитѣ. Нѝй-голѣми партии били двѣ: Зелена и Синя, които много се мразили една друга.

Юстинианъ ималъ жена Теодора, която била отъ доленъ родъ, но много разумна и дързостна. Нѝй-напрѣдъ тя била играчка (актриса), и въ сиромашията си сполучила да угоди на Синитѣ, а Зеленитѣ ѭ отритнѫли и не щѣли да ѭ знаѭтъ. Теодора, като станѫла царица, съвсѣмъ зела да закриля Синитѣ, и склонила на тѣхна страна и царя; а Зеленитѣ зела да гони. Тая умраза на партиитѣ се протакала съ чести вълнения, биенье и убийства.

Еднѫжь Юстинианъ празнувалъ деня на възлизаньето си на прѣстола съ голѣми игри въ цирка. Зеленитѣ отеднѫжь всрѣдъ прѣпущаньето напустнѫли играта и си отишли отъ цирка, и направили голѣмо смѫщение изъ града. Синитѣ, и тѣ не били благодарни отъ отнасяньето на царя, та пò-вечето отъ тѣхъ станѫли едно съ противницитѣ си. Петь дни размирницитѣ владѣли въ столицата, и избрали другъ царь; войската се двоумила. Юстинианъ вече се готвилъ да се качи на корабь и да се махне отъ Цариградъ; ала жена му Теодора не го оставила да направи това нѣщо и му казала, че пò-добрѣ е да умре съ достоинство, а не да бѣга съ срамъ. Благодарение ней, зели се рѣшителни мѣрки. Велизарий събралъ нѣколцина вѣрни ветеране, и ненадѣйно налѣтѣлъ на цирка, дѣто побуненийт народъ се веселилъ заедно съ новия царь; тамъ станѫло страшно избиванье на Зеленитѣ, и буната била отоложена.

Юстинианъ зарѫчалъ на своитѣ законовѣдци да съберѫтъ римскитѣ закони и заповѣдитѣ на царетѣ, и да напишѫтъ отъ тѣхъ единъ законникъ. (Тоя прочутъ *Законникъ на Римското Право* послужилъ отпослѣ за примѣръ на европейскитѣ законодателства). Освѣнь това, Юстинианъ се прочулъ и съ

това, че сградилъ въ Цариградъ много хубава цръква Света София. Казватъ, че кога се свръшила сградата, Юстинианъ толкова се зарадвалъ отъ нейната хубость, че извикалъ: „Азъ те надминжхъ, Соломоне!"

Иконоборство. Отъ подирнитѣ царе за забѣлѣжванье е *Левъ Исаврянинъ* (родомъ отъ едно малоазиятско племе Исаври), който съ иконоборството си повдигнжлъ голѣмо вълнение въ държавата (въ VIII вѣкъ). Той мислилъ, че покланяньето на иконитѣ не е християнско нѣщо, та издалъ строга заповѣдь да ги не почитатъ, и заповѣдалъ да махнжтъ иконитѣ отъ цръквитѣ; но пò-вечето отъ духовенството, нàй-вече калугеретѣ, се повдигнжли за иконитѣ и надъхали простия народъ, да не оставя да се вдигнжтъ иконитѣ. Левовитѣ прѣемници гонили иконитѣ още около сто години. Нàй-сетнѣ набожната царица *Теодора,* направила пакъ да се почитатъ иконитѣ (въ 842 г.).

Нàскоро слѣдъ това прѣстола завладѣлъ умний и храбрий *Василий Македонецъ;* той билъ отъ простъ родъ; неговий родъ царувалъ близу 200 години. Подирь тоя царски родъ дошелъ родътъ на *Комненовци,* на врѣмето на които се подкачили кръстоноснитѣ походи среща моаметанетѣ.

Арапе. Отечество на моаметанската вѣра била Аравия. Тоя голѣмъ полуостровъ има неизгледими пѣсъкливи пустини, по които рѣдко има плодовити мѣста съ извори и кладенци. Тамъ отъ памтивѣка се скитатъ *бедуини* (пустински дѣца), на които всичкий имотъ състои въ коне и камили; тѣ се дѣлжтъ на много дребни племена, и се управляватъ отъ свои старѣйшини или шейки и емири. Заселенъ животъ живѣжтъ само Арапетѣ, що населяватъ бърдовитата и брѣговитата ивица на полуострова. Въ брѣговитата ивица, що е до Арапския заливъ, още въ старо врѣме имало прочути градове като Мека и Медина.

Въ Аравия имало всѣкакви вѣри: еврейска, християнска и поганска. Бедуинитѣ се покланяли пò-вече на звѣздитѣ. Мека била свещенъ градъ за всичкитѣ Арапе; тамъ било поганското светилище или храмъ *Кеабе,* въ което имало много идоли. Между друго тамъ имало единъ черенъ камень, както казватъ, пратенъ отъ небото на дѣда Аврàма. (Арапетѣ се

иматъ, че сж еднородци съ Евреитѣ; Библията казва, че тѣ сж произлѣзли отъ Аврама и Агара). Арапскитѣ поклонници непрѣстайно ходили на поклонение у Мекското светилище; тѣ обикаляли седемь пжти около Кеабето и послѣ цѣлували каменя.

Моаметъ билъ родомъ отъ Мека и отъ богатъ родъ, отъ малъкъ останжлъ сиракъ, та уйка му, който вьртѣлъ търговия съ кервание, зелъ го да го отгледа. Момчето понѣкога придружавало керванетѣ на уйка си; въ това пжтуванье по чуждина той се запозналъ съ всѣкакви народи и вѣри, научилъ се да разгледва и да размишлява. Послѣ той оправялъ търговскитѣ работи на една богата вдовица, оженилъ се за неж, и като станжлъ самоволенъ, съвсѣмъ се прѣдалъ на наклоностьта си на усамотенъ животъ и на размишляванье. Моаметъ, като истински арапинъ, билъ надаренъ съ остро въображение и съ любовь към поезия; освѣнь това той билъ много сладкодумъ, юнакъ и хубавецъ.

Моаметъ, кога станжлъ на четиредесеть години, подкачилъ да проповѣда нова вѣра. Жена му и братучедъ му Али нàй-напрѣдъ познали Моамета за пророкъ, пратенъ отъ Бога; но Мекенци не били благодарни отъ учението му, та се наговорили дори да го убиятъ. Казватъ, че враговетѣ му обиколили дори и кжщата му; но той сполучилъ да побѣгне и нѣколко дни се крилъ въ една пещера, и послѣ побѣгнжлъ въ Медина, въ 622 г. слѣдъ Христа. Тая година се нарича у Арапетѣ *хеджретъ* (бѣгство), и оттогава моаметанетѣ броятъ лѣточислението си. Мединци припознали Моамета за пророкъ, и съ тѣхна помощь той зелъ да распространява учението си между околнитѣ племена.

Моаметъ излагалъ учението си съ вдъхновени изречения и наставления, които послѣ били събрани и съставили свещената книга *Коранъ*. А вѣрата си Моаметъ нарекълъ *ислямъ* (сир. вѣра). Главнитѣ правила на тая вѣра сж тия: „Богъ (Аллахъ) е единъ, а Моаметъ е неговъ пророкъ,“ и понапрѣдъ Богъ провождалъ на земята пророци (Мойсея, Иисуса и др.), но Моаметъ е нàй-пръвъ отъ всичкитѣ. Длъжноститѣ на моаметанетѣ сж тия: често моленье, миенье, постъ и милостиня. За нàй-голѣма заслуга се имала войната съ невѣрнитѣ и распространяванието на исляма съ оржжие; на ония, които

умрѫтъ на бой за вѣрата, Моаметъ обричалъ рай. Тоя рай, споредъ неговитѣ думи, съдържа онова, което Арапетѣ нѝй-много обичатъ на свѣта, а то сѫ: хубави сѣнчести градини, много хубаво ястье, копринени възглавници и хурии или хубавици. (Моаметъ е простилъ на послѣдователетѣ си да водѭтъ много жени).

Това учение твърдѣ много насръдчило Моаметовитѣ послѣдователе; тѣ се бияли така распалено, че съсѣдитѣ имъ едни по други били надвити, и заедно съ жителетѣ на Мека, приряли новото учение. Моаметъ припозналъ Кеабето за главно светилище, но заповѣдалъ да махнѫтъ отъ него всичкитѣ идоли. Нѝскоро слѣдъ това той умрѣлъ (632 год.) отъ отрова, както самъ си мислилъ, че го отровила една еврейка. Гробътъ на Моамета се намира въ Медина.

Прѣемницитѣ на Моамета се наричали *халифи*. На врѣмето на първитѣ три халифа Арапетѣ много сполучили въ завоеванията, що билъ наченѫлъ Моаметъ; за малко врѣме тѣ покорили Сирия, Египетъ и Персия. Свещений за християнетѣ градъ Ерусалимъ и той билъ завоюванъ отъ Моаметанетѣ. Тоя якъ градъ имъ се опиралъ два мѣсеца. Нѝй-сетнѣ слѣдъ свръшваньето на всичкитѣ срѣдства, патриархътъ (Софроний) извѣстилъ на обсадителетѣ, че Ерусалимъ е готовъ да се прѣдаде, но не другояче, а на сѫщия халифъ. На онова врѣме халифъ билъ *Омаръ*, който билъ познатъ по простия си животъ. Той като се научилъ за желанието на обсаденитѣ, дошелъ до Ерусалимъ пѣшакъ, водѣщецъ за водилото камилата си, на която седѣлъ слугата му. Омаръ склонилъ да уварди Божи-Гробъ и християнскитѣ църкви; но на мѣстото на Соломоновия храмъ той заповѣдалъ да сградѭтъ джамия.

На врѣмето на четвъртия халифъ Али (братучедъ на Моамета), станѫли размирици въ Арапския халифатъ. На онова врѣме моаметанетѣ зели да се дѣлѭтъ на двѣ вѣроисповѣдни секти: на *сюнити*, сир. които припознавали свещената книга Сюни или събрание на всѣкакви прѣдания за Моаметовия животъ, и на *шиити* (отстѫпници), които отхвърляли Сюната. (На сегашно врѣме сюнити сѫ Турцитѣ, а шиити — Персѣнетѣ. Али убили, и нѣкой си *Моавия* станѫлъ халифъ. Той нагласилъ столицата си въ сирийския градъ Дамаскъ. Доклѣ царували неговитѣ прѣемници, Арапетѣ продължавали завоеванията си. Тѣ

нагласили флота и много пѫти доходили до самия Цариградъ. Но Византийското царство се избавило съ грѫцки огънь: Единъ Гръкъ изнамѣрилъ една запалителна направа, която съ особни цѣви или заедно съ кълчища, привързана на стрѣла, хвърляли възъ неприятелската флота, та ѭ запалвали. Тая направа горѣла дори и у водата, и се прѫскала съ трѣсъкъ и димъ, та плашила много Арапетѣ.

Отъ Египетъ Арапетѣ прѣминѫли покрай сѣверния брѣгъ на Африка. Оттамъ тѣ наскоро прѣминѫли въ Испания, дѣто царували тогава западнитѣ Готи. Арапский воевода Елъ-Тарикъ прѣминѫлъ прѣзъ протока (който се нарекълъ на негово име Гибралтаръ), и разбилъ западноготския краль Родрихо за три дни при Хересъ де ла Фронтера (711 г.). Родрихо се загубилъ. Арапетѣ слѣдъ това за нѣколко години покорили Пиринейския полуостровъ. Тѣ прѣминѫли и отвѫдъ Пиринейски планини въ Галия, но тамъ ги поразилъ Карлъ Мартелъ.

Испослѣ потомцитѣ на Моавия или *Омайядовци* били свалени отъ *Абулъ-Абаса,* отъ когото се начина Абасидский родъ. Тѣ прѣнесли столицата на халифата при брѣга на Тигъръ въ Багдадъ. Кога царувалъ тоя корень Халифатътъ достигнѫлъ до най-висока степень на процъвтѣваньето си. Арапетѣ прѣкѫснѫли завоеванията си; въ земитѣ, които тѣ покорили, се заловили на мирни работи, сир. на орачество, хѫдожество и търговия. Най-прочутъ халифъ отъ Абасидския корень билъ *Харунъ алъ Рашидъ* (съврѣменникъ на Велики Карла). Арапскитѣ лѣтописци пишѫтъ за него, че билъ царь разуменъ и правъ; казватъ, че той често се прѣобличалъ съ прости дрѣхи, та ходилъ изъ народа и разгледвалъ, какво правѭтъ сѫдницитѣ и заповѣдницитѣ.

Слѣдъ врѣме Арапский халифатъ се распокѫсалъ на нѣколко владовища или отдѣлни халифати. (Най-напрѣдъ се отдѣлила Испания).

III. ВРѢМЕНА НА КАРОЛИНГОВЦИ.

768 — 814 — 843 — 1066.

Карлъ Велики и негови завоевания. Карлъ управитель. Растурванье Карловата държава. Алфредъ Велики въ Англия. Вилхелмъ завоеватель.

Карлъ Велики и негови завоевания (768 -- 814). Отъ вънкашнитѣ работи на Карла найзабѣлѣжителна е неговата трайна война съ Сакситѣ.

Сакситѣ на онова врѣме били нàй-силенъ народъ въ Германия. Колкото и да се мѫчили християнскитѣ проповѣдници да ги покръстѭтъ, тѣ оставали прѣдадени на поганската си вѣра. Освѣнь това, войнишкитѣ Сакси често налитали на Франкскитѣ области. Карлъ се запретнѫлъ да смири немирнитѣ си съсѣди и да распространи между тѣхъ християнството съ орѫжие. Той отишелъ въ Саксония съ тежка войска, влѣзълъ въ свещената имъ гора и разбилъ тамъ единъ Ирменсулъ, дървенъ идолъ, когото много почитали жителетѣ. Сакситѣ направили миръ, прияли франкската войска и християнскитѣ проповѣдници; но подирь малко врѣме се побунили и испѫдили Франкитѣ заедно съ свещеницитѣ имъ. Отъ тогава се подкачила трайна война между Карла и Саксонцитѣ. Карлъ нѣколко пѫти сполучвалъ да покори неприятелетѣ; но, кога си отивалъ, тѣ пакъ вдигали глава и испѫждали Франкитѣ.

Отъ саксонскитѣ херцози нàй-страшенъ врагъ на Франкитѣ билъ Витекиндъ; той умѣялъ непрѣстайно да насърдчава съотечественицитѣ си да бранѭтъ упорито свободата си и вѣрата си. Витекиндъ станѫлъ единъ отъ юнацитѣ на германскитѣ прѣдания. Ето запримѣръ, едно прѣдание за това, какъ той въ едно и сѫщо врѣме бранилъ двѣ укрѣпени сгради. Саксонската войска се раздѣлила на два дѣла въ двѣ укрѣпени сгради, та Франкитѣ никакъ не могли да научѫтъ, дѣ се намира Витекиндъ. Коньтъ му билъ подкованъ наопаки, и нощѣ Витекиндъ ходилъ отъ ограда въ ограда. По дирята Франкитѣ мислили, че той се намира въ едната ограда, та налитали на другата; ала тамъ имъ излизалъ насреща Витекиндъ, и ги пропѫждалъ назадъ съ голѣма загуба. Нàй-сетнѣ неприятелетѣ въ едната ограда подкупили двѣ жени, които показали съ сговоренъ бѣлѣгъ, че Витекинда нѣма, и Франкитѣ тутакси призели сградата съ пристѫпъ. Карлъ склонилъ

Витекинда на миръ; саксонский юнакъ отишелъ въ стана на Франкитѣ и се покръстилъ; неговий примѣръ послѣдвали множина Сакси. Карлъ поставилъ въ Саксония владици, сградилъ цръкви и монастире.

Въ сѫщото врѣме Карлъ имал и други войни. Още прѣди това той завоювалъ съвсѣмъ Лангобардското кралство; слѣдъ това той отишелъ на бой въ Испания, която владѣли Мавритѣ, и отнелъ отъ тѣхъ земята между Пиринейски планини и рѣка Ебро. На връщанье, кога да прѣмине прѣзъ Пиринейски планини, планинцитѣ Баски избили една дружина франкска войска въ Ронсевалски долъ. Тамъ паднѫлъ рицарь Роландъ, когото поетитѣ на Срѣднитѣ вѣкове прославили послѣ като нѝй-голѣмъ юнакъ.

Така Карлъ съединилъ въ една държава народитѣ, що живѣли отъ рѣка Ебро до Елба и отъ Апенински планини до Нѣмско море, сир. пò-вечето земи, що влизали въ Западното Римско царство. За това той не щѣлъ да се благодари съ името кенингъ или краль, та наумилъ да земе титла царь. Папа Левъ III отишелъ при Карла да иска да го отбрани отъ враговетѣ му, които искали да го свалѭтъ отъ папския прѣстолъ. Карлъ самъ отишелъ въ Римъ, и утвърдилъ Лева III. Отъ благодарность за това, папата му испълнилъ желанието. На врѣхъ Коледа (800 г.), на тържествената служба Карлъ стоялъ на колѣнѣ прѣдъ олтаря, и папата му турилъ на главата златна корона, и го направилъ римски царь. Съ свирни и лития голѣма навалица народъ распалено викалъ за много години на новия царь.

Карлъ управитель. Карлъ много се трудилъ да тури редъ и добро управление въ голѣмата си държава. Той раздѣлилъ всичката Франкска държава на окрѫзи или графства, които управяли графове; попрѣдѣлнитѣ окрѫзи се наричали марки и началницитѣ имъ или *маркграфитѣ* имали на свое расположение войската, която вардила крайнинитѣ.

Карлъ залегнѫлъ и за народното образование, и за това той заповѣдалъ да се правѭтъ училища въ монастиретѣ. Самъ Карлъ обичалъ да знае отъ всичко. На онова врѣме книгитѣ били много рѣдко, та Карлъ не можилъ да се изучи добрѣ. За-това той налѣгалъ да се учи да върти мечъ и копие, да язди

конь, да пропуща и да плува. Въ тия работи той много напрѣднжлъ, станжлъ добъръ яздачъ и борецъ, и билъ единъ отъ най-силнитѣ люде на негово врѣме; той лесно прѣчупвалъ конска плоча и съ една ржка носилъ войникъ съ желѣзна ризница. Карлъ, като станжлъ царь, зелъ да усѣща, че му трѣбватъ много знания, за да реди добрѣ народа си. Затова той прѣзъ всичкия си животъ все се училъ. Нощѣ, кога му не дохождало сънъ, ставалъ та челъ; затова всѣкога ималъ подъ възглавницата си книга, и обичалъ да разгледва звѣздитѣ, а нѣкой пжть зималъ писалката да се учи да пише; ала не можилъ да се научи да пише добрѣ, защото ржката му била научена на войнишки работи.

Карлъ самъ давалъ примѣръ на пестовенъ стопанинъ: той държалъ точна смѣтка на домашнитѣ си приходи и разноски, и самъ опрѣдѣлялъ въ имота си броя на отреденитѣ за продань яйца, гжски, кокошки и др. А жена му и дъщеритѣ му, както и другитѣ франкини, прели вълна и тъкали платове.

Карлъ си приличалъ на сжщъ германецъ. Той билъ високъ, ималъ отворено и хубаво лице, лескава коса и благороденъ изгледъ. Силата си и пъргавината си той очувалъ до старость, защото билъ работенъ и живѣлъ умѣрено. Кога нѣмало война, той често ходилъ на ловъ за диви свинета, за мечки, за зубри и пр.; на онова врѣме ходеньето на ловъ било главна залъгалка на голѣмцитѣ. Карлъ носилъ дрѣхи токо-речи като другитѣ Франки; той носилъ платнѣнъ клашникъ, опасанъ съ копринenъ поясъ, чорапе и папуце, и припасанъ съ голѣмъ мечъ; отгорѣ носилъ и бѣло, кжсо намѣтало. Само кога имало събрание или голѣмъ праздникъ и кога му дохождали пратеници отъ други земи, той излизалъ прѣдъ тѣхъ съ дълго намѣтало, нашарено съ златни пчели, и на глава съ златна корона.

Карлъ се поминжлъ 72 годишенъ, въ Ахенъ, негова обичлива столица. Тѣлото му било облѣчено съ царски дрѣхи и поставено на мраморенъ столъ съ златно Евангелие въ ржцѣ, и турено въ гробницата на Ахенската църква св. Богородица, сградена отъ него. Отпослѣ го турили въ една хубава гробница.

Растурянье Карловата държава. *Голѣмата Франкска държава била съставена отъ различни народи, и само*

мощната воля на Карла Велики държала тия народи въ едно. Щомъ се поминжлъ Карлъ, и държавата му не можила да уцѣлѣе. А освѣнь това и наслѣдникътъ му *Лудовикъ* билъ много слабодушенъ, и пò-тече достойнъ за калугеръ, а не да управя такъво едно голѣмо царство. Той, защото билъ много набоженъ, нарекли го *Благочестивъ*. А за да му бжде пò-леко да управя царщината, той раздѣлилъ земята на синоветѣ си; ала отъ това раздѣлянанье се повдигнжла крамола между синоветѣ му, и дори вдигнжли ржка възъ баща си. Въ сжщото врѣме Франкското царство теглило отъ нормандскитѣ морски хайдуци (пирати).

Рѣчь „Нормане“ ще рече „сѣверни люде.“ Така се викали германцитѣ, що се заселили на полуостровитѣ Скандинавия и Югландия. Лютий сѣверенъ климатъ, бесплодната земя и околнитѣ морета ги направили немирни, войнствени и добри морци. Пò-старитѣ княжески синове наслѣдили бащинитѣ си владовища; а пò-малкитѣ набирали юнашка дружина, и съ малки корабе отивали по други земи за плѣчка; тѣ станжли познати подъ име морски крале или викинги.

Слѣдъ смъртьта на Лудовика Благочестиви, синоветѣ му *Лотаръ*, *Лудовикъ Нѣмски* и *Карлъ Плѣшиви*, се прѣговорили въ Варденъ (въ 843 г.) и си раздѣлили помежду си Франкското царство. Лотаръ добилъ Италия; Лудовикъ Нѣмски задържалъ за себе си Германия, а Карлъ Плѣшиви — Галия, която малко по малко се нарекла *Франция*. Така, държавата на Карла Велики се раздѣлила на три главни дѣла споредъ тритѣ главни народа: на Германия, Франция и Италия. Отъ тѣхъ нàй-много се удържалъ царский родъ на Каролинговци въ Франция.

Въ това врѣме се усилили нѣкои прочути васали, или херцоги, и зели да ставатъ отъ день на день самостоятелни: главни херцоги били: *Саксонский*, *Франконский* и *Швабский* (Швабия — сега Витембергъ и Баденъ), а въ Франция *Парижский* и *Нормандский* (Нормандско херцогство зело да се вика единъ дѣлъ отъ Сѣверна Франция, отстжпена на нормандскитѣ пирати). Парижский херцогъ *Хуго Капетъ* свалилъ рода на Каролинговци, и накаралъ да го направжтъ краль въ края на X вѣкъ (987 г.). Така се наченжлъ новъ царски родъ *Капетинговци*.

Алфредъ Велики въ Англия. Въ IX вѣкъ седемь англосаксонски владовища, които били нагласени въ Британия, съединили се въ една държава, която зела да се вика *Англия*. Но нàскоро слѣдъ това токо-речи всичка Англия подпаднжла подъ владичеството на Датчанетѣ. Нежь освободилъ отъ това владичество английский краль *Алфредъ Велики* (871—900 г.).

Нàй-напрѣдъ, кога зелъ да управя младий, неопитний Алфредъ, поданницитѣ му не останжли благодарни отъ поведението му. Затова еднжжь, кога налѣтѣли Датчанетѣ, напустнжли го васалитѣ му, та се принудилъ да се крие подъ друго име въ една овчарска колиба въ горага и по блатата въ западния дѣлъ на острова. Едно прѣдание казва, какво еднжжь жената на овчаря заржчала на Алфреда да нагледва хлѣба въ пещьта, и, кога дошла, намѣрила хлѣба, че прѣгорѣлъ, и нарекла гостя си бесполезенъ готованъ. Между това Алфредъ чакалъ врѣме, доклѣ Англичанетѣ не могли да търпжтъ притѣсненията на завоевателетѣ и пакъ се обърнжли къмъ краля си. Около него се събрала доста войска, съ която той изново отворилъ бой. Прѣди да се ударжтъ, Алфредъ се прѣсторилъ на английски гусларь, влѣзълъ въ стана на Датчанетѣ, и като ги веселилъ съ пѣснитѣ си, съгледалъ положението и силата на неприятеля. Датчанетѣ били разбити до кракъ, и Англичанетѣ се освободили.

Алфредъ, като Карла Велики, е прочутъ не само съ войнашкитѣ си работи, ала и съ умното си гражданско управление. Изобщо Алфредъ съ голѣма строгость гледалъ за правосждието; на негово врѣме, казватъ, ако нѣкой пжтникъ си загубвалъ вжзелъ съ злато, той можилъ да бжде увѣренъ, че никой нѣма да го побара.

Кога се довършилъ царский родъ на Алфреда Велики, голѣмцитѣ и болязетѣ въскачили на прѣстола едного отъ английскитѣ графове Харолда. Ала нему станжлъ голѣмъ противникъ нормандский херцогъ Вилхелмъ.

Вилхелмъ Завоеватель. Вилхелмъ билъ синъ и прѣемникъ на нормандския херцогъ, Роберта Дявола (нареченъ така за лошия и буйния му нравъ). Той обявилъ, че нему се пада английский прѣстолъ, та подкачилъ война съ Харолда. Около Вилхелма, освѣнь нормандскитѣ барони, събрàли се много французски и нидерландски рицаре, дързостни скитници за

плѣчка и за чудни случки, и той съ силна войска искочилъ на южния брѣгъ на Англия. Харолдъ съ своитѣ Англосаксонци свободно излѣзълъ на Вилхелма насреща, и се срещнѫлъ съ него при Хастингсъ, дѣто имало укрѣпенъ станъ. Саксонцитѣ, обрѫжени съ длъги сѣкири, юнашки отбивали неприятеля, колкото пѫти и да налиталъ на стана имъ. Тогава Вилхелмъ измислилъ една хитрость: той казалъ на една часть отъ войската си да се прѣстори ужь че бѣга; Англичанетѣ, распалени отъ боя, спустнѫли се по неприятеля и слѣзли отъ високото мѣсто; но тутакси излѣзла скритата войска, та ги забиколила. Англичанетѣ побъркали боевия си редъ, и вече не можили да устоѭтъ среща нормандскитѣ копия, та се разбили съвсѣмъ. Харолдъ билъ убитъ (1066 г.).

Отъ боя при Хастингсъ цѣла Англия паднѫла въ рѫцѣтѣ на Вилхелма Завоевателя. Той тутакси влѣзълъ въ Лондонъ, вѣнчалъ се тамъ съ кралската корона, и зелъ да гради прочутата лондонска укрѣпена сграда Тоуеръ, за да държи оттамъ въ покорность жителетѣ на столицата. Той отнелъ отъ английскитѣ голѣмци много тѣхни мѣста, и ги раздалъ въ ленъ на баронитѣ си, които така сѫщо сградили тамъ яки сгради и се натъкмили въ тѣхъ съ дружинитѣ си. Изобщо Вилхелмъ, който приличалъ на баща си, не се владалъ добрѣ съ английския народъ.

IV. БОРБА НА ЦАРЕТѢ СЪ ПАПИТѢ, ХВЕЛФИ И ХИБЕЛИНИ.

1122 — 1254.

Хенрихъ Птицеловъ и Велики Отонъ. Григорий VII и Хенрихъ IV. Конрадъ III и Фридрихъ Барбаруса. Послѣденъ Хохенщауфенъ и Сицилийска вечерня.

Хенрихъ Птицеловъ и Велики Отонъ. Въ Германия (слѣдъ довръшваньето на Каролинговци) феодалнитѣ владѣтеле си избрали за краль саксонския херцогъ *Хенриха Птицелова* (919 г. Той се нарекълъ така, защото много обичалъ да ходи на ловъ за птици). Съ избираньето краля се *сполучило*. Хенрихъ Птицеловъ накаралъ да се смирѭтъ не-

покорнитѣ херцоги, и побѣдилъ вънкашнитѣ врагове на Германия. Нѣй-прочута била борбата му съ Маджаретѣ.

Около това врѣме въ Европа се появилъ новъ азиятски народъ *Вѫгри* или *Маджаре*. Тѣ дошли отъ Уралскитѣ голини, и призели една часть отъ Дунавско поле, което отъ тогава зело да се вика Вѫгрия. Тоя дивъ, скитнически народъ си личилъ по грабливия и войнишкия характеръ и много приличалъ на прадѣдитѣ си Хуни: и Маджаретѣ били като Хунитѣ пъргави яздаче и стрѣлци съ лѫкъ. Тѣ покорили Моравскитѣ словѣне и зели да налитатъ на Германия и да ѭ опустошаватъ. Дивитѣ чети маджарски налитали като скакалци, палили села, откарвали добитъкъ, а заробенитѣ люде връзвали по двоица и ги карали въ робство.

Въ началото на царуваньето на Хенриха Птицелова, Маджаретѣ си направили обичайното налитанье. Въ наслѣдственитѣ области на Хенриха, Саксония и Турингия, нѣмало още яко много градове или крѣпости; а васалитѣ, ако и да било за тѣхъ страшно, обичайно твърдѣ бавно се събирали съ дружината си, кога ги свиквалъ кральтъ, та затова маджарскитѣ чети, безъ да ги бърка нѣкой, пробивали навѫтрѣ въ Германия. Появяваньето на Маджаретѣ се познавало по горѣньето селата; тѣ, кога доближавали до селата, жителетѣ си зимали лекия имотъ и се разбѣгвали по гората, въ пещеритѣ и по блатата. Самъ Хенрихъ се принудилъ да се затвори въ укрѣпената си сграда, та оттамъ да се бие; ала обстѫпенитѣ, кога да излѣзатъ отъ сградата, сполучили да заробѭтъ едного отъ маджарскитѣ воеводи. Хенрихъ се прѣговорилъ съ Маджаретѣ и имъ пустнѫлъ воеводата; ала съ увръзъ да иматъ помежду си деветь годишенъ миръ, и да имъ дава даванье. Въ тия деветь години кральтъ се приготвилъ да се брани юнашки. Той заръчалъ да направѭтъ на сгодни мѣста нови градове, дѣто да могѫтъ жителетѣ да се бранѭтъ отъ неприятеле, и задлъжилъ ближнитѣ селяне да държѫтъ всѣкога въ тѣхъ войска. Той нѣй-много глѣдалъ да уреди конницата или рицаретѣ. Хенрихъ, за да ги направи да стоѭтъ насреща на маджарскитѣ яздаче и да ги научи да се биѭтъ заедно, дѣлилъ конницитѣ на дѣлове, и ги каралъ да правѭтъ примѣрни боеве. (Казватъ, че отъ тия примѣрни боеве станѫли рицарскитѣ турнири).

Между това се свършилъ деветь годишний миръ; Маджаретѣ, споредъ обичая си, пратили пратеници да искатъ да-

ванье; Хенрихъ заповѣдалъ да имъ даджтъ едно гърчаво куче. Разядосанитѣ Маджаре тутакси налѣтѣли на Германия съ много чети; ала тоя пжть Германцитѣ навсѣкждѣ ги отблъснували юнашки. Самъ кральтъ се ударилъ съ главната имъ чета на саксонското равнище при Мерзебургъ. Маджаретѣ пущали стрѣли като градъ възъ саксонскитѣ и турингскитѣ конници, ала не имъ направили нищо, защото стрѣлитѣ отскачали отъ желѣзнитѣ шлемове и ризници. А когато зели да трждбжтъ и да свирлжтъ съ литии, тия конници вдигнжли щитоветѣ и съ копията на гжсти редове се спустнжли възъ нередовнитѣ маджарски чети. Маджаретѣ не можили да устоижтъ, та ударили на дивъ бѣгъ.

Подирь три години слѣдъ тая побѣда, Хенрихъ I умрѣлъ. Князоветѣ, още доклѣ билъ той живъ, избрали за прѣемникъ сина му Отона.

Царуваньето на *Отона I Велики* (936 — 973) било още пò-свѣтло отъ царуваньето на баща му. Той съвсѣмъ смирилъ Маджаретѣ, та вече не налитали на Германия. Нàй-голѣма негова работа била, дѣто присъединилъ на царството си Сѣверна Италия и зелъ царска корона. Вдовица Аделхейда, която била жена на единъ Лангобардски краль, оженила се за Отона и така той придобилъ Италиянското кралство. Отонъ се коронясалъ въ Миланъ съ ломбардската „желѣзна“ корона. (Тая корона била златна, ала имала единъ желѣзенъ обржчъ, искованъ, както казвать, отъ гвоздя, съ който билъ прикованъ на кръста Иисусъ Христосъ). Отонъ отъ Ломбардия отишелъ въ Римъ, дѣто папата го помазалъ въ цръквата Св. Петъръ, и турилъ на главата му корона на *Свещеното Римско царство*. (Така зела да се нарича тогава съединена Италия и Германия). Така се коронясвали и прѣемницитѣ на Отона.

Кога се довършилъ Саксонский царски родъ (1024 г.), нѣмскитѣ князове и епископи се събрали на съборъ въ хубавото Рейнско поле между Майнцъ и Вормсъ, и избрали за царь Конрада, Франконския графъ. Така седнжлъ на прѣстола царский родъ на *Франконскитѣ* царе, който царувалъ сто години. Отъ тия царе нàй-забѣлѣжително било царуваньето на *Хенриха IV* (1056 — 1106); то е забѣлѣжено съ борбата на царската власть съ папската.

Григорий VII и Хенрихъ IV. А защото христянството се распространявало въ Западна Европа нàй-вече отъ Римъ, затова Римъ-папа станжлъ глава на всичкото западно духовенство. Неговата духовна властъ се усилила нàй-много, откакъ *западната или Латинската цръква се отдѣлила отъ источната или Гръцката, когато въ Византия се гонили иконитѣ*. (Послѣ съвсѣмъ се раздѣлили двѣтѣ цръкви, откакъ латинското духовенство приялo учението за *чистилището* и за происхождението на Св. Духъ отъ Отца и отъ *Сина*). Отонъ Велики и неговитѣ прѣемници гледали да покорѭтъ Римъ, та да добиѭтъ правото да избиратъ папи; оттова се породила борба между двѣтѣ власти. Тая борба се усилила много, кога седнжлъ на папския прѣстолъ Хилдебрандъ.

Хилдебрандъ билъ синъ на единъ простъ хждожникъ. Той, като станжлъ калугеръ, достигнжлъ голѣмъ духовенъ чинъ. Съ ума си и съ твърдата си воля, той добилъ такъва почеть, че билъ съвѣтникъ на нѣколко папи. Между друго, той наредилъ, че папитѣ да не ги избира римский народъ и духовенството, както било напрѣдъ, а да ги избиратъ само високитѣ духовни чиновници, които се наричали „кардинали.“ (Кардиналитѣ носили багрѣни мантии и червени шапки). Нàй-сетнѣ Хилдебрандъ самъ билъ избранъ за папа подъ име *Григорий VII*.

Той подкачилъ да гласи едно такъво духовно съсловие, което да зависи само отъ папата. До негово врѣме католическитѣ попове, като гръцкитѣ, се женили; домашнитѣ имъ грижи често ги карали да угодяватъ на свѣтскитѣ власти. Затова Григорий VII наредилъ да се не женѭтъ, а на жененитѣ заповѣдалъ да се разоставѭтъ съ женитѣ си. Отъ тогава всичкото католическо духовенство станжло безбрачно. Послѣ, духовнитѣ мѣста често се закупвали въ онова врѣме съ пари; тая търговия се наричала *симония* (отъ името на Симона влъхва, който искалъ да купи съ пари отъ апостолитѣ дарбата да прави чудеса). Освѣнь това, горнитѣ духовни лица, владици и игумени, да се знае, че се потвърдяватъ на длъжностьта си, приимали отъ царетѣ пръстень и патерица; това се наричало *инвеститура*. Григорий VII запрѣтилъ симонията и инвеститурата. Ония духовни лица, които не испълнявали неговата наредба, запиралъ ги отъ служба; а свѣтскитѣ князове плашилъ съ *интердиктъ* или отлжченье отъ цръквата; отлжченитѣ не можели да се комкуватъ, нито да ходѭтъ дори и въ

църква. Ала Хенрихъ IV не слушалъ Григория, и не прѣкжснувалъ ни симонията, ни инвенститурата. Въ това врѣме Саксонцитѣ, притѣснени отъ тежко даванье, вдигнжли се среща царя, но били смирени и люто наказани. Тѣ се оплакали на папата, и го молили да имъ разгледа работата съ Хенриха.

Григорий повикалъ Хенриха на съборъ въ Римъ да го сжди. Хенрихъ се присмѣлъ на това виканье, и испждилъ папскитѣ пратеници, послѣ заповѣдалъ на германскитѣ владици да свалжтъ Григория отъ прѣстола и да избержтъ на негово мѣсто другъ папа. Тогава Григорий тържествено отлжчилъ Хенриха отъ църквата, и разрѣшилъ поданницитѣ му отъ клетвата, що сж дали на господаря си. Нѣмскитѣ князове обадили на Хенриха, че, ако папата не вдигне отъ него отлжченьето до опрѣдѣленото врѣме, ще избержтъ другъ краль. Хенрихъ, оставенъ отъ васалитѣ си, смирилъ се; той отишелъ въ Италия само съ вѣрната си стопаница Берта и съ нѣколко слуги.

Въ тежка зима (1077 г.) пжтницитѣ трѣбвало да прѣминжтъ прѣзъ Алпийски планини, които били покрити съ снѣгъ и ледъ. Често се случвало да се подплъзнуватъ и да падатъ на ржцѣтѣ си и на гърба си по стръмнинитѣ; а кралицата съ малкото ѝ дѣте свличали на волска кожа. Кога стигнжлъ Хенрихъ въ Горна Италия, нашелъ тамъ папата въ укрѣпената сграда Каноса, която била на тосканската маркграфиня Матилда. Папата приялъ краля твърдѣ дебелашки, и го накаралъ да стои три дни на двора, облѣченъ съ дрѣха, въ каквато се кажтъ грѣшницитѣ, сир. съ вълнена риза, босъ и гологлавъ. Отъ молбата Матилдина, папата нàй-сетнѣ умекнжлъ, повикалъ при себеси Хенриха, и вдигнжлъ отъ него отлжченьето.

Нàскоро умразата между Хенриха IV и Григория VII се породила изново. Хенрихъ отишелъ съ войска възъ папата и призелъ Римъ. Григорий се отървалъ съ бѣганье, и нàскоро умрѣлъ. Прѣемницитѣ на Григория VII дѣятелно продължавали борбата съ краля, плашили го съ клетвитѣ си, и повдигали среща него васалитѣ. Нàй-сетнѣ *Хенрихъ V* (синъ на Хенриха IV) и папата (Каликстъ II) свързали въ Вормсъ миръ, нареченъ *Вормски конкордатъ* (1122 год.). Споредъ тоя конкордатъ царьтъ се отрекълъ отъ симонията и инвеститурата. *И така, папата спечалилъ.*

Конрадъ III и Фридрихъ Барбаруса. Съ смъртьта на Хенриха V (1125 г.) се довършилъ Франконский царски родъ. Подиръ нѣколко години, на германския прѣстолъ билъ въскаченъ родътъ на швабскитѣ херцоги *Хохенщауфеновци*. Първий царь отъ тоя родъ *Конрадъ III*, се принудилъ да вдигне бой съ силния си противникъ Хенриха Гърдѣливи, който владѣлъ двѣ херцогства, Саксония и Бавария, и искалъ самъ да седне на германския прѣстолъ. Токо-речи цѣла Германия се раздѣлила на двѣ партии: на баварска и швабска или *Хвелфи* и *Хибелини*. (Баварскитѣ херцоги били отъ рода на Хвелфитѣ, а името Хибелини станѫло отъ швабската укрѣпена сграда Вайблинхенъ, която била на Хохенщауфеновци). Конрадъ надвилъ на противника си и отнелъ отъ него Бавария. Едно германско прѣдание казва слѣдния случай за тая война. Швабский градъ Вайнсбергъ, който държалъ страната на Хвелфовци, билъ обиколенъ отъ царя, и слѣдъ едно упорито противенье, принудилъ се да се прѣдаде. Конрадъ, разлютенъ силно противъ жителетѣ му, отсѣкълъ да съсипе града и да затрие всичкитѣ мѫже; само на женитѣ далъ воля да се отдалечѫтъ и да си земѫтъ нàй-бесцѣннитѣ за тѣхъ нѣща. Тогава отъ града се проточила една длъга върволица жени, които водили за рѫцѣ мѫжетѣ и братята си; а нѣкои ги носили дори и нàгърбѣ. Царьтъ настръхнѫлъ отъ такъва вѣрность на женитѣ, та пожалилъ града.

Хохенщауфеновци не само не щѣли да отстѫпѭтъ на папитѣ, а още залѣгали да ги покорѭтъ пакъ подъ царската властъ. Затова папитѣ зели страната на Хвелфитѣ. Така и въ Италия станѫли двѣ голѣми партии: привърженцитѣ на папитѣ, споредъ примѣра на баварската партия, нарекли се Хвелфи, а привърженцитѣ на царетѣ — Хибелини.

Конрада III наслѣдилъ братучеда му *Фридрихъ I Барбаруса* (сир. Червенобради, 1152 — 1190 г.). Слѣдъ Карла Велики той билъ нàй-прочутъ отъ германскитѣ царе. Той билъ на растъ срѣденъ, ималъ приятна и достойническа вънкашность, и длъга червена брада, отъ което му извадили и прѣкора. Въ началото на царуваньето си Фридрихъ се прѣговорилъ съ Хвелфитѣ, и повърнѫлъ Бавария на Хенриха Лева (синъ на Херниха Гърдѣливи). Подиръ това той подкачилъ опорита борба съ ломбардскитѣ градове, които направили помежду си

съюзъ и намислили да се освободятъ отъ царетѣ. На чело на ломбардския съюзъ стоялъ богатий градъ Миланъ.

Фридрихъ Барбаруса ходилъ на война въ Италия нѣколко пѫти. Еднѫжь, въ единъ бой, како видѣлъ, че войската му е малко, поискалъ помощь отъ нѣмскитѣ си васали. Тутакси му дошла вѣсть, че Хенрихъ Левъ, който му билъ до тогава вѣренъ съюзникъ, отрича се по разни причини да му иде на помощь. Царьтъ поканилъ Хенриха да дойде да се видятъ, и много му се молилъ за това нѣщо; той дори колѣничилъ прѣдъ васала си, да го моли. Ала Хенрихъ Левъ никакъ не склонилъ. Тогава царицата рекла на мѫжа си: „Царю, стани; Господь ще ти помогне, ако нѣкога си наумишъ за тоя день и за това високомѣрие.“ Слѣдъ това Фридрихъ и Хенрихъ се раздѣлили като неприятеле. Ломбардцитѣ, ако и да имали много войска, царьтъ имъ пакъ надвилъ, при градецъ Леняно. Нѣмскитѣ рицаре отеднѫжь се хвърлили възъ Италиянцитѣ и пробили прѣднитѣ редове на войската. Но тамъ ги посрещнѫла отбрана миланска войска, наречена *дружина на смъртьта*, защото войницитѣ били сторили вѣра и клетва да надвиятъ или да умрятъ. Нѣмцитѣ били избити до кракъ; самъ Фридрихъ паднѫлъ отъ коня и се губилъ нѣколко дни. Слѣдъ това той свързалъ миръ съ Ломбардцитѣ. Затова Хенрихъ Левъ истеглилъ страшно наказание: царьтъ му зелъ владѣнията, и го испѫдилъ отъ Германия за три години.

Фридрихъ Барбаруса поискалъ на стари години да направи благочестиви работи, сир. да иде на кръстоносенъ походъ въ Азия да освободи Ерусалимъ отъ моаметанетѣ. Ала той не се върнѫлъ отъ тоя походъ. Еднѫжь кръстоносната войска въ Мала Азия, кога минувала прѣзъ една рѣка, и вървѣла полека по единъ тѣсенъ мостъ, нетърпѣливий царь съ ризницата си скокнѫлъ съ коня си въ рѣката, и искалъ да прѣплува насреща. Ала коньтъ билъ уморенъ, та не можилъ да устои среща бързото течанье на рѣката, и заедно съ царя се удавилъ. Рицаретѣ се спустнѫли да го отървѫтъ, но го извадили мрътъвъ.

Въ Германия народътъ много врѣме не хващалъ вѣра, че се е удавилъ обичний имъ царь. Отпослѣ излѣзло прѣдание, че Барбаруса не е умрѣлъ, а спи въ една турингенс-

ска укрѣпена сграда, облегнѫтъ на камененъ столъ, около който се е обвила брадата му, и ще дойде врѣме да стане, и тогава ще се подновѭтъ славнитѣ врѣмена на Германската държава.

Слѣдъ Фридриха Барбаруса, за забѣлѣжванье е внукъ му *Фридрихъ II* (1218 — 1250). Той се училъ и отхранилъ въ Италия и ималъ за настойникъ прочутия папа *Инокентия III*. (Тоя папа не билъ пò-доленъ отъ папа Григория VII). Ала Фридрихъ II, като седнѫлъ на Германския прѣстолъ, както другитѣ царе прѣди него, гледалъ да смали папската власть; за това въ Германия и Италия изново се подкачили люти боеве между Хвелфи и Хибелини. (Около това врѣме Хохенщауфеновци наслѣдили Неаполитанското кралство). Фридрихъ пò-вечето надвивалъ; но той рано умрѣлъ. Нàскоро слѣдъ това се довършилъ царский родъ на Хохенщауфеновци на Германския прѣстолъ.

Послѣденъ Хохенщауфенъ и Сицилийска вечерня. Въ рѫцѣтѣ на Хохенщауфеновци оставало още Неаполъ и Сицилия. Тѣхнитѣ непримирими врагове, папитѣ, не мирясали, доклѣ не отнели отъ тѣхъ всичкитѣ италиянски земи и доклѣ не довършили рода на Хохенщауфеновци. Папата обрекълъ Неаполитанското кралство на французския князъ Карла Анжуйски (братъ на Лудовика IX). Карлъ приялъ това прѣдложение и съ помощьта на францускитѣ рицаре призелъ Неаполъ и Сицилия. Той билъ царь много дебелакъ и сребролюбивъ, товарилъ народа съ тежки данъци и бесчовѣчно гонилъ ония, които били откъмъ страната на Хибелинитѣ. Неаполитанцитѣ не можили вече да търпѭтъ, та повикали на помощь младия Конрадина (внукъ на Фридриха II).

Конрадинъ тогава живѣлъ смирено въ Бавария заедно съ майка си. Конрадинъ, безъ да гледа сълзитѣ на майка си, приялъ прѣдложението на Неаполитанцитѣ и отишелъ въ Италия съ една малка дружина да си отнеме съ орѫжие наслѣдственото си кралство. Хибелинитѣ го посрещнѫли съ голѣма радость, и той първень сполучилъ въ войната съ папата и съ Карла Анжуйски. Ала въ главния бой хибелинскитѣ рицаре много се увлѣкли да гонѭтъ неприятеля, който се билъ прѣсторилъ, че ужь бѣга, та били обиколени отъ хитрия Карла,

който имъ надвилъ. Конрадинъ прѣоблѣченъ се промъкнѫлъ къмъ морския брѣгъ; но отпослѣ билъ прѣдаденъ, та го уловили и го затворили въ темница. Карлъ противъ всичкитѣ рицарски обичаи, го осѫдилъ на смърть, ужъ като голѣмъ прѣстѫпникъ. Въ 1268 год. на една отъ неаполитанскитѣ стегди посѣкли послѣдния Хохенщауфенъ.

Карлъ Анжуйски за своето бесчовѣчие и лошото отнасянье на Французетѣ скоро изгубилъ Сицилия. Французетѣ прѣзрително се отнасяли съ Неаполитанцитѣ и съ Сицилийцитѣ, и правили всѣкакви лошавини. Распаленитѣ Сицилийци се наговорили тайно съ арагонския краль Петра (роднина на Хохенщауфеновци), та зели да се готвѭтъ да вдигнѫтъ глава. Въстанието избухнѫло пò-скоро, отколкото се смѣтало, по слѣдната случка. Еднѫжь, въ понедѣлникъ на свѣтлата недѣля (1282 г.), жителетѣ на Палермо отивали на вечерня; въ това врѣме единъ извѣянъ Французинъ докачилъ една малка мома, която отивала въ цръква съ домашнитѣ си. На жителетѣ не било позволено да носѭтъ орѫжие, та Французинътъ съ причина, ужъ да види, да ли нѣма у неѭ ножъ, зелъ да ѭ търси бесрамно. Роднинитѣ на момата налѣтѣли възъ Французина, и на часа го заклали. Това нѣщо подало бѣлѣгъ на буна; подкачило се сѣкъ, който скоро се распространилъ по цѣлия островъ, и токо-речи всичкитѣ Французе били избити. Това събитие се нарекло *Сицилийска вечерня*. Карлъ се заклелъ да отмъсти люто на Сицилийцитѣ. Ала Петръ Арагонски го прѣдварилъ, та завладѣлъ острова, и го присъединилъ на своитѣ владѣния; Французетѣ много се мѫчили да отнемѫтъ Сицилия, но не можили. Между друго Арагонцитѣ съсипали неаполитанската флота въ Месинския протокъ. Карлъ отъ брѣга гледалъ на съсипваньето на флотата и отъ това до толкова побѣснѣлъ, че угризалъ дори валката на тоягата си.

Ѵ. КРЪСТОНОСНИ ПОХОДИ.

1096 — 1190 — 1204.

Божи-Гробъ. Първи походъ. Ричардъ Левово Сръдце. Латинска държава. Лудовикъ IX и край на кръстоноснитѣ походи.

Божи-Гробъ. Палестина, дѣто проповѣдалъ и пострадалъ Иисусъ Христосъ, е света земя на християнетѣ. Майка

му на Константина Велики, благочестива Елена ходила въ Ерусалимъ, та намѣрила кръста, на който билъ распенжтъ Иисусъ Христосъ, и направила цръква надъ пещерата, дѣто билъ погребенъ. *Отъ тогава станжло обичай да ходжтъ въ Палестина на поклонение на Божи-Гробъ.* Арапетѣ, кога завладѣли Иудея, не закачали поклонницитѣ, та христянетѣ отъ Европа зели да ходжтъ отъ година на година все пò-вече и пò-вече. Ала въ IX вѣкъ Мала Азия, Сирия и Палестина подпаднжли подъ властьта на нови завоеватели, Турци, които дошли отъ источнитѣ брѣгове на Каспийско море. Турцитѣ зели да притѣсняватъ европейскитѣ поклонници, зимали имъ много пари за изволение да се покланятъ на Божи-Гробъ, и се подигравали съ христянскитѣ свети работи. Приказваньето и оплакваньето на поклоннцитѣ, що се връщали въ западна Европа, възбуждали голѣма умраза среща Турцитѣ.

Единъ отъ тия поклонници, постникъ Петръ Амиенски, отишелъ въ Римъ до папа Урбана II и му приказалъ, че мѣри да проповѣда на христянетѣ да идлтъ да освободжтъ Светата земя. Урбанъ II одобрилъ намѣрението на Петра Постника. Тогава тоя чуденъ човѣкъ, облѣченъ съ прости дрипи, опасанъ съ връвь и босъ, яхнжлъ на магаре, съ кръсть въ ржцѣ, обиходилъ Италия и южна Франция. Всѣкждѣ, дѣто намиралъ събрани люде, по пжтищата, на улицитѣ, по стегдитѣ и въ цръквитѣ, жално приказвалъ за теглото на источнитѣ христяне и за подиграваньето съ Светата земя. Вскждѣ на слушачетѣ домилѣвало отъ думитѣ му, та се насръдчили да идлтъ да освободжтъ Божи-Гробъ. Подирь това папа Урбанъ свикалъ съборъ въ Клермонъ (въ южна Франция); тамъ се стекли толкова много духовни, рицаре и простъ народъ, че съборътъ не можилъ да се побере въ една сграда, та излѣзли на една ближна поляна, дѣто направили едно високо мѣсто за папата. Най-напрѣдъ Петръ Постникъ приказвалъ за теглото на христянетѣ въ Светата земя; послѣ папата казалъ силно слово, съ което канилъ христянетѣ на свето нѣщо, да освободжтъ Божи-Гробъ. Съборътъ распалено извикалъ: „Така е рекълъ Господь!" Вдигнжлъ ржцѣ нагорѣ за бѣлѣгъ, че е съгласенъ да иде да освободи Божи-Гробъ.

Духовни и бѣлци тутакси си зашили на дрѣхитѣ червени кръстове, да се познаватъ, че отиватъ на бой среща моаметанетѣ. Оттова и тѣхнитѣ походи сж познати подъ име

кръстоносци. До толкова много се насръдчили христянетѣ, та мнозина си обгорявали кръстове по тѣлото. На ония, които отивали да се бижтъ, папата имъ прощавалъ грѣховетѣ. Рицаретѣ ги блазнило, че ще приземжтъ богатитѣ моаметански земи, и ще се прочужтъ: а селянетѣ, които теглили много отъ феодалнитѣ владици, на радо сръдце отивали на бой, защото съ това се освобождавали отъ крѣпостната зависимость и ставали свободни люде. Най-напрѣдъ излѣзли на война чети отъ простъ народъ, до 100,000 души, подъ главатарството на Петра Постника и на единъ французски рицарь Валтеръ, комуто извадили прѣкоръ *Голакъ*, защото билъ сиромахъ. Ала тия първи кръстоносци тръгнжли безъ пари, безъ храна и съвсѣмъ безредно. Жени, старци и дѣца слѣдили по мжжетѣ си и синоветѣ си, и при всѣкой показанъ отъ далече градъ или укрѣпена сграда, питали: „това ли е Ерусалимъ?“ Прѣзъ Германия и Маджарско тѣ достигнжли до Цариградъ. Византийский царь Алексий Комненъ, искалъ да се оттърве отъ тая гладна и дрипава сганъ, та побързалъ пò-скоро да ги прѣпрати въ Мала Азия. Тамъ Турцитѣ ги избили до кракъ. Само Петръ Амиенски сполучилъ да се върне назадъ.

Първий походъ. Първий кръстоносенъ походъ потеглилъ слѣдъ нѣколко мѣсеца (1096 г.), подъ главатарството на най-прочутитѣ рицаре въ Италия и Франция. Отъ тѣхъ първъ билъ *Готфридъ Булонски*, Лотарингски херцогъ. Отъ Сѣверна Франция излѣзълъ нормандский херцогъ *Робертъ* (синъ на Вилхелма завоевателя); а отъ южна Франция кръстоносцитѣ тръгнжли подъ главатарството на *Раймунда*, Тулузски графъ.

Прѣзъ много пжтища кръстоносцитѣ стигнжли въ Цариградъ, дѣто се били сговорили да се съберать. Оттамъ тѣ съ помощьта на Алексия Комнена прѣминжли въ Мала Азия. Тамъ тѣ прѣтеглили голѣми мжчнотии и нѣмотия. Отъ горещина, отъ гладъ и отъ жажда се съсипвали и губили войницитѣ по голѣмитѣ пущинаци; тѣ всѣкога трѣбвало да иматъ съ себеси жѣлѣзни ризници, бранило и щитъ, та да сж готови на бой, защото леката турска конница непрѣстайно налитала на тѣхъ ненадѣйно. Не стигало имъ това тегло, а още зели да се прѣпиратъ и да се каратъ воеводитѣ помежду

си. Едни напустнѫли, а други загинѫли или се распеляли по разни завоювани градове; така войската малко по малко намалявала.

Едва слѣдъ три години кръстоносцитѣ стигнѫли до Ерусалимъ, и, кога видѣли тоя свещенъ градъ, неисказано се распалили. Но отъ 100,000 конника и 300,000 пѣшака, що прѣминѫли въ Азия, стигнѫли само 25,000 души. Прѣди да стигнѫтъ тѣ тамъ, Ерусалимъ билъ паднѫлъ въ ръцѣтѣ на египетския султанъ. Ерусалимъ билъ добрѣ укрѣпенъ и ималъ войска токо-речи два пѫти по̀-вече отъ християнската. Кръстоносцитѣ отъ начало не сполучили съ обстѫпата, но юначеството имъ и распаленостьта имъ помогнѫли, та надвили, и призели града съ пристѫпъ. Тѣ распалено тичали по улицитѣ и въ джамиитѣ, та убивали съ голѣма лютость, кого дѣ завърнѫтъ, и безъ милость довършили токо-речи всичкитѣ моаметане и евреи, та конетѣ на рицаретѣ ходили до колѣна въ кръвь. На третия день кръстоносцитѣ си съблѣкли кървавитѣ дрѣхи, и облѣкли бѣли, па боси, съ слава отишли на Божи-Гробъ. Тамъ ги посрещнѫли съ кръстове духовенството и ерусалимскитѣ християне, що се освободили отъ хомѫтя на моаметанетѣ. Всички се молили съ все срѫдце и милно плакали (1099 г.). Слѣдъ това се заловили да уреждатъ призетитѣ земи. Наредили да нагласѭтъ отъ тия земи особно Ерусалимско кралство, и прѣстола на кралството прѣдложили на Готфрида Булонски, който на̀й-много залѣгалъ да се приземе светий градъ. Смирений Готфридъ склонилъ да стане управникъ; ала не рачилъ да земе кралска титла, а се нарекълъ „бранитель и баронъ на Божи-Гробъ." На другата година той се поминѫлъ отъ многото трудове.

На онова врѣме се образували духовни рицарски ордени: Иоанити, Тамплиери и Тевтони, които много помогнѫли да се подкрѣпи Ерусалимското кралство. Иоанитский орденъ билъ нагласенъ отъ италиянски рицаре, които се обричали да бранѭтъ поклонницитѣ отъ моаметанско налитанье. Той се нарекълъ така за честь на Ив. Кръстителя. Тамплиерский орденъ (сир. Храмовницитѣ) билъ нагласенъ отъ французски рицаре съ сѫщото намѣрение, сир. да вардѭтъ съ орѫжие пѫтя на поклонницитѣ, що отиватъ на Божи-Гробъ; тоя орденъ се е нарекълъ така, защото се заседнѫлъ на мѣстото на стария Соломоновъ храмъ. Отпослѣ и нѣмскитѣ рицаре-кръстоносци

и тѣ си нагласили свой особенъ орденъ Тевтонски, сир. Нѣмски. (Тия ордени се распознавали по дрѣхитѣ: едни носили черенъ клашникъ съ бѣлъ кръстъ, а други носили бѣлъ клашникъ съ червенъ или черенъ кръстъ).

Ричардъ Левово Сръдце. Подирь 50 години отъ Първото кръстоносно опълчение, наредилъ се Втори походъ; но той не сполучилъ. Изминѫли се още около четиредесеть години и въ Европа съ голѣмъ страхъ се расчуло, че Ерусалимъ пакъ паднѫлъ въ рѫцѣтѣ на моаметанетѣ. Той билъ призетъ отъ египетския султанъ Саладина. Тоя прочутъ царь не приличалъ на источнитѣ мѫчителе: той билъ и юнакъ, и добродушенъ; запр., той кога призималъ Ерусалимъ, не направилъ каквото правили първитѣ кръстоносци, а пожалилъ християнетѣ въ града.

Папата заповѣдалъ да проповѣдатъ Трети кръстоносенъ походъ, и тоя пѫть излѣзли троица на̀й-силни и на̀й-прочути европейски царе. На̀й-напрѣдъ се повдигнѫлъ отъ Германия Фридрихъ Барбаруса; но, както знаемъ, на̀скоро откакъ стигнѫлъ въ Мала Азия, той се удавилъ, кога да прѣмине една рѣка (1190), та войската му по̀-вечето се върнѫла назадъ. Подирь него отишли кралетѣ: французский *Филипъ Августъ* и английский *Ричардъ Левово Сръдце* (така го прѣкарвали, защото билъ много смѣлъ). Ала въ Палестина се породила крамола между Филипа и Ричарда. Французский краль на̀скоро се върнѫлъ назадъ, а Ричардъ продължавалъ войната съ Саладина.

Ричардъ придобилъ на истокъ голѣма слава съ войнишкитѣ си работи; отъ единъ неговъ погледъ треперяли Саракинетѣ. Ала той си почернилъ името съ варварската си лютость. Така, еднѫжь, кога не му пратилъ Саладинъ на уреченото врѣме обречений откупъ за заробенитѣ Саракине, той заповѣдалъ та ги извадили вързани на полето, и ги посѣкли всичкитѣ, които били до 2,700 души. Изобщо Ричардъ Левово Сръдце, ако и да билъ добъръ войникъ, но нѣмалъ воеводска дарба, та за това и не можилъ да достигне намѣрението си, сир. да освободи Ерусалимъ. Той, като се научилъ, че по̀малкий му братъ иска да усвои английския прѣстолъ, прѣговорилъ се съ Саладина, и си отишелъ въ Европа. Ричардъ Левово Сръдце задалъ такъвъ голѣмъ страхъ на Саракинетѣ,

че името му много врѣме се споменувало на истокъ; запримѣръ, майкитѣ, кога да залъгватъ дѣцата си да не плачжтъ, плашили ги съ краль Ричарда; или, кога нѣкой саракински конь се хвърлялъ плахо на страна, издачътъ го питалъ: „лимà Ричарда видѣ?“

Латинска държава. Нàскоро слѣдъ Третия походъ папа Инокентий III заповѣдалъ да проповѣдатъ Четвърти походъ. Но Четвъртий кръстоносенъ походъ се свършилъ както не се надѣвали. Кръстоносцитѣ се събрали въ Венеция, та оттамъ да прѣминжтъ въ Палестина съ венециански корабе. Тамъ писалъ до тѣхъ византийский князъ Алексий, та ги помолилъ да му дойджтъ на помощь среща чича му, който билъ усвоилъ прѣстола безъ правда, и имъ се обрекълъ да имъ даде голѣми дарове. Кръстоносцитѣ склонили, и наистина му помогнжли да си седне на прѣстола. Той, за да надари кръстоносцитѣ, обралъ отъ църквитѣ скжпитѣ нѣща и расхвърлилъ на народа още пò-много даванье. Византийцитѣ се побунили, убили го, и си турили другъ царь. Тогава кръстоносцитѣ ударили на Цариградъ, та го призели и го оплѣнили и една часть отъ града дори изгорили (1204 г.).

Кръстоносцитѣ забравили, че отиватъ да освободжтъ Божи-Гробъ. Тѣ намѣсто Божи-Гробъ призели Византийската държава, и си ж раздѣлили помежду си на феодални владовища; а титлата царь зелъ единъ отъ първитѣ имъ главатаре (*Балдуинъ*, графъ Фландрски). Ала тая нова държава, която нарекли *Латинска*, не траяла много. Нѣкои области си били още въ ржцѣтѣ на византийскитѣ владалци. Единъ отъ тѣхъ, Михаилъ Палеологъ, владалецъ Никейски, сполучилъ послѣ та испждилъ отъ Цариградъ пришелцитѣ и подновилъ Византийската държава (1261 г.). Отъ него се наченжлъ новъ и послѣденъ византийски царски родъ *Палеологовци*.

Лудовикъ IX и край на кръстоноснитѣ походи. Слѣдъ толкова несполуки, усърдието къмъ кръстоноснитѣ походи въ Европа съвсѣмъ ослабѣло, и залѣганьето на папитѣ изново да одушевжтъ християнетѣ среща моаметанетѣ останжло пò-вечето бесполучно. Но на тѣхното залѣганье помогнжло залѣганьето на французския краль Лудовика IX, който билъ познатъ по благочестието си и по голѣмия си рицарски духъ. Въ това

врѣме той паднжлъ тежко боленъ, та се обрекълъ, че, ако оздравѣе, ще иде да освободи Божи-Гробъ. Лудовикъ наистина оздравѣлъ; ала едва можилъ да склони рицаретѣ си да идѫтъ на кръстоносенъ походъ. Казватъ, че той употрѣбилъ хитрость за да идѫтъ пò-вече кръстоносци. Имало обичай на Коледа царьтъ да дарява болярете съ клашници. Лудовикъ заповѣдалъ да се служи литургия много рано, та клашницитѣ се раздали въ темно; въ църквата, кога свѣтнжли свѣщитѣ, тѣ се смаяли като видѣли на клашницитѣ си златни кръстове. Тогава рицаретѣ се засрамили, та отсѣкли да идѫтъ на походъ. Лудовикъ не потеглилъ право за-въ Палестина, а излѣзълъ първень на брѣга на Египетъ съ намѣрение да го приземе, защото египетскитѣ султани били нàй-голѣми врагове на ерусалимското кралство. Французетѣ отишли нагорѣ по Нилъ; но се замотали между вадитѣ и ржкавитѣ му. Чума и гладъ довършили побърканата французска войска; тя била заробена заедно съ краля, който се откупилъ съ много пари (1250 год.). Подирь двадесеть години, неуморний Лудовикъ се заловилъ за новъ кръстоносенъ походъ, и тоя пжть искалъ да подкачи да воюва отъ Тунисъ; но, кога обстжпилъ града, умрѣлъ отъ чума.

Между това Мамелюцитѣ (така се викали Турцитѣ, които завладѣли Египетъ) завладѣли и послѣднитѣ остатъци отъ ерусалимското кралство (1291 г.).

Кръстоноснитѣ походи не достигнжли намѣрението си и излѣзли много скжпо на европейцитѣ. Ала отъ това имало добри сетнини за Европа. Отъ Арапетѣ и отъ Грѣцитѣ прѣминжли въ Европа нѣкои хждожества и искусства. Много крайморски градове, нàй-много италиянскитѣ, подкачили да търгуватъ съ истокъ и европейската търговия зела да се усилва. Много селяне слѣдъ войнитѣ се освободили отъ робското си състояние, и станжли свободни земедѣлци.

VI. ФРАНЦИЯ, АНГЛИЯ И ИСПАНИЯ ВЪ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА СРѢДНИТѢ ВѢКОВЕ.

1215 — 1431 — 1485 — 1492.

Капетинговци и Плантагенетовци. Бертранъ Дюхекленъ. Жанна д' Аркъ. Лудовикъ IX и Карлъ Смѣли. Война на Алената и Бѣлия шипъкъ. Фердинандъ Католикъ.

Капетинговци и Плантагенетовци. Въ Франция отъ прѣемницитѣ на Капетинговци за забѣлѣжванье сѫ: *Филипъ II Августъ*, който ходилъ въ Третия кръстоносенъ походъ и внукътъ на Филипа Августа *Св. Лудовикъ IX* (1226 — 1270 г.). Освѣнь голѣмата му набожность и кръстоноснитѣ му войни, Лудовикъ IX оставилъ и добра спомень у народа, че залѣгалъ много за правосѫдието. Той не давалъ на голѣмцитѣ да отсичатъ сѫдбитѣ сами, а наредилъ по̀-редовни сѫдници. Той не давалъ и на феодалнитѣ барони да вдигатъ помежду си боеве, които на онова врѣме ставали често и много съсипвали народа. Лѣтно врѣме кральтъ често ходилъ въ Венсенска гора и седѣлъ подъ единъ голѣмъ дѫбъ; тамъ свободно дохождали при него всички, които имали нужда; тамъ той често разгледвалъ самъ тѫжбитѣ на поданницитѣ си.

По̀-послѣ забѣлѣжителенъ е внукътъ на Лудовика IX, хитрий и лютий *Филипъ IV хубавий*. Той залегнѫлъ та турили на папския прѣстолъ единъ французски владика на име *Климентъ V*. Тоя Климентъ V помогнѫлъ на Филипа да вдигне Ордена на Храмовницитѣ. Слѣдъ паданьето на Ерусалимското кралство, Храмовницитѣ се оттеглили въ Франция, дѣто си направили голѣми укрѣпени сгради и се сдобили съ мѣста. Тѣ живѣли веселъ животъ, та ги набѣдили, че сѫ еретици. Филипъ IV, искалъ да имъ усвои имота, та заповѣдалъ да ги уловѭтъ и да ги прѣдадѫтъ на сѫдъ. Папата тогава вдигнѫлъ тоя орденъ (1312 г.). Първий въ ордена на име Яковъ Моле, както и мнозина негови рицаре, били отсѫдени да ги изгорѭтъ. Яковъ Моле юнашки излѣзълъ прѣдъ смъртьта. Казватъ, че кога да го изгорѭтъ, той поканилъ краля и папата на̀скоро да се явѭтъ заедно съ него прѣдъ Божието сѫдилище, и че въ опрѣдѣленото врѣме папата и царьтъ наистина умрѣли.

Кога се довършилъ родътъ на Вилхелма завоевателя, на Английския прѣстолъ седнѫлъ царский родъ на *Плантагенетовци*, който происхождалъ отъ Франция. Отъ тоя родъ билъ и прочутий *Ричардъ I Левово Сърдце* (1189—1199), юнакътъ

въ Третия кръстоносенъ походъ. Той е познатъ по страстьта си за военни прѣдприятия и случки. Той живѣлъ като странствуващъ рицарь, и малко се грижилъ за вжтрѣшнитѣ работи на кралството. Слѣдъ Ричарда станжлъ краль братъ му *Иоанъ Беземни*, който билъ много лжкавъ и лютъ човѣкъ. Срѣща него станжли поданницитѣ му, та билъ принуденъ да подпише писмо за правдини, което се наричало *Голѣма книга на свобода* (1215 г.). Съ тая книга властьта на краля много се намалила. Въ врѣмето на послѣднитѣ царе се отнася и нагласяваньето на английския *парламентъ* или събрание на държавни чиновници. Парламентътъ се дѣлилъ на два палата: горенъ и доленъ; въ горния палатъ зели да засѣдаватъ високото духовенство и болярството (лордоветѣ), а въ долния избрани прѣдставителе отъ пд-долнитѣ боляре и отъ градското съсловие. *Главното значение на парламента състояло въ това, че безъ неговото подтвърдение кральтъ не могълъ да налага даванье и да издава новъ законъ.*

Бертранъ Дюхекленъ. Нàскоро подирь Филипа Хубави въ Франция старата линия на Капетинговци се свършила и на прѣстола седнжла младата линия, родътъ на *Валуа*. Тогава Английския краль *Едуардъ III* обадилъ, че иска да наслѣди французския прѣстолъ, защото билъ по майка си внукъ на Филипа Хубави. Отъ това се подкачила война, която се протакала около сто години. Нàй-напрѣдъ Французетѣ не сполучили. Храбрий Едуардъ III разбилъ Французетѣ при Креси (въ Пикардия, 1346 г.), дѣто загинжли нàй-добритѣ французски рицаре отъ сполучливитѣ удари на английскитѣ стрѣлци съ лжкове. Прьвъ юнакъ въ тоя бой у Англичанетѣ се показалъ Черний Князъ, синъ на Едуарда III. Той се наричалъ Черенъ, защото носилъ черно облѣкло. Той призелъ отъ Французетѣ нѣколко области.

Едуардъ III и Черний Князъ умрѣли, та завоеванията на Англичанетѣ прѣстанжли. На чело на французската войска застанжлъ прочутий рицарь Бертранъ Дюхекленъ. Той билъ отъ Британия, и още отъ дѣтинство ималъ войнишка наклонность. Бертранъ не обичалъ да седи у дома си, и не се научилъ нито да чете, нито да пише. Той тичалъ съ връстницитѣ си по доловетѣ и по бърдата, около бащината си укрѣпена сграда, правилъ съ тѣхъ боеве за примѣръ, и рѣдъкъ день мъничкий

Бертранъ се връщалъ у дома си съ неразбита глава и съ ненакървавено лице. Неговата безочливость и вироглавство докарвали на родителетѣ му голѣма скръбь. Но тѣ скоро се утѣшили съ славата му. Когато младий Дюхекленъ се показалъ прьвъ пѫть на рицарска игра, направилъ да се почудѭтъ гледачетѣ на голѣмото му юначество и пъргавина, и надвилъ на всичкитѣ рицаре, що излѣзли да се борѭтъ съ него. Нàскоро отъ рицарската игра Бертранъ отишелъ на бой среща враговетѣ на Франция; той съ юначеството си добилъ отпослѣ такъва почеть, че кральтъ го направилъ воевода на французската войска. Ала слѣдъ смъртьта на Дюхеклена, работитѣ на французетѣ тръгнѫли още пò-злѣ, отколкото напрѣди.

Жанна д'Аркъ. Англичанетѣ призели много земя отъ французското кралство, призели Парижъ и дори обстѫпили Орлеанъ, който само той единъ отъ главнитѣ градове на Франция държалъ още страната на младия краль *Карла VII* (внукъ на Карла V). Карлъ не можилъ да помогне на обстѫпенитѣ, защото нѣмалъ ни войска, ни пари, па и самъ се намиралъ въ лошо състояние. Тогава се показала въ Франция една прочута Орлеанска мома, Жанна д'Аркъ, която избавила отечеството си отъ Английския хомѫть.

Жанна д'Аркъ била дъщеря на единъ селянинъ въ Лотарингия, и съ сърдце вършила всичкитѣ домашни работи: прела, тъкала, пасла бащиното си стадо и пр. Още отъ дѣтинство Жанна д'Аркъ много обичала да мисли, и често седѣла сама подъ единъ голѣмъ дѫбъ, който се намиралъ близу до селото ѝ, и около който, споредъ народното прѣдание, се събирали самовили. Кога се расчуло въ селото ѝ, че държавата се намира въ лошо състояние, Жанна тутакси обадила, че нѣкакви тайни гласове и призраци ѝ заповѣдатъ да иде да отбрани отечеството. Нàй-напрѣдъ ѭ зели за луда; но послѣ отъ многото ѝ моленье пустнѫли ѭ до краля. Жанна, съ разумнитѣ си думи и съ голѣмата прозорливость, убѣдила краля, че е избрана отъ Бога да избави отечеството си. (Казватъ, че тя казала тайната си само на Карла). Тя се врекла да освободи Орлеанъ отъ обстѫпата и да заведе Карла въ Реймсъ, дѣто се коронясвали французскитѣ крале. (Карлъ VII още не билъ коронясанъ, и затова се викалъ само дофинъ, сирѣчь наслѣдникъ на прѣстола). Карлъ ѝ далъ една дружина войска, съ

която Жанна, облѣчена съ рицарска бръня, съ бѣлъ прапорецъ въ ржка честито се втурила въ Орлеанъ, и до толкова насръдчила Французетѣ, че Англичанетѣ били отблъснжти и напустнжли обстжпата. По цѣла Франция се расчуло за тая прочута мома; отвсѣкждѣ се стичали войници подъ Карловитѣ прапорци; а Англичанетѣ се обесръдчили и ударили назадъ. Карлъ самъ станжлъ водачъ на войската, и Жанна честито го завела въ Реймсъ, прѣзъ срѣдъ английската войска.

Кога се свършило коронясваньето, Жанна казала Карлу, че нейната работа вече се свършила, та го молила да ѭ пустне да си иде въ селото. Ала кральтъ ѭ помолилъ да остане при войската. И наистина, отъ тогава, като че честьта ѝ неработила; нàй-сетнѣ тя паднжла робиня у неприятелетѣ. Англичанетѣ ги било ядъ на Жанна за загубитѣ си, та ѭ прѣдали на сждъ, като лоша еретица и врачка. За голѣмитѣ работи на Жанна отъ незнаенье и отъ суевѣрие на онова врѣме, мнозина нейни врагове ѭ наричали врачка. Сждницитѣ отсждили да изгорьѭтъ Жанна жива, и това варварско отсжжданье било извършено на градската стегда въ Руанъ (1431 г.). *Нейната смърть направила Французетѣ да намразьѭтъ още пò-вече Англичанетѣ*, които въ боя вече не сполучвали, и съвсѣмъ били изгонени отъ Франция.

Лудовикъ IX и Карлъ Смѣли. Синътъ на Карла VII, *Лудовикъ IX* (1461 — 1483 г.), билъ много разуменъ господарь, но много лютъ и скжперникъ. Той гонилъ феодалнитѣ владалци всѣкакъ, и ги накаралъ да се смирьѭтъ прѣдъ властьта му. Отъ тия владалци първо мѣсто по сила държалъ Бургундский херцогъ *Карлъ Смѣли*, който по характеръ никакъ не приличалъ на Лудовика. Карлъ билъ гърдѣливъ, расточителенъ и сръдливъ до толкова, че съвсѣмъ не знаялъ да заповѣда себеси. Той, освѣнъ Бургундия, ималъ подъ ржката си и Нидерландия. Лудовикъ, като нѣмалъ сила да надвие на Карла съ оржжие, тайно размирявалъ поданницитѣ му, и повдигалъ срѣщу него съсѣдитѣ. Карлъ Смѣли самъ станжлъ причина да погуби себеси. Той като гледалъ да раширочи владовищата си, поискалъ да приземе и единъ дѣлъ отъ Швейцария. Но храбритѣ Швейцарски планинци побѣждавали Карла нѣколко пжти; слѣдъ единъ несполученъ бой съ тѣхъ

(при Нанси) коньтъ му го увлѣкълъ въ едно блато и, херцогътъ билъ убитъ. Лудовикъ хитро се възползувалъ отъ смъртьта на врага си, та завладѣлъ по-голѣмата часть отъ Бургундия; а другитѣ му земи (Нидерландия) се паднѫли на германския царь Максимилияна, който билъ жененъ за дъщерята на Карла Смѣли.

Гузний Лудовикъ IX не вѣрвалъ французскитѣ голѣмци, та ги не припущалъ у царювитѣ дворове. Той, обиколенъ съ наемна шотландска и швейцарска стража, послѣднитѣ си години прѣкаралъ въ укрѣпената си сграда (Плеси), посрѣдъ непристѫпни блата и гори. Лудовикъ билъ много лютъ и суевѣренъ, та често го мѫчила съвѣстьта му, и нàй-много го било страхъ отъ смъртьта; той си ималъ звѣздоброецъ, когото каралъ да му бае и лучи по звѣздитѣ, кога ще умре.

Война на Аления и Вѣлия Шипъкъ. Между това въ Англия имало страшна вѫтрѣшна размирица, позната подъ име война на Аления и Бѣлия Шипъкъ. Тая война се протакала около тридесеть години (1455—1485 г.). Причината на войната била тая. Кралский родъ на Плантагенетовци се раздѣлилъ на два главни клона: на Ланкастерски и Иоркски (Ланкастерский ималъ на герба си аленъ шипъкъ, а Иоркский бѣлъ, та затова се нарекла и войната така). Краль *Хенрихъ VI*, който билъ отъ Ланкастерския родъ, билъ човѣкъ съ добра душа, но билъ много слабъ и недостоенъ. Затова роднината му Иоркский херцогъ наумилъ да му отнеме прѣстола, та се вдигнѫлъ възъ него. Ала за правдинитѣ на Хенриха VI скочила да го брани стопаницата му Маргарита Анжуйска, която била много достойна и честолюбива жена. Хенрихъ VI нѣколко пѫти билъ свалянъ отъ прѣстола, затварянъ въ лондонската укрѣпена сграда Тоуеръ, и пакъ ставалъ краль отъ несговора на противницитѣ му или съ помощьта на Маргарита, която набирала войска въ Англия и въ Франция, а сама ѭ прѣдвождала. Еднѫжь кралицата била разбита, и погонена отъ враговетѣ, та се скрила съ дѣтето си въ едни гористи и затънтени мѣста, дѣто испаднѫла въ рѫцѣтѣ на едни хайдуци, тъкмо, когато тѣ се спрѣчкали въ дѣленьето на плѣчката, тя сполучила да побѣгне въ единъ гѫсталакъ. Ала тамъ ѭ застигнѫлъ единъ отъ хайдуцитѣ, и искалъ да ѭ убие. Маргарита казала: „приятелю, ето синътъ на твоя краль; оставямъ го да

го закриляшъ ти“. Хайдутинътъ се сепнжлъ отъ тия думи, и завелъ кралицата при нейнитѣ приятеле. Нàй-сетнѣ тя паднж-ла робиня. Хенрихъ VI умрѣлъ въ Тоуеръ. И така Иоркский родъ излѣзълъ отгорѣ. Ала той не царувалъ много врѣме.

На царския прѣстолъ се качилъ единъ отъ князоветѣ на тоя родъ, *Ричардъ III.* Тоя Ричардъ излѣзълъ много лошъ човѣкъ; той се запретнжлъ да истрѣбява всички ония, които му се виждали за пакостници. Царуваньето на тоя мжчитель не могло да се търпи. Ланкастерцитѣ повикали отъ Франция графъ Хенриха Тюдора, който билъ отъ Ланкастерския родъ отъ женска страна. Ричардъ III въ боя съ Хенриха показалъ страшно юначество; ала на часа кога да надвие, нѣкои отъ васалитѣ му го напустнжли, та неприятельтъ го обиколилъ и го убилъ. И така седнжлъ на Английския прѣстолъ новъ царски родъ, *Тюдоровци* (1485 г.).

Фердинандъ Католикъ. Пиринейский полуостровъ въ VIII вѣкъ билъ завладѣнъ отъ Арапетѣ. Само Западнитѣ Готи на сѣверъ въ Астурийски планини останжли самовластни. Освѣнь това Карлъ Велики призелъ отъ моаметанетѣ сѣвероисточната область на полуострова. Християнскитѣ владѣтеле имали непрѣстайно война съ Арапетѣ, и малко по малко отнимали градове и земи. Отъ тия земи полека-лека се съставили нѣколко кралства. Отъ тѣхъ първо било кралство *Кастилия.* На истокъ отъ Кастилия се намирало друго кралство, *Арагония.*

Въ XV вѣкъ арагонский краль *Фердинандъ II Католикъ* се оженилъ за *Изабела*, наслѣдница на кастилския прѣстолъ. Така двѣтѣ нàй-силни християнски владовища се съединили и направили едно Испанско кралство. Фердинандъ Католикъ се наелъ да испжди Арапетѣ отъ послѣднитѣ имъ владовища на полуострова, сир. отъ Гренадския халифатъ. Той призелъ арапскитѣ градове единъ по единъ, и нàй-послѣ обстжпилъ и самата Гренада. Тоя градъ билъ много хубавъ, съ 200,000 жителе; на стѣнитѣ му имало пò-вече отъ 1,000 кули; нàй-юнацитѣ арапски рицаре се събрали въ него да го отбранжтъ отъ християнетѣ. Обстжпата била опорита. Арапетѣ, обиколени отвсѣкждѣ, прималѣли отъ гладъ, и нàй-сетнѣ се прѣдали (1492 г.).

Фердинандъ, както съврѣменника му Лудовика IX, съ все сила се мѫчилъ да утвърди неограничена царска власть. *Той между друго си помагалъ съ духовното сѫдилище (инквизицията).* Така се викало едно духовно сѫдилище, нагласено да гони еретицитѣ и отстѫпницатѣ (нàй-вече Мавритѣ и Евреитѣ, които се кръщавали на сила, ала тайно си изповѣдали първата си вѣра). Тайното духовно сѫдилище распращало навсѣкждѣ свои шпионе и се отнасяло много бесчовѣчно съ ония люде, които то мислило за отстѫпници; тѣхъ мѫчили съ нàй-тежки мѫки, за да имъ откопчѫтъ нѣщо отъ устата, послѣ ги отсѫждали на жива изгора *(ауто-да-фе);* а имотътъ имъ зимала държавата. Горѣньето на отсѫденитѣ ставало тържествено: кральтъ, голѣмцитѣ и народътъ се събирали да гледатъ на него, като на праздникъ.

Въ едно врѣме съ Испания се образувало на Пиринейския полуостровъ кралство *Португалия.*

VII. ГЕРМАНИЯ НА ВРѢМЕТО НА ХАБСБУРГОВЦИ. ИТАЛИЯ.

1273 — 1308 — 1415.

Рудолфъ Хабсбургски. Швейцария. Вилхелмъ Тель. Хусъ и Шишка. Максимилиянъ. Италия.

Рудолфъ Хабсбургски. Кога се довършилъ царский родъ на Хохенщауфеновци, въ Германия настанѫло врѣме на Междуцарствие (1254 — 1273 г.). Това врѣме било за нея нàй-размирно, дори и дребнитѣ феодални владалци зели да не припознаватъ никаква власть; затова Германия се раздробила на много токо-речи самовластни държавици: на херцогства, графства, ландграфства, маркграфства, епископства, баронии и свободни или държавни градове (сир. такъви градове, които зависяли направо отъ царя, а не отъ феодалитѣ). Баронитѣ и рицаретѣ просто обирали по пѫтищата търговскитѣ кола, ловили пѫтницитѣ, та зимали отъ тѣхъ откупъ и послѣ ги пущали; тѣ безнаказано се кряяли въ укрѣпенитѣ си сгради, които правили на стръмни мѣста. Въ това врѣме нѣмало отъ дѣ да се търси правда; тогава право ималъ само силний или

така нареченото *юмручно право*. (На онова врѣме много градове зели да се съюзяватъ, за да бранятъ съ обща сила търговцитѣ отъ оберницитѣ феодали. Отъ тия съюзи нàй-прочутъ билъ *Ханзейский* въ сѣверна Германия).

Размирицата на Междуцарствието дотегнѫла на германскитѣ князове, та отредили да си изберѫтъ царь отъ помежду си, ала не отъ силнитѣ владалци (да не е страшенъ за тѣхната власть). Изборътъ се паднѫлъ на графъ *Рудолфа Хабсбургски* (1273 — 1291 г.), който ималъ малка земя въ Швейцария и Елзасъ, и билъ прочутъ юнакъ, благочестивъ и коравъ човѣкъ. Рудолфъ наистина излѣзълъ както мислили князоветѣ. Той съ все сила залегнѫлъ да умири Германия; държалъ правда, бранилъ притѣсненитѣ, гонилъ рицаретѣ, що не рачили да се оставѫтъ отъ грабежа, и развалилъ много отъ хайдушкитѣ имъ сгради. На онова врѣме нàй-силенъ отъ германскитѣ владалци билъ бохемский краль Отокаръ, който не рачилъ да се покори на Рудолфа, та вдигнѫлъ бой среща него; но му надвили и билъ убитъ въ боя. Тогава Рудолфъ отнелъ отъ Бохемцитѣ херцогство Австрия, и го далъ на синоветѣ си.

Рудолфъ билъ и много пестовникъ; той живѣлъ много просто и умѣрно, а по дрѣхитѣ нѣкой пѫть не можелъ да се распознае отъ простия войникъ. Той билъ високъ и ималъ много голѣмъ носъ, та го подигравали; ала Рудолфъ не се вгледвалъ на това.

Рудолфовий синъ, царь *Албрехтъ I*, повдигнѫлъ възъ себеси Швейцария.

Швейцария. Вилхелмъ Тель. Швейцария въ старо врѣме се наричала Хелвеция; тя била населена съ бѣденъ, ала юнашки пастирски народъ (отъ Келтическо племе). Тамъ, между свободнитѣ мѣста или кантони, имало распрѫснѫти владовища на мнозина херцоги и графове. Три горски кантона, Швицъ, Ури и Унтервалденъ, сѫ врѣдъ швейцарскитѣ Алпи, около хубавото Фирвалдщедско езеро. Планинцитѣ на тая область одавна били самовластни, и били само подъ закрила на Рудолфа Хабсбургски, на когото земята била близу до сѣверна Швейцария. Но Албрехтъ наумилъ съвсѣмъ да покори горскитѣ кантони, та пратилъ тамъ много лоши намѣстници (фогти), които зели да притѣсняватъ жителетѣ съ тежко даванье, и да

наказвать бесчовѣчно непокорнитѣ. Тогава жителетѣ намислили да вдигнжтъ глава. Въ единъ опрѣдѣленъ день се събрали по 10 души отъ всѣкой кантонъ въ долина Рютли, която допира до езерото, и тамъ тритѣ кантона сторили вѣра и клетва да се освободжтъ заедно.

Изобщо *народното прѣдание кичи освобождението на Швейцарцитѣ съ всѣкакви баснословни прикаски, наймного за Вилхелма Теля.*

Единъ отъ намѣстницитѣ, Хеслеръ, заповѣдалъ да побижтъ единъ колъ на стегдата въ градецъ Алторфа, и да турятъ на него шапката на австрийския херцогъ, та всѣкой, който мине оттамъ да се покланя на шапката. Единъ младъ селянинъ, Вилхелмъ Тель, който билъ прочутъ стрѣлецъ, минжлъ покрай шапката и не се поклонилъ. Уловили го, и Хеслеръ, за да го накаже, отсждилъ го да стрѣлне да улучи ябълка на главата на сина си. Вилхелмъ Тель ударилъ ябълката; но казалъ, че ако ударяше сина си, то у него имало още една стрѣла приготвена за Хеслера. За това нѣщо Хеслеръ заповѣдалъ та го оковали и го покаралъ съ себеси за-въ крѣпостьта (Кюстнахъ), която била на другата страна на Фирвалщедско езеро. Кога минували прѣзъ езерото излѣзла буря; Вилхалма Теля расковали, и му дали, като на добъръ управачъ, да управя кърмилото. Вилхелмъ сполучилъ да побѣгне, кога приближила враницата до брѣга, искочилъ на сухо, и се скрилъ въ планината. Послѣ той причакалъ Хеслера на пжтя при една скала и го устрѣлилъ. Това нѣщо послужило за бѣлѣгъ на въстание (1308).

Албрехтъ I се готвилъ да си отвърне люто на Швейцарцитѣ; но смъртьта му побъркала намѣрението. Ала Албрехтовитѣ синове пакъ се не оставили отъ притезанията на Швейцарцитѣ. Подирь седемь години, тежка австрийска войска отишла въ Швейцария да накаже непокорнитѣ планинци. Швейцарцитѣ ѝ излѣзли насрѣща въ тѣсната долина Маргартенъ. Нѣколцина Швейцарци се въскачили на планината и зели да тъкалятъ оттамъ голѣми камене, та побъркали австрийската войска; а другитѣ планинци, които по-вечето били обржжени само съ хелебарди, налѣтѣли на неприятелетѣ, и ги разбили до кракъ. Слѣдъ това и другитѣ кантони (Цюрихъ, Бернъ и пр.) малко по малко се присъединили на планинскитѣ кантони,

и така се нагласила нова държава, която се нарекла *Швейцарска република*.

Хусъ и Шишка. Слѣдъ Албрехта нѣмскитѣ князове нѣколко пѫти си избирали царе не отъ Хабсбурговци, а отъ други царски родове, нàй-много отъ царския родъ, който на онова врѣме царувалъ въ Бохемия. Отъ тоя родъ нàй-прочутъ билъ *Карлъ IV*. Карлъ, за да прѣсѣче безреднинитѣ, които ставали кога се избирали царе, издалъ законъ, който опрѣдѣлялъ какъ да става изборътъ. Отъ тогава царьтъ не трѣбвало да го избиратъ всичкитѣ нѣмски князове, а само седемь глвни, които се нарекли *курфирсти*, сир. избирателе (бохемский краль, саксонский херцогъ, брандебургский маркграфъ и др.). Тоя законъ на Карла IV е познатъ подъ име *Златна була*, защото на писмото билъ ударенъ златенъ печатъ, прикаченъ съ копринена връвь (1356). А царуваньето на пò-малкия му синъ царь *Сигизмунда* е прочуто съ Хуситската война.

Иоанъ Хусъ билъ професоръ въ Пражкия университетъ; той поискалъ отъ папата, мирянетѣ да се причестяватъ като духовнитѣ не само съ тѣлото Христово, а и съ кръвьта (сир. да се причестяватъ „подъ двата вида“), още и богослужението да става на народния езикъ, а не на латински, който народътъ не разбиралъ. Чешкитѣ (сир. словѣнскитѣ) учителе и ученици въ Пражкия университетъ били откъмъ Хуса. А нѣмцитѣ се повдигнѫли противъ неговото учение.

На онова врѣме се събралъ духовенъ съборъ въ Констанцъ (на брѣга на Баденско езеро). Тамъ надошли отъ всички католически земи много духовни и свѣтски чиновници, учени богослови и рицаре. Констанцкий съборъ между друго разгледвалъ и Хуситската ересь. Хусъ билъ повиканъ на събора. Царь Сигизмундъ му далъ писмо да го не закача никой, и му се обрекълъ, че ще го закриля. Но съборътъ обадилъ, че царското писмо не се хваща, защото е дадено на еретикъ. Хусъ прѣдъ събора наздраво се държалъ на учението си. Духовнитѣ сѫдници отсѣкли да изгорѭтъ съчиненията на Хуса, а послѣ отсѫдили да изгорѭтъ и него живъ. Извели го на огнището, което било направено извънъ града, връзали го за единъ стълбъ, и го затрупали до шия съ дърва и слама. Хусъ юнашки посрещнѫлъ смъртьта и пѣлъ свещени пѣсни на чешки езикъ, доклѣ го задушилъ огъньтъ (1415 г.).

Кога се расчуло, че изгорили Хуса, страшно се побунили неговитѣ безбройни послѣдователе въ Чехия. Чехитѣ и безъ това мразили Нѣмцитѣ, които искали да господаруватъ въ Чехия. *Чехитѣ поискали да се причестяватъ подъ двата вида*, и не рачили да припознаѭтъ Сигизмунда за свой краль. Водачъ на Хусититѣ станѫлъ бестрашний старецъ Янъ Шишка. Напразно се мѫчилъ Сигизмундъ да смири Чехитѣ; а папата проповѣдалъ среща тѣхъ кръстоносенъ походъ. Шишка се показалъ много искусенъ воевода; па и Чехитѣ, които мразили Нѣмцитѣ, били се съ голѣмо юначество. Рицарската войска на Нѣмцитѣ нѣколко пѫти била разбита до кракъ, и посрамена се разбѣгала отъ налитаньето на селянетѣ, които се били вдигнѫли среща Нѣмцитѣ съ тояги, вериги, куки и пр. Шишка обишелъ цѣла Бохемия, безъ милость развалялъ монастире, църкви и дори цѣли градове, които били вдадени въ католичеството. Въ това врѣме той ослѣпѣлъ и съ другото си око, ала пакъ надвивалъ, и слѣдъ малко страшний старецъ умрѣлъ въ единъ походъ; казватъ, че завѣщалъ да направѭтъ отъ кожата му тѫпань, та и подирь смъртьта му да си наумѣватъ за него приятеле и неприятеле. Слѣдъ него нѣколко врѣме Хусититѣ честито продължавали войната. Ала нàй-сетнѣ между Хусититѣ се породили несговори и прѣпирни. Тогава Сигизмундъ нашелъ врѣме, та потъпкалъ буната. Но пакъ било дадено на Хусититѣ да се причестяватъ подъ двата вида и да се проповѣда на чешки езикъ.

Максимилиянъ I. Слѣдъ Сигизмунда германский прѣстолъ пакъ прѣминѫлъ у Хабсбургския родъ. Отъ тоя родъ нàй-много е прочутъ Максимилиянъ I (1493—1519), който билъ много дѣятеленъ и прѣдприимчивъ господарь. Той много обичалъ да прави тѣлесни упражнения и да ходи на ловъ. За млъдитѣ му години между друго приказватъ и това. Еднѫжь на една рицарска игра въ Вормсъ единъ французски рицарь, който билъ много едъръ, поканилъ нѣкои нѣмски рицаре да се побори. Много врѣме никой не се наималъ да излѣзе да се бори съ него. Тутакси излѣзълъ единъ храбъръ рицарь съ захлупена шапка до очи, и свалилъ французския рицарь отъ коня. Кога си вдигнѫлъ шапката, гледачетѣ съ голѣма радость познали царския синъ, Максимилияна. Другъ пѫть, кога билъ на ловъ въ Тиролскитѣ Алпийски планини, погонилъ сръдчено

една дива коза, и безъ да се усѣти излѣзълъ на връха на една стръмна скала, отдѣто не могълъ никакъ да слѣзе долу. Два дни седѣлъ на скалата гладенъ. Вѣрнитѣ му Тиролци се набрали подъ скалата, ала не намирали съ какво да му помогнѫтъ. Той вече се приготвилъ на умиранье, но на третия день единъ младъ Тиролецъ се въскачилъ на скалата, и много чудно свалилъ Максимилияна. Той се оженилъ за Мария, дъщерята на Карла Смѣли и присъединилъ на наслѣдственитѣ си земи Нидерландскитѣ области на татка ѝ.

Италия се раздробила на много владовища, които имали различна уредба. Въ Папската область и въ Неаполитанското кралство било самодържавно управление; а въ сѣверна Италия по-вечето градове имали републиканска уредба. Отъ тия градове първи били: Миланъ, Венеция и Флоренция. Ала *Миланъ* отпослѣ отъ република се обърнѫлъ въ херцогство, сирѣчь добилъ самодържавна уредба. Въ XV вѣкъ Миланското херцогство прѣминѫло у другъ родъ, Сфорцовци. Забѣлѣжително е происхождението на тоя родъ.

Въ Италия на онова врѣме се образували много съсловия люде, които се посветили на военното искусство; опитнитѣ въ военната работа прѣдводителе набирали дружини доброволци, и се главявали на служба у републиката или у господаря. Тия прѣдводителе се викали „кондотери." Казватъ, кога една отъ тия дружини хубаво обрѫжена съ музика и съ прапорецъ заминувала покрай едно село, на единъ младъ селянинъ, който се викалъ Атендоло, се вдражила войнишката слава, та отишелъ съ войската. За неговото херколесово юначество му извадили прѣкоръ *Сфорцъ* (което ще рече „юнакъ"). Той отпослѣ много се прочулъ съ юначеството си, та станѫлъ воевода на голѣма дружина. Неговий синъ завладѣлъ Миланското херцогство и станѫлъ родоначалникъ на новия херцогски родъ.

Въ *Флоренция* въ XV вѣкъ се прочулъ богатий банкерски родъ на Медичовци, който умѣлъ да придобие народната любовь съ щедростьта си и съ умното си отнасянье. Първий отъ тоя родъ Козма Медичи станѫлъ токо-речи пълновластенъ въ народоправлението. Въ Флоренция се родилъ най-великий италиянски поетъ Данте; той е написалъ прочуто творение подъ име „Божествена комедия," дѣто расказва, че

пжтува съ ума си изъ пъкъла, изъ чистилището, и изъ рая. (Той умрѣлъ на заточение въ 1321 г.).

Венеция се намира при сѣвернитѣ брѣгове на Адриатическо море на малки острови. Тоя градъ, по сгодното си мѣсто и по морската търговия, полека-лека наголѣмявалъ и ставалъ богатъ. Островитѣ му се скачили съ хубави мостове, покрили се съ мраморни палати и цръкви (най-прочути сж: цръквата Св. Марко и палатътъ на дожитѣ). Въ Венеция се утвърдила аристократическа уредба, сир. всичката власть била въ ржцѣтѣ на голѣмцитѣ и болярetѣ. За да се прѣдпазва отъ всѣко зло аристокрацията, държали се твърдѣ много съгледаче, които се скитали навсѣкждѣ, и обаждали всичко на тримата главни инквизитори. Тия инквизитори съставяли тайно сждилище, съ неограничена власть. Оня, когото подозрѣвали за нѣщо, отеднжжь се изгубвалъ безъ да се знае кждѣ е, и никой не смѣялъ да пита за него; всички се усѣщали, че той е закаранъ въ темнитѣ темници на инквизицията, дѣто го чака голѣма мжка и вѣченъ затворъ или тайна смърть.

Първий чиновникъ въ Венеция се викалъ *дожъ*. Между друго той всѣка година празнувалъ съ голѣма слава годежа съ Адриатическо море. На уреченъ день прѣдъ много свѣтъ, дожътъ излизалъ отъ града съ безбройни варки, на много хубавъ царски корабь Буцентавръ, и съ всѣкакви обреди хвърлялъ въ морето златенъ пръстень.

VIII. СЛОВѢНЕ И ПАДАНЬЕ НА ВИЗАНТИЙСКАТА ДЪРЖАВА.

885—1370—1386—1389—1439—1453.

Чехо-Моравци. Кирилъ и Методий. Маджаре и послѣдни Пшемисловци въ Чехия. Поляци. Ядвига и Ягело. Бранденбургъ и Балтийски Словѣне. Българе. Сърбе. Источни Словѣне. Турци. Призиманье Цариградъ.

Чехо-Моравци. Кирилъ и Методий. Кога станжло Голѣмото прѣселяванье на народитѣ, Германцитѣ захванжли западната половина на Европа, а Словѣнетѣ источната. Жилищата на Словѣнетѣ се простирали отъ рѣка Елба до Ока и Волга и отъ Балтийско море до Адриатически заливъ и Бѣло море.

Тая голѣма земя, съ исключение на югозападната ѝ часть, е едно широко равнище, което едно врѣме било пълно съ гори и съ голѣми езера. Горитѣ и блатата били нàй-надеждната забрана на Словѣнетѣ, кога налитали на тѣхъ неприятеле. Словѣнетѣ били твърдѣ много силни, но не работили задружно, като Германцитѣ, срещу общитѣ врагове. Тѣ пò-вечето се дѣлили на дребни племена, които живѣли отдѣлно едни отъ други подъ управлението на своитѣ *князове* и старѣйшини. Старѣйшинитѣ се събирали понѣкога да рѣшаватъ общитѣ работи и съставяли *съборъ* или *вѣче*.

Споредъ мѣстата Словѣнетѣ се дѣлили на западни, южни и источни. Отъ западнитѣ първо мѣсто захванѫли: *Чехи* съ *Моравци* и *Поляци*.

Чехитѣ населили земята, позната подъ име Бохемия (Чехия). Тѣ били обиколени отъ вси страни съ планини, та затова нагласили доста силна държава. Тамъ много врѣме владѣлъ царский родъ на Пшемисла. Ето що казва за тоя царски родъ една народна пѣсня за „Сѫда на Любуша.“

Еднѫжь въ Чехия царувала княгиня *Любуша*, която била прочута съ мѫдростьта си и съ правдината си. Два брата слѣдъ бащината имъ смърть се скарали за наслѣдието, и отишли на сѫдъ при Любуша; сѫдбата станѫла на събора, сир. прѣдъ народнитѣ старѣйшини. Съборътъ отсѣкълъ, че братето споредъ стария словѣнски обичай, трѣбва да живѣѭтъ заедно и да си не дѣлѭтъ бащиния си имотъ; Любуша потвърдила това рѣшение. Но пò-старий братъ останѫлъ неблагодаренъ отъ това, та зелъ да укорява Чехитѣ, че ги владѣе жена. Тогава Любуша зела да се отрича отъ да царува, и поканила Чехитѣ да си изберѫтъ князъ. Народътъ отговорилъ, че той ще припознае за свой князъ оногова, когото си тя избере за мѫжъ. Любуша си избрала единъ орачъ Пшемисла; пратеницитѣ го нашли на нивата му, дѣто оралъ, качили го на конь и го довели въ Вишеградъ, столица на Чехия (сега Прага на брѣга на Молдава). *Пшемислъ* излѣзълъ уменъ и юнакъ князъ, и родътъ му царувалъ славно въ Чехия. Прикавватъ, че цървулетѣ, съ които билъ обутъ Пшемислъ, кога отишли при него пратеницитѣ на Любуша, много врѣме послѣ *се вардили въ* Вишеградъ, и когато нѣкой отъ потомцитѣ му

сѣдалъ на прѣстола, показвали му тия цървуле, да не забравя рода си *).

Чехитѣ непрѣстайно се били за свободата си съ германскитѣ царе, още отъ Карла Велики. Въ царуваньето на Отона Велики, чешкий князъ се принудилъ да стане васалъ на германския царь; а Фридрихъ Барбаруса далъ на Чехитѣ кралска титла. Изобщо Чехитѣ споредъ ближното съсѣдство съ Нѣмцитѣ усвоявали много нѣмски обичаи; у тѣхъ се появила и феодална система.

Христянството се распространило между Чехитѣ и Моравцитѣ още отъ IX вѣкъ. У тѣхъ ходили проповѣдници отъ Римъ; но тѣ служили на латински езикъ, който не разбиралъ народътъ. За това моравскитѣ князове пратили до византийския царь да искатъ християнски учители, които да знаѭтъ словѣнския езикъ (защото Старопланинский полуостровъ билъ населенъ съ Словѣне). Византийский царь (Михаилъ III) имъ пратилъ два брата, Константина и Методия. Тѣ били родомъ отъ македонския градъ Солунъ (Тесалоникъ), и татко имъ билъ на важна византийска служба. Константинъ за дълбокото си учение билъ нареченъ „Философъ.“ Тия два брата вече били познати съ труда си за утвържденето христянството между съсѣднитѣ съ Византия Български Словѣне. Тѣ измислили словѣнска азбука и подкачили да прѣвождатъ на словѣнски езикъ Свещеното Писание. Тѣ, прѣди да влѣзѫтъ въ тоя подвигъ, приготвили се за него съ молитва и съ четиредесетодневенъ постъ. Въ Моравия проповѣданьето имъ било много сполучно; тѣ покръстили много народъ, та праведно се наричатъ „словѣнски апостоли.“ Въ Чешко ги закриляла св. Людмила, жена на чешкия князъ *Буривоя*. Но среща тѣхъ се повдигнѫло римското или латинското духовенство. На онова врѣме се било наченѫло вече раздѣлението на цръквата на западна и източна или Латинска и Гръцка. Римскитѣ папи искали да земѫтъ подъ духовната си власть словѣнскитѣ народи, както били подчинили германскитѣ. Папата повикалъ братето въ Римъ да да-

---

*) Освѣнъ пѣсньта за Сѫда на Любуша сѫ се учували до сега нѣколко народни чешки поеми, които сѫ събрани въ старня „Краледворски рѫкописъ.“ Съ това име се нарекълъ рѫкописътъ, защото въ нашия вѣкъ, случайно се намѣрилъ въ Чешкия градецъ Кралевинъ Дворъ, въ една церковна кула. Поемитѣ или пѣснитѣ на Краледворския рѫкописъ въспѣватъ нѫй-много юнашката борба на старитѣ Чехи съ тѣхнитѣ врагове.

лятъ отговоръ; но той се отнесълъ съ тѣхъ милостиво, и разрѣшилъ словѣнското богослужение. Константинъ се покалугерилъ съ име Кирилъ, и умрѣлъ въ Римъ. Методий, който билъ въскаченъ на чинъ моравски владика, самъ продължавалъ апостолския си трудъ. Но слѣдъ смъртьта му (885) папата сполучилъ да исхвърли отъ Моравия и Чехия богослужението на словѣнски езикъ и да уздрави тамъ духовното си господство. На това нѣщо много помогнѫло дохожданьето на Маджаретѣ, въ края на IX вѣкъ.

Маджаре и послѣдни Пшемисловци въ Чехия. Германский краль Арнулфъ, както се знае, повикалъ маджарски орди на помощь среща моравския князъ *Светополка*, който около това врѣме билъ основалъ силна словѣнска държава. Маджаретѣ или Унгаретѣ растурили Моравската държава и заловили голѣма часть отъ земята ѝ. Така тѣ прѣсѣкли на Чехитѣ и Моравцитѣ постоянното срѣщанье съ Византия; а сами послѣ приняли христянството отъ римското духовенство.

Въ Чешко царувалъ *Вацлавъ I* на онова врѣме, когато Монголитѣ и Татаретѣ подъ прѣдводителството на Батоя навлѣзли въ източна Европа. Тѣ, като опустошили Русия и Полша, вмъкнѫли се въ Моравия, която била подъ властьта на чешкия краль, ала първи били поразени отъ Чехитѣ и отъ Нѣмцитѣ подъ стѣнитѣ на Оломуцъ; слѣдъ това тѣ завъртѣли пакъ на истокъ. Синътъ на Вацлава I *Отокаръ II* (1253—1278) залѣгалъ на нови завоевания, и на негово врѣме Чешкото кралство достигнѫло до нàй-голѣмъ размѣръ. На неговия напрѣдъкъ помогнѫли неуредбитѣ на Германската държава слѣдъ довръшваньето на Хохенщауфеновия родъ. Когато Рудолфъ Хабсбургски билъ избранъ за царь, той поискалъ отъ Чешкия краль ленна клетва; той отрекълъ. Хитрий Рудолфъ умѣлъ да повдигне срещу Отокара съсѣдитѣ му, и дори склонилъ на издадничество нѣколко чешки васали. Войната, която станѫла слѣдъ това, била несполучна за Чешкия краль. Той не можилъ да прѣтърпи поражението, нанесено нему при брѣговетѣ на Морава, та загинѫлъ въ боя. Тогава Чехитѣ изгубили херцогство Австрия, Щирия и нѣкои други владения.

Въ началото на XIV вѣкъ (1306) се скратилъ родътъ *на Пшемисла*, та прѣстолътъ прѣминѫлъ у царския Люксем-

бургски корень, който на онова врѣме господарувалъ въ Германия. Ала Чехитѣ не били благодарни да ги владѣѭтъ Нѣмцитѣ и да сѫ подъ Римъ-папа. Затова, кога Иоанъ Хусъ излѣзълъ да проповѣда среща безмѣрната папска власть и поискалъ да се служи на словѣнски езикъ (както било на врѣмето на Кирила и Методия), Чехитѣ станѫли едно съ него, и се повдигнѫли възъ царь Сигизмунда. Оттогава се породила прочутата Хуситска война.

Нàскоро слѣдъ Сигизмунда Чехитѣ си избрали за краль едного отъ болярeтѣ си, умния и храбрия *Георгия Подибрада*. Той съ слава управлявалъ Чехия и Моравия (1458—1471); ала папата му станѫлъ голѣмъ врагъ; той гледалъ да отнеме отъ Чехитѣ причестяваньето подъ двата вида, и повдигнѫлъ среща тѣхъ Нѣмцитѣ и Маджаретѣ.

Въ Маджарско царувалъ родътъ на *Арпада*, който билъ съединилъ подъ властьта си отдѣлнитѣ маджарски племена. Християнството се утвърдило тамъ въ царуваньето на *Свети Стефана*, който добилъ отъ папата кралска корона (около 1000 г.). Отъ тогава Маджаретѣ зели да навикнуватъ на заселенъ животъ, и въ уредбата на държавата зимали много нѣщо отъ Нѣмцитѣ; и тамъ се образувало силно феодално или болярско съсловие (магнати). Въ началото на XIV вѣкъ се довършилъ родътъ на Арпада, та маджарский прѣстолъ станѫлъ избирателенъ. Нàй-забѣлѣжителенъ господарь Маджарски въ тоя вѣкъ билъ *Лудовикъ Велики* (1342 — 1382), който происходилъ отъ Анжуйския родъ, що царувалъ въ Неаполъ. Лудовикъ разширочилъ прѣдѣлитѣ на държавата си до брѣговетѣ на Черно и Адриатическо море. Въ XV вѣкъ Маджарското кралство достигнѫло до висока степень на цъвнованьето си подъ управлението на даровития *Матея Корвина*. По подбутваньето на папата той станѫлъ врагъ на Георгия Подибрада, и намислилъ да завладѣе чешкия прѣстолъ; Подибрадъ юнашки се бранилъ. Така тия двѣ съсѣдни държави исчерповали силата си въ борбата едни съ други. На другото столѣтие Чехия и Маджарско по женско наслѣдие прѣминѫли подъ властьта на Хабсбургския родъ.

Полското царство се съставило отъ Словѣнетѣ, що живѣли по рѣка Висла и по притоцитѣ ѝ. Тия Словѣне, които

сѫ познати подъ име Ляхи или Поляци, дѣлѭтъ се на различни племена, тѣ сѫ: *Мазури* — на срѣдна Висла, *Кулви* и *Кашуби* — на сѣверо-западъ подъ Мазуритѣ, сѫщо *Поляци* — въ областьта на р. Варта, *Краковци* — на горна Висла. Отъ княжескитѣ родове, що владѣли тамъ, се прочулъ родътъ на *Пяста,* който, както казватъ, като Пшемисла билъ орачъ. Единъ отъ Пястовци *Мечиславъ,* който билъ жененъ за чешката княгиня Домбровка, приялъ християнската вѣра пръвень отъ Чехитѣ споредъ източния обредъ. Ала слѣдъ смъртьта на Домбровка, той се оженилъ за една нѣмска княгиня; на нейно врѣме се усилило въ Полша нѣмското влияние, и тамъ се утвърдило християнството споредъ римско-католическия обредъ (въ втората половина на X вѣкъ). Мечиславъ заедно съ това станѫлъ васалъ на германския царь. Синъ му *Болеславъ I Храбри* (992 — 1025) утвърдилъ въ Полша единодържавие, и приялъ кралска титла. Тоя войнственъ господарь, въстановилъ самовластието на Полша отъ германския царь, и съ честити войни раширочилъ много прѣдѣлитѣ ѝ. Той завоювалъ Померания, Моравия, Силезия и Галиция, която отнелъ отъ прѣемницитѣ на великия князъ киевски Свети Владимиръ, като се въсползувалъ отъ тѣхната крамола, що имали помежду си.

Въ неговото царуванье чешкий владика Св. Войтехъ (който се викалъ и Адалбертъ), подъ покровителството на Болеслава, отишелъ надолу по Висла въ земята на дивитѣ Пруси да проповѣда тамъ християнството. Но Пруситѣ го посрещнѫли враждебно. Еднѫжь Войтехъ минувалъ прѣзъ една гѫста усамотена гора; уморенъ отъ пѫтуванье, той заедно съ другаретѣ си се спрѣлъ да си почине на една поляна подъ едно дърво, и заспалъ; но скоро ги събудили страшни викове на поганци; видѣло се, че християнетѣ сѫ испаднѫли въ заповѣдната дѫбрава, която била посветена на главния богъ на Пруситѣ, дѣто никой не смѣялъ да влѣзе освѣнь жрърцитѣ. Жрърцитѣ, расърдени отъ това светотатство, на часа убили Войтеха. Казватъ, Болеславъ откупилъ тѣлото му за толкова сребро, колкото тежало тѣлото, и съ голѣма слава положилъ остаткитѣ му въ Гнѣзненската църква. (Гнѣзно станѫло церковна столица на Полша, сир. столица на владиката — примаса).

Блескавий периодъ на полската история, който се начеѫлъ отъ Болеслава Храбри, свършилъ се съ *Болеслава III*

Кривоусти, който (въ 1138) раздѣлилъ държавата на синоветѣ си на четире княжества: Краковско, Сендомирско, Мазовецко и Познанско. Краковското било дадено на пò-стария синъ съ кралска титла и съ върховна власть надъ другитѣ князове. Отдѣлнитѣ князове отъ страна дѣлили княжествата на дѣцата си, и по причина на дѣленьето ставали неизбѣжни междуособни войни. Голѣмцитѣ и духовенството се ползували отъ междуособията, за да придобиѭтъ пò-вече правдини; тѣ ослабвали върховната власть, и умножавали вѫтрѣшнитѣ размирици. Въ периода на тия размирици се изгубили завоеванията на Болеслава Храбри. Поляцитѣ дори не могли да прѣкѫснѫтъ нападенията на съсѣдитѣ си Пруси, та единъ отдѣленъ полски князъ (Конрадъ Мазовски) повикалъ на помощь среща тѣхъ Тевтонския орденъ (1225 г.). Тевтонитѣ покорили Пруситѣ; ала скоро станѫли опасни и за самата Полша, та Поляцитѣ се принудили послѣ да воюватъ често съ тѣхъ, за да отбраниѭтъ своята си земя. На тия теглила въ XIII вѣкъ притурило се и навлизаньето на Монголитѣ.

На онова врѣме Полша се раздѣлила на двѣ главни части: на сѣверна и южна. Сѣверната, която е ниска и пълна съ езера, се викала *Голѣма Полша*, съ главни градове Познань и Гнѣзно; а южната, на Карпатски планини, наричала се *Малка Полша*, съ главенъ градъ Краковъ. Краль *Владиславъ I Локетекъ* (1306 — 1333) съединилъ Голѣма Полша съ Малка, и токо-речи направилъ пакъ една държава. (Мазовия, съ Варшава, правила още особно владѣние до началото на XVI вѣкъ). Отъ тогава зело да се прочува Полското кралство. Синътъ на Владислава Локетека *Казимиръ III Велики* е прочутъ съ законитѣ си и съ уреждането на вѫтрѣшния редъ. (Турилъ основание на университета въ Краковъ). Той направилъ важно придобиванье, като присъединилъ на Полша богатата русска область Галиция, дѣто се билъ свършилъ на онова врѣме княжеский родъ.

Ядвига и Ягело. Съ смъртьта на Казимира (въ 1370 г.), довършилъ се и кралский родъ на Пястовци. Прѣемникъ на Казимира билъ неговий роднина Лудовикъ, унгарский краль; но полскитѣ голѣмци припознали Лудовика за свой краль само съ тоя увръзъ: да подпише тѣхнитѣ правдини, съ които се ограничавала кралската власть. Слѣдъ Лудовика голѣмцитѣ

покачили на прѣстола малката му дъщеря, хубавица *Ядвига;* а послѣ прѣдложили да ѭ оженѭтъ за литовския князъ Ягело съ увръзъ, да приеме той католическата вѣра, да покръсти народа си и да съедини Литва съ Полша. (Съплеменницитѣ на Пруситѣ, Литовци, до онова врѣме били поганци и опасни врагове на съсѣдитѣ си Поляци; но нѣкои литовски князове вече били приняли христянството по грѣцкия обредъ).

Ядвига много врѣме се противила на голѣмцитѣ за това нѣщо. Тя още отъ малка била сгодена за австрийския херцогъ Вилхелма, и го обичала много, та поканила сгоденика си да дойде въ Краковъ. Ала краковский началникъ на града не пустнѫлъ Вилхелма въ града, и той се принудилъ да остане въ прѣградието. Тогава Ядвига отишла да се види съ него въ единъ Францисканскни монастирь; съ неѭ отишли и придворни жени; а князътъ билъ обиколенъ съ нѣмски рицаре. Ала послѣ, кога Ядвига се върнѫла за-въ града да се вѣнчае, нашла градскитѣ врата затворени по заповѣдь на голѣмцитѣ. Кралицата казала да отворѭтъ, но стражата ѭ непослушала; Ядвига се ядосала, и казала да ѝ дадѫтъ топоръ и сама зела да разбива вратата. Единъ отъ нейнитѣ ближни сполучилъ да ѭ склони да се не противи. Вилхелмъ се принудилъ да се върне назадъ безъ да сполучи. А духовенството католическо склонило набожната княгиня да се вѣнчае съ Ягело на това основание, че той се обрекълъ да покръсти народа си, да не гине въ поганство, и за спасението на толкова души ще се длъжи ней.

Ягело се покръстилъ и се вѣнчалъ съ Ядвига (1386 г.). Послѣ той отишелъ въ столицата на Литва, въ Вилно, съ католически калугере и попове, и тамъ зелъ да кръщава литовския народъ. Въ единъ опрѣдѣленъ день се събрали жителетѣ на Вилно, и прѣдъ тѣхъ залѣли свещения огънь, който горѣлъ непрѣстайно за честь на бога Перкуна; избили змиитѣ и гущеретѣ, що обожавали тѣ, и исѣкли свещенитѣ дѫбе. Послѣ духовенството се заловило да кръщава поганцитѣ, и тоя обредъ се извръшвалъ понѣкога надъ много свѣтъ отеднѫжъ, като отдѣляли мѫжетѣ отъ женитѣ. На покръстенитѣ раздавали бѣло сукнено облѣкло; то много привличало бѣднитѣ Литовци, та мнозина отъ тѣхъ ходили да се кръщаватъ по нѣколко пѫти.

Отъ Ягело или *Владислава II* (1386—1434 г.) се наченжлъ новъ царски родъ на полския прѣстолъ. Ягеловцитѣ събрали съ Полша Литовското княжество, въ което влизала тогава токо-речи цѣла юго-западна Русия (сир. Бѣлорусия, Волинь и Украйна). Така Полско-Литовското кралство станжло нӑй-силно въ Източна Европа; крайнинитѣ му достигали до брѣговетѣ на Балтийско море и Черно и до Одеръ и Днѣпръ. Тевтонский орденъ, който билъ до тогава опасенъ съсѣдъ на Полша и Литва, сега на-съ малко щѣлъ да подпадне подъ тѣхъ, когато тия негови два врага се съединили въ едно. Деветдесеть хиляди тежка войска тевтонски рицаре била токо-речи съвсѣмъ избита отъ Поляцитѣ, Литовцитѣ и Руситѣ въ голѣмия бой при Таненбергъ (1410 г. въ Прусия); тамъ се убилъ и прочутий главатарь на Ордена и много рицаре, само малцина се оттървали съ юначеството си въ Мариенбургъ.

Синътъ на Ягела, *Владиславъ III*, като билъ полски краль (1434—1444), избиранъ билъ и на Маджарския прѣстолъ. Ала той скоро загинжлъ, кога билъ на война среща Турцитѣ, въ боя при Варна. За неговъ прѣемникъ билъ избранъ другий синъ на Ягела *Казимиръ IV* (1444—1492). Въ царуваньето на Казимира IV Тевтонский орденъ се принудилъ да отстжпи на Поляцитѣ западната часть отъ владѣнията си и зелъ да зависи отъ Полша.

Но при всичката сила и голѣмина Полското царство зело да тегли отъ вжтрѣшни неуредици. Боляретѣ или шляхтитѣ добивали отъ день на день все пӧ-вече правдини, а кралската власть малко по малко намалявала. Малко по малко кральтъ се принудилъ за всичкитѣ важни работи да пита сейма. Сеймътъ се събиралъ само отъ шляхти и духовни; а гражданетѣ не участвували въ него *). Градското съсловие въ Полша се съставило пӧ-вече отъ нѣмски прѣселници и Евреи, и въ тѣхни ржцѣ била всичката търговия. Такъви градове получили и нѣмска

---

*) Началото на правилни сейми било турено отъ Владислава Локета. Той, като се готвилъ за война съ Нѣмцитѣ, за прѣвъ пжть свикалъ на съвѣтъ или сеймъ не само горнитѣ чиновници, духовни и свѣтски, а и проститѣ боляре или шляхти (1331 г.). А въ XV вѣкъ, въ врѣмето на Казимира IV, засѣданията на сейма зели да се растурятъ на двѣ изби или палати: на *сенаторска*, която състояла отъ владици и отъ свѣтски чиновници, и на *посланническа* — отъ шляхтски прѣдставителе отъ всѣко воеводство. Всичка Полша се дѣлила на воеводства, които се подраздѣляли на околии. Освѣнь главния началникъ или *воевода*, въ областитѣ горни кралски чиновници били *кащелянетѣ* и *старѣйшитѣ*.

чехова уредба, и познато пò-вечето съ име *Магдебургско право*. А селянетѣ малко по малко изгубили всичкитѣ си правдини, и станѫли робе на богатитѣ и на шляхтитѣ.

При крамолитѣ между краля и сейма се притурила и враждата между католицитѣ и православнитѣ. Жителетѣ отъ рускитѣ области, които влѣзли въ състава на Полско-Литовското кралство, исповѣдвали християнството споредъ гръцкия обредъ; а полското духовенство гледало да ги обърне въ католичество. Отъ това изникнѫли голѣми смѫщения, които отпослѣ съвсѣмъ ослабили Полша.

Бранденбургъ и Балтийски Словѣне. Другитѣ западни словѣнски племена, що живѣли между Одеръ и Елба, се викали *Венеди*. Тѣ се дѣлили на дребни владовища, та затова не могли да устоѭтъ среща нѣмското владичество, което се распространявало отъ день на день. Едно маркграфство *Бранденбургско*, основано въ X вѣкъ (на което главенъ градъ станѫлъ послѣ Берлинъ), полека-лека покорявало околнитѣ Словѣне, кръщавало ги въ католическата вѣра, и въ земитѣ имъ градило яки укрѣпени градища. Заедно съ това Словѣнетѣ примали нѣмския езикъ, нѣмскитѣ обичаи, и малко по малко се понѣмчовали. Въ края на Срѣднитѣ вѣкове Бранденбургский маркграфъ билъ единъ отъ нàй-силнитѣ нѣмски князове, и билъ отъ курфирститѣ. (Отпослѣ отъ съединението на Бранденбургското курфиршество съ Пруския или Тевтонския орденъ станѫло Прусско царство).

Пò-вече отъ другитѣ Венеди се опазило поганството на Балтийско Поморие. Пò-важни отъ словѣнскитѣ племена тамъ били: *Бодричи*, *Лютичи* и *Поморяне*. Тамъ има забѣлѣжителни търговски градове, каквито сѫ: Щетинъ при устьето на Одеръ и Волинь на острова среща устьето на Одеръ. Главното светилище на балтийскитѣ Словѣне се намирало на островъ Рюгенъ въ градецъ Аркона. Тамъ билъ изграденъ храмътъ на тѣхния върховенъ богъ Световита. Въ храма имало идолъ на

Воеводитѣ и старѣйшитѣ принадлежали на чина на сенаторитѣ. Когато кральтъ опрѣдѣлявалъ сейма, всѣкой воевода въ областьта си свиквалъ шляхтитѣ на малъкъ *сеймъ*; тамъ тѣ избирали свои прѣдставителе или пратеници за главния сеймъ, и ги снабдявали съ наставления. На тия сейми се избирали и сѫдницитѣ и нѣкои други мѣстни чиновници. Тия събрания ставали въ църква.

тоя богъ, който ималъ видъ на колосаленъ човѣкъ съ четире глави, които гледали на различни страни. Въ дѣсната си ржка той държалъ единъ рогъ пъленъ съ вино (за бѣлѣгъ, че Световитъ дава благодать на земната рожба); до него се намирали: юзда, седло и голѣмъ ножъ. При храма непрѣстайно се държалъ свещений конь на Световита, бѣлъ, съ хубава грива и длъга опашка; Словѣнетѣ мислили, че на врѣмени Световитъ грабнува ножа, качва се на коня и отива на война да се бие. Всѣка година слѣдъ жетва ставало голѣмъ праздникъ за честь на тоя богъ. У Арконския храмъ се стичали всичкитѣ жителе на острова; тамъ принасяли въ жрътва добитъкъ, а жрьцътъ на Световита напълнувалъ неговия рогъ съ ново вино. Когато жителетѣ намислювали да воюватъ, жрьцитѣ врачували пò-напрѣдъ по Световитовия свещенъ конь; карали го да пристжпя прѣзъ три копия, и ако той, макаръ и прѣзъ едно копие, да повдигне първень лѣвата си нога, а не дѣсната, това се имало за лошъ бѣлѣгъ и прѣдприятието се напущало. Жрьцитѣ изобщо били на голѣма почеть въ Поморие, и понѣкога имали дори пò-голѣма власть отъ князя.

Балтийскитѣ Словѣне имали много князове, самовластни единъ отъ другъ и често враждували помежду си; затова, тия Словѣне, ако и да били юнаци, не могли да устожтъ среща съсѣдитѣ си, Сакси и Датчане. Хенрихъ Левъ, както се знае, турилъ здраво начало за понѣмчованье Бодричитѣ и Лютичитѣ. А около това врѣме Датчанетѣ завоювали една часть отъ Поморяния, и растурили Арконското светилище.

Българе. Южни Словѣне се викатъ ония, които населяватъ Старопланинския полуостровъ, отъ дѣсната страна на Дунавъ и по брѣговетѣ на Адриатическо море. Тѣ се дѣлжтъ на двѣ главни племена: *Българе* и *Сърбо-Хървате* (или Кроате). Българетѣ происхождатъ отъ едно источно-словѣнско племе, което въ старо врѣме живѣло между Азовско море и Волга, отдѣто и получили името си. Въ VI и VII вѣкъ слѣдъ Христа, тѣ се прѣселили отсамъ Дунавъ и основали тука особно Българско царство *). Българскитѣ царе токо-речи непрѣстайно се били съ съсѣдитѣ си византийски царе; нàй-страшенъ

*) Българската история съставя отдѣленъ прѣдмѣтъ въ нашитѣ училища, та затова се ограничихме да прѣведемъ тука само това, колкото е писано въ тая книга за Българетѣ.

за византийцитѣ билъ храбрий *Крумъ* (въ началото на IX вѣкъ), който на-съ малко останжло да приземе Цариградъ. Българетѣ приели християнската вѣра отъ Византия; казватъ, че сжщий Св. Методий, който отивалъ да проповѣда въ Моравия, станжлъ наставникъ въ вѣрата на първия християнски царь български *Бориса*. Борисъ не искалъ да подчини България духовно подъ Византия (съ която Българетѣ се намирали въ война всѣкога), та пратилъ до Римъ-папа да го моли да земе подъ негово крило младата Българска цръква и да й даде патриархъ или понѣ архиепископъ. Въ това врѣме имало голѣма прѣпирня между папа Никола I и цариградския патриархъ Фотия. Папата се зарадвалъ и пратилъ въ България римски владици и проповѣдници да покръстжтъ Българетѣ и да ги подчинжтъ духовно подъ Римския прѣстолъ (866 г.). Ала, слѣдъ нѣколко години, Борисъ се скаралъ съ папата, съединилъ пакъ България съ источната цръква, и зелъ архиепископъ отъ цариградския патриархъ. Заедно съ това съвсѣмъ се утвърдило въ България словѣнското богослужение, и зела да цъвти словѣнската книжнина. Когато Латинското духовенство се повдигнжло да гони словѣнскитѣ проповѣдници въ Моравия, главнитѣ ученици на Методия (св. Гораздъ, св. Климентъ и др.) побѣгнжли въ България, и царь Борисъ ги приялъ съ голѣма честь. Тука тѣ продължавали работата на словѣнскитѣ първоучителе, сир. прѣвождали церковни книги отъ грьцки езикъ на словѣнски, писали тълкувания и наставления, проповѣдали на народа слово Божие и учили дѣца; отъ тѣхнитѣ ученици ставали попове и дяконе. Отъ България тия прѣводи и съчинения се распространили послѣ и по другитѣ словѣнски земи (въ Русия, Сърбия и др.).

Българо-словѣнската книжовность нàй-много се развила на врѣмето на Борисовия синъ *Симеона* (888 — 927), който съ все сръдце закрилялъ духовното просвѣщение на народа си и дори самъ писалъ книги. Той билъ и нàй-силенъ отъ Българскитѣ царе. Царь Симеонъ много наплашилъ византийския царь Лева Философа, та затова Левъ викнжлъ на помощь среща Българетѣ дивитѣ Маджаре, които тогава се били показали на Черноморскитѣ равнища. Царь Симеонъ надвилъ на тия варваре, и ги пропждилъ отъ България; тогава Унгаретѣ отишли въ Панонскитѣ равнища (Великоморавската държава), дѣто се и заселили. Съ смъртьта на царь

Симеона се свършилъ славний периодъ на Българското царство и на Българската книжнина. На врѣмето на неговия слабъ и миролюбивъ синъ *Петра* (927 — 968) България теглила отъ вътрѣшни размирици и буни; тия размирици и буни се уголѣмили отъ единъ расколъ, който станжлъ въ Българската цръква отъ една *Богомилска ересь* (която се нарекла така отъ единъ попъ Богомилъ. Богомилитѣ по своето учение приличали на напрѣднитѣ Манихеи). Вънкашнитѣ неприятеле се ползували отъ побърканото състояние на България. Византийский царь Никифоръ Фока повикалъ на помощь русския князъ Светослава да дойде среща Българетѣ. Светославъ не само помогнжлъ на Византийцитѣ, а още призелъ и България (970 г.), и искалъ да си прѣнесе столицата тука (въ Прѣслава). Ала Никифоровий прѣемникъ Иоанъ Цимисхий испждилъ Светослава отъ България. Византийский царь Василий II (прѣкарванъ „Българоубиецъ"), слѣдъ упорита борба съ храбрия български царь *Самуила*, съвсѣмъ покорилъ България подъ византийското владичество (1019 г.). (Тоя е оня Василий, който накаралъ та извадили очитѣ на петнадесеть хиляди робе Българе, като оставилъ по-на сто души по единъ съ-по едно око да ги води, и ги пратилъ на Самуила; царь Самуилъ много се нажалилъ отъ това нѣщо, та наскоро умрѣлъ).

Ала подирь сто и петдесеть години (въ 1186), Българетѣ вдигнжли глава подъ воеводството на двама братя, Асѣня и Петра, и се освободили. Кога царувалъ тѣхний прѣемникъ *Иоанъ Асѣнь II*, Българското царство пакъ станжло силно, и било едно отъ първитѣ царства на онова врѣме. Столицата му Търново, станжла и столица на особно българско патриаршество. Ала и това силно царство не траяло много; въ втората половина на XIV вѣкъ България подпаднжла подъ Турцитѣ.

Сърбе. Главната область на Сърбетѣ съставлява високата планинита земя по Морава и по притоцитѣ ѝ. Сърбетѣ се отличавали всѣкога съ по-дебелашки и съ по-войнишки характеръ отъ другитѣ Словѣне. Тѣ, като Българетѣ, воювали често съ Византия и приели християнската вѣра отъ грътски проповѣдници. Най-напрѣдъ Сърбетѣ се дѣлили на малки племена, които се управлявали отъ свои си князове или *жупани*. Нѣколко врѣме тѣ зависяли отъ Византийската държава; ала въ

XI вѣкъ единъ отъ жупанитѣ *(Боиславъ)* повдигнѫлъ Сърбетѣ, и отхвърлилъ византийското владичество.

Въ XII вѣкъ *Стефанъ* родоначалникътъ на прочутия кралски родъ *Нѣмановци*, съединилъ подъ върховната си власть токо-речи всичкитѣ Сърбе, и се нарекълъ „велики жупанъ.“ Той, отъ една страна бранилъ независимостьта на Сърбия отъ византийскитѣ царе, а отъ друга гледалъ да ѭ опази отъ притезанията на римскитѣ папи, които залѣгали да подчинѭтъ подъ себеси сръбската църква. Единъ отъ синоветѣ на Стефана Нѣмана св. Сава, станѫлъ инокъ, и живѣлъ въ Света-гора, която е прочута съ монастиретѣ си; той склонилъ татка си да се отрече отъ прѣстола и да облѣче и той иноческа схима (1195 г.). Слѣдъ дълго и славно царуванье осемдесетгодишний Стефанъ се оттеглилъ въ Света гора, и тамъ заедно съ сина си основалъ монастирь Хилендарь, отреденъ само за сръбски иноци. Слѣдъ смъртьта на бащата, Сава съ съгласието на цариградския патриархъ, станѫлъ пръвъ архиепископъ сръбски и нагласилъ самовластна сръбска църква. Той вѣнчалъ брата си *Стефана II* за пръвъ сръбски „краль“ и за това Стефанъ II е познатъ съ име *Първовѣнчаний*.

Това врѣме е било периодътъ на възвишаванье на Сърбия и на раширочаванье на нейнитѣ крайнини. Въ неѭ се явили много богати църкви и монастире; и при тѣхъ се нагласили училища; въ сѫщото врѣме се умножили търговскитѣ сношения съ съсѣдитѣ, нàй-много съ италиянскитѣ градове. Сърбия достигнѫла до нàй-голѣма сила и процъвтѣванье въ царуваньето на войнствения *Стефана IV Душана*, въ XIV вѣкъ. На негово врѣме Сръбската държава се простирала на западъ до Адриатическо море, а на югъ до Бѣло море. Стефанъ Душанъ е забѣлѣжителенъ още и съ това, дѣто е повелѣлъ да се съберѫтъ и напишѫтъ сръбскитѣ закони въ една книга, наречена „законникъ.“ Ала подирь смъртьта на Душана, Сърбия зела да испада. Породили се роднински крамоли въ кралския родъ; а намѣстницитѣ на областитѣ зели да се отдѣлѭтъ. Въ това врѣме на старопланинския полуостровъ се натъкмили Турцитѣ.

Источни Словѣне. На широкото равнище, въ источна *Европа, отъ Бѣло* море до Черно и отъ Балтийско до Уралски

планини, въ IX вѣкъ живѣли тия народи: *Словѣне*, на сѣверъ отъ Черно море по рѣки Днѣпръ и Днѣстръ, при Ока, Волга, Западна Двина и около езеро Илменъ. На западъ отъ Словѣнетѣ живѣли *Литовци*. Всичката сѣверна Европейска Русия, отъ Ока до Бѣло море, населявали *Фини*. На югоисточна Русия живѣли *Козаре*, татарско племе, които владѣли отъ Уралъ до Азовско море и Кавказски планини. На сѣверъ отъ Козаретѣ по Волга и Кама живѣли *Българе*, които не били много, но били твърдѣ трудолюбиви, и въртѣли голѣма търговия.

Единъ Русски лѣтописецъ казва, че Источнитѣ Словѣне пратили пратеници отвѫдъ морето до Варяжкото племе Руси да искатъ князъ, и рекли: „Нашата земя е много голѣма и богата, ала нѣма уредба, та дойдѣте да князувате и да владѣете." Тогава три брата, Рюрикъ, Синеусъ и Триворъ, отишли съ дружината си, и се заселили тамъ. Отъ тогава источнитѣ Словѣне се нарекли *Руси*. Слѣдъ смъртьта на Синеуса и Тривора, всичката земя останѫла на Рюрика, който станѫлъ пръвъ русски князъ. Неговий родъ царувалъ отъ 862 до 1597 год.

Отъ прѣемницитѣ Рюрикови нӑй-прочутъ билъ *Светославъ*, (945 — 972). Той билъ добъръ юнакъ, и токо-речи прѣзъ всичкото си царуванье билъ все на война. Той приzелъ Козарското царство и Дунавска България. Нему много се поревнѫла Дунавска България, та искалъ да си прѣнесе столицата отъ Киевъ въ прочутата тогава българска столица, Прѣслава. Но Българетѣ съ помощьта на византийския царь Ивана Цимисхия, го испѫдили отъ България. Слѣдъ смъртьта на Светослава седнѫлъ на прѣстола синъ му *Владимиръ* (980 – 1015). Той билъ като баща си войникъ. До негово врѣмеРуситѣ били езичници; той развалилъ езичеството, и насадилъ християнската вѣра въ русската земя. Слѣдъ Владимира седнѫлъ на прѣстола *Ярославъ I* (1015 — 1054). Той билъ на онова врѣме единъ отъ нӑй-умнитѣ и силни русски князове. Ярославъ залѣгалъ много за християнството, правилъ цръкви, училища и повикалъ отъ България български попове, които занесли тамъ съ себеси старо-български книги. Слѣдъ Ярослава русската земя се раздѣлила на много княжества. Това раздѣление било причина да станѫтъ голѣми размирици между князоветѣ, и нӑй-сетнѣ да ги завладѣѭтъ Монголитѣ.

Въ 1224 година, на югъ отъ Русия се появилъ единъ непознатъ до тогава народъ. Това било Монголи и Татаре,

които прѣдвождалъ Чингисъ-Ханъ воевода. Тѣ дошли откъмъ Кавказъ и налѣтѣли възъ Половцитѣ. Половцитѣ се съединили съ русскитѣ князове, и имъ надвили, и послѣ се върнѫли пакъ назадъ.

Но, слѣдъ 12 години, Монголитѣ пакъ се върнѫли да приземѫтъ Европа. Една голѣма Монголска дружина, отъ петстотинъ хиляди души, оставила срѣдна Азия, и отишла въ Русия съ женитѣ си, съ покѫщнината си, и съ добитъка си. Главатарь на тая голѣма дружина билъ Батай, внукъ на Чингисъ-Хана. Той страшно съсипалъ Камското Българско царство, и налѣтѣлъ възъ русскитѣ княжества (1237). Русскитѣ князове не били сговорни помежду си, за Батай много лесно ги покорилъ. Батай нȧй-напрѣдъ призелъ Рязанско княжество. Слѣдъ него завоювалъ Суздалско княжество; оттамъ отишелъ възъ Новгородъ, и нȧй-сетнѣ призелъ прочутия градъ Киевъ, когото оплѣнилъ и развалилъ. Слѣдъ това Батай отишелъ възъ Полша и Унгария, и послѣ се върнѫлъ на Волга, дѣто си направилъ за столица градъ Сарай. Тамъ той нагласилъ царство, което се наричало *Златна* или *Кипскатска Орда*. Монголитѣ владѣли Руситѣ пȯ-вече отъ двѣстѣ години.

Турция. На врѣмето на монголскитѣ завоевания, кога царувалъ Чингисъ-Ханъ, една турска орда се отдѣлила отъ Туркестанъ, и прѣминѫла на западъ въ Мала Азия. Тия Турци зели да се наричатъ Османлии отъ името на единъ тѣхенъ султанъ Османъ. Тѣ призели византийскитѣ области въ Мала Азия, и оттамъ прѣминѫли на Старопланински полуостровъ. Турцитѣ, каквото всичкитѣ източни завоеватели, се отличавали съ дива храбрость, на която се присъединилъ и моаметанский фанатизмъ; тѣ имали и добра войнишка уредба. Султанитѣ събирали отъ покоренитѣ области, освѣнь даванье, и християнски момчета. Тия дѣца ги отгледвали послѣ у султановитѣ дворове, учили ги на моаметанска вѣра и на войнишко искусство. Отъ тѣхъ нагласили постоянна войска, която нарекли „яничере." Яничеретѣ забравяли съвсѣмъ народностьта си, познавали само султана, намирали се всѣкога при него и добивали отъ него голѣма заплата. Тѣ носили хубави бѣли дрѣхи и хубаво орѫжие, и били нȧй-добрата пѣша войска на свѣта; а пъкъ Турцитѣ, като скитнически народъ, давали много хубава конница.

Султанъ *Мурадъ I* утвърдилъ столицата си въ Одринъ. Сръбский краль *Лазарь* искалъ да въспре завоеванията на Мурада, та се съединилъ съ Българетѣ и съ Хърватетѣ, па се ударилъ съ Турцитѣ при Косово поле. Въ боя единъ младъ сърбинъ се распалилъ, та се вмъкнжлъ при султана и го прободъ. Но Сърбетѣ били разбити, краль Лазарь билъ уловенъ робъ, и убитъ прѣдъ очитѣ на султанъ Мурада (1389 г.).Отъ Косовския бой дунавскитѣ Словѣне вече не могли да стоятъ среща Турцитѣ. Тѣ подпаднжли подъ тѣхна власть, и били накарани да даватъ на помощь войска за покоряванье други народи.

Мурадовий синъ *Баязидъ I* продължавалъ бащинитѣ си завоевания. Той побѣдилъ при Никополъ силното опълчение на Маджаретѣ, Нѣмцитѣ и Французетѣ, които били повдигнжли среща него кръстоносенъ походъ, и се готвилъ вече да приземе и Цариградъ; но го побъркалъ новий монголски завоеватель, страшний Тамерланъ. За Тамерлана казватъ, че ужь той се родилъ съ съсирена кръвь въ ржка и съ бѣла коса като старецъ. Тамерланъ събралъ пакъ голѣмата държава на Чингисъ-Хана, която се била растурила на врѣмето на прѣемницитѣ му, и прѣминжлъ въ Азия, та направилъ всичко плѣнъ и пожаръ. Той съсипалъ Туркестанъ, Персия, Индия и Мала Азия. Слѣдъ Тамерлана запустѣли много земи, и като паметникъ на неговия походъ сж останжли пирамиди, направени отъ човѣшки глави. Той почиталъ само ученитѣ люде, та заповѣдалъ да ги оставятъ живи, и обичалъ понѣкога да говори съ тѣхъ. Обичалъ и да задава страхъ на събесѣдницитѣ си. При пламеня на Алепския пожаръ (въ Сирия) той равнодушно се разговарялъ за учени работи съ тамошния молла. Той го попиталъ: „Въ боя подъ Алепъ паднжхж много мои и ваши войници, кои отъ тѣхъ сж пò-достойни за-въ рая?“ Умний мювтия отговорилъ: „Ония, които сж паднжли съ вѣра въ Бога.“

Баязидъ, подголѣменъ отъ побѣдитѣ си въ Европа, отишелъ и възъ Тамерлана, и се ударилъ съ него при Ангора, въ Мала Азия; и двѣтѣ войски били съставени отъ разни народи (въ прѣднитѣ редове Баязидъ поставилъ Сърбетѣ); казватъ, че всичкитѣ ратници въ тоя бой възлизали до единъ милионъ. Ала честьта на Баязида не работила; той билъ разбитъ (1405 г.), и умрѣлъ въ робство. Нàскоро слѣдъ това умрѣлъ и Тамерланъ, кога билъ на война въ Китай. Той събралъ монгол-

скитѣ воеводи, и имъ казалъ; „Азъ и вие имаме много грѣхове; ние пролѣхме много моаметанска кръвь; врѣме е вече да ѭ омиемъ съ друга пò-угодна Богу кръвь; да идемъ да избиемъ китайскитѣ поганци.“ Слѣдъ Тамерлана голѣмата негова държава пакъ се растурила на части; а дивитѣ и грозни Монголи пакъ като напрѣдъ зели да се скитатъ съ стадата си по пространнитѣ голини на Срѣдна Азия; само въ тѣхнитѣ длъги и жални пѣсни се срѣщатъ понѣкога въспоминания за милѫлата слава на прадѣдитѣ имъ.

Ударътъ, що нанесълъ Тамерланъ на Турското царство, спрѣлъ успѣхитѣ на Османцитѣ, и направилъ да стане призиманьето на Цариградъ 50 години назадъ. Европейцитѣ не се въсползували отъ побръкваньето на Турцитѣ, а ги оставили да се оправѭтъ и изново да подкачѭтъ завоеванията си въ Европа. Византийската държава изгубила токо-речи всичкитѣ си области; тя състояла тогава само отъ столицата Цариградъ и отъ нѣколко околни мѣста; царьтъ билъ вече поданникъ на султана.

Призиманье Цариградъ. Византийский царь *Иоанъ Палеологъ*, за да избави държавата да не пропадне съвсѣмъ и за да добие помощь отъ западна Европа, рѣшилъ се да съедини Грьцката цръква съ Римската, и отишелъ съ византийски владици въ Италия; тамъ на духовния съборъ въ Флоренция слѣдъ голѣми прѣпирни за папската власть, за чистилището и пр. било подписано съединението на цръквитѣ или така наречената Флорентийска уния (1439 г.). Ала Гръцитѣ отхвърлили това съединение. Папата се обрекълъ на Гръцитѣ, че ще повдигне Западна Европа среща Турцитѣ, но малко сполучилъ въ тая работа. Той сполучилъ да повдигне на война само полско-унгарския краль Владислава III (Ягеловъ синъ). Тоя юнакъ, ала още младъ и неопитенъ краль, потеглилъ на война заедно съ маджарския воевода Яна Хуниада, който вече билъ прочутъ съ военнитѣ походи среща Турцитѣ, (той билъ баща на Матея Корвина). Владиславъ много беспазливо се втурилъ съ малка сила въ неприятелската земя, стигнѫлъ до брѣговетѣ на Черно море, и при Варна срещнѫлъ многобройната войска на султанъ *Мурада II*. Нàйнапрѣдъ битката била сполучна за християнетѣ. Но распаленний Владиславъ се въвлѣкълъ отъ излишно юначество; той

съ полскитѣ си тѣлохранителе се отдѣлилъ отъ главната сила, и се втурилъ въ гѫститѣ редове на султанската гвардия. Когато ранений му конь паднѫлъ на земята заедно съ яздача, единъ еничеринъ отсѣкълъ главата на краля, и ѭ наболъ на копието си. Тая злочестина обесрърдчила християнетѣ, та били разбити съвсѣмъ (1444 г.).

Синътъ на Мурада II, *Моаметъ I*, отсѣкълъ да приземе Цариградъ, и го обиколилъ съ 250,000 души войска прѣзъ априлия 1453 година. *Константинъ IX Палеологъ* билъ послѣденъ византийски царь. Той се показалъ достойнъ на чина си и се приготвилъ да се брани съ всичката си сила. Ала войската му била твърдѣ малко. Той можилъ да извади само до 7000 ратника да бранѭтъ цариградскитѣ стѣни, вратни и кули, распръснѫти на голѣмо пространство. Само Генуезцитѣ и Венецианетѣ му пратили на помощь нѣколко военни корабе. Дѣсна рѫка на царя въ тая отбрана билъ единъ искусенъ генуезски юнакъ Джустинияни.

Моаметъ се запретнѫлъ съ все сърдце да разбива крѣпостьта съ стѣнобитни староврѣменни сѣчива, и съ ново изнамѣренитѣ пушкала сир. топове. Казватъ, той ималъ едно много голѣмо пушкало, което вовили 50 чифта волове; това пушкало пълнили съ голѣми валчести камене. Ала кога обстѫпяли, пушкалото се пръснѫло, та убило управача; изобщо такъви орѫдия още не умѣяли да ги управляватъ добрѣ, та малко врѣда докарвали на градскитѣ стѣни. Входътъ въ Цариградското пристанище, познато съ име Златни Рогъ, билъ затворенъ съ желѣзни вериги, та турскитѣ корабе не можели да влѣзѫтъ въ него откъмъ морето. Султанътъ заповѣдалъ да ги притеглѭтъ въ пристанището отъ сухо по дъски, намазани съ лой. Нàй-сетнѣ на 29 майя Моаметъ се наелъ да налѣти наздраво. Бранителетѣ на Византия показали неисказано юначество, насърдчавани отъ царя, който се биялъ като простъ войникъ. (Отъ-вечеръ той се причестилъ, простилъ се съ всички, и се приготвилъ за послѣдна битка). Тъкмо въ огъня на сражението Джустинияни се ранилъ, та се оттеглилъ отъ стѣната. Неговото оттегловање докарало побръкванье; Турцитѣ се въсползували отъ това и се вмъкнѫли въ града. Тогава станѫло страшно кръвопролитие и грабежъ. Царь Константинъ паднѫлъ въ боя; тѣлото му послѣ познали между убититѣ по ботушитѣ му, на които имало везено златни орли; отсѣкли му главата и ѭ

наболи на вързина. Три-дни траяло сѣкъ и обиръ, защото султанътъ по̀-напрѣдъ се билъ обрекълъ на войницитѣ, че ще имъ остави града три-дни да правѭтъ каквото щѫтъ. Турцитѣ оплѣнили града назели се безбройно иманье и заробили много свѣтъ. Много паметници и искусства пропаднѫли въ тия дни; Турцитѣ чупили мраморнитѣ статуи, а златнитѣ и сребърнитѣ работи топили, за да ги дѣлѭтъ по̀-лесно. Ала Моаметъ заповѣдалъ да не баратъ сградитѣ, защото мислилъ да направи Цариградъ своя столица. Великолѣпната цръква Света София и другитѣ хубави цръкви били обърнѫти на джамии, и християнский кръстъ на връховетѣ имъ билъ замѣстенъ съ турския полумѣсецъ.

Така *паднѫла просвѣтената Византийска държава, и на нейнитѣ развалини се натъкмила Турската държава.* Въ неѭ едно по друго влѣзли Старопланински полуостровъ съ Морея и сѣвернитѣ брѣгове на Черно море, Мала Азия, Сирия, Египетъ и Варварийскитѣ владѣния у Африка.

НОВА ИСТОРИЯ.

IV. ГОЛѢМИ ОТКРИТИЯ И БОРБА ЗА ИТАЛИЯ.

1455 — 1492 — 1521.

Книга и книгопечатанье. — Компасъ и барутъ. — Открития на Португалцитѣ. — Колумбъ. — Откритие на Америка. — Кортецъ и Пизаро. — Призимание Перу — Европейски колонии и сетнини отъ откритието на Америка. — Францизъ I и Карлъ V.

Книга и книгопечатанье. Крайтъ на Срѣднитѣ вѣкове и началото на Новото врѣме сѫ забѣлѣжени по голѣмитѣ изнамирания и открития, които сѫ имали голѣмо значение въ по-нататъшната история на човѣчеството. Отъ тѣхъ първо мѣсто захващатъ: книгата (хартията), книгопечатаньето, компасътъ, барутътъ и откритието на новитѣ земи.

Въ старо врѣме се употрѣбявало за писанье различно вещество: издълбавали думи на каменни плочи (скрижали) послѣ на мѣдни [законътъ на 12 таблици въ Римъ]; писали на листа или на кора отъ растения, на кожа отъ животни и на друго. Отъ едно египетско растение правили нѣщо като книжни листа, на име *папируса*; отъ кожа правили книга, позната съ име *пергаменъ* (отъ малоазиатската область Пергамъ). Пергаменътъ се употрѣбявалъ и въ Срѣднитѣ вѣкове; ала той ставалъ скѫпъ; затова книгитѣ, що били написани на него, продавали се на голѣма цѣна. Европейцитѣ се научили най-напрѣдъ отъ Арапетѣ да правѭтъ книга отъ памукъ; но тя не била трайна и не била добра за писанье. Най-сетнѣ въ началото на XIV вѣкъ била изнамѣрена, както казватъ, отъ единъ нѣмецъ книгата отъ дрипи. Тая книга, по якостьта, ефтинията и сгодностьта за писанье, скоро зели да ѭ употрѣбяватъ навсѣкждѣ; рѫкописнитѣ книги се умножили, и цѣната имъ

доста спаднѫла. Безъ тая бѣла книга и самото книгопечатанье не би могло да напрѣдне толкова много.

Честьта за изнамиранието книгопечатаньето се отдава на Иоана Хутенберга. Той се е родилъ въ Майнцъ при брѣговетѣ на Рейнъ, и билъ отъ патрициански родъ, сир. отъ болярetѣ. Кога имало вѫтрѣшна размирица между цехитѣ и патрицитѣ въ тоя градъ, челядьта на Хутенберга се съсипала, и се принудила да се прѣсели въ Страсбургъ. Иоанъ Хутенбергъ си ималъ работници, и между другото захванѫлъ да печата образи и книги, издълбани на дърво (сир. на дървени дъсчици; издаденитѣ рѣзки на това дълбанье намазвали съ черно мастило и ги отпечатвали на книга). Нему му дошло на ума да издълбае всѣка буква отдѣлно, та отъ тия подвижни букви да нарежда думитѣ за печатанье; съ това опитванье Хутенбергъ си испохарчилъ малкото пари, що билъ придобилъ отъ работа. Между това той се върнѫлъ въ Майнцъ. Той нѣмалъ свои пари да си натъкми печетарскитѣ потрѣби, та се сдружилъ съ единъ богатъ златарь, Фаустъ, който се задлъжилъ да намѣри пари за печатница; а печалбата отъ напечатанитѣ книги отсѣкли да дѣлѫтъ по половина. Първата книга, що напечаталъ Хутенбергъ въ тая печатница, била латинската Библия (1455 г.). И така, неговий трудъ надъ подвижнитѣ букви се увѣнчалъ съ сполука; оставало само дървенитѣ букви да се промѣнѭтъ на металически, които били много по̀-трайни, печатали по̀-хубаво и по̀-чисто. Въ това врѣме въ съдружеството на Хутенберга и Фауста влѣзълъ Шеферъ, и той златарь, единъ доста хитъръ човѣкъ. Фаустъ се сближилъ много съ него, далъ му дъщеря си, и прѣсметнѫлъ, че вече Хутенбергъ, не му е потрѣбенъ. Той повдигнѫлъ съ него сѫдба, и искалъ да му повърне паритѣ, що е далъ за печатницата, и съ подкупванье спечалилъ сѫдбата; сѫдилището отсѫдило да се даде на Фауста всичката печатница. Хутенбергъ останѫлъ въ бѣдно състояние; но отпослѣ, съ помощьта на единъ богатъ човѣкъ, той сполучилъ да отвори своя си печатница. Ала и тука се случила пакъ злочестина. Кога се призималъ Майнцъ войската на владиката Адолфа изгорила една часть отъ града; печатницата се опропастила, словослагателетѣ се разбѣгали, и Хутенбергъ пакъ се съсипалъ. Майнский владика Адолфъ го зелъ при себеси за камеръ-юнкеръ. Но токо-речи безъ заплата. Изобрѣтательтъ на-

печатницата умрѣлъ въ сиромашия, безъ да го оцѣнжтъ неговитѣ съврѣменици (1465 г.).

Между това работницитѣ, които се разбѣгали отъ печатницата на Фауста и Хутенберга, распръснжли се по разни мѣста, и распространили тайната на книгопечатното искусство. Скоро се явили печатници и въ другитѣ германски градове. Отъ Германия това искусство прѣминжло и въ околнитѣ земи. Книгопечатаньето доста много увеличило числото на книгитѣ и ги направило много пò-ефтини отколкото напрѣдъ, сир. достжпни за народа. Заедно съ распространението на книгитѣ скоро зели да се распространяватъ и различнитѣ познания, сир. скоро отишло напрѣдъ човѣшкото просвѣщение.

Компасъ и барутъ. Изнамираньето компаса (магнитна стрѣлица) било твърдѣ важно за ходенье по море. Напрѣди корабетѣ обикновено не се пущали въ отворения океанъ; за да не сбъркатъ пжтя; тѣ не се отдѣлявали отъ брѣговетѣ, а нощѣ оправяли корабетѣ по звѣздитѣ. Въ XIV вѣкъ нѣкой си Флавио Джойо, отъ градъ Амалфа (въ южна Италия), нàй-напрѣдъ употрѣбилъ магнитната стрѣлица, която да му показва пжтя по морето. Тя има ствойство да се обръща по посока къмъ сѣверъ; орждие, което е нагласено съ такъва стрѣлица, нарича се компасъ. Отъ тогава морцитѣ зели вече да пжтуватъ надалече по океана безъ да се бојжтъ, че ще се изгубжтъ, и това направило да се открижтъ нови земи, които не били познати до тогава.

Въ сжщото врѣме изнамираньето барута направило голѣмо промѣнение въ военното искусство. Началото на това изнамиранье точно не е познато. То обикновено се отдава на единъ нѣмски калугеръ Бартолдъ Шварцъ, който живѣлъ въ XIV вѣкъ. Той обичалъ да борави съ химически опити (и, види се, билъ единъ отъ ония, които търсили срѣдство да правжтъ злато). Едно прѣдание казва, че ужь слѣдната случка го направила да изнамѣри това нѣщо. Еднжжь той свѣкалъ огънь до единъ кутелъ, въ който имало малко сѣра, силитра и вжглень, счукани на прахъ; завчасъ хвръкнжла искра въ кутела: смѣстьта еднжжь пламнжла и подхвърлила нагорѣ каменя, що билъ отгорѣ. Шварцъ първень се уплашилъ, но послѣ още еднжжь опиталъ сжщото, и пакъ избухнжло; така той изнамѣрилъ, какъ да се прави барутъ, а

послѣ направилъ и пушкало. Нàй-напрѣдъ това пушкало приличало на кутелъ, сир. било широко и кѫсо (мортиръ); него пълнили съ барутъ и съ каменна валка; барутътъ подпалвали прѣзъ една малка дупчица. Послѣ зели да правѭтъ пушкалата пò-дълги, и се образували сегашнитѣ топове. Пò-послѣ зели да правѭтъ тенки та тѣсни пушкала, каквото да може да ги носи човѣкъ; отъ тия пушкала малко по малко отпослѣ съ усъвършенствуванье се образували сегашнитѣ пушки. Отпослѣ на пушката притурили остъръ бодъ (щикъ); и така и двѣтѣ заедно зели да служѭтъ и за пушка и за ножъ.

Изнамираньето пушкалата е имало много важни сетнини. Главната сила въ боеветѣ се замѣнила сега съ артилерията и съ редовната пѣхота; а рицарската конница малко по малко изгубила първѣнството си, защото желѣзната бръня не могла да устои среща куршума и картуша. Рицарскитѣ укрѣпени сгради и крѣпоститѣ на градоветѣ и тѣ трѣбвало да се поклонѭтъ, когато тѣхнитѣ стѣни зели да се струтватъ отъ бомбитѣ, отъ гюллетата или да хвърчѫтъ нагорѣ отъ силата на подкопитѣ. Така барутътъ много помогнѫлъ на европейскитѣ държави въ смиряваньето феодалитѣ и градскитѣ общини, сир. кога се утвърдявала монархическата власть. Въ сѫщото врѣме барутътъ помогнѫлъ много на образованитѣ народи въ борбата съ варваретѣ. Съ помощьта на барута европейцитѣ надвили на народитѣ въ всичкитѣ други страни и утвърдили властьта си на всичкото земно клѫбо. Така компасътъ помогнѫлъ да се открие Америка и другитѣ земи, а барутътъ помогнѫлъ да ги покорѭтъ. Отъ друга страна пушкалото поискало голѣми разноски и постоянно упражнение въ употрѣблението му; то направило да се уреди постояна или редовна войска и да се наглсѭтъ голѣми корабе съ топове.

Открития на Португалцитѣ. За главенъ поводъ за откриванье нови земи въ края на Срѣднитѣ вѣкове послужило стремлението да се търси морски пѫть за-въ Индия, за богатството на която се приказвало още отъ врѣме. Арапетѣ и другитѣ моаметански търговци докарвали индийска стока по сухо откъмъ брѣговетѣ на Срѣдиземно море; оттамъ Венецианетѣ и Генуезцитѣ ѭ прѣкарвали на корабетѣ си въ европейскитѣ пристанища. Тая стока, като прѣминувала прѣзъ разни държави, плащало се мито, та ставала много скѫпа.

Въ Западна Европа се породила мисъль да отворятъ за-въ Индия морски пжть около Африка. Най-напрѣдъ зели да се стремятъ къмъ това нѣщо Португалцитѣ. Португалский князъ Хенрихъ *Мореплаватель* (нареченъ така защото много обичалъ да пжтува по море) направилъ нѣколко пжтувания по море, едно слѣдъ друго, на югъ въ Атлантически океанъ (въ първата половина на XV вѣкъ). Португалцитѣ малко по малко открили западнитѣ брѣгове на Африка и ближнитѣ тамъ острови (Мадера, Азорски, Канарски, Зелени Носъ). Отъ брѣговетѣ на Гвинея тѣ зели да вадятъ злато, слонова кость и черни туземци, които бесчовѣчно продавали въ робство; отъ тогава се подкачило срамотното търгуванье съ Негритѣ или Арапетѣ. Въ втората половина на XII вѣкъ нѣкой си Диацъ, найнапрѣдъ отишелъ до южния край на Африканския метерикъ; тоя край билъ нареченъ Носъ на Добра Надежда, сир. надежда за откриванье оттамъ правъ пжть за-въ Индия. Тая надежда скоро се сполучила.

Въ царуваньето на португалския краль Емануилъ Велики единъ дързостенъ мореплаватель Васко де Гама обходилъ южна Африка, и слѣдъ мжчно пжтуванье излѣзълъ на Калкутско пристанище (1498 г.). Моаметанскитѣ търговци, като се бояли отъ новитѣ съперници въ индийската търговия, възбудили въ туземния владѣтель подозрѣние среща Португалцитѣ, та Васко де Гама едва се избавилъ отъ робство и побързалъ да се върне въ отечеството си. Краль Емануилъ слѣдъ това испратилъ въ Индия цѣла флота. Португалцитѣ съ оржжие въ ржка се утвърдили на ближнитѣ острови; тѣ заселили тамъ свои заселища и зели да искарватъ за Европа скжпа индийска стока (дъховити корене, тъкань, бесцѣнни камене и пр.) Откриваньето морски пжть за-въ Индия подкопало источната търговия на Венеция и Генуа, и дало голѣма слава на малкото Португалско кралство. Неговата столица Лисабонъ за нѣколко врѣме станжла срѣдоточие на всемирната търговия.

Между това съсѣдитѣ на Португалцитѣ, Испанцитѣ, открили и завоювали цѣлата часть на свѣта — Америка.

Колумбъ. Още въ X вѣкъ норманскитѣ морци отъ Испания ходили по море къмъ брѣбоветѣ на Гренландия и Сѣверна Америка. Ала отпослѣ, разбира се, по причина на сѣвърнитѣ ледове и на други спънки, за тия брѣгове токо-речи

забравили въ Европа, та честьта за откриваньето на Америка праведно принадлежи на *Колумба*. Христофоръ Колумбъ билъ отъ Генуа. Той се училъ въ Павийски университетъ, и нàй-много обичалъ наукитѣ землеописание, землемѣрие и звѣздобройство. Той още отъ млади години подкачилъ да пѫтува по море, и ходилъ токо-речи по всичкитѣ морета, що били познати тогава. Той се оженилъ за дъщерята на единъ португалски морецъ, отъ когото сѫ останѫли много землеописни харти и записки отъ врѣмето на Хенриха мореплавателя. Колумбъ ги изучавалъ съ прилежание. Той сѫщо така намислилъ да иде да тръси морски пѫть за-въ Индия, ала не покрай Африка, а право прѣзъ Западния океанъ. Колумбъ билъ тогава единъ отъ ученитѣ люде, които чели съчиненията на старитѣ философи и землеописци, и намирали въ тѣхъ мисли, че земята е валчеста. Той мислилъ че, ако се иде отъ Европа къмъ западъ, може да се иде на источнитѣ брѣгове на Азия, дѣто били Индия и Китай. На Колумба нито на умъ му дохождало, че ще найде такъвъ голѣмъ материкъ, непознатъ на европейцитѣ.

Той, кога се наелъ да пѫтува прѣзъ океана, отишелъ първень въ отечеството си Генуа да моли да му дадѫтъ корабе да испълни кроежа си. Ала Генуезцитѣ зели да му викатъ, че е лудъ. Той се мѫчилъ да склони и португалския краль, ала не сполучилъ. Оттамъ Колумбъ отишелъ въ Испания, дѣто царували тогава Фердинандъ Арагонски и Изабела Кастилска. Когато Колумбъ прѣдставилъ на Фердинанда кроежа си, кральтъ го далъ да го разгледа една комисия отъ духовни лица; членоветѣ на комисията нарекли тоя кроежъ еретически, като казвали, че ужь той билъ противенъ на Библията и на отцитѣ на цръквата. Но главната спънка била това, че всичкото внимание и срѣдства на Фердинанда били обърнѫти тогава на войната съ Гренадския халифатъ. Колумбъ нàпусто се мѫчилъ да прѣдума испанското правителство да му помогне, и зелъ вече да се готви да иде въ Англия; ала приятелетѣ му го прѣдумали да почака още нѣколко врѣме. Нàй-сетнѣ Гренада се прѣдала, и войната съ Арепетѣ се свършила. Нѣкои Колумбови закрилници склонили умната кралица Изабела да му помогне, и тя рѣшила да натъкми на свои разноски корабе и всичко, що трѣбва за-въ пѫть. Така цѣли осемь години прѣкаралъ Колумбъ въ Испания, доклѣ да достигне намѣрението си. Той се сговорилъ съ испанското правителство, да

бѫде за напрѣдъ отреденъ намѣстникъ на всичкитѣ земи и острови, щото открие, и да има право да зима на десеть едно отъ приходитѣ на тия земи.

Откритие на Америка. На 3-и августъ 1492 година, прѣдъ една голѣма навалица народъ, Колумбъ излѣзълъ отъ пристанището на Палосъ (въ Андалузия) съ три малки кораба и съ 120 души морци (матроси); пѫтницитѣ прѣди да трьгнѫтъ на далечното и опасното пѫтуванье, отвечеръ още се исповѣдали и се причестили. Морцитѣ стигнѫли до Канарски острови тихо, защото тоя пѫть билъ вече познатъ; но послѣ тѣ влѣзли въ бескрайния океанъ; корабетѣ карани отъ попѫтния вѣтеръ, вървѣли все навѫтрѣ и навѫтрѣ, морцитѣ зели да се страхуватъ и да се отчайватъ, и много пѫти се бунили среща Колумба. Ала Колумбъ не се обесрърдчалъ; той умѣлъ да укротява непокорнитѣ морци и да имъ дава надежда. Между това се показали всѣкакви бѣлѣзи, отъ които познали, че има близу суша; надъ морето хвъркали непознати птици, и по водата плували дървени клончата. Нàйсетнѣ слѣдъ шесть недѣли пѫтуванье, една нощь видѣли далече огънь, и тутакси извикали: „земя, земя!“ Морцитѣ се прѣгрьщали единъ другъ, плакали отъ радость и пѣли благодарствени псалми. Утриньта, кога изгрѣло слънце, прѣдъ тѣхъ се показалъ единъ много хубавъ островъ, обрасълъ съ гѫста зеленина. Колумбъ, облѣченъ адмиралски, съ сабя въ едната си рѫка и съ прапорецъ въ другата, искочилъ на брѣга; казалъ, че тая земя е вече испанска, и накаралъ другаретѣ си да се закълнѫтъ, че ще го иматъ за кралски намѣстникъ. Между това на брѣга се навалили туземци, които били съвсѣмъ голи, имали червена кожа, и били безъ бради; тѣ се чудили на бѣлитѣ, брадати люде, облѣчени съ дрѣхи. Островитянетѣ наричали острова си Гванахани, ала Колумбъ го нарекълъ Санъ-Салвадоръ (сир. Свети-Спасъ; тоя островъ е отъ Бахамски или Лукайски острови). Туземцитѣ били много мирни и добродушни диваци. Дивацитѣ, като видѣли, че Испанцитѣ обичатъ много златнитѣ имъ обици, които носили на ушитѣ и на носоветѣ, посочили имъ съ рѫцѣ, че на югъ има земя пълна съ злато. Колумбъ отишелъ пò-нататъкъ, и нашелъ брѣга на голѣмия островъ Куба, който той мислилъ, че е отъ Индийския брѣгъ на Азия (отдѣто американскитѣ

туземци се нарекли Индийци криво). Оттамъ той завъртѣлъ на истокъ и излѣзълъ на островъ Хаити. Испанцитѣ навсѣкждѣ срѣщали сжщитѣ диваци, които на радо сръдце размѣнявали златнитѣ си ушници за стеклени мъниста и за други хубави играла, и кога ги запитвали за злато, тѣ посочвали все на югъ. На островъ Хаити, нареченъ Испаниолия (сир. Малка Испания), Колумбъ направилъ една малка крѣпость. На връщанье той на-съ малко щѣлъ да загине отъ бури. Корабетѣ излѣзли на сжщото Палоско пристанище. Колумба посрѣщали навсѣкждѣ въ Испания съ голѣма слава. Фердинандъ и Изабела го приняли много добрѣ. Огеднжжь се расчуло навсѣкждѣ за намиранието на Новъ Свѣтъ, и се показали мнозина да искатъ да идлтъ тамъ съ Колумба. Колумбъ още три пжти ходилъ въ Америка.

Между това злочестина зела да гони великия човѣкъ. Испанскитѣ прѣселници искали да добиватъ злато безъ трудъ; а кога видѣли, че трѣбва много да се трудлтъ да обработватъ тия много хубави, ала диви мѣста, тѣ зели да въсставатъ среща Колумба, и много пжти не рачили даму се покоряватъ. Освѣнь това Колумбъ добилъ много неприятеле, които му завиждали на славата, та гледали да го очернжтъ прѣдъ Фердинанда, и думали, че ужь той мисли да си нагласи самовластно царство въ Нови Свѣтъ. На врѣмето на третото пжтуванье Колумбъ открилъ брѣговетѣ на южна Америка, и то устьето на р. Ориноко. Тутакси дошелъ въ Испаниолия единъ испански чиновникъ, пратенъ отъ краля да испита оплакванието на заселницитѣ отъ намѣстника му, и ако го найде, че е кривъ, да го извади отъ служба. Чиновникътъ, безъ да испита работата, хванжлъ Колумба, оковалъ го, и го испратилъ въ Испания. Кральтъ заповѣдалъ та освободили Колумба, но не го направилъ вече намѣстникъ. Колумбъ, отъ старость и отъ голѣма жалба, се поминжлъ (1506 г.). Синъ му турилъ въ гроба и веригитѣ, съ които билъ окованъ баща му. Неблагодарнитѣ съврѣменници отнели отъ Колумба дори и честьта да нарекжтъ на негово име земята, що намѣрилъ той. Единъ флорентински мореходецъ, Америго Веспучи, ходилъ на онова врѣме въ Источна Индия (Весть-Индия), и описалъ пжтуванието си; ново намѣрената земя нарекли на негово име *Америка*.

Кортецъ и Пизоро. Испанцитѣ, кога се вмъкнжли въ Американската цѣлина, научили се отъ Американцитѣ, че имало по-нататъкъ на западъ двѣ голѣми държави, *Мексико* и *Перу*. Испанцитѣ, като чули за тѣхното богатство, насръдчили се да идѫтъ да приземжтъ тия земи.

Въ царуваньето на Карла V (Фердинандовий прѣемникъ) испанский намѣстникъ на островъ Куба испратилъ войска въ Мексико подъ главатарството на едного отъ своитѣ офицере, Фердинада Кортеца, който билъ много даровитъ и юнакъ човѣкъ. Дружината Кортецова била всичко 500 души съ нѣколко топа. Туземцитѣ навсѣкадѣ се чудили на пришелцитѣ, защото не били виждали до тогава такъви люде; чудили се на блѣднитѣ имъ лица, на чернитѣ бради и на желѣзното имъ орѫжие; тѣ нàй-много се чудили на конницата (американцитѣ не били виждали желѣзо и коне). Гърмѣньето на пушкитѣ и топоветѣ имъ се струвало, че е небесенъ гърмежъ, та ги било много страхъ.

Заповѣдницитѣ на мексиканскитѣ области обадили на царя си Монтезума, че сѫ дошли бѣли войници; той нѣколко пѫти пращалъ на Кортеца голѣми дарове, и го молилъ да си иде. Но Кортецъ казвалъ, че той е пратенъ отъ испанския краль, и, че безъ друго трѣбва да се види съ Монтезума, та продължавалъ похода. Нàй-сетнѣ Испанцитѣ дошли до столицата на Мексиканското царство. Тоя градъ билъ голѣмъ: кѫщитѣ и храмоветѣ били направени все отъ бѣли камене; той билъ много хубаво изграденъ на единъ островъ всрѣдъ едно езеро, и се скачалъ съ сушата съ нѣколко плетища или пръстници. Монтезумъ самъ посрещнжлъ Кортеца, любезно поздравилъ Испанцитѣ, и имъ отредилъ за живѣенье една голѣма каменна кѫща. Кортецъ тутакси се укрѣпилъ въ неѭ съ войската си, и се приготвилъ да се брани, ако налѣти нѣкой на него. Страшливий Монтезумъ не се наелъ да се бие. Кортецъ дори го придумалъ да иде въ кѫщата, дѣто живѣли Испанцитѣ, и Монтезумъ минжлъ подъ тѣхна забрана. Мексиканцитѣ подучени отъ жрецитѣ си, обстжпили кѫщата, дѣто живѣли Испанцитѣ; но Кортецъ накаралъ Монтезума, та се качилъ на стѣната и придумвалъ бунтовницитѣ да се разидѫтъ. Бунтовницитѣ не рачили да слушатъ Монтезума, и го хокали за малодушието му, думали му, че е издадникъ, и хвърляли възъ него стрѣли и камене като градъ. Той подиръ нѣколко дни умрѣлъ отъ ра-

нитѣ. Испанцитѣ се принудили, та оставили града; ала много се мѫчили доклѣ да пробиѭтъ прѣзъ безбройиитѣ неприятелски чети, та загинѫли по-вече отъ половината.

Но Кортецъ не се обесрърдчилъ. Той си натъкмилъ нови испански войници, върнѫлъ се на брѣга на езерото, направилъ корабе, и обстѫпилъ Мексико. Той слѣдъ голѣма мѫка призелъ столицата съ пристѫпъ (1521 г.). Царь Карлъ V направилъ Кортеца намѣстникъ на призетата земя. Сѫдбината на Кортеца приличала на Колумбовата. Кортеца отпослѣ извадили отъ служба и той се оттеглилъ въ Испания, дѣто умрѣлъ забравенъ и сиромахъ.

Перуанската държава била завоювана съвсѣмъ отъ Францизка Пизаро. Той билъ отъ простъ родъ, не знаялъ книга, билъ простъ и лютъ, ала билъ голѣмъ юнакъ и даровитъ. Пизаро натъкмилъ корабе и войска за-въ Перу. Той събралъ около 200 души дружина, и отишелъ съ неѭ да приземе голѣмата държава на Инковци (така се наричалъ царский родъ въ Перу). Перуанцитѣ били кротки и мирни и не се противили така юнашки като Мексиканцитѣ.

Въ Перу царувалъ тогава младий Инкъ Атагуалпъ. Пизаро го повикалъ да се видѭтъ, та да се прѣговорѭтъ. Атагуалпъ отишелъ при него съ голѣма свита, добрѣ накиченъ, на златно носило; а слѣдъ него вървѣла войска до 30,000 души. Тамъ единъ калугеръ, който билъ отишелъ съ Испанцитѣ, зелъ да проповѣда на единъ Инкъ християнската вѣра, и го канилъ да се покръсти. Инкътъ попиталъ калугера прѣзъ прѣводачъ, отсѫдѣ е зелъ той това учение; калугерътъ му показалъ Библията. Инкътъ зелъ книгата и ѭ турилъ на ухото си; ала като видѣлъ, че книгата мълчи, хвърлилъ ѭ на земята. Тогава калугерътъ извикалъ на Испанцитѣ да отмъстѭтъ на нечестивитѣ за докачваньето светинята. Пизаро казалъ на войницитѣ си, та се хвърлили възъ свитата на Инка, исѣкли ѭ и уловили самаго Атагуалпа; а войската му се оплашила отъ гърмѣньето на пушкитѣ, та се пръснѫла. Слѣдъ това Испанцитѣ призели столицата на царството, Куско (1531 г.).

Между това *слѣдъ Испанцитѣ отишли и други европейци въ Америка* Португалцитѣ завладѣли *Бразилия*; а Французетѣ и Англичанетѣ населили свои заселища при брѣговетѣ на Сѣверна Америка.

Франциск I и Карлъ V. Въ онова врѣме, когато се откривала и завоювала Америка, въ Европа ставали прочути боеве за Италия между Французе и Испанци. Испанский краль Фердинандъ Католикъ заловилъ Неаполитанското кралство и побѣдилъ Французетѣ.

Отъ французскитѣ рицаре нàй-много се прочулъ въ тия боеве Баярдъ. Тойималъ честенъ и бескористенъ духъ, и държалъ рицарскитѣ правила. Съ тия качества Баярдъ направилъ да му се чудѫтъ съврѣменницитѣ му, и го нарекли „рицарь безъ страхъ и урокъ."

Кога седнѫлъ на французския прѣстолъ *Франциск I* (1515 — 1547), който обичалъ рицарскитѣ игри и войната, нàй-напрѣдъ се рѣшилъ да завладѣе Миланското херцогство и на чело на отбрана войска прѣминѫлъ Алпийски планини. Миланский херцогъ извадилъ среща него наемна швейцарска войска, и построщнѫлъ неприятеля, при градецъ Мариняно. Слѣдъ двудневенъ опоритъ бой Швейцарцитѣ отстѫпили, и се оттеглили въ горитѣ си; тогава прьвъ пѫть била поклатена славата на тѣхната непобедимость. Франциск, който юнашки се билъ при Мариняно, заповѣдалъ на Баярда да го направи рицарь на сѫщото мѣсто, дѣто е била битката. Тая побѣда направила да се приземе Миланското херцогство.

На Франциска нàй-голѣмъ противникъ му станѫлъ Карлъ I Испански (1516 — 1556). Откъмъ баща Карлъ билъ внукъ на Максимилияна I, а откъмъ майка внукъ на Фердинанда Арагонски и Изабела Кастилска. Отъ баща си той наслѣдилъ богата Нидерландия; а отъ Фердинанда Католика испанскитѣ земи. А слѣдъ смъртьта на дѣда му Максимилияна избрали го за Германски царь, подъ име *Карлъ V*. Карлъ испѫдилъ Французетѣ отъ Миланъ.

Тогава самъ Франциск на чало на многобройна и хубава войска отишелъ въ Италия, и пакъ призелъ Миланъ. Послѣ се запретнѫлъ да обстѫпя Павия. Карловитѣ пълководци докарали отъ Германия нови дружини отъ нѣмски наемници (ланркнехти), и отишли да освободѭтъ Павия. Кога се бияли гарнизонътъ на Павия излѣзълъ изъ града, и ударилъ възъ Французетѣ ототзадъ; тѣ били разбити до кракъ. Франциск, заобиколенъ отъ неприятелетѣ, много врѣме се бранилъ и не рачилъ да се прѣдаде, нàй-сетнѣ се ранилъ и паднѫлъ отъ коня, и тогава само склонилъ да даде меча си (1525 г.)

Франциска по негово жилание, завели въ Мадритъ; ала той се измамилъ, дѣто мислилъ, че като се види съ Карла, ще се прѣдобри. Карлъ се показвалъ, че ужь почита Франциска; но го държалъ много стегнѫто, и се съгласявалъ да се помири само на нѝй-тежки увръзи за Франция; запримѣръ той искалъ Бургундия. Францискъ казалъ пò-добрѣ е да бѫдѫ простъ рицарь и робъ, а не да склонѭ на тѣкъви увръзи. Ала слѣдъ нѣколко мѣсеца му дотегнѫло робството, та подписалъ всичкитѣ увръзи, що искали отъ него, но си турилъ на умъ да ги не испълни. Францискъ наистина не устоялъ на думата си, що далъ на Мадридския сговоръ, и казалъ, че на сила го накарали да се закълне; а папата го развързалъ отъ клетвата. Това нѣщо направило та се повдигнѫла нова война между Франциска и Карла. Нѝй-сетнѣ тѣ сключили миръ, споредъ който Францискъ съвсѣмъ се оставилъ отъ Италия, а Карлъ отъ Бургундия.

Изобщо *въ края на Срѣднитѣ вѣкове и въ началото на Новитѣ врѣмена Италия била нѝй-просвѣтена и нѝй-напрѣднѫла земя въ Европа.* Папитѣ и другитѣ италиянски владалци (нѝй-много флорентийскитѣ Медичи) обичали да закрилятъ ученитѣ и хѫдожницитѣ; тѣ си правили хубави сгради и порѫчвали скѫпи статуи и картини. Това врѣме въ историята се вика *епоха на възражданьето на науката и искусството.* Въ Италия се явяватъ цѣлъ редъ велики живописци; нѝй-прочугъ отъ тѣхъ билъ *Рафаель* (нѝй-прочута работа, дѣто е излѣзла отъ него, е Мадона или Богородица, която сега се намира въ картинната галерия въ Дрезденъ).

X. ЛЮТЕРЪ. ЛОЙОЛА. ВИЛХЕЛМЪ ОРАНСКИ.

1517 — 1540 — 1579.

Лютеръ. Утвърждение Реформацията. Отричанье на Карла V. Лойола. Филипъ II. Вилхелмъ Орански. Холандия.

Лютеръ. За поводъ на реформацията въ католическата цръква послужили индулгенциитѣ или прощаваньето грѣхове съ пари. Папитѣ, които си присвоили властьта да прощаватъ грѣхове, зели просто да продаватъ тия индулгенции. Папа Левъ X докаралъ продажбата на индулгенциитѣ отъ мѣрата навънъ. Той оставилъ тая продажба въ Германия на доминиканска

калугеръ Тецеля. Тецель ходилъ по Саксония съ два голѣми ковчега; въ единия ковчегъ носилъ опростителнитѣ папски писма за всѣкакви грѣхове: прѣминжли, сегашни и бждни; а въ другия паритѣ, които зималъ за тѣхъ. Мнозина суевѣрни люде се стичали при него и по нѣкой пжть си давали и послѣдната парица, да избавжтъ себеси или умрѣлитѣ си роднини отъ мжкитѣ на чистилището. Тогава се повдигнжлъ да укорява индулгенциитѣ единъ августински калугеръ Мартинъ Лютеръ.

Лютеръ билъ синъ на единъ рударь, и се родилъ въ единъ саксонски градецъ (Ейслебенъ). Той порасълъ сиромашки. Послѣ влѣзълъ въ университетъ, изучилъ се и станжлъ докторъ на философската наука; ала той ималъ склонность пò-вече на калугерски животъ, та се покалугерилъ. Около това врѣме саксонский курфирстъ Фридрихъ Мждри основалъ въ столицата си Витенбергъ университетъ, и Лютеръ билъ повиканъ да захване сѣдалището на богословието. Въ сжщото врѣме той билъ отреденъ за проповѣдникъ въ една витенбергска черкова и проповѣданьето му привличало много свѣтъ да го слуша. Кога се показалъ Тецель въ околностьта на Витенбергъ, и народътъ се навалилъ да купува отъ него опростителни писма, Лютеръ се потреснжлъ отъ тая търговия, та станжлъ да проповѣда среща нея. Ала проповѣданьето не помогнжло; тогава Лютеръ направилъ друго-яче. Той залѣпилъ на церковнитѣ врата 95 положения (тезиси), съ които доказвалъ врѣдата, що излизала отъ продаваньето опростителнитѣ писма, и че съ тѣхъ не могжтъ да се опрощаватъ грѣхове (1517 г.). За тия тезиси скоро се расчуло по цѣла Германия, които направили да се прочуе витенбергский проповѣдникъ. Лютеръ си ималъ за силенъ закрилникъ саксонский курфирстъ Фридриха Мждри.

Папа Левъ X издалъ папско писмо (була), съ което заповѣдалъ да се изгорятъ съчиненията на Лютера, като еретически, и го плашилъ, че ще го прокълне, ако не се покае. Това папско писмо приковали на стѣнитѣ, и въ нѣкои градове наистина били изгорени съчиненията на Лютера, а въ други хвърляли калъ на писмото. Па въ Витенбергъ Лютеръ, заедно съ професоритѣ и ученицитѣ, излѣзълъ извънъ града, и изгорилъ папското писмо. *Тъка той тържествено се отдѣлилъ отъ католическата църква.*

Кога билъ избранъ Карлъ V за германски царь, той споредъ обичая свикалъ държавенъ съборъ (сеймъ), който тоя пжть

станѫлъ въ Вормсъ (1521). Тамъ освѣнь работитѣ на царщината казали да разгледатъ и работата на Лютера. Младий царь повикалъ Лютера на събора, и му далъ писмо да го не закача никой. Приятелетѣ на Лютера му каззали да не ходи на събора, за да не испати като Хуса. Ала Лютеръ отишелъ. Кога отивалъ по пѫтя много свѣтъ се стичалъ да гледа безстрашния прѣобразователь и да чуе неговата проповѣдь. Кога първъ пѫть да излѣзе Лютеръ прѣдъ царя, дѣто били събрани много князове, графове и барони отъ всичкото царство, поблѣднѣлъ и се смѫтилъ. Кога го попитали, ще си седи ли на мнѣнието, което е написалъ въ съчиненията си, или ще се отрече отъ тѣхъ, той казалъ да го оставѭтъ да си помисли. Дали му да си помисли до утриньта. Той дошелъ на себеси, и на другия день свободно отговорилъ на събора, какво наздраво си остава на мнѣнието, доклѣ му не докажѫтъ съ св. Писание, че не мисли право. Слѣдъ това нàпусто придумвали Лютера да се отрече отъ учението си. Противъ желанието на распаленитѣ католици, царьтъ устоялъ на думата си, и пустнѫлъ Лютера да си иде: ала обадилъ на народа да знае, че Лютеръ и неговитѣ послѣдователе сѫ еретици.

Кога се връщалъ Лютеръ отъ Вормсъ на пѫтя въ една гора го хванѫли прѣоблѣчени конници. Людетѣ, които уловили Лютера, били пратени отъ неговия закрилникъ Фридриха Мѫдри, да го скриѭтъ отъ враговетѣ му, които искали да го убиѭтъ. Лютера завели въ една укрѣпена сграда Вартбургъ, дѣто живѣлъ нѣколко врѣме безъ да го знаѭтъ.

Утвърждение на реформацията и отричанье на Карла V. На стари години Лютеръ живѣлъ мирно въ Виртенбергъ, подъ закрилството на саксонския курфирстъ. Лютеръ отхвърлилъ иночеството и нежененьето на духовенството, и самъ далъ примѣръ за това: свалилъ черната дрѣха, и се оженилъ за една калугерка. Отъ Саксония прѣобразованието се распрострѣло по цѣла сѣверна Германия.

Князоветѣ на южна Германия, които държали здраво католическата вѣра (Баварский, Австрийский и др.) се помѫчили да спрѭтъ да се не распростира прѣобразованието, та на единъ държавенъ съборъ тѣ наредили да молѭтъ царя да не оставя лютеранетѣ да распростиратъ учението си. А сѣвернитѣ князове (Саксонский, Бранденбургский и др.) протестирали про-

тивъ това рѣшение; затова послѣдователетѣ на реформацията се нарекли *протестанте*. Най-сетнѣ Карлъ V се запретнжлъ съ оржжие въ ржка да смири непокорнитѣ протестанте; ала войната съ тѣхъ не била до тамъ сполучна; тя се свършила съ миръ въ Аугсбургъ (1555 г.). На тоя *Аугсбургски миръ*, протестантетѣ добили свобода да исповѣдатъ вѣрата си.

Сжщата година Карлъ се отрекълъ отъ прѣстола. Още одавна той теглилъ отъ всѣкакви болѣсти; освѣнь това у него се съгледвала наклонность къмъ меланхолия. Той отишелъ да прѣкара останжлия си животъ тихо въ монастирь. Голѣмитѣ си владовища той раздѣлилъ на брата си Фердинанда и на сина си Филипа. Фердинандъ добилъ Австрийското херцогство и билъ избранъ за наслѣдникъ на Карла V съ царско достойнство. Всичкитѣ си други владовища Карлъ далъ на сина си Филипа. Обредътъ на отричаньето отъ прѣстола станжлъ въ Брюселъ прѣдъ много нидерландски чиновници. Карлъ, кога влѣзълъ въ събора, подпиралъ се на рамото на Вилхелма Орански; царьтъ билъ на 56 години, но болѣститѣ го били съсипали, та се виждалъ много по-старъ отколкото билъ. Той казалъ прощално слово на събора; послѣ се обърнжлъ къмъ Филипа, и го съвѣтвалъ да обича поданницитѣ си, да държи правда и да пази католическата вѣра. Всичкий съборъ се нажалилъ и поронилъ сълзи; Филипъ колѣничилъ и се врекълъ на татка си, че ще варди добрѣ завѣщанието му. Карлъ си избралъ за живѣенье монастирь св. Юста (въ испанската область Естремадура), който билъ направенъ на едни хубави бърда, всрѣдъ хубави кедрови и портокалеви дървета, и ималъ добъръ и чисть въздухъ. Тамъ за него направили една хубава кжщица, дѣто живѣлъ още около двѣ години, като прѣкарвалъ врѣмето си въ градинарство, въ хждожество, въ ходенье на цръква и пр.

Въ Швейцария прѣобразованието се утвърдило отъ Французския проповѣдникъ Калвина. Той побѣгнжлъ отъ Франция въ Женева, защото го гонили католицитѣ; тамъ проповѣдитѣ му много се поревнжли на народа, та Женевци го молили да остане въ града имъ. Калвинъ испълнилъ желанието имъ. Той отхвърлилъ иконитѣ; а отъ духовенството познавалъ само свещеническия чинъ. Отъ Швейцария Калвиновото учение се распространило въ Франция.

Въ врѣмето на Лютера живѣлъ и прочутий звѣздоброецъ *Коперникъ* (родомъ полякъ, отъ пруския градъ Торнъ). До

онова врѣме свѣтътъ мислилъ, че земята е срѣдище на вс
лената, и че около неѭ се въртятъ слънцето и звѣздитѣ; а
Коперникъ доказалъ, че земята заедно съ другитѣ планети
върти около слънцето.

Лойола. На онова врѣме, *когато реформацията зе*
да се распростира по Европа, нáй-страшенъ нейнъ врагъ ст
нѫлъ единъ Езуитски орденъ. Основательтъ на Езуитския орде
Игнатий Лойола, билъ отъ болярски родъ въ Испания и пъ
вень влѣзълъ въ военна служба. Въ войната съ Французе
той се отличилъ съ юначеството си, но го ранили въ двѣ
му нозѣ. Доклѣ го лѣкували, той се показалъ много търпѣли
и се заловилъ да чете духовни книги. Житията на светци
много го распаляли. Той рѣшилъ да прѣживѣе всичкия си ж
вотъ както живѣли светцитѣ. Той намислилъ да нагласи н
духовно общество, което да принесе полза на католическа
църква. Ала разбиралъ, че ако иска човѣкъ да стои умстве
пò-горѣ отъ другитѣ люде, трѣбва да знае пò-вече отъ тѣх
за това той се заловилъ да учи латинска граматика тридесе
и три годишенъ (защото тогава наукитѣ се прѣдавали на л
тински езикъ). Лойола слушалъ уроцитѣ въ университета и
мѫчилъ много, доклѣ изучи богословската наука. Той си н
шелъ нѣколко другаре, отишелъ съ тѣхъ въ Италия и по
лилъ папата да потвърди обществото имъ. Лойола притури
на тритѣ обични калугерски обѣщания *(бѣдность, смирен*
и цѣломѫдрие) и четвърто, *безсловно покоряванье на папа*
Павелъ III склонилъ (1540 г.). Тоя новоснованъ орденъ
рекли Иисусово Общество; затова и членоветѣ му зели да
викатъ Езуити. Лойола станѫлъ прьвъ началникъ или „генерал
на Обществото. Началникътъ на Обществото живѣлъ въ Римъ; не
избирали братята; а той отреждалъ другитѣ главатаре на О
ществото по волята си. За членоветѣ или братя на Общество
се зимали само достойни люде, които до едно врѣме ги исп
твали и нагледвали. Езуититѣ били длъжни да се покорява
слѣпо на пò-старитѣ и да исказватъ всичко, що работѭтъ
що мислѭтъ. Тѣ се слѣдили единъ другъ и, когато виждал
че нѣкой братъ не върви както трѣбва, тутакси го испѫждал
отъ Обществото.

Филипъ II, Вилхелмъ Орански и Холандия. Р
формацията проникнѫла и въ Испания; ала тамъ ѭ прѣмахнѫл

Филипъ II (1556 — 1598). Той, кога седнжлъ на прѣстола билъ най-силенъ царь въ Европа. Освѣнь Испания той наслѣдилъ отъ татка си и Нидерландия, Неаполското кралство и бескрайнитѣ земи на Нови Свѣть, пълни съ злато и сребро. Ала въ многогодишното си царуванье Филипъ докаралъ Испания да осиромашѣе и да ослабѣе. Филипъ, за да искорени ереситѣ въ Испания, умножилъ сждилищата на тайната сждба съ много съгледаче, съ мжки и съ страшна жива изгора (аутода-фе). „Азъ самъ щж занесж дърва на огъня да изгорж сина си, казалъ Филипъ, ако би той да се покаже еретикъ."

Филипъ много залѣгалъ да опази католическата църква, затова богатитѣ Нидерландски области се повдигнжли. Въ тия области проникнжла реформацията. Филипъ се заловилъ наздраво да ж искорени тамъ. Тогава зели да затварятъ протестантетѣ, да ги мжчжтъ и да ги горжтъ живи. Ала народътъ инакъ посрещнжлъ живата изгора, а не както въ Испания: Испанцитѣ тичали да гледатъ на живата изгора като на празникъ; а Нидерландцитѣ мразили много това нѣщо. Главатарь на недоволнитѣ билъ князъ Вилхелмъ Орански и графъ Егмонтъ, които били и губернатори. Вилхелмъ Орански на млади години билъ приятель на Карла V, който го обичалъ за ума му и за достойнството му. Той билъ много таенъ, та го нарекли „Мълчанъ." Егмонтъ билъ много юнакъ воевода, ала съвсѣмъ не приличалъ на приятеля си Орански, който билъ веселъ, безгриженъ и добъръ, та за това и народътъ много го обичалъ. Филиповъ намѣстникъ въ Нидерландия билъ херцогъ Алба, който билъ прочутъ воевода, ала билъ и бескрайно лютъ човѣкъ. Вилхелмъ Орански оставилъ Нидерландия; така направили и много други голѣмци. Графъ Егмонтъ не послушалъ приятеля си, та останжлъ. Алба, наистина, заповѣдалъ, та го уловили, окривили го, че е царски издадникъ и го убили. Навсѣкждѣ по стегдитѣ били направени бѣсилки и накладени огневе. Тогава много хиляди Нидерландци побѣгнжли въ ближнитѣ области на Германия, събрали си тамъ дружина и отворили бой съ Испанцитѣ подъ главатарството на Вилхелма Орански. Филипъ, като видѣлъ, че съ бесчовѣчнитѣ мѣрки въстанието отъ день на день става по̀-голѣмо, повикалъ Алба въ Испания.

Нидерландцитѣ се раздѣлили на двѣ части. Южнитѣ или белгийски области си останжли на католическата вѣра и

подъ испанското владичество; а сѣвернитѣ или Холандскитѣ станѫли протестанте, и се съединили помежду си съ *Утрехтска Уния*, сир. съ съѭзъ, сключенъ въ градъ Утрехтъ (1579 г.). Душа на тоя съѭзъ билъ Вилхелмъ Орански, а отмъстителний Филипъ обрекълъ голѣмъ даръ на оногова, който му донесе главата на Вилхелма. Единъ младъ фанатикъ, подученъ отъ езуититѣ, промѣнилъ си името и се главилъ слуга у Вилхелма, и така намѣрилъ врѣме та го убилъ. Убийцата хванѫли и го наказали; езуититѣ го направили светецъ, който пострадалъ за вѣра, а Филипъ далъ на роднинитѣ му дворянство. Ала съ убиваньето на Вилхелма Испанцитѣ нищо не спечалили. *Холандската република,* (така се викала тая нова държава) сполучно продължавала борбата съ Испания; ней помогнѫла Английската царица Елисавета.

Филипъ, за да накаже Англичанетѣ и съ единъ ударъ да събори Холандската република, съ тежки разноски и съ мѫка натъкмилъ голѣма флота, която пò-напрѣдъ нарекълъ „Непобедима армада.“ Тая флота отишла за-въ Британски протокъ. Въ тоя походъ Испанцитѣ много истеглили. По пѫтя корабетѣ имъ на-ст малко останѫло да се потопѭтъ отъ бури; голѣмитѣ испански корабе, които приличали на крѣпости, не могли да се въртѭтъ въ Британски каналъ така скоро, както малкитѣ английски и холандски корабе. Английскитѣ корабоначалници и морци били пò-искусни и пò-пъргави, та испанската флота теглила много несполуки и дори англичанетѣ изгорили една часть отъ неѭ. Само малки остатъци отъ неѭ стигнѫли въ Испания. Главний испански корабоначалникъ съ страхъ се явилъ прѣдъ царя, и чакалъ да го накаже страшно. Ала Филипъ посрещнѫлъ адмирала спокойно и му рекълъ: „Азъ ви пратихъ да се биете съ Англичанетѣ, а не съ буритѣ и съ скалитѣ; нека бѫде благословено името Господне.“

Самовластието на Холандия било припознато само слѣдъ петдесеть години подиръ смъртьта на Филипа *(на Вестфалския миръ* въ 1648 г.) *На онова врѣме нейната търговия била първа на свѣта*, и се срѣщали холандски корабе по всичкитѣ морета. Между това Испания дошла до испаданье; колкото злато се принасяло тамъ отъ Америка, отивало въ други земи за стока. А Испанцитѣ не обичали да боравѭтъ съ търговия и промишленость.

На онова врѣме въ Испания живѣлъ прочутий списатель *Сервантесъ*, който е писалъ познатия романъ „Донъ-Кишотъ,“ въ който се присмива на остарѣлото рицарство.

XI. ФРАНЦИЯ И АНГЛИЯ ВЪ ВРѢМЕТО НА РЕФОРМАЦИЯТА.

1532 — 1572 — 1649 — 1688.

Хугеноти и Вартоломеевска нощь. Хенрихъ IV. Кардиналъ Ришелйе. Хенрихъ VIII и реформация въ Англия. Елисавета и Мария Стуартъ. Карлъ I и Кромвелъ.

Хугеноти и Вартоломеевска нощь. Реформацията се распространила въ Франция отъ Швейцария, и то отъ Женева, дѣто се билъ заселилъ францускій проповѣдникъ Калвинъ, който още пò-вече отстжпилъ отъ католичеството, отколкото Лютеръ. Французскитѣ протестанте се викали *хугеноти* (види се за това, защото въ врѣмето на гоненьето тѣ се събирали да слушатъ проповѣди въ тайни и усамотени мѣста, и нàй-много нощѣ, и съ това напомнювали за баснословния царь Хугона, който обичалъ да пжтува нощѣмъ). Францискъ I и синъ му *Хенрихъ II* повдигнжли въ царството си гоненье среща протестантетѣ; ала все пакъ протестантетѣ отъ день на день ставали пò-вече. Между протестанте и католици се готвила борба за животъ или смърть, когато Хенрихъ II умрѣлъ отъ една злочеста случка. На онова врѣме у царювитѣ дворове имало още обичай да играјжтъ рицарски игри; а Хенрихъ II много се вдавалъ на тая игра. Той оженилъ дъщеря си за Филипа II Испански, и за честь на това нѣщо направилъ голѣма рицарска игра; ала тамъ го ударили въ окото съ копие, та умрѣлъ слѣдъ нѣколко дни. На неговия прѣстолъ сѣдали единъ по другъ синоветѣ му. (Нàй-напрѣдъ се качилъ на прѣстола *Францискъ II*, който билъ женен за прочутата Мария Стуартъ). Отъ тѣхното царуванье нàй-забѣлѣжително е царуваньето на *Карла IX*. Той кога билъ малъкъ, царството му управлявала майка му Екатерина Медичи, която била хитра и честолюбива Италиянка.

Еднжжь херцогъ Хизъ, единъ отъ нàй-силнитѣ французски голѣмци, заминувалъ прѣзъ Шампания, и останжлъ да прѣнощува въ едно село. Нѣколко стотинъ протестанте се събрали близу до кжщата, дѣто билъ слѣзълъ херцогътъ, да се молжтъ Богу, и гласътъ имъ отъ псалмитѣ се чуелъ до херцога. Човѣцитѣ му помислили, че протестантетѣ правжтъ това нѣщо на пукъ, та имъ рекли да се разидатъ; а протестантетѣ не послушали, та човѣцитѣ на херцога налѣтѣли възъ тѣхъ съ оржжие. Протестантетѣ нѣмали оржжие,

та се бранилъ съ камене; херцогътъ, като чулъ, дотърчалъ и той; но протестантетѣ го ударили съ камень въ лицето; тогава човѣцитѣ на херцога се разлютили още пò-вече, та убили и ранили пò-вече отъ двѣстѣ протестанте, безъ да гледатъ жени и дѣца (1562 г.). Това нѣщо направило да се повдигнѫтъ хугенотитѣ, та *въ Франция се захванѫли страшни междуособни боеве.* Главатарь на хугенотитѣ станѫлъ младий Хенрихъ Бу̀рбонъ, наслѣдникъ на малкото Наварско кралство (въ сѣверна Испания).

Еднѫжь католицитѣ направили миръ съ хугенотитѣ; за да се уякчи мирътъ, отредили да се ожени сестрата на Карла IX Маргарита за Хенриха Наварски. Ала нàскоро слѣдъ свадбата имъ станѫло страшно събитие, познато подъ име Вартоломеевска нощь (1572 г.).

На Хенриховата свадба се събрали въ Парижъ мнозина хугенотски голѣмци. Тамъ Екатерина зела да клевети всичкитѣ протестанте прѣдъ краля, и казвала, че царуването му не ще да е за много, ако не искорени хугенотитѣ. Тя научила Карла IX съ единъ ударъ да истрѣби хугенотитѣ. Той отредилъ кога да стане това нѣщо, и завчасъ приготвилъ всичко, що трѣбвало: довелъ войска въ Парижъ; парижанетѣ, като распалени католици, на радо сръдце станѫли едно съ краля. Католицитѣ, за да се распознаватъ отъ хугенотитѣ, привързали си бѣли кърпи на рѫцѣтѣ. Прѣзъ нощьта на 24-и августъ (на св. Вартоломея) на опрѣдѣления часъ дало се бѣлѣгъ; католицитѣ навсѣкѫдѣ налѣтѣли възъ хугенотитѣ нàсънѣ, и се подкачило страшно кланье. Самъ кральтъ се упоилъ отъ кръвопролитието, та грабнѫлъ пушка и зелъ да трепе отъ прозореца на Луврь протестантетѣ, що бѣгали покрай царювитѣ дворове. Въ сѫщото врѣме се избили нѣколко хиляди хугеноти и въ другитѣ градове по Франция. Но не могли да истрѣбѭтъ всичкитѣ протестанте. Колкото протестанте останѫли живи, изново се повдигнѫли съ голѣмъ гнѣвъ.

Хенрихъ IV. Подирь нѣколко врѣме се довършилъ родътъ на Валуа, и прѣстолътъ се паднѫлъ на *бурбонския* родъ, сир. на Хенриха Наварски, който билъ нàй-ближенъ роднина. Протестантетѣ го направили французски краль; ала католицитѣ го отхвърлили. Хенрихъ обстѫпилъ Парижъ нѣколко пѫти, та гражданетѣ теглили страшенъ гладъ, ала пакъ не рачили да се

прѣдадѫтъ на еретикъ. Хенрихъ, като видѣлъ, че нѣма друго срѣдство да покори Парижъ, пакъ станѫлъ католикъ. Една утрина отишелъ съ човѣцитѣ си въ една католическа цръква, явно се отрекълъ отъ ересьта и се заклелъ да живѣе и да умре като добъръ синъ на католическата цръква. Тогава Парижъ се прѣдалъ.

Хенрихъ IV (1593 — 1610) кога седнѫлъ на прѣстола нашелъ Франция много съсипана. Държавата била натоварена съ неизплатими дългове; търговията токо-речи спрѣла, земедѣлието испаднѫло, навсѫдѣ било пълно съ влъхви. Хенрихъ IV съ все сръдце се заловилъ да поправи теглото на народа. Нàйнапрѣдъ той успокоилъ хугенотитѣ съ Нантски едиктъ (1598), по който тѣ добили свобода на вѣрата си. Слѣдъ това, Хенрихъ залегнѫлъ да тури на редъ и доходитѣ на държавата; той далъ управлението на финанциитѣ на другаря си херцога Сули, който билъ много уменъ и честенъ човѣкъ. Сули не оставялъ да ставатъ голѣми разноски въ държавата; той нàй-много залегнѫлъ за земедѣлието. Боляретѣ отъ врѣмето на Франциска I зели да напущатъ укрѣпенитѣ си мрачни сгради и да живѣѭтъ весело и богато близу до краля; ала Хенрихъ ги съвѣтвалъ да се върнѫтъ въ селата си, да се занимаватъ съ селско домакинство и да се грижѫтъ за селянетѣ си. Той много обичалъ простия народъ, и това се познава отъ тия негови думи: „Азъ желаѭ, казвалъ той, всѣкой французски селянинъ да има въ празникъ на трапезата си кокошка.“

Хенрихъ IV умрѣлъ отъ убийци. Еднѫжь той вървѣлъ изъ парижскитѣ улици съ отворена колесница заедно съ нѣколко души царска конница. Въ една тѣсна улица колесницата му се срещнѫла съ дуги кола, та се спрѣла; тутакси нѣкой си Раваликъ скокнѫлъ на колелото, и завчасъ проболъ краля два пѫти съ ножа си, та на часа издъхнѫлъ. Раваляка уловили и го мѫчили страшно, ала той пакъ не обадилъ, кой го е накаралъ да направи такъво зло. (Казватъ, че билъ подученъ отъ езуититѣ).

Кардиналъ Ришелйе. Прѣемникътъ и синътъ на Хенриха IV, *Лудовикъ VIII*, всичкия товаръ на управлението оставилъ на прочутия кардиналъ Ришелйе. На млади години Ришелйе се готвилъ за военна служба; ала билъ болничавъ и обичалъ богословието, та отъ това си избралъ духовно зва-

ние. Той станжлъ владика, а сетнѣ и кардиналъ. Той кога станжлъ министръ съ пълна сила, нѝй-много залегнжлъ да уздрави царската власть. Той нѝй-много гонилъ немирнитѣ френцузски голѣмци (аристократи), които вдигали крамола и буни. Строгостьта на кардинала направила да го намразыжтъ голѣмцитѣ, които много пжти се наговаряли да го убиыжтъ. Ала Ришелйе безъ милость ги наказвалъ съ смърть.

Лудовикъ VIII живѣлъ слѣдъ кардинала само нѣколко мѣсеца, и оставилъ прѣстола на малкия си синъ *Лудовика XIV* (1643—1715). Управлението на държавата прѣминжло въ ржцѣтѣ на кардинала Мазарини, родомъ Италиянецъ, който билъ хитъръ и пъргавъ. Въ управлението той гледалъ да върви по примѣра на великия си учитель Ришелйе.

Хенрихъ VIII и реформация въ Англия. *Хенрихъ VIII* (1509—1547, синъ на Хенриха Тюдора) е за забѣлѣжванье, за дѣто въвелъ прѣобразованието въ Англия. Причината на това промѣнение била слѣдната случка.

Хенрихъ VIII се билъ оженилъ за испанската царкиня Екатерина Арагонска (дъщеря на Фердинанда Католика), която пд-напрѣдъ била женена за пд-стария му братъ. Около 20 години тѣ живѣли добрѣ. Отпослѣ на Хенриха се понравила една отъ госпожицитѣ, фрайланитѣ кралюви, хубавица Анна Болейнъ; дори тогава му дошло на умъ, че Екатерина била пд-напрѣдъ братова му жена, та тѣхната женитба не е по законъ. Той зелъ да моли папата да ги распустне. Ала папата не искалъ да наскърби царь Карла V, роднината на Екатерина Арагонска, та бавилъ работата. Тогава нетърпѣливий Хенрихъ напустнжлъ Екатерина и се оженилъ за Анна Болейнъ. Подиръ това той съ съгласието на парламента, обявилъ Английската цръква независима отъ папата, и самъ ѝ станжлъ глава (1532). Папата го отлжчилъ отъ цръквата; но той не щѣлъ нито да знае отъ това. Хенрихъ си отвърнжлъ на папската проклетия съ разваляньето католическитѣ монастире, на които имота и земитѣ единъ дѣлъ зелъ за себеси, а останжлото раздалъ на царедворцитѣ си. Ония, които се противили на новитѣ нѣща, що въвождалъ царьтъ въ цръквата, той ги убивалъ. *(Англичанската цръква* не приляла учението нито на Лютера, нито на Калвина, а си нагласила друга цръква; тя отхвърлила папската власть; но задържала владишкия чинъ и пд-вечето отъ

католическитѣ церковни обреди. Затова Англичанската цръква се вика и *Епископална).* Изобщо въ втората половина на царуваньето си Хенрихъ VIII се показалъ върлъ мжчитель. Той често убивалъ дори и голѣмцитѣ си, които го докачвали. Сжщото истеглили и женитѣ му, отъ които Анна Болейнъ за невѣрностьта си била наказана съ бѣсило. Хенрихъ слѣдъ това се женилъ още четире пжти.

Елисавета и Мария Стуартъ. Кога царувала Елисавета, дъщеря на Хенриха VIII (1558—1603), Англия станжла първа морска държава.

Забѣлѣжителни сж Елисаветинитѣ отношения къмъ шотландската кралица Мария Стуартъ.

Мария Стуартъ се въспитала въ Франция у царювитѣ дворове и тамъ се оженила за Франциска II; ала той царувалъ малко нѣщо пò-вече отъ една година. Слѣдъ смъртьта му Мария Стуартъ, която била на осемнадесеть години, отишла си у нейното наслѣдствено кралство Шотландия. Шотландскитѣ боляре били много непокорни, и пò-вечето отъ тѣхъ станжли протестанте. А младата кралица съ привърженностьта си къмъ католичеството, и съ лекомисленото си отнасянье, направила та се повдигнжлъ народътъ среща неѭ. Тя се оженила за единъ лордъ, и родила синъ Яковъ (който отпослѣ станжлъ краль на Англия и на Шотландия). Ала нàскоро Мария се напустнжла съ мжжа си и еднжжь го нашли мъртъвъ въ градината му. Казватъ, че го убилъ нѣкой си болцринъ, който нàскоро слѣдъ това се оженилъ за Мария. Тогава баронитѣ вдигнжли буна среща кралицата, разбили войската ѝ, и ѭ заробили. Тя сполучила да побѣгне въ Англия, и тамъ търсила избавление у Елисавета. Но Елисавета още одавна ѭ било ядъ на Мария Стуартъ, едно защото тя, като роднина на Тюдоровци, искала да усвои английския прѣстолъ, и дори зела да се нарича английска кралица; и друго, защото тя била хубавица. Мария Стуартъ затворили въ темница, и наредили да се испита да ли не е тя убила мжжа си. Цѣли 18 години тя лежала въ темница. Католицитѣ държали откъмъ неѭ; нѣколко пжти се наговаряли да свалѭтъ Елисавета отъ прѣстола и да освободѭтъ Мария. Нàй-сетнѣ единъ пжть слѣдъ такъво едно съзаклетие, злочестата шотландска кралица била отсждена на смърть, и посѣчена (1587).

Въ Елисаветино врѣме живѣлъ великий английски трагикъ *Шекспиръ* (творецъ на „Хамлетъ,“ „Отело“ и др.).

Елисавета за прѣемникъ си отредила сина на Мария Стуартъ, *Якова*, който така мирно съединилъ двѣтѣ съсѣдни държави, Англия и Шотландия.

Карлъ I и Кромвель. Якова I наслѣдилъ синъ му *Карлъ I*, въ царуваньето на когото избухнѫла нареченаta Английска размирица. Причина на размирицата била тая: Карлъ ималъ голѣма нужда за пари; за това той събиралъ нѣколко пѫти парламента, който, споредъ обичая, да уздрави даваньето. Ала парламентътъ не рачилъ да го уздрави, доклѣ кральтъ не вдигне нѣкои злоупотрѣбения. Карлъ събиралъ пари безъ неговото съгласие. Тогава парламентътъ подкачилъ да работи рѣшително; той зелъ въ рѫцѣтѣ си върховната власть, и противъ заповѣдьта на краля рѣшилъ да се не разотива. (Той се нарекълъ въ историята *Проточенъ парламентъ*). Карлъ, като нѣмалъ подъ рѫката си редовна войска, напустнѫлъ Лондонъ, и повикалъ откъмъ себеси всичкитѣ си вѣрни васали (1642). Откъмъ него прѣминѫли пò-вечето отъ голѣмитѣ боляре. Найнапрѣдъ надвили роялиститѣ (сир. кралската партия), защото тѣ знаяли пò-добрѣ да въртѭтъ орѫжие; но Карлъ не умѣлъ да се въсползува отъ първата сполука. Между това парламентската войска малко по малко се усилвала и ставала пò-искусна на бой. Нàскоро се прочулъ единъ отъ тѣхнитѣ воеводи, на име Оливеръ Кромвель.

Подъ грозотата на тоя човѣкъ се крила голѣма дарба и голѣма силна воля. Въ врѣмето на междуособната война парламентътъ далъ воля на Кромвеля да набере своя конница. Той си събралъ войска пò-вече отъ люде набожни, и които имали твърда воля, и турилъ цвръстъ редъ. Войницитѣ му прѣкарвали врѣмето си въ стана съ четенье Библията и съ пѣенье псалми; а на бой били много юнаци. Съ помощьта на Кромвеля и на войската му, парламентската войска съвсѣмъ надвила въ единъ бой; отъ тогава Кромвель се прочулъ много. Карлъ побѣгнѫлъ въ Шотландия, прѣоблѣченъ съ селски дрѣхи. Но Шотландцитѣ го прѣдали на Англичанетѣ. Карла прѣдали на сѫдъ, отсѫдили го на смърть като издадникъ на държавата и го посѣкли на една Лондонска стегда (1649). Бѣдитѣ оправили Карла, та, кога да го посѣкѫтъ, показалъ голѣмо бестрашие; той се качилъ на ешафота съ такъво достойнство, че неговата смърть направила въ народа голѣмо впечатлѣние и мнозина дори поронили сълзи.

Англия станжла республика, ала по работитѣ пакъ си била монархия, защото Кромвель ж управлявалъ токо-речи неограничено. Всички му се бояли, ала го не обичали. Нѣколко пжти щѣли да го убиjжтъ. Затова Кромвель станжлъ гузенъ и всѣкога се боялъ да го не убиjжтъ, та все се пазилъ; той се обиколилъ съ стража, носилъ бръня подъ дрѣхата си, рѣдко спалъ въ една стая, пропущалъ много бърже и не се връщалъ отъ сжщия пжть. Голѣмото беспокойствие му докарало треска, отъ която и умрѣлъ. Подирь него партията на роялиститѣ надвила, и повикала на прѣстола Карла II, синъ на посѣчения краль (1660). Но неговий братъ и прѣемникъ (Яковъ II) залѣгалъ да поднови въ Англия католичеството, та го свалили отъ прѣстола. На негово мѣсто Англичанетѣ повикали отъ Холандия зетя му Вилхелма Орански (1688).

На онова врѣме въ Англия се образували двѣ главни политически партии: *тори* и *виги*. Ториτѣ били за самодържавна власть; а вигитѣ се мжчили да ограничжтъ краля въ полза на парламента.

XII. ТРИДЕСЕТОГОДИШНА ВОЙНА.

1618—1648—1683.

Чешко въстание. Валенщейнъ. Густавъ Ваза въ Швеция. Густавъ Адолфъ. Смърть на Густава и на Валенщейна.

Чешко въстание. Валенщейнъ. Съ залѣганьето на езуититѣ, протестантетѣ въ Германия зели да се гонжтъ и да се притѣсняватъ. Тогава протестантскитѣ князове, за да завардjжтъ протестантството, направили помежду си съжзъ или *Уния*, и за главатарь си избрали пфалцския курфирстъ Фридриха V. (Пфалцъ е сега Баденското херцогство). Когато седнжлъ на Германския прѣстолъ *Фердинандъ II*, распаленъ ученикъ на езуититѣ и гонитель на протестантетѣ, чешкитѣ или бохемскитѣ протестанте се отдѣлили отъ Австрийския домъ и си направили за краль воеводата на протестантската Уния, Фридриха V, пфалцския курфирстъ. Чешкото въстание било причина на Тридесетогодишната война (1618—1648). Ала изборътъ не излѣзълъ сполученъ. Фридрихъ не билъ достоенъ за Чешката корона; той билъ лѣнивъ и плиткоумъ човѣкъ. Намѣсто да гледа да си натъкми войска и да се сдобие съ съжзници,

ници, той губилъ врѣме и распелѣвалъ готови пари да прави празници, за дѣто станжлъ краль. А между това на Фердинанда дошелъ на помощь приятельтъ му Максимилиянъ, Баварски херцогъ (който билъ душата на лигата или съжза на Германскитѣ католически князове). Максимилиянъ потеглилъ съ войската си право за Прага. Чешката войска се ударила съ него близу до града при Бѣла-гора; ала защото нѣмало добъръ воевода, била разбита съвсѣмъ. Фридрихъ въ това врѣме спокойно ялъ, пилъ и се веселилъ; а кога чулъ, че войската му се разбила, съвсѣмъ се сбъркалъ, и тутакси побѣгнжлъ отъ Прага. Гражданетѣ, като останжли безъ водачъ, ударили се на мисълъ и нàй-сетнѣ пустнжли побѣдителя да влѣзе въ града. Фердинандъ люто наказалъ Чехитѣ, за дѣто вдигнжли глава. Първѣнцитѣ протестанте били избити немилостиво, много челяди били испждени отъ Чешко, а имота имъ зели католицитѣ; послѣ излѣзла заповѣдь да нѣма протестантска вѣра.

Царь Фердинандъ отнелъ отъ Фридриха V владовищата му на Рейнъ, и ги далъ на Максимилияна Баварски, заедно съ курфирската титла. Ала нѣколко протестантски князове се повдигнжли за Фридриха съ оржжие среща царя. Отъ католическитѣ главатаре въ тоя бой се прочулъ графъ Тили, пълководецъ на Максимилияна Баварски. Освѣнь това, Фердинандъ II рѣшилъ да събере своя си многобройна войска, и нашелъ за тая работа Валенщейна.

Албрехтъ Валенщейнъ билъ чешки бояринъ, синъ на протестантски родителе; но останжлъ отъ малъкъ сираче, та билъ даденъ да се учи въ едно езуитско училище, отъ дѣто излѣзълъ распаленъ католикъ. Кога се подкачила Тридесетогодишната война, Валенщейнъ билъ воевода на единъ царски пълкъ, и се отличилъ въ боя при Бѣла-гора. Слѣдъ смиряваньето на Чехитѣ, Фердинандъ щедро надарилъ Валенщейна съ хубава бохемска земя, и му далъ графска титла. Валенщейнъ се обрекълъ на Фердинанда да му събере 50,000 души войска, и да ж храни и облича самъ, но съ увръзъ, той да ж заповѣда; Фердинандъ склонилъ. Валенщейнъ тогава распратилъ люде съ тжпане по Бохемия и по ближнитѣ словѣнски и нѣмски земи да събира войска; войнишката слава Валенщейнова и богатството му наистина примамили много наемни войници. Нàскоро той се показалъ на чело на една голѣма войска. Тили и Валенщейнъ скоро свършили войната съ протестантетѣ. Отвсѣкждѣ

се повдигнжло оплакванье отъ войската Валенщейнова, която немилостиво плѣнила и опустошавала германскитѣ области. По молбата на курфирститѣ, царь Фердинандъ распустнжлъ по̀-вечето отъ войската си и извадилъ Валенщейна отъ служба. Въ това врѣме се показалъ среща царь Фердинанда новъ врагъ, който билъ по̀-страшенъ отъ всичкитѣ напрѣдни врагове: това билъ шведский краль Густавъ Адолфъ.

Густавъ Ваза въ Швеция. Въ Скандинавия и Ютландия въ Срѣднитѣ вѣкове се образували три държави: Швеция, Норвегия и Дания. На̀й-силната отъ тѣхъ била Дания. Споредъ сговора, що станжлъ въ Калмаръ, съ Дания се съединили и другитѣ двѣ държави. (Това се вика *Калмарска уния,* 1397 г.). Датский краль *Християнъ II* искалъ съ бесчовѣчни мѣрки да уздрави това съединение, защото Шведитѣ се мжчили да се отдѣлжтъ. Той повелѣлъ та изловили прѣдводителетѣ 95 души на̀й-голѣмитѣ боляре и голѣмци отъ Шведитѣ, прѣдалъ ги на сждъ, и тутакси ги отсждили на смърть. Злочестницитѣ качили на ешафота, който билъ обиколенъ съ гжсти редове датска войска, и на всички отсѣкли главитѣ, та народътъ се оплашилъ страшно. Това кланье въ историята се вика „Стокхолмска кървава баня“ (1520 г.). Отмъститель за това наказание се показалъ Густавъ Ваза.

Той билъ отъ голѣмъ родъ, и роднина на стария кралски корень, и билъ земенъ отъ Християна залогъ заедно съ други Шведи. Густавъ Ваза сполучилъ да побѣгне отъ Дания и заминжлъ за сѣверна Швеция. Той, прѣоблѣченъ съ прости селски дрѣхи и изложенъ всѣкой часъ на бѣда, много врѣме се крилъ отъ Датчанетѣ, които го тръсили. За него приказватъ слѣдното. Густавъ живѣлъ нѣколко врѣме у единъ селянинъ Нилсонъ, като ратай. Послѣ се наелъ да се промъкне въ планинската область Далекарлия, и Нилсонъ го скрилъ въ сѣното на колата си да го прѣкара прѣзъ датскитѣ стражи. По пжтя Датчанетѣ срещнжли колата и мушкали въ сѣното съ копията си, та наболи Густава въ ногата; ала той никакъ не охнжлъ; а Нилсонъ порѣзълъ ногата на коня си да замотае Датчанетѣ да се не усѣтжтъ отъ дирята на кръвьта. Въ Далекарлия Густавъ се обърнжлъ съ възвание къмъ народа и го убѣждавалъ да свали отъ себеси умразния датски хомжтъ. Нѣколко стотинъ далекарлийски рударе повели се слѣдъ Гу-

става; за малко врѣме около него се събрала доста голѣма войска. Въ това врѣме въ сжща Дания станжло промѣнение: Христяна II (на когото извадили прѣкоръ „сѣверенъ Неронъ") свалили отъ прѣстола. Тогава Шведитѣ провъзгласили Густава Ваза за свой краль.

Нàй-голѣмата работа на Густава Ваза било въвождането на шведското прѣобразование. Той умрѣлъ много старъ (1560 г.), слѣдъ много и честито царуванье.

Густавъ Адолфъ. Отъ прѣемницитѣ на Густава Ваза нàй-прочутъ билъ неговий внукъ Густавъ Адолфъ. На врѣмето на тоя уменъ и юнакъ краль Швеция много се усилила. Кардиналъ Ришелйе, който управлявалъ тогава Франция, за надваряньe съ Германия поддържалъ германскитѣ протестанте срещу царя. Той повикалъ Густава Адолфа да се намѣси въ Тридесетогодишната война; направилъ съ него таенъ сговоръ, и се обвързалъ да му помага съ пари. Густавъ Адолфъ излѣзълъ съ 15,000 души войска на брѣговетѣ на сѣверна Германия (1630). Нàй-напрѣдъ германскитѣ протестанте не вѣрвали, че малкото тая войска ще сполучи; само нѣколко малки княжества се съединили съ Шведитѣ. Но скоро сполукитѣ на Шведитѣ направили всички да си обърнжтъ погледитѣ къмъ тѣхъ. Войската на Густава Адолфа била малко, но била добрѣ уредена и съ покорность слушала главатаря си. Въ неговия станъ имало голѣмъ редъ и благочестие; войницитѣ по нѣколко пжти на день се събирали да се молжтъ Богу; а кога минували прѣзъ чужда земя, не обирали мирнитѣ граждане, както правила войската на Тили и на Валенщейна. Шведский краль билъ отворенъ и благороденъ човѣкъ, още и голѣмъ юнакъ. На онова врѣме католическата войска била обиколила Магдебургъ, та Магдебургцитѣ поискали помощь отъ Шведския краль, и Густавъ Адолфъ се приготвилъ да иде да имъ помогне. Ала Саксонский курфирстъ още се двоумилъ, да ли да се съюзи съ Шведитѣ или не, та затова не ги пущалъ да минуватъ прѣзъ земята му. Отеднжжь дошла вѣсть, че Магдебургъ погинжлъ. Тили призелъ града съ пристжпъ и го оставилъ на войницитѣ си да го обержтъ: нѣколко хиляди граждане били избити, и пò-вечето отъ половината градътъ билъ изгоренъ. Слѣдъ това Тили потеглилъ за-въ Саксония и призелъ Лейпцигъ. Тогава курфирстътъ самъ вече се обърнжлъ до Густава Адолфа да го моли за помощь,

Густавъ Адолфъ се съединилъ съ Саксонцитѣ, и близу при Лейпцигъ се ударилъ съ Фердинадовата войска. Старий Тили, който до тогава никога не билъ надвиванъ, билъ разбитъ съвсѣмъ. Наскоро той пакъ билъ разбитъ, и раненъ лошо. Густавъ Адолфъ влѣзълъ въ столицата на Бавария, Мюнхенъ, и се готвилъ да иде въ Вѣна. Фердинандъ II, като видѣлъ, че работата отива злѣ, зелъ пакъ да моли Валенщейна да събере нова войска.

Смъртъ на Густава и на Валенщейна. Валенщейнъ живѣлъ въ Прага, токо-речи като царь; ималъ постоянна свита отъ пажи и камергере; палата му вардила голѣма стража; той правилъ гостби; ала не напущалъ всѣкогашната си сериозность, и често се вдавалъ въ обичната си звѣздобройна работа. (Валенщейнъ, като мнозина негови съврѣменници, вѣрвалъ, че може да се познава бѫдѫщето по звѣздитѣ, та всѣкогашенъ другарь му станѫлъ единъ уменъ италиянски звѣздоброецъ, който му прѣдказалъ славно бѫдѫще). Валенщейнъ не послушалъ отеднѫжь молбата на царь Фердинанда. Той поискалъ да му се даде беспрѣдѣлна власть надъ войската и никой да му се не бърка, дори и царьтъ да се не мѣси въ распорежданьето му; колкото земя приземе той, да си му остане да ѭ владѣе самъ. Царь Фердинандъ склонилъ на тия увръзи. Валенщейнъ пакъ распратилъ да събира войска, и за малко врѣме се събрали до 40,000 души. Той отишелъ да зимува въ Саксония. Саксонский курфирстъ се уплашилъ да не опустошѫтъ земята му, та тутакси пратилъ да помолѭтъ Густава Адолфа да дойде пò-скоро да му помогне. Густавъ Адолфъ отъ Бавария побързалъ да иде въ Саксония, и тамъ при Люценъ станѫлъ страшенъ бой. На дѣсното крило въ Шведската войска билъ краль Густавъ, и надвилъ; но отъ другото крило извѣстили на краля, че то е въ опасность. Той тутакси отърчалъ тамъ; а защото билъ кѫсогледъ, намѣрилъ се близу до неприятеля, та бързий му конь излѣзълъ много напрѣдъ прѣдъ дружината му. Въ тая минута двѣ пушки пукнѫли една слѣдъ друга и ударили Густава Адолфа, който паднѫлъ на земята. Коньтъ, като останѫлъ безъ въсѣдникъ, расхрипкалъ се пъзъ войската, и съ това направилъ да се расчуе, че воеводата е убитъ. Ала Шведитѣ не се обесръдчили; напротивъ, загубата на обичния имъ краль още пò-вече ги распалила да си отмъстѭтъ. Шведитѣ надвили, та Валенщейнъ се принудилъ да се оттегли (1632 г.).

Люценската побѣда не могла да възнагради протестантетѣ за смъртьта на Густава Адолфа. Съ неговата загуба прѣстанѫло и тѣхното единодушие. Валенщейнъ лесно могълъ да ги побѣди сега единъ по единъ, ако да не си промѣнилъ ума. Той не правилъ нищо, и види се жалилъ неприятеля. Расчуло се, че ужь той се сговорилъ тайно съ протестантскитѣ главатаре; тогава неговитѣ завистници го наклеветили, че е издадникъ, та Фердинандъ го извадилъ отъ главатарството. Офицеретѣ му наскоро се наговорили да го убиѭтъ. Тѣ една нощь влѣзли съ войска, дѣто спалъ Валенщейнъ. Той се събудилъ и скокнѫлъ отъ постелята. Убийцитѣ го отрупали съ хули и го нарекли издадникъ на царя. Валенщейнъ не имъ казалъ ни думица; той само вдигнѫлъ рѫцѣтѣ си нагорѣ къмъ небото, и тѣ на часа го убили. Слѣдъ това протестантетѣ зели да не сполучватъ. Но тогава Ришелйе явно зелъ тѣхна страна, и Франция извадила войската си срещa царя.

Нàй-сетнѣ трайната война уморила противницитѣ (между това Фердинандъ II умрѣлъ), та се прѣговорили въ Вестфалия, въ 1648 г. Споредъ тоя *Вестфалски миръ на лютеранетѣ и на калвиниститѣ се дало воля да си исповѣдатъ вѣрата свободно като католицитѣ. Заедно съ това и царската властъ много ослабнѫла*; Германската държава била сега единъ слабъ съѭзъ отъ много самовластни държавици, които възлизали до 300 (курфирства, херцогства, маркграфства, графства, архиепископства, епископства, игуменства, свободни градове и пр.). *Изобщо Тридесетогодишната война страшно съсипала състоянието на Германия.* Много градове и села били съсипани съвсѣмъ. Нивитѣ останѫли не орани, и такъвъ голѣмъ гладъ ставалъ, че въ нѣкои мѣста людетѣ яли дори и човѣшко месо; навсѣкѫдѣ вѫрлували чети влъхви.

XIII. ПОЛША И ЮГОЗАПАДНА РУСИЯ.

1520—1569—1572—1596.

Избирателенъ прѣстолъ въ Полша. Церковна Уния въ Югозападна Русия. Казашки въстания. Янъ Собѣски. Утвърждение на единодържавие въ Русия и размирно врѣме.

Избирателенъ прѣстолъ въ Полша. Полското кралство въ началото на Новитѣ вѣкове било нѝй-силно въ източна Европа. То състояло отъ двѣ държави: отъ сама Полша и отъ велико княжество Литовско (сир. Югозападна Русия). Главна връска между тѣхъ билъ кралский родъ на Ягеловци, който владѣлъ Литва, като свое наслѣдствено княжество. Послѣденъ краль отъ тоя родъ билъ *Сигизмундъ II Августъ*. Той не оставилъ дѣца, та слѣдъ смъртьта му се прѣкжснжла главната връска на Литва съ Полша. Затова Поляцитѣ склонили Сигизмунда да заякчи съ единъ формаленъ актъ съединението на двѣтѣ държави. Литовскитѣ магнати много врѣме се противили на това, но краль Сигизмундъ настоялъ на своето си. На държавния съборъ, който станжлъ въ Люблинъ, билъ издаденъ актъ за съединението; тоя актъ въ историята се вика *Люблинска уния* (1569 г.). По силата на тоя актъ Полша и Литва заедно нагласили *Рѣчь Посполита* (республика); тѣ имали тогава единъ сенатъ (събрание на чиновници) и единъ общъ съборъ.

Слѣдъ смъртьта на Сигизмунда Августа (1572) полский прѣстолъ станжлъ съвсѣмъ избирателенъ. Избирателний съборъ всѣкога се събиралъ на широката ливада, между Варшава и ближното село Воля. Шляхтитѣ дохождали тамъ въсѣднжли на коне съ развиени прапорци, раздѣлени на отдѣления споредъ воеводствата си; на чиято страна излизали пò-много воеводства, него гнѣзненский архиепископъ провъзгласявалъ царь. Подирь Сигизмунда II нà-скоро Поляцитѣ си избрали за краль седмиградския воевода Стефана Батория. *Баторий* билъ уменъ господарь и много искусенъ воевода. Той воювалъ сполучно съ русския царь Ивана Грозни.

Церковна Уния. Слѣдъ Стефана Батория Поляцитѣ си избрали за краль шведския принцъ Сигизмунда, (по майка билъ отъ рода на Ягеловци). Царуваньето на *Сигизмунда III* е забѣлѣжено съ въвожданьето унията въ Югозападна Русия.

Югозападна Русия състояла отъ три главни области: земята по Западна Двина и по притоцитѣ ѝ се наричала

Бѣла Русия; по двѣтѣ страни на срѣдния Днепръ била *Мала Русия;* а на сѣвероисточнитѣ Карпатски планини била Галиция или *Червонна Русия.* Кога се съединила Литва съ Полша, полското правителство дало свобода на православнитѣ Руси да си исповѣдатъ вѣрата. А Югозападна Русия отъ врѣмето на Витовта имала си свой митрополитъ, който живѣлъ въ Киевъ. Ала кога царувалъ Сигизмундъ III, езуититѣ зели да гонятъ православната вѣра въ русскитѣ области, и залѣгали да въведятъ тамъ католичеството. Русскитѣ шляхти искали да станятъ като полскитѣ, та затова нѣкои отъ тѣхъ станяли католици; но гражданетѣ и селянетѣ си останяли православни. Тогава езуититѣ, за да направятъ пò-лесно да прѣминуватъ православнитѣ въ католичеството, измислили церковна *уния;* тя била такъва: Руситѣ да си държятъ въ цръквитѣ православнитѣ обреди, а да припознаватъ Римъ-папа за глава на цръквата. Нѣколко православни владици и дори Киевский митрополитъ Михаилъ Рагоза приели унията; но мнозина отъ духовенството не склонили. На онова врѣме (1596 г.) се събралъ съборъ въ Брѣстъ. Тамъ се събрали много духовни и миряне: но се раздѣлили на двѣ срани, на православна и униятска. Православнитѣ били пò-вече отъ униятитѣ, и главатарь имъ билъ почетний князъ Константинъ Острожски. Митрополитъ Рагоза и епископитѣ, котто станяли унияти, не дошли на събора, а направили други униятски съборъ. Православнитѣ тържествено отхвърлили унията, и свалили митрополита и другаретѣ му отъ чина имъ. Ала католицитѣ и униятитѣ пакъ си работили свободно; тѣмъ помагалъ кральтъ, та притѣснявали православнитѣ. Отъ това притѣснение се породила буна въ русския народъ. Отъ тогава се подкачило казашкото въстание.

Казацитѣ били русски бѣжанци, които бѣгали въ пусти поляни. Тѣ се събирали на свободни дружини, и си туряли главатаре (атамане). Казацитѣ се дѣлили на двѣ главни части: Донски и Днѣпрски. Донскитѣ казаци самоволно станяли поданници на Московския царь; а Днѣпрскитѣ или Малорусийскитѣ били подъ Полша. Стефанъ Баторий научилъ Малорусийскитѣ казаци на войнишки редъ: тѣ се дѣлили на пълкове и си избрали общъ главатарь или *хетманъ*, който билъ покоренъ *на краля.* Въ Югозападна Русия, освѣнь Малорусий-

скитѣ казаци, имало и Запорожски казаци. Тѣ били много свободни и не се покорявали никому. Главний имъ станъ се викалъ *Сѣча*, която се находила на единъ отъ островитѣ на Днѣпръ, пò-долу отъ праговетѣ: отъ това се и викала *Запорожска*. Запорожцитѣ не се женили, и всички се имали помежду си като братя. Тѣ искали да се покажѫтъ бранителе на христянската вѣра отъ моаметанетѣ, та непрѣстайно имали война съ околнитѣ моаметански народи. Запорожцитѣ, подъ главатарството на воеводитѣ си, налитали на турскитѣ и татарскитѣ земи; тѣ съ малкитѣ си враници често излизали въ Черно море, и обирали жителетѣ. Когато срещнели турски корабь, бестрашно се хвърляли възъ него, и го обирали. Послѣ потопявали корабь съ всичкитѣ люде и отивали на друга страна. Ала всѣкога не сполучвали; понѣкога се случвало да има топове на турскитѣ корабе, та турцитѣ разбивали казашкитѣ враници, които потъвали въ водата съ казацитѣ заедно. Рѣдко се случвало да се върнѫтъ половината отъ казацитѣ у дома си; но, които се връщали, отивали си съ голѣма плѣчка. Запорожцитѣ живѣли само съ кражба; кога се връщали у дома си тѣ нищо не работили, а яли, пили и се веселили съ приятелетѣ си.

Въ Сѣча ходили нàй-пъргавитѣ малорусийски селяне. Пановетѣ (боляретѣ) живѣли въ градоветѣ или укрѣпенитѣ си сгради, и имали много слуги, а селата си пò-вечето давали на Евреитѣ съ откупъ; а Евреитѣ гледали да добиватъ пò-вече приходъ, та събличали безбожно селянетѣ. Селянетѣ, за да се избавѭтъ отъ робството и отъ теглото, записвали съ въ казацитѣ, сир. ставали войници, или оставали въ Запорожска Сѣча. Полското правителство гонило бѣжанцитѣ, и се мѫчило пакъ да ги направи робе. Казацитѣ одавна ги било ядъ на полското правителство, та, кога се показала унията и се повдигнѫло гоненье възъ православнитѣ, тогава тѣ вдигнѫли глава. Съ тѣхъ се съединили много селяне или *хайдамаци*, на които първата имъ работа била да обиратъ болярскитѣ укрѣпени сгради и да бѣсѭтъ Евреитѣ. Послѣдното и нàй-страшното въстание станѫло подъ воеводството на Богдана Хмелницки. Нàй-напрѣдъ той сполучилъ, но послѣ Поляцитѣ зели да му надвиватъ. Тогава Малорусийскитѣ казаци минѫли подъ Московския царь.

Янъ Собѣски. Отъ подирнитѣ полски крале нàй-много се прочулъ Янъ Собѣски съ своитѣ подвиги среща Турцитѣ и

нàй-много съ избавваньето Вѣна отъ тѣхъ. Германский царь Леополдъ I, внукъ на Фердинанда II, билъ изученъ отъ езуититѣ, та станѫлъ распаленъ католикъ, като дѣда си. На онова врѣме, отъ всичкитѣ нови наслѣдствени земи протестантството нàй-много се учувало въ Маджарско. Леополдъ наумилъ да искорени протестантството въ Маджарско, и да подчини Маджаретѣ подъ неограничената си власть. Тогава Маджаретѣ вдигнѫли глава, и минѫли подъ покровителството на турския султанъ, който тогава билъ завладѣлъ вече единъ голѣмъ дѣлъ отъ Маджарско. Султанътъ испратилъ великия си везирь Кара Мустафа съ 250,000 души войска да приземе всичко Маджарско и сама Вѣна. Австрия не била приготвена да може да стои среща такъво навлизанье; царската войска се намирала подъ главатарството на добрия воевода херцога Карла Лотарингски, но била малко, та не можила да стои среща многобройнитѣ пълчища Турци, Татаре, Мамелюци и Арапе, които дѣто миняли правили всичко плѣнъ и пожаръ, а жителетѣ робили. Леополдъ побѣгнѫлъ съ челядьта си въ западнитѣ си владовища, и оставилъ столицата си на Божа воля.

Турцитѣ обиколили Вѣна и лагерътъ имъ билъ до кѫдѣто очи гледатъ; тѣ зели да гърмѭтъ съ топоветѣ въ стѣнитѣ и да налитатъ. Малкото вѣнска войска, на която помагали и гражданетѣ, много врѣме се бранила. Нàй-сетнѣ градътъ едвамъ се държалъ. Между това молбата на царя за помощь не останѫла напразно. Нѣколцина германски князове се съединили съ Карла Лотарингски; дошелъ и Полский краль Янъ Собѣски. Всичката съединена християнска войска възлизала тогава до 70,000 души. Обстѫпенитѣ зели да даватъ бѣлѣгъ отъ града, че сѫ въ лошо положение, и нѣма да устоѭтъ среща неприятеля. Отеднѫжь една нощь обстѫпенитѣ съгледали огънь по ближнитѣ височини, и въ зори съ голѣма радость видѣли тамъ християнска войска. Собѣски и Карлъ Лотарингски отсѣкли да не чакатъ вече и тутакси се ударили. Християнетѣ съ юначеството си и съ искусството си надвили; безбройната неприятелска войска ударила на безреденъ бѣгъ, и станътъ ѝ, който билъ пъленъ съ тежко иманье, обирано отъ различни мѣста, оставила го плѣчка на побѣдителетѣ (1683 г.). Вѣнчанетѣ посрещнѫли Собѣски съ неисказана радость, като свой избавитель. „И биде пратенъ човѣкъ отъ Бога, името му Иванъ,“ съ такъви Евангелски думи подкачилъ словото си пропо-

вѣдникътъ слѣдъ благодарственото молебствие въ цръква. Но Леополдъ, кога се върнѫлъ въ столицата си, отнесълъ се студено съ него.

Утвърждение единодържавие въ Русия и размирно врѣме. Василия Темни наслѣдилъ синъ му *Иванъ III* (1462 — 1505). Първа и нѝй-голѣма работа на Ивана било покорението на Велики Новгородъ. На онова врѣме тоя градъ билъ прочутъ по богатството и по търговията си. Второто нѝй-забѣлѣжително събитие слѣдъ покорението на Новгородъ било освобождението на Руситѣ отъ татарския хомѫтъ (1480 г.). Ивановий синъ и прѣемникъ, *Василий III* (1505 — 1533), още пò-вече усилилъ Московското княжество, като съединилъ съ него дѣлбитѣ: Псковъ и Рязанъ.

Иванъ IV Грозни, синъ на Василия III, првъ отъ московскитѣ князове се коронясалъ и зелъ да се нарича *царь* (1547 г.). Тоя царь естествено билъ много уменъ и ималъ голѣма дарба; ала билъ и много лютъ човѣкъ. Той призелъ Казанското царство, което се намирало на брѣговетѣ на Волга и Кама, тамъ, дѣто нѣкога били и владовищата на Волжскитѣ Българе. Слѣдъ призиманьето на това царство (1552 г.), той покорилъ и Астраханското татарско царство, Иванъ IV сетнѣ се обърнѫлъ къмъ западъ; ала на тая страна той не билъ така честитъ: Поляцитѣ и Шведитѣ зели да надвиватъ на Руситѣ, та намѣрението, що ималъ да завладѣе прибалтийскитѣ земи и да приближи прѣдѣлитѣ на царството си до морето, не могло да се сполучи. Ала отъ друга страна Московското царство на онова врѣме призело голѣмата областъ Сибирь (1582 г.).

Слѣдъ смъртьта на Ивана Грозни се въцарилъ синъ му *Теодоръ* (1584—1598), който билъ много кротъкъ и набоженъ, и обичалъ да чете церковни книги, та малко залѣгалъ да реди държавата си. Единъ отъ боляретѣ на Царския Съвѣтъ, Борисъ Годуновъ, зелъ управлението въ рѫцѣтѣ си, и добрѣ управлявалъ, та народътъ много го обикнѫлъ. Кога умрѣлъ Теодоръ, народътъ избралъ Годунова за царь, защото Теодоръ билъ бездѣтникъ. Борисъ Годуновъ царувалъ злочесто; а брата му Димитрия убили подпратени убийци. Расчуло се, че царевичъ се избавилъ отъ смърть. Това направило въ Русия голѣма размирица. Наистина, въ Литва се показалъ единъ голѣмецъ, който се ка-

звалъ, че е Димитрий, синъ на Ивана Грозни. Тоя лъже-Димитрий I набралъ войска, влѣзълъ въ русската земя и на много мѣста повдигнѫлъ народа; а въ това врѣме ненадѣйно Годуновъ се разболѣлъ и умрѣлъ. *Лъжеименний* тутакси влѣзълъ въ Москва и зелъ да царува. Но защото ималъ по-вече приятелство съ Поляцитѣ, болярetѣ се побунили и го убили. На царския прѣстолъ слѣдъ това билъ избранъ единъ отъ болярetѣ Василий Шуйски, но и отъ него не билъ благодаренъ народътъ: тогава се показали въ нѣколко мѣста на Русия мнозина съ лъжливо име (самозванци). Полский краль въ това врѣме налѣтѣлъ на русската държава и въ единъ бой страшно поразилъ русската войска; за това Московцитѣ се побунили и свалили отъ прѣстола Василия Шуйски (1610 г.). Тогава настанѫли много лоши врѣмена за Русия и това врѣме се вика междуцарствие или безначалие. По всичката държава се пръснѫли полски чети и русски издадници, които обирали и убивали жителетѣ: цѣли области паднѫли въ ржцѣтѣ на Поляцитѣ; полската войска влѣзла въ самата столица — Москва. Единъ простъ търговецъ, на име Мининъ, повдигнѫлъ съ распаленитѣ си слова Нижегородцитѣ, съ пожрътвованьето на които била събрана и обржжена силна войска, която подъ прѣдводителството на князъ Пожарски дошла до Москва, разбила Поляцитѣ и освободила града. Тогава воеводитѣ свикали прѣдставителе отъ много области на държавата на народенъ съборъ, който едногласно избралъ за царь на московския прѣстолъ, *Михаила Теодоровича Романова* (1613 г.).

Като се възцарилъ Михаилъ (1613—1645) свършило се размирното врѣме въ Русия; но държавата се намирала въ голѣма безредица. Затова царь Михаилъ залегнѫлъ да тури редъ въ държавата си и да отнеме отъ Поляцитѣ и отъ Шведитѣ русскитѣ области, що били призели тѣ въ размирното врѣме. Ала Руситѣ още нѣмали сила да се борѭтъ, та за това рѣшили да направѭтъ съ тѣхъ миръ. *Алексий*, синъ и прѣемникъ на Михаила, билъ помоленъ отъ Малорусийскитѣ казаци да ги освободи отъ Поляцитѣ и да ги земе подъ властьта си. Алексий приялъ молбата на казацитѣ и това подало поводъ да се отвори нова война съ Полша. Нàй-напрѣдъ Руситѣ сполучливо отблъскали Поляцитѣ, ала отпослѣ, кога умрѣлъ Хмелницки, главний воевода на казацитѣ, между казацитѣ се породило несговоръ и бъркония; затова Алексий направилъ

миръ (1647 г.), по който Мала Русия била раздѣлена на два дѣла: на Русски и Полски.

Церковнитѣ книги, които Руситѣ били зели отъ Българетѣ заедно съ християнството, въ царуваньето на Алексия били прѣправени и приближени малко до русския езикъ. Това породило раскодъ въ русската цръква, и се явили *расколници или староврѣци*, които не приели исправенитѣ и ново напечатанитѣ церковни книги.

XIV. ЛУДОВИКЪ XIV. ПИТЪ. ВАШИНГТОНЪ. ФРИДРИХЪ ВЕЛИКИ.

1715 — 1740 — 1763 — 1783.

Колберъ и дворътъ на Лудовика XIV. Испанско наслѣдство. Питъ въ Англия. Вашингтонъ и Франклинъ. Вилхелмъ I и Фридрихъ II. Мария Терезия. Седмогодишна война.

Колберъ и дворътъ на Лудовика XIV. Слѣдъ смъртьта на Мазарини, Лудовикъ XIV зелъ самъ да нагледва всичкитѣ клонове на управлението. Той умѣлъ да си намѣри умни и вѣрни помощници. Отъ тѣхъ пръвъ билъ Колберъ, когото Лудовикъ поставилъ на финанциитѣ въ държавата; Колберъ турилъ въ тѣхъ добъръ редъ. Той нaй-много залегнѫлъ за фабричната промишленость. Той давалъ на французскитѣ фабриканте помощь отъ хазната, викалъ отъ други земи нaй-добри мастоpe; а главното е, че той повдигнѫлъ тарифата или митото на стоката, що ишла отвънъ; отъ това чуждата стока станѫла пò скѫпа, та людетѣ зели да купуватъ туземна стока. Неговото залѣганье направило голѣмъ успѣхъ. За малко врѣме произведенията на францускитѣ фабрики не само зели да се равнѭтъ по достойнство съ чуждестраннитѣ, ала и много ги надминѫли и зели да се разнасятъ по цѣла Европа; нaй-много се прочули лионскитѣ копринени платове. Колберъ съ залѣганьето си за нѣколко врѣме повдигнѫлъ търговията въ Франция и подобрилъ финанциитѣ. Ала разноскитѣ на Лудовика XIV отъ день на день ставали все пò-вече и пò-вече, едно отъ богатия животъ въ кралския дворъ, и друго отъ честитѣ съсипателни войни.

Лудовикъ XIV вьвелъ нaй-строгъ етикетъ; безъ изволение никой не могълъ да говори съ краля. Точно било опрѣдѣлено колко врѣме трѣбва да се седи въ кралския дворъ. Князоветѣ отъ кралска кръвь и голѣмитѣ чиновници се находили при краля

всѣка утрина, кога ставалъ отъ сънъ и се обличалъ; тогава всѣкой отъ тѣхъ му подаватъ по една отъ дрѣхитѣ му. Слѣдъ това отивалъ на литургия въ кралската цръква, дѣто го чакала всичката кралска челядь; слѣдъ цръква заедно съ министритѣ си гледалъ работитѣ на държавата. На пладнѣ обѣдвалъ, и се разговарялъ съ домашнитѣ си, които му стояли на крака. Кральтъ се прѣобличалъ нѣколко пѫти прѣзъ деня, и за всѣко врѣме си ималъ опрѣдѣлено облѣкло. (На онова врѣме мѫжетѣ зели да носѭтъ клашници вевени съ злато, копринени чорапе, папуци и голѣма накъдрена коса). Лудовикъ малко се свърталъ въ Парижъ; той по̀-вече живѣлъ въ Версаль, дѣто направилъ палатъ, за който той не се спиралъ прѣдъ никакви разноски да го накичи. Лудовикъ заплащалъ много добрѣ на хѫдожницитѣ, които украсявали палата му; той още закрилялъ поетитѣ и писателетѣ. (Отъ писателетѣ, които закрилялъ Лудовикъ, нѝй-прочути сѫ: *Молйеръ*, който е написалъ нѣколко хубави комедии, и *Расинъ*, който е прочутъ съ трагедиятѣ си).

Испанско наслѣдство. По̀-многото врѣме отъ царуването на Лудовика XIV се изминѫло въ войни, на които причина било неговото желание да завладѣе нѣкои ближни земи; нѝй-много той искалъ да отнеме отъ Испанцитѣ Белгия. Испания се намирала тогава въ много лошо състояние, та не могла да се противи на кроежитѣ Лудовикови. Но за неѭ се застѫпили други държави, които се бояли да не би Франция да се усили много, та свързали помежду си съѭзъ среща Лудовика; тия държави били: Австрия, Англия и нѝй-много Холандия, въ която Щатхалтеръ или прѣдсѣдатель тогава билъ умний и юначний *Вилхелмъ Орански* потомецъ на освободителя на Холандия (който отъ послѣ се повикалъ на английския прѣстолъ). Лудовикъ ималъ нѣколко упорити войни съ съѭзнитѣ враждебни нему държави (отъ французска страна се отличили нѝй много воеводитѣ *Тюренъ* и Херцогъ *Конде*). Франция добила нѣколко попрѣдѣлни земи; но се принудила да се отрече отъ Белгия.

Тия войни излѣзли много скѫпо на Франция: хазната се испразнила, а народътъ се натоварилъ съ тежко даванье. Самий дворъ Лудовиковъ, въ втората половина на царуваньето му, отъ блескавъ и веселъ прѣобърнѫлъ се на навѫсенъ и омърлушенъ; етикетътъ станѫлъ още по̀-строгъ. Всичко било тогава въ рѫцѣтѣ на графиня Ментенона (която била скришно

женена за краля). Ментенона била много набожна, и не обичала да живѣе распустнѫто. Тя направила Лудовика та подновилъ гоненьето срещу хугенотитѣ, които отъ врѣмето на Хенриха IV били свободни да си исповѣдатъ вѣрата. Лудовикъ съ повеля обадилъ, че вдига Нантския едиктъ (1685): на протестантетѣ се отнело правото да си вършѫтъ богослужението и свещеницитѣ имъ били изгонени отъ Франция.

Между това въ Испания Карлъ II, послѣдний испански краль отъ Хабсбургския кралски родъ, нѣмалъ наслѣдници. Ближни наслѣдници на испанския прѣстолъ били двама: Лудовикъ, който водилъ испанската царкиня, искалъ да тури на прѣстола единъ отъ внуцитѣ си, Филипа херцога Анжуйски; а германский царь Леополдъ, който водилъ другата царкиня, гледалъ да намѣсти пò-малкия си синъ, ерцхерцога Карла. Дипломатитѣ и на двѣтѣ държави правили всѣкакви испитни въ испанския дворъ, за да добиѭтъ прѣстола. Карлъ II много мислилъ кому да го даде; нàй-сетнѣ, нѣколко дни прѣди да се помине, завѣщалъ прѣстола на Филипа Анжуйски. Лудовикъ, кога испращалъ внука си въ Испания, казалъ голѣма дума: „нѣма вече Пиринеи.“

А на Австрия и на Англия никакъ се не щѣло да се усили така Франция, защото се бояли да не би съ това да се развали политическото равновѣсие на Европа. Тѣ изново се повдигнѫли срещу Лудовика; на тѣхъ се присъединили и други държави (запр. Прусия). На чело на съѭзната войска били двама прочути воеводи: Лордъ Малборо и принцъ Евгений Савойски. Лордъ Малборо, главатарьтъ на английската войска, споредъ жена си,ималъ голѣмо влияние у английския дворъ; прѣемницата на Вилхелма III, кралица *Анна* (дъщеря на Якова II), още отъ млади години била дружка на Леди Малборо, та за всичко ѭ слушала. Принцъ Евгений билъ отъ Савойския херцогски родъ. Той се родилъ и отгледалъ въ Парижъ, та станѫлъ истински французинъ. Роднинитѣ му го обрекли за духовникъ; ала младий Евгений, ако и да билъ тѣлесно слабъ, пакъ все му се искало войнишка слава. Той помолилъ Лудовика XIV да го направи воевода на единъ пълкъ. На Лудовика не се понравилъ нагледъ Евгений; той му се видѣлъ недостоенъ за войнишка служба, та го не рачилъ. Принцъ Евгений отишелъ въ Австрия и влѣзълъ на служба у Леополда I.

За малко врѣме той показалъ, че е достоенъ войникъ и се прочулъ съ надвиваньето на Турцитѣ.

Французетѣ се съединили съ баварския курфирстъ, и рѣшили да налѣтѭтъ на самата Австрия, на която работата отивала злѣ; но неѭ ѭ избавили Малборо и Евгений. Тѣ тайно се сговорили помежду си, и отеднѫжь и въ едно врѣме потеглили възъ Германия Малборо отъ Белгия, а Евгений отъ Италия. Тѣ се събрали на Дунавъ и се ударили както трѣбва съ курфирста и съ французската войска при село Хохщедъ. Французетѣ и Баварцитѣ страшно били разбити (1704 г.). Въ сѫщата година Англичанетѣ отнели отъ Испанцитѣ непристѫпната крѣпость Гибралтаръ. Малко по малко Франция съвсѣмъ се истъщила. Ала неѭ ѭ избавили двѣ голѣми събития: промѣнението на английската политика и възцаряваньето на Карла.

Отъ неотстѫпчивостьта на Леди Малборо, нàй-сетнѣ много се додѣяло на кралицата, та Анна се спрѣчкала съ неѭ. Малборо извадили отъ служба и Англия зела да се прѣговаря съ Лудовика. Въ сѫщото врѣме Карлъ, който пò-напрѣдъ се мѫчилъ да стане испански краль, наслѣдилъ Германския прѣстолъ (подъ име *Карлъ VI)*. На съѭзницитѣ на Австрия никакъ се не щѣло да съедини той Испания съ наслѣдственитѣ си владѣния, защото ги било страхъ да се не развали политическото равновѣсие (сир. за независимостьта на другитѣ държави). Това нѣщо направило да се прѣговорѭтъ пò-скоро, та войната за испанското наслѣдство, която се протакала пò-вече отъ двадесеть години, нàй-сетнѣ се свършила съ миръ въ *Утрехтъ* (въ 1713). Филипъ Анжуйски се припозналъ за испански краль; а Австрия добила Белгия и Ломбардия.

Лудовикъ XIV изгубилъ токо-речи всичкитѣ си синове и внуци: та, кога умрѣлъ, наслѣдилъ го петгодишний му правнукъ *Лудовикъ XV* (който царувалъ до 1774 г.). Той и кога станѫлъ на години, защото билъ разглезенъ, не обичалъ да се товаря съ работитѣ на царщината. Въ втората половина на неговото царуванье токо-речи беспрѣдѣлно влияние надъ държавнитѣ работи добила маркиза Помпадуръ. Лудовикъ XV оставилъ слѣдъ себеси работитѣ съвсѣмъ побъркани. (Отъ французскитѣ списателе на негово врѣме на първо мѣсто стояли: *Волтеръ* и *Русо*.)

Питъ въ Англия. Слѣдъ смъртьта на кралица Анна повикали на английския прѣстолъ курфирста Георга отъ хановерския родъ.

Въ царуваньето на неговия синъ Георга II, мѣстото на прървъ министръ захванжлъ прочутий Вилямъ Питъ, който билъ отъ партията на вигитѣ. Въ парламента нѣмало ораторъ като Пита. Питъ, като Демостена, много залѣгалъ да изучи всичкото ораторско искусство; той съ все срдце се училъ да говори натрътено, да се движи, да посочва съ ржцѣ, да си издига и да си сваля гласа, и всичко това го билъ изучилъ като артистъ; освѣнь това, той билъ високъ, левентъ, хубавецъ, и се обличалъ много добрѣ. На негово врѣме Англия се намѣсила въ седмогодишната война. Доклѣ траяла тая война, Питъ не жалилъ паритѣ за да помогне на съжзника си Фридриха II; а въ Американскитѣ и Източно-Индийскитѣ заселища Англия на онова врѣме воювала сполучливо съ Французетѣ. Ала прѣди да се свърши войната, Георгъ II умрѣлъ, и на прѣстола седнжлъ внукъ му *Георгъ III*. Тоя младъ краль не приличалъ на прѣдшественицитѣ си: той билъ много набоженъ и пестовникъ; не обичалъ вигитѣ, та Питъ трѣбвало да остави министерството. Но войната се протакала, и се свършила съ износенъ за Англия миръ. Англия добила отъ французетѣ Канада въ Америка, а въ Източна Индия единъ дѣлъ отъ французскитѣ заселища. А отпослѣ Англичанетѣ завладѣли токо-речи цѣла Източна-Индия.

Вашингтонъ и Франклинъ. Английскитѣ заселища се распространили по източния брѣгъ на Сѣверна Америка. Заселницитѣ зели да не се благодарктъ отъ Англия заради митото и данъка. Английский парламентъ подкачилъ да зима мито на стоката, що се внисала (захарь, кафе, чай, вино и други); а заселницитѣ не рачили да плащатъ мито. Еднжжъ въ американския градъ Бостонъ дошли три корабя чай, на които било наложено мито. Нѣколко млади Бостонци се облѣкли като американски диваци, налѣтѣли на корабетѣ, и исхвърлили въ морето всичката стока. Английското правителство заповѣдало да затворктъ Бостонското пристанище и да заловжтъ града съ войска. Тогава заселницитѣ вдигнжли глава, и се подкачила *Сѣверо-Американска война* (1774 г.).

Нáй-напрѣдъ Англичанетѣ надвили. Между това американската войска, като не разбирала отъ воененъ редъ, не се покорявала както трѣбва на главатаретѣ си, та много пжти за малка нѣкоя причина била готова да се разотиде по дома си.

Ала изборътъ на главния прѣдводитель, Вашингтона, излѣзълъ много сполучливъ. Георгъ Вашингтонъ билъ синъ на единъ богатъ стопанинъ на земя въ область Виргиния. Той билъ въ седмогодишната война офицеринъ на американската войска, и въ боя съ Французетѣ показалъ военната си дарба. Горещата му любовь къмъ отечеството, умътъ му и честностьта му направили да го почитатъ всички, и когато се повдигнѫли да се освободѭтъ отъ Англичанетѣ, него го избрали за прьвъ воевода. Нàй-напрѣдъ Вашингтона много пѫти го надвили, но той никога не се обесрьдчилъ; гледалъ да научи войската си на покорность, непрѣстайно подплашвалъ неприятеля съ малки нападения и съ търпѣнье чакалъ сгодно врѣме.

Американцитѣ поискали помощь отъ Франция и пратили въ Парижъ пратеници, отъ които на чело билъ знаменитий Франклинъ. Венеаминъ Франклинъ билъ синъ на единъ не яко богатъ бостонски сапунджия. Той порасълъ на мѫжа и въ сиромашия, та се билъ калилъ добрѣ и се научилъ на неуморима работа. Нàй-напрѣдъ той билъ словослагатель у печатницата на пò-стария си братъ; кога оставалъ безъ работа, все челъ добри книги, и за малко врѣме зелъ да пише статии въ вѣстника, що го издавалъ братъ му. Отпослѣ той отворилъ въ Филеделфия своя си печатница; съ залѣганьето си и съ труда си се пообогатилъ, и направилъ да го почитатъ всичкитѣ му съграждане. Франклинъ, който билъ пратенъ пратеникъ въ Франция до французското правителство, билъ посрещнѫтъ тамъ съ голѣма почеть и направилъ голѣмо впечатлѣние на Парижанетѣ. Неговото просто, ала добро отнасянье, свободното и отвореното говоренье и чистото му облѣкло, го направили да се отличава отъ нагизденитѣ и прѣсторенитѣ царедворци.

Лудовикъ XIV пратилъ на помощь на Американцитѣ французска войска. Тогава Англичанетѣ зели да губѭтъ. Войната се свършила съ *Версалски* миръ (1783), по който Англия припознала самовластието на Сѣвероамериканскитѣ Щати. Американскитѣ заселища съставили Республика на Съединени Щати. За прьвъ прѣдсѣдатель на республиката билъ избранъ Вашингтонъ, който слѣдъ войната, оставилъ воеводството, и като римския Цинцинатъ, отишелъ си въ селото да си работи.

Вилхелмъ I и Фридрихъ II. (Прусската държава се *съставила* отъ съединението на Бранденбургското курфирство

съ владѣнията на Тевтонския или Прусския орденъ). Прусскитѣ господаре първень се викали курфирсти. Единъ отъ тѣхъ, на име *Фридрихъ*, много обичалъ да живѣе богато и съ все сръдце се мѫчилъ да стане краль, и нàй-сетнѣ се сдобилъ съ кралска титла отъ царь Леополда (1700 г.). Той съ голѣма слава се коронясалъ въ Кенигсберъ, слѣдъ което станѫла голѣма веселба нѣколко дни нàредъ. Отъ расипничеството на тоя краль малката и сиромашка прусска държавица била натоварена съ тежки данъци. За добра честь на Прусия, Фридриха I наслѣдилъ синъ му *Вилхелмъ I*, който никакъ не приличалъ на баща си. Той щомъ стѫпилъ на прѣстола, тутакси свикалъ краледворскитѣ кавалере, които носили позлатени дрѣхи и кѫдрави пашкуле и имъ казалъ, че нѣма потрѣба вече отъ тѣхната услуга; послѣ продалъ всичкитѣ бесцѣнни камене и скѫпата покѫщнина, що билъ накупилъ баща му, и съ паритѣ заплатилъ башиния си длъгъ. Той прѣгледалъ добрѣ списъцитѣ на пенсиитѣ, на заплатитѣ и на другитѣ държавни разноски; смалилъ разноскитѣ, и съвсѣмъ вдигнѫлъ ония разноски, които били излишни. Тоя краль нàй-много гледалъ войската, която удвоилъ съ цвръста уредба и съ непрѣстайни обучения, та станѫла много пъргава и искусна. Вилхелмъ нàй-много обичалъ високитѣ войници: за всичко друго той билъ скѫперникъ, но, за да има въ гвардията си едри войници, той не жалилъ паритѣ и пращалъ да събира такъви великане по цѣла Германия. Той набралъ цѣлъ пълкъ такъви гвардейци. Въ домашния животъ Вилхелмъ пазилъ и тамъ редъ и пестовность. Трапезата му била толкова проста, че князоветѣ и княгинитѣ отъ кралската челядь, много пѫти оставали гладни; кральтъ се отнасялъ съ тѣхъ много просто.

Фридрихъ, пò-стария синъ на Вилхелма и наслѣдникъ на прѣстола, билъ много даровитъ и достойнъ; но безъ сръдце вършилъ всѣкидневнитѣ войнишки упражнения; а прѣзъ всичкото свободно врѣме отъ военна служба челъ френски книги, свирилъ съ свирка и други такъви. Вилхелмъ не обичалъ играньето на книги, нито музиката; гонилъ за тѣхъ сина си и дори го побъхтовалъ. На Фридриха дотегнѫло много отъ това, та еднѫжъ наумилъ да побѣгне въ Англия при Георга II, който му се падалъ уйчо по майка. Той вече си билъ приготвилъ всичко за бѣганье съ помощьта на двама негови вѣрни момци. Ала кральтъ се научилъ за това нѣщо, та се разлютилъ много и цъѣ-

далъ сина си на военното сѫдилище; единий другарь на княза сполучилъ да побѣгне; а другия хванѫли и го посѣкли прѣдъ прозорката на Фридриховата темница. Дори и Фридриха отсѫдили на смърть. Голѣмитѣ молби на ближнитѣ и раскаяваньето на сина малко по малко умекчили краля, та простилъ Фридриха. Князъ Фридрихъ отъ тогава нататъкъ се оправилъ, и съ все сръдце се заловилъ за войнишката служба, та малко по малко баща му се сдобрилъ съ него.

Фридрихъ II (1740—1786) наслѣдилъ отъ пестовния си баща хубава войска и пълна хазна; той намислилъ съ войската и съ паритѣ да раширочи кралството си, за да може да го тури на реда съ първитѣ европейски държави. Сгоденъ случай за това нѣщо докаралъ въпросътъ за наслѣдието на Австрийския прѣстолъ.

Мария Терезия. Царь Карлъ VI нѣмалъ мѫжко дѣте, та всичкитѣ си наслѣдствени владовища (Австрия, Вѫгрия, Чехия и др.) завѣщалъ на обичната си дъщеря Мария Терезия (която водила Франца Стефана, великия херцогъ Тоскански). Щомъ умрѣлъ Карлъ VI отвсѣкѫдѣ се показали наслѣдници за Австрийския прѣстолъ. Отъ тѣхъ първи били Баварский курфирстъ и Фридрихъ II Прусский. Фридрихъ II зелъ да иска съсѣдната австрийска область Силезия, и, безъ да се бави, влѣзълъ въ неѭ съ войската си Баварцитѣ се съединили съ Французетѣ, налѣтѣли на Австрия откъмъ западъ, и призели Чехия. Мария Терезия, като се видѣла на тѣсно, зела да моли Вѫгрския народъ, и сама отишла на събора въ Прѣсбургъ. Казватъ, че ужь Мария Терезия отишла на събора, държащецъ на рѫцѣ дѣтето си Иосифа, и съ думитѣ си така распалила Вѫгрскитѣ боляре и голѣмци, че тѣ истеглили саби, и извикали распалено: „да умремъ за нашия краль на Мария Терезия!“ Наскоро се събрала юнашка войска Вѫгрски въседници, а заедно съ тѣхъ скочили и Кроатетѣ и вѣрнитѣ Тиролци. Мария Терезия принудила враговетѣ си да направѭтъ миръ. Ала той не траялъ много.

Мария Терезия (1740—1780) не могла да забрави загубата на Силезия, та зела изново да се готви на бой съ Фридриха II. За това тя направила съѭзъ съ други държави среща Фридриха, и то съ Франция, дѣто владѣла на онова врѣме маркиза Помпадуръ, и съ Русия, въ която царувала Елисавета *Петровна*. Така среща малката Прусска държавица се повдиг-

нѫли три нàй-силни европейски държави. А Фридрихъ си намѣрилъ за съѭзница Англия, дѣто Питъ въ онова врѣме билъ първъ министръ.

Седмогодишна война. Неприятелетѣ отвсѣкѫдѣ обиколили Прусия. Русската войска, подъ воеводството на Апраксина, влѣзла въ Източна Прусия, и разбила прусската войска при Гросъ-Егенсдорфъ. Откъмъ западъ се приближили Французетѣ. За добра честь Фридрихова, тѣхний главатарь билъ недостоенъ воевода. Тѣ се срещнѫли съ Фридриха близу до село Росбахъ, и, ако и да били много пò-вече отъ неговата войска, пакъ били така разбити, че такъво разбиванье не било имъ дохождало дò-глава другъ пѫть отъ Нѣмцитѣ. Войната съ Австрийци и съ Руси се продължавала и честьта минувала ту откъмъ едната страна, ту откъмъ другата. Между това средствата на Фридриха зели да се довръшватъ: държавата му била много съсипана отъ многобройнитѣ неприятеле, та мѫчно можалъ да събира нова войска, коне и храна. Нàй-злочестна била за него войната прѣзъ 1759 година. Русската войска, подъ главатарството на Салтикова, и австрийската, която прѣдвождалъ искусний фелдмаршалъ Лаудонъ, заедно разбили Фридриха при Кунерсдорфъ (близу до Франкфортъ на Одеръ). Честьта му помогнѫла ненадѣйно. Въ Русия се поминѫла царица Елисавета; а наслѣдникътъ ѝ Петръ III, много почиталъ Прусския краль, та тутакси напустнѫлъ съѭза съ Австрийцитѣ, и дори зелъ да помага на Фридриха. Екатерина II, която нàскоро седнѫла на мѣстото на Петра III, съвсѣмъ се отрекла да се намиса въ Седмогодишната война. Франция зела да се прѣговаря. Тогава Мария Терезия, като останѫла безъ съѭзници, отсѣкла си вече надеждата, че ще сполучи. Нàй-сетнѣ Австрия и Прусия свързали миръ (1763 г.); всѣка държава си задържала своето. И така, Фридрихъ не загубилъ нищо отъ владѣнията си въ тая война, и Силезия си останѫла негова. Тая юнашка борба се покрила съ бескрайна слава, и турила Прусия въ реда на първитѣ държави, ако и да била малка.

Освѣнь Силезия, Фридрихъ II спечалилъ още и единъ кѫсъ отъ Полша. Двата главни дѣла на държавата му, Бранденбургъ и Прусското херцогство, били отдѣлени една отъ друга съ полскитѣ земи по долното течанье на Висла. Фридрихъ, за да направи прибрана държавата си, трѣбвало да има и тия

земи; но другитѣ съсѣди на Полша, Русия и Австрия, не би го оставили да отнеме съ сила тия земи отъ слабата Полска република. Затова Фридрихъ съ хитри дипломатически прѣговори склонилъ Екатерина II и Мария Терезия, та заедно извършили първото дѣлянье на полскитѣ области между тритѣ съсѣдни държави (1772).

Фридрихъ II въ вѫтрѣшното си управление билъ много работенъ. Кральтъ ставалъ на 3 или 4 часътъ утрино, тутакси се залавялъ за бумагитѣ и писалъ на тѣхъ рѣшения. У дома си Фридрихъ живѣлъ много пестовно, ала не жалилъ паритѣ за хубави сгради. Между друго той направилъ близу до Потсдамъ хубави кралюви дворове Санъ-Суси, дѣто много обичалъ да живѣе. Близу до Санъ Суси имало една воденица, която прѣчила да се направи кралската градина. Упоритий воденчарь никакъ не рачилъ да ѭ продаде на краля. Кральтъ се расърдилъ и му рекълъ: „Знаешъ ли ти, че азъ могѫ да ти земѫ воденицата и безъ пари?“ — „Можешъ, отговорилъ воденчарьтъ, ако да нѣмаше въ Берлинъ сѫдници.“ Фридриху угодило това вѣрванье въ прусскитѣ сѫдилища, та оставилъ воденчаря на мира.

Въ Австрия Мария Терезия наслѣдилъ синъ ѝ *Иосифъ II*. (Въ втората половина на XVIII вѣкъ въ Германия се прославили двама велики поета: *Гете* и *Шилеръ*).

XV. ПЕТРЪ ВЕЛИКИ И НЕГОВИ ПРѢЕМНИЦИ.

1689—1700—1725—1801.

Петръ Велики. Велика Сѣверна война. Нищатски миръ. Русия слѣдъ смъртьта на Петра Велики. Състояние и раздѣление на Полша.

Петръ Велики. Слѣдъ смъртьта на Теодора Алексиевича, Руситѣ си турили за царь *Петра*, който ималъ едва десеть години, и доклѣ да порастне, царството управяла сестра му София. Ала щомъ станѫлъ Петръ на 17 години, извадилъ сестра си отъ управлението, затворилъ ѭ въ единъ монастирь и отъ тогава зелъ да управя самъ царството (1689).

Царь Петръ наредилъ най-напрѣдъ войска и флота като на образованитѣ европейски държави, гледалъ да се натъкми на Черно море и да нагласи тамъ русска флота. Съ това намѣрение той вдигнѫлъ бой съ Турция и призелъ градъ Азовъ

наскоро слѣдъ това отишелъ да пжтува по най-просвѣтенитѣ тогава европейски държави. Въ това си пжтуванье той ту като простъ работникъ се училъ нѣколко мѣсеца да прави корабе въ Холандия, ту съ щедрата си ржка привличалъ къмъ себеси много европейски хждожници, мореходци, учени и др., и ги пращалъ въ Русия да прѣсадятъ тамъ междуРуситѣ науката, хждожествата и искусството.

Ала това ново въвожданье раждало негодование у старитѣ русски боляре, най-много между старата войска, наречена *стрѣлци*. Кога царь Петръ билъ въ Вѣна, стрѣлцитѣ се побунили, та се върнжлъ въ Русия, умирилъ ги и нагласилъ всичката си войска по европейски редъ.

Царь Петръ, кога се върнжлъ отъ пжтуваньето си, ударилъ око на Балтийско море и си турилъ на умъ да отнеме земитѣ, що били призели едно врѣме литовскитѣ рицаре отъ Русия. Тия земи по-вечето се намирали подъ Швеция.

Слѣдъ смъртьта на Ивана Собѣски Поляцитѣ си избрали за краль саксонския курфирстъ *Августа II*. Кога го избирали за краль, той се обрекълъ за това съ саксонска войска да повърне на Полша Лифляндия, която Густавъ Адолфъ билъ призелъ отъ Поляцитѣ. Августъ съ това намѣрение направилъ съжзъ съ Петра. Въ тоя съжзъ влѣзълъ и Датский краль *Фридрихъ II*.

Велика сѣверна война. Съжзницитѣ въ едно врѣме отворили бой на Швеция отъ три страни. Августъ обстжпилъ Рига, Петръ—Нарва, а Фридрихъ отишелъ възъ Холщинския херцогъ. Подкачила се *Велика сѣверна война* (1700—1721). Тогава младий Шведски краль Карлъ VII тутакси отишелъ на островъ Зеландия, обиколилъ Копенхагенъ, и така Дания се оставила отъ съжза съ Петра и съ Августа. Слѣдъ това Карлъ съ малко войска, ала храбра и добрѣ изучена, качилъ се на корабе и отишелъ въ край-балтийскитѣ си области. Той се показалъ ненадѣйно подъ Нарва, която обстжпяла голѣма русска войска. Карлъ тутакси налѣтѣлъ възъ Руситѣ и ги разбилъ съвсѣмъ, но не ги гонилъ. Слѣдъ това отишелъ възъ третия си врагъ Августа. Карлъ прѣминжлъ западна Двина, распръснжлъ тамъ саксонската войска и завладѣлъ Курландия. Той се насръдчилъ отъ военната слава, и не броилъ за нищо Петра, та отишелъ съ тежка войска възъ Августа II. Карлъ влѣзълъ въ

Полша и се маялъ тамъ цѣли петь години, като спечалвалъ малки побѣди надъ Саксонцитѣ и Поляцитѣ. Нàй-сетнѣ мнозина отъ полскитѣ голѣмци се отметнѫли отъ Августа, и, по желанието на Карла, си избрали за краль едного отъ полскитѣ голѣмци, Станислава Лешчински. Карлъ гонилъ Августа до-въ самата Саксония, и го накаралъ да се отрече отъ полския прѣстолъ.

Слѣдъ това Шведский краль се обърнѫлъ възъ Петра, но царь Петръ не билъ нито Фридрихъ, нито Августъ. Доклѣ Карлъ се биялъ въ Полша, Петръ набралъ нова войска, научилъ ѭ на войнишко искуство, и зелъ да призима шведски крѣпости. Той завладѣлъ рѣка Нева до морето, направилъ своя крѣпость при устьето ѝ, дѣто нàскоро издигнѫлъ новата си столица *Петербургъ*. Въ сѫщото врѣме той направилъ корабе и ги пустнѫлъ въ Фински заливъ. Така царь Петръ зелъ да задава страхъ на Шведитѣ и по море.

Карлъ мислилъ да иде право до Москва. Русскитѣ генерали се стѫписвали прѣдъ Карла и прибирали по пѫтя всичко, що имало за яденье. Така Шведцитѣ се нашли въ пуста земя и теглили много за храна. Една шведска войска, която ишла отъ Лифляндия на помощь на Карла съ военни припаси и съ храна, Петръ ѭ прѣсрещнѫлъ на пѫтя, разбилъ ѭ и ѝ отнелъ всичко. Отъ друга страна настанѫла тежка зима, та много Шведци изгинѫли отъ студъ. Нàй-добритѣ шведски генерали говорили на Карла да се върне; ала упоритий Карлъ не рачилъ нито да ги чуе. На пролѣть Карлъ обстѫпилъ Полтава. Царь Петръ пристигнѫлъ на помощь на града и се ударилъ силно съ Шведцитѣ. Въ тоя бой Шведцитѣ били разбити съвсѣмъ (1709.) Карлъ съ нѣколко воеводи едва можилъ да се избави отъ робство, побѣгнѫлъ въ турско и се загнѣздилъ въ Бендеръ.

Августъ Саксонски тогава подновилъ съѭза съ Петра, върнѫлъ се въ Полша, и испѫдилъ отъ Варшава съперника си Лешчински. А царь Петръ продължавалъ да призима мѣста въ прибалтийскитѣ области и въ Финляндия. Ала отъ своя страна Карлъ сполучилъ да накара Султана да вдигне война среща Русия. Въ тая война Петръ сбъркалъ. Той чакалъ помощь отъ Молдавския князъ Кантемира и се спустнѫлъ въ молдавскитѣ голини; но помощьта излѣзла никаква, та Петръ билъ заобиколенъ съ всичката му войска при Прутъ отъ турска войска,

петь пѫти пò-много отъ русската. Ала за добра честь великий везирь, който прѣдвождалъ войската, не обичалъ Карла XII, та се съгласилъ, безъ да се бие, да направи съ Петра миръ, споредъ който на русския царь се дозволило да се оттегли свободно, но да се отрече отъ земитѣ, що билъ призелъ при Азовско море (1711). Карлъ и подирь това не рачилъ да напустне Турция, и само кога чулъ, че му отнели токо-речи всичкитѣ шведски владовища на южния брѣгъ на Балтийско море, тогава побързалъ да си иде въ царството.

Нищатски миръ. Карлъ, като се върнѫлъ отъ турско, пакъ продължавалъ да се бие. Той намислилъ да отнеме отъ Датчанетѣ Норвегия, та прѣзъ зимата на 1718 г., безъ да го е грижа отъ страшния студъ, обсѫпилъ норвежската крѣпость Фридрихсхамъ. Тамъ той, като разгледвалъ еднѫжь обкопитѣ, билъ убитъ съ патронъ отъ пушка. Шведцитѣ побързали да направѭтъ миръ съ врагoветѣ си, и имъ оставили много отъ завоюваната имъ земя. Ала войната съ Русия се протакала още три години, и се свършила съ *Нищатски миръ* (1721); Петръ добилъ Лифляндия, Естляндия, Ингрия и единъ кѫсъ отъ Финляндия. Тая война свалила Швеция въ реда на второстепеннитѣ държави; а *Русия захванѫла първо мѣсто въ сѣвероисточна Европа.* Отъ тогава царь Петръ зелъ нова титла, *императорска.*

Русия слѣдъ смъртьта на Петра Велики. Царь Петръ се поминѫлъ въ 1725 г., и на прѣстола седнѫла *Екатерина I*, втората жена на Петра. А въ царуваньето на *Елисавета Петровна* се прѣкѫснѫло влиянието на чужденцитѣ, което тѣ били придобили отъ пò-напрѣдъ: Елисавета си натъкмила голѣмци чисти Руси, отъ които нàй-прочутъ билъ графъ Шуваловъ. На нейно врѣме билъ основанъ въ Москва първий русски университетъ.

Нàй-достойна прѣемница на Петра Велики била *Екатерина II.* Тя царувала 34 години (1762—1796), и царуваньето ѝ е забѣлѣжено съ много важни събития въ вѫтрѣшна и въ вънкашна политика. Русската държава на нейно врѣме се разширочила доста много. На югъ били завоювани нѣколко турски области, и прѣдѣлитѣ на държавата достигнѫли до брѣговетѣ на Черно море. Прочути воеводи на Екатеринино врѣме били Потемкинъ и Суворовъ.

Паданье на Полша. Полското царство се намирало въ голѣмо испаданье отъ вжтрѣшнитѣ си безредици. Съ смъртьта на всѣкой краль тамъ се подкачали крамоли и размирици; всѣка партия искала да въскачи на прѣстола свой избранникъ, и работата често достигала до междуособие. Избраний краль токоречи нищо не могълъ да залови безъ съгласието на болярския сеймъ. А сеймитѣ се растуряли токо-речи безъ никакви сетнини; стигало само единъ шляхтъ да извика „не изволявамъ!“ (сир. не съмъ съгласенъ), и цѣлото рѣшение на сейма се унищожавало. Екатерина II въскачила на полския прѣстолъ единъ полски голѣмецъ, Станислава Понятовски; мнозина недоволни боляре се повдигнжли среща него, и направили съюзъ или конфедерация. Но били умирени отъ русскитѣ войски. Тогава околнитѣ държави, Русия, Австрия и Прусия, се сговорили да раздѣлжтъ помежду си нѣкои полски области (1772 г.). Подирь 20 години, тѣ наредили да подѣлжтъ Полша и втори пжть. Но Поляцитѣ направили страшно въстание подъ воеводството на храбрия Костюшко. Екатерина отредила за главенъ воевода на русскитѣ войски Суворова. Костюшко билъ разбитъ и паднжлъ робъ въ боя при село Мациовицъ. Подирь това Суворовъ призелъ съ пристжпъ Варшава, и потъпкалъ въстанието. Тогава станжлъ трети, свършенъ дѣлежъ (1794 г.). Русия добила отъ Полша Белорусия, Волинь, Литва и Курляндия.

XVI. НАПОЛЕОНЪ I И АЛЕКСАНДРЪ I.

1793—1801—1812—1815—1825.

Лудовикъ XVI и Французска размирица. Наполеонъ Бонапартъ. Наполеонъ-царь. Отечествена война въ 1812 год. Въстание на Германия. Вѣнски конгресъ и Сто дни. Александръ I.

Лудовикъ XVI и Французска размирица. Въ Франция Лудовика XV наслѣдилъ внукъ му Лудовикъ XVI, който билъ много добъръ господарь и домашенъ добродѣтель, ала за жалость билъ слабодушенъ. Той нàй-много гледалъ да поправи финанцитѣ, които били побъркани много, та свикалъ за това нѣщо държавенъ сеймъ, който състоялъ отъ прѣдставителе отъ три съсловия: отъ боляре, отъ духовни и отъ граждане.

Прѣдставителетѣ, що се събирали, нарекли се сами *Народно събрание*, и тутакси се заловили да направжтъ важни

прѣобразования въ всичкитѣ уредби на Франция (1789 г.). Между друго, това събрание дало равенство на всички Французе, махнѫло всичкитѣ болярски титли и правици (запр. освобождението отъ данъцитѣ), и за поправянье финанциитѣ наредило да се земе всичкий имотъ отъ духовенството, а намѣсто това му отредило опрѣдѣлена заплата. (Нàй-сладкодуменъ ораторъ въ народното събрание билъ графъ Мирабо). Кральтъ се ядосалъ отъ дързостьта на народното събрание, което си присвоило законодателната власть и станѫло възъ боляретѣ и голѣмцитѣ; кральтъ ту се мѫчилъ да се опира на рѣшенията на прѣдставителетѣ, ту имъ правилъ отстѫпки. А между това работитѣ на народното събрание распалвали много умоветѣ на Парижанетѣ; по главнитѣ улици и по общитѣ градини народътъ зелъ да се събира на купове на купове да слуша бунтовни слова среща правителството. Лудовикъ XVI, по настояваньето на царедвòрската партия, нàй-сетнѣ заповѣдалъ да съберѫтъ около столицата войска, за да уплаши Парижския народъ. Ала това нѣщо породило още пò-голѣмо смѫщение. Народътъ, подбужданъ отъ бестрашнитѣ водаче, налѣтѣлъ на Бастилия (царска темница), призелъ ѭ съ пристѫпъ и ѭ развалилъ. Размирицата и безредницата отъ столицата се распространили и въ областитѣ; нѣкои членове отъ кралската челядь и множина голѣмци, като видѣли, че се повдигнѫла голѣма буна, побързали за спасението си да се разбѣгатъ по други земи. Така станѫло *иселяванье* (емиграция) на французскитѣ голѣмци.

Французскитѣ бѣжанци зели да молѭтъ другитѣ държави да помогнѫтъ на Лудовика XVI. Австрийский царь и прусский краль направили съѭзъ среща Французската размирица, и вдигнѫли войската си къмъ Франция; ала слѣдъ нѣколко несполучни сбивания, съѭзницитѣ се принудили да отстѫпѭтъ. Тѣхното намисанье направило още пò-лошо положението на Лудовика XVI. Парижский народъ обявилъ краля за издадникъ, който вика чужденцитѣ среща отечеството си, та налѣтѣлъ на двореца Тюйлери, избилъ наемната швейцарска стража, и обралъ царювитѣ дворове. Кральтъ съ челядьта му билъ затворенъ въ една темна крѣпость, дѣто го държали като робъ. Слѣдъ това въ Парижъ се подкачили убийства и наказания на ония люде, които ги мислили, че сѫ откъмъ краля. Франция била обявена за республика. Управлението на държавата тогава минѫло въ рѫцѣтѣ на ново събрание отъ прѣдставителе, което се нарекло

Националенъ конвентъ. Тамъ владѣяла якобинската партия (членове на якобинския клубъ). Главатаре на тая партия били: Робеспеъ, Дантонъ и Маратъ. Тѣ поискали да се накаже кральтъ, и наистина кральтъ билъ осѫденъ на смърть. Лудовикъ XVI, както си билъ всѣкога, тихъ и съ християнско смирение, качилъ се на ешафота, и главата му паднѫла подъ топора на гилотината (12 енуар. 1793 г.). Слѣдъ нѣколко врѣме посѣкли и кралицата Мария Антуанета на сѫщото мѣсто; а синъ му *(Лудовикъ XVII)*, който билъ още малъкъ, умрѣлъ въ темница.

Посичаньето на краля направило да се повдигнѫть европейскитѣ царе среща французската размирица. Тогава среща неѭ се съставилъ голѣмъ съюзъ отъ Англия, Холандия, Германия, Испания и др. Въ това критическо врѣме Конвентътъ свикалъ на орѫжие токо-речи всичката французска младежъ и извадилъ пò-вече отъ 1,000,000 души. У съюзницитѣ нѣмало сговоръ и не работили заедно, та Французетѣ не само ги истласкали отъ прѣдѣлитѣ си, а дори и завладѣли нѣколко съсѣдни земи. Срещa вѫтрѣшнитѣ врагове Конвентътъ употрѣбилъ системата на *терора* (ужаса). Отъ нѣколко свои членове той нагласилъ *Комитетъ за обществената безопасность*, на който дали беспрѣдѣлна власть да издирва и да наказва всичкитѣ противници на републиката; водачъ на тоя комитетъ билъ Робесперъ. Машината, която се казва *гилотина*, всѣкой день отсичала по двадесеть тридесеть глави на отсѫденитѣ пò-вечето отъ бившитѣ боляре и голѣмци.

Нàй-сетнѣ господаруваньето на терориститѣ дотегнѫло много на народа: никой не могълъ да се обложи за живота си. Пò-умѣренитѣ членове отъ Конвента се рѣшили да издигнѫтъ гласа си срещa Робеспера, та го набѣдили, че иска да усвои върховната власть. Робесперъ и нàй-распаленитѣ му другаре загинѫли подъ гилотината. Тогава се довършило врѣмето на ужаса. Конвентътъ билъ распуснѫтъ, и властьта била дадена въ рѫцѣтѣ на *Директория*, съставена отъ петь члена (1795).

Наполеонъ Бонапартъ. Между това по крайнинитѣ се протакали войни съ вънкашнитѣ неприятеле. Въ тия войни се отличили множина републикански генерали (Журданъ, Моро, Масена и др.); ала всичкитѣ ги затулилъ задъ себеси Наполеонъ Бонапартъ, родомъ отъ островъ Корсика. Директорията го направила воевода на Алпийската войска, която бранила

югоисточнитѣ крайнини на Франция отъ сардинската и австрийската войска. Бонапартъ за малко врѣме надвилъ нѣколко пѫти, накаралъ Австрийцитѣ да се махнѫтъ отъ сѣверна Италия, и дори задавалъ страхъ, че ще иде вече възъ самата Вѣна. Тогава Австрия побързала та сързала миръ, на който тя се отрекла отъ Белгия и отъ Ломбардия и зела за тѣхъ Венециянската область (1797 г.). (Така се свършило сѫществуваньето на прочутата едно врѣме Венециянска република).

А защото войната съ Англия още се продължавала, затова Бонапартъ принудилъ Директорията да натъкми войска да иде да приземе Египетъ, та оттамъ да заплашѫтъ английскитѣ владовища въ Источна Индия. Воевода на тая войска станѫлъ Бонапартъ. Той съ отбрана войска се качилъ на корабе, и честито стигнѫлъ въ Египетъ (1798). Английский адмиралъ Нелсонъ, който се спустнѫлъ да стигне французетѣ, намѣрилъ французската флота, че стои при египетскитѣ брѣгове; той тутакси отворилъ бой, и потопилъ французскитѣ корабе. Така пѫтьтъ на сухопѫтната французска войска билъ затворенъ за-въ отечеството ѝ. Мамелюцитѣ, които владѣли тогава Египетъ и били подъ Турция, юнашки посрещнѫли Французетѣ. Главний бой станѫлъ близу до Каиръ, при пирамидитѣ. „Войници, — извикалъ Бонапартъ — четиредесеть вѣка гледатъ на насъ отъ връха на тия пирамиди.“ Мамелюцитѣ били разбитѣ съвсѣмъ, и за малко врѣме Французетѣ завоювали цѣлъ Египетъ. Но въ сѫщото врѣме Франция се намирала въ голѣма бѣда отъ другитѣ държави, които сързали среща нея новъ съюзъ.

А въ тоя съюзъ, освѣнь Англия, влѣзли Русия, Австрия и Турция. Прочутий Суворовъ станѫлъ воевода на съединената австрийска и русска войска въ Италия (1799), и нѣколко пѫти страшно надвивалъ на Французетѣ (при Ада, Требия и Нова). Най-забѣлѣжителна била послѣдната му побѣда при Нова. Французското правителсто промѣнило първитѣ началници и пратило среща Суворова въ Италия новъ главенъ началникъ, Жубера, който билъ още младъ, ала вече прочутъ по подвигитѣ си. Той, кога се прощавалъ съ жена си, рекълъ ѝ: „Ти ще ме видишъ или мъртъвъ, или побѣдитель.“ Жуберъ наредилъ войската си по нанадолнищата на Апенински планини, близу до Нова. „Младий Жуберъ е дошелъ при насъ да се учи, да му дадемъ урокъ,“ рекълъ Суворовъ, и смѣло повелъ русско-австрий-

ската войска къмъ височинитѣ, дѣто били наредени Французетѣ. Тамъ станѫла много упорита битка; доста врѣме не се знаело, кой ще надвие; нàй-сетнѣ Французетѣ не се удържали, та отстѫпили въ планината. Жуберъ билъ убитъ. Но австрийскитѣ воеводи завидѣли на Суворова, та му побъркали работата. Той трѣбвало да прѣмине отъ сѣверна Италия въ Швейцария, и да направи славно прѣминуванье прѣзъ Алпийски планини. Царь Павелъ I не останѫлъ благодаренъ отъ съѭзницитѣ си, та напустнѫлъ съѭза, и си повикалъ войската въ Русия.

Между това Наполеонъ оставилъ войската си въ Египетъ и се върнѫлъ самъ въ Франция. (Слѣдъ него Французетѣ били натиснѫти отъ голѣмата сила на Турцитѣ и Англичанетѣ, та напустнѫли Египетъ и си отишли въ отечеството на английски корабе). Французский народъ вече се уморилъ отъ вѫтрѣшнитѣ размирици и отъ честитѣ промѣнения, та желаялъ да си почине и да има здраво правителство. Бонапарта, който билъ отрупанъ съ военна слава, посрѣщали съ голѣма радость. Слѣдъ това махнѫли Директорията и на нейно мѣсто турили три *консула;* Бонапартъ, който заловилъ първо мѣсто между тритѣ консула, за малко врѣме зелъ въ рѫцѣтѣ си всичкото управление; а другаретѣ му станѫли негови съвѣтници.

Наполеонъ, като зелъ въ рѫцѣтѣ си властьта, бърже турилъ на редъ финанциитѣ, управлението и сѫдилищата. А въ сѫщото врѣме той се прочулъ съ нови побѣди и завоевания. Нàй-блескава побѣда направилъ Наполеонъ надъ Австрийцитѣ въ сѣверна Италия при село Маренго (1800).

Наполеонъ-царь. Въ 1804 година Наполеонъ билъ провъзгласенъ за царь. (Коронясваньето му станѫло съ голѣма слава отъ самия папа Пия VII). Англичанетѣ, които били нàй-голѣмитѣ неприятеле на французската размирица, съ пари повдигнѫли среща Французетѣ трети съѭзъ, въ който пакъ влѣзли Австрия и Русия. Въ Русия тогава царувалъ пò-стариий синъ и прѣемникъ на Павла I *Александръ I.*

Наполеонъ побързалъ, та ударилъ пò-напрѣдъ възъ Австрийцитѣ, прѣди да пристигнѫтъ Руситѣ и заобиколилъ Австрийската войска при градецъ Улма (въ Виртемб. владовище). Главатарьтъ на тая войска Махъ се уплашилъ, и се прѣдалъ да го заробѭтъ съ 25,000 души. Слѣдъ това голѣмий бой станѫлъ въ Моравия при село Аустрелицъ; тамъ съединената русско-

австрийска войска била разбита (1805). Австрийский царь Францъ слѣдъ това побързалъ та сврзалъ миръ съ Наполеона и оставилъ на Французетѣ Тиролъ и Венеция. Но Англия и Русия продължавали войната. Съ тѣхъ на другата година се съюзилъ и Прусский краль *Фридрихъ Вилхелмъ III*. Наполеонъ направилъ съ Пруситѣ сѫщо така, както направилъ миналата година и съ Австрийцитѣ. Прѣди да стигне русската войска, Французетѣ ударили възъ прусската войска, и ѭ разбили при Иена (въ Саксония). Слѣдъ това Наполеонъ захванѫлъ и самия Берлинъ. Между това пристигнѫла и русската войска (подъ главатарсвото на Бенигсена), и станѫли нѣколко упорити боеве. Нѝй-сетнѣ Наполеонъ надвилъ на Руситѣ при Фридландъ. Тогава царь Александръ свързалъ миръ съ Наполеона въ *Тилзитъ* (1807 г.). Кога да се сключи тоя миръ, събрали се двамата царя въ единъ сѣнникъ, распенѫтъ въ една варка всрѣдъ рѣката Нѣманъ, която била прѣдѣлъ между Русия и Прусия; среща двѣтѣ войски, които били наредени край двата брѣга, царетѣ влѣзли въ сѣнника, дѣто се разговорили на самò пò-вече отъ единъ часъ и се разишли, както се виждало, задоволени единъ отъ другъ. Споредъ тоя миръ Прусия изгубила токо-речи половината си земя.

Слѣдъ Тилзитский миръ Наполеоновата сила достигнѫла до нѝй-висока степень. Прѣдѣлитѣ на Франция се раширочили далече на сѣверъ и на юго-истокъ. Освѣнь това Наполеонъ нагласилъ нѣколко нови държави, които зависяли напълно отъ него. Неаполитанското кралство далъ на брата си Иосифа, а въ Холандия турилъ за краль другия си братъ, Лудовика. Отъ нѣмскитѣ земи, които отнелъ отъ Прусия, нагласилъ *Вестфалско кралство*, което далъ на третия си братъ Иеронима; а отъ полскитѣ области, които призелъ пакъ отъ Прусия, нагласилъ *Варшавско Херцогство*, на което за господарь избралъ Саксонския краль, който му билъ вѣренъ приятель. Наполеонъ, за да подкопае търговията на Англия, измислилъ така наречената *Континентална система*, по която всичкитѣ пристанища на Европа да се затворѭтъ за Английскитѣ корабе.

Въ това врѣме Наполеонъ се повдигнѫлъ да покори Пиринейски полуостровъ. Той повикалъ отъ Неаполъ Иосифа Бонапарта и го поставилъ на испанския прѣстолъ, а неаполитанския прѣстолъ далъ на зетя си Мюрата. Ала отъ Пиринейски полуостровъ подкачили и първитѣ несполуки Наполе-

онови. Испанцитѣ се повдигнжли срещу французското влад
ство, и отворили противъ него народна война: всичката
се напълнила съ чети доброволци, които налитали ненадѣ
на французскитѣ дружини и ги съсипвали. Французетѣ тр
вало да призиматъ изново всѣка область, и токо-речи всѣ
градъ. (Нàй-юнашки се опиралъ на Французетѣ градъ Сараго
Въ сжщото врѣме Наполеонъ още единъ пжть побѣдилъ
стрия, и се оженилъ за Мария Луиза, дъщеря на царь Фра

Отечествена война въ 1812 година. Въ Герма
Наполеоновото владичество малко по малко повдигнжло на
кждѣ голѣмо негодованье. Па и въ самата Франция зело
дотегнува на народа отъ Наполеоновото самовластие и отъ
прѣстайнитѣ войни, които страшно истрѣбявали французс
младежъ; нѣмало кжща да не носи черни дрѣхи. Между
Бонапартъ се заловилъ за нова и нàй-голѣма война срещу
сия; причина на тая война било това, че царь Александр
не рачилъ да пази континенталната система, която била мн
съсипателна за царството му.

Наполеонъ повелъ възъ Русия тежка войска пò-вече
500,000 души; освѣнъ Французетѣ, въ неж имало и итал
ска, нѣмска и полска войска (1812 г.). Русската войска, к
била събрана на прѣдѣлитѣ подъ главатарството на Бар
де Толи, била много пò-малка, затова зела да се оттеглюва
вжтрѣ въ Русия. Но войската не била благодарна отъ о
глюването, а искала да се бие. Царь Александръ турилъ н
главатарь, стария князъ Кутузова, който въ военната ра
билъ ученикъ на Суворова.

Кутузова посрещнжла войската съ голѣма радость.
гледажщецъ войницитѣ на караула си, рекълъ: „Бива ли
се отстжпва съ такъви юнаци!“ Ала оттеглюването тра
още нѣколко деня. Нàй-сетнѣ войската, която била бл
100,000 души, спрѣла се при село Бородино (Можайски уѣз
Наполеонъ не се забавилъ да нападне. Прочутий Бородин
бой траялъ цѣлъ день (26-и авгус.) съ голѣмо упорство и к
вопролитие; Руситѣ изгубили токо-речи половината си вой
и пакъ устояли на мѣстото си, ако и неприятелската вой
да била много пò-вече; тѣ били готови изново да се би
на другия день, но Кутузовъ рѣшилъ да отстжпжтъ.

Наполеонъ влѣзълъ въ Москва, и мислилъ тамъ да прѣдпише миръ на царь Александра. А Французетѣ тъкмили да зимуватъ спокойно тамъ и да си починжтъ отъ далечния походъ; ала нашли Москва пуста, съвсѣмъ напустнжта отъ жителетѣ. Не стигало това, а щомъ влѣзли Французетѣ въ града, и избухнжлъ страшенъ пожаръ. СамиРуситѣ палили кжщята да не паднжтъ въ ржцѣтѣ на неприятеля. Огъньтъ стигнжлъ до Кремль. Наполеонъ се принудилъ да напустне Кремлевския дворецъ; той съ свитата си едва се измъкнжлъ отъ улицитѣ, които били пламнжли въ огънь, и се расположилъ извънъ града въ Петровския дворецъ. На пожара се притурилъ и гладъ. Така, намѣсто топли спокойни кжщи, Французетѣ испаднжли на голѣмо тегло и нѣмотия. Гладнитѣ французски войници се събирали на шайки, и ходили да обиратъ околнитѣ села.

Между това русский народъ единодушно се повдигнжлъ среща другоземния завоеватель; въ русската войска отъ всички страни се стичали подкрѣпления; обржжено било и приврѣменно опълчение „ратници." Селянетѣ (дори и женитѣ) грабнжли оржжие, и безъ милость истрѣбявали французскитѣ оберници. Нàй-много поразявала Французетѣ леката казашка конница, която прѣсичала пжтя на колята имъ, и ловила малкитѣ дружини, които били пръснжти по пжтищата и по селата. Скоро войската Наполеонова се побъркала до толкова, че трѣбвало да излѣзе отъ Москва. Той зелъ да отстжпва, и се принудилъ да се върне по сжщия разваленъ Смоленски пжть, по който дошелъ въ Москва. Гладътъ и настанжлий студъ до толкова поразили Французетѣ, че пжтьтъ билъ пъленъ съ човѣшки тѣла. Руситѣ ги гонили, и на-съ малко щѣли да заробжтъ и Наполеона, кога да прѣмине Березина. Слѣдъ това той оставилъ генералитѣ да избавватъ жалнитѣ остатки отъ войската си; а самъ съ една малка свита нощѣ се качилъ на шейня, и прѣзъ единъ неработенъ пжть прѣминжлъ въ Вилно. Оттамъ той отърчалъ въ Парижъ да събере нова войска.

Въстание на Германия, Вѣнски конгресъ и Сто дни. Германия се възползувала отъ злочестия Наполеоновъ походъ въ Русия, та намислила да свали отъ себеси неговото владичество. Прусский краль пръвъ направилъ съжзъ съ царь Александра среща Французетѣ. Русската войска се съединила съ прусската и се подкачила *Война за освобождение на Германия*

(1813 г.). Наполеонъ пакъ събралъ силна войска, и сполучил въ нѣколко боеве. Ала кога влѣзла въ съюза и Австрия среш него, тогава съюзницитѣ зели да надвиватъ. Нàй-голѣмий бо станялъ въ Саксония, при Лейпцигъ; тамъ всичкитѣ войниц що се бияли, възлизали до 500.000 души, и бойтъ се повт рялъ три дни нàредъ. Нàй-сетнѣ на Бонапарта надвили и то се върнялъ въ Франция. Съюзната войска отишла по него, м нала Рейнъ и се управила право за-въ Парижъ. Напразно напевалъ Наполеонъ да ѭ въспре съ боеве. Съюзницитѣ сти нѫли до столицата, и ѭ накарали да се прѣдаде съ увръз Тогава Наполеонъ далъ отъ рѫката си писмо, че се отрича от прѣстола, и отишелъ на островъ Елба, който му дали да го вл дѣе до животъ (1814 г.). На французския прѣстолъ поставил кралъ *Лудовика XVIII* (брата на посѣчения Лудовика XV отъ Бурбонския кралски родъ. По желанието на съюзницитѣ цар Лудовикъ XVIII потвърдилъ въ Франция прѣдставителното ил конституционното управление (като английското); били урeден двѣ камари: Пери и Депутати. Тия двѣ камари разгледвали з кони и потвърдявали даваньето.

Слѣдъ това Европейскитѣ владѣтеле заедно съ министрит си се събрали на *конгресъ* въ Вѣна, да турѭтъ на редъ евр пейскитѣ работи съ общо съгласие. На тоя конгресъ на първ мѣсто стоялъ Русский царь, който направилъ да се свали На полеонъ и да се умири Европа. А отъ министритѣ пръвъ бил хитрий австрийски дипломатъ князъ Метернихъ. Вѣнский кон гресъ донѣйдѣ въстановилъ европейскитѣ държави, както си бил тѣ прѣди французската размирица, и донѣйдѣ направилъ нов промѣнения. Главни промѣнения били тия: Австрия добила с верна Италия до рѣка Тичино, подъ име *Ломбардо-Венецияк ско кралство.* Прусия добила единъ дѣлъ отъ Саксония и дос голѣми владовища на Рейнъ. Пò-голѣмата часть отъ Варша ското херцогство влѣзло въ Русия съ име *Полско царство.* Нор вегия отдѣлили отъ Дания и ѭ съединили съ Швеция. Намѣс напрѣдната Германска държава нагласили *Германски съюз* който състоялъ отъ 34 владѣтеле и отъ 4 свободни градове.

Ала въ сѫщото врѣме, кога ставалъ Вѣнский конгрес Наполеонъ прѣзъ пролѣтьта на 1815 година ненадѣйно напус нѫлъ Елба и излѣзълъ на южния брѣгъ на Франция съ нѣ колко стотини негови стари гвардейци. Французската войска н била благодарна отъ Бурбонитѣ и била вѣрна на напрѣдния с

царь та войската, що била пратена среща него, прѣминжла на негова страна. Тогава Лудовикъ XVIII побѣгнжлъ въ Белгия заедно съ челядьта си; а Бонапартъ влѣзълъ въ Парижъ и пакъ седнжлъ на французския прѣстолъ. Но царуваньето му тоя пжть траяло само малко пò-вече отъ три мѣсеца. (То се вика въ историята „Сто дни“). Царетѣ, що били събрани на Вѣнския конгресъ, като чули, че Бонапартъ пакъ се показалъ въ Франция, отвсѣкждѣ вдигнжли войска среща него.

Въ Белгия имало английска и прусска войска, подъ главатарството на лорда Велингтона и Блюхера. Наполеонъ побързалъ та отишелъ възъ тѣхъ, прѣди да стигнжтъ отъ истокъ Руситѣ и Австрийцитѣ. Главний бой станжлъ при село Ватерло; тамъ Французетѣ се ударили съ войската Велингтонова. Боятъ траялъ цѣлъ день. Англичанетѣ, ако и да били юнаци и много, пакъ ослабнжли; Наполеонъ вече щѣлъ да надвие, но тутакси пристигнжлъ на боя Блюхеръ съ прусска войска и налѣтѣлъ на Французетѣ. Французската войска се уплашила много. Наполеонъ и маршалетѣ му напразно се мжчили да насръдчатъ войската си; тя ударила на бѣгъ. Англичанетѣ и Руситѣ потеглили слѣдъ Французетѣ и отишли право въ Парижъ. Тогава Наполеонъ втори пжть се отрекълъ отъ прѣстола и се прѣдалъ на Англичанетѣ. Съжзнитѣ владѣтеле влѣзли изново съ войската си въ столицата на Франция и пакъ турили Лудовика XVIII на французския прѣстолъ. Наполеонъ, споредъ рѣшението на съжзницитѣ, билъ испратенъ на островъ св. Елена (далеченъ, усамотенъ купъ скали въ Атлантически океанъ); тамъ той живѣлъ още около петь години и половина, дѣто стегнжто го вардила английска стража.

Въ сжщата 1815 година тритѣ царя: Русский, Прусский и Австрийский, се събрали въ Парижъ, и направили помежду си *Свещенъ съжзъ*. На тоя съжзъ царетѣ се обвързали да си помагатъ едни други и да реджтъ поданницитѣ си споредъ евангелската любовь, правдина и милосердие.

Александръ I (1801—1825). Царь Александръ Павловичъ билъ много добъръ и кротъкъ, та народътъ го обичалъ (той билъ нареченъ „Благословенъ“). Отъ неговитѣ правителствени работи нàй-главно било урежданьето *министерства*. Отъ врѣмето на Петра Велики, Русия се управлявала по колегии; но се видѣли за несгодни, по причина на бавното и побърка-

ното воденье дѣлата, та царь Александръ обърнялъ колегиитѣ на министерства, които били слѣднитѣ: *военно, морско, на вжтрѣшни дѣла, на вънкашни дѣла* и пр. Всѣко отъ тѣхъ било възложено на особенъ министръ. Отъ министритѣ и отъ други горни чиновници царь Александръ наредилъ още и *Държавенъ съвѣтъ*, въ който да се обмислюватъ новитѣ закони и всичкитѣ важни распоредби. Въ нарежданьето тия уредби главенъ помощникъ на царя билъ Сперански. Той билъ синъ на единъ простъ селски свещеникъ, но съ голѣмата си дарба умѣлъ да достигне нàй-висока служба и да стане обиченъ на царя.

Други много важни наредби на царь Александра I били по народното образование. На негово врѣме били основани нѣколко университета и други горни училища; а въ губернскитѣ и уѣзднитѣ градове били прѣобразовани или изново отворени срѣдни и долни учебни заведения, каквото: гимназии, семинарии и уѣздни училища. Мария Теодоровна, майка на царя, още на животъ на мжжа си зела подъ свое закрилничество въспитателнитѣ домове на столицата и женскитѣ институти, и послѣ пò-вече отъ тридесеть години съ все сърдце залѣгала за тѣхното процъвтѣванье. Царь Александръ I издалъ нѣколко закона за облегчение робското състояние; той дори искалъ да прѣмахне робското право. На много подобрения, които мислилъ да направи царьтъ, побъркали мжчнитѣ войни. Освѣнь войната съ Наполеона, царь Александръ ималъ още двѣ войни: една съ Шведитѣ, и друга съ Турцитѣ. Първата се свършила съ призиманьето Великото княжество Финляндско (1809), а втората съ придобиванье Бесарабия (1812). Въ сжщото врѣмеРуситѣ уздравили владичеството си отвждъ Кавказъ, въ Грузия.

Въ царуваньето на царь Александра I и подъ негово закрилничество Карамзинъ написалъ своя „История на Русската държава." Въ неговото царуванье станжли извѣстни великий русски поетъ Пушкинъ и баснописецътъ Криловъ.

Отъ иерарситѣ на Русската цръква и отъ духовнитѣ списателе, въ края на миналия вѣкъ и въ началото на сегашния, нàй-забѣлѣжителенъ билъ Платонъ. Той съ сладкодумнитѣ си проповѣди обърнялъ възъ себе вниманието на царица Екатерина II, та го покачила на чинъ Московски митрополитъ. Славата за неговия умъ, за сладкодумството и за ученостьта достигнжла и въ Западна Европа. Другоземнитѣ пжтешественици, що

посѣщавали Русия, интересували се да видѫтъ и да чуѭтъ „русския Златоустъ," както мнозина наричали Платона. Между другото австрийский царь Иосифъ II, който посѣтилъ Русия на онова врѣме, билъ попитанъ отъ царица Екатерина: „какво достозабѣлѣжително е нашелъ въ Москва?" — отговорилъ: „Платона."

XVII. ИСТОЧЕНЪ ВЪПРОСЪ.

1830—1856—1875—1878.

Освобождение на Сърбетѣ. — Освобождение на Грърцитѣ. — Развитие на Източния въпросъ. — Освобождение на Българетѣ и Берлински конгресъ. — Мѫченическа смърть на Царя-Освободителя. — Българский въпросъ.

Освобождение на Сърбетѣ. Турската държава между това отъ день на день отиваше на паданье. Главната причина на нейната слабость бѣше тая, че завоевателетѣ на Старопланински полуостровъ правяхѫ отдѣлно държавно съсловие население, което съвсѣмъ се дѣляше отъ покоренитѣ подъ тѣхъ християнски народи: моаметанската нетърпимость бѣ турила яка прѣграда въ сливаньето между Словѣнетѣ и Гърцитѣ, и непрѣстайно имаше враждебно отношение съ тѣхъ; християнетѣ никога не губяхѫ надежда за избавление отъ умразното иго. Първъ примѣръ на юнашка борба за независимость подадохѫ *Сърбетѣ*, които населяватъ бърдовитата и гориста область по Морава, едно отъ нàй-якото и пъргаво словѣнско племе въ Турция, което си е упазило първобитнитѣ прости нрави и неизмѣнна прѣданость въ гръцката вѣра. Мнозина смѣли люде, които не искахѫ да търпѭтъ турския хомѫтъ, често излизахѫ по планинитѣ, та ставахѫ хайдуци, и нàй-много отмъстявахѫ на Турцитѣ; тия люде, които сѫ познати съ име „ускоци" и „хайдуци," поддържахѫ въ народа войнишкия духъ; тия юнаци се споменуватъ пò-вечето въ пѣснитѣ. (Единъ отъ клонетѣ на сръбското племе, юнацитѣ *Черногорци*, както се знае, удържахѫ самобитностьта си при всичкото османско натисканье да ги подчини).

Началото на народната борба се отнася къмъ края на XVIII вѣкъ, когато Русия заедно съ Австрия отвори бой съ Турцитѣ (въ 1788). Иосифъ II завоюва една голѣма часть отъ Сърбия, и набра дружини отъ сръбски доброволци. Слѣдъ

смъртьта на Иосифа, споредъ мира, що свърза неговий прѣемникъ, цѣла Сърбия биде повърнѫта на Турцитѣ. Ала пробуденото въ народа стремление за независимость не могло вече да се потъпче*). Въ началото на XIX вѣкъ въ Сърбия избухнѫ буна среща еничеретѣ, които притѣснявали жителетѣ съ насилие и даванье. А защото буйнитѣ еничере въ сѫщото врѣме не се покорявали на султана, то Портата гледала съ добро око на това въстание. Но Сърбетѣ, като се расправили съ еничеретѣ, не щѣли вече да сложѫтъ орѫжието и да се подчинѭтъ безусловно на турското иго: тѣ юнашки се заловихѫ на бой за независимость съ подрътжката на Русия, която подкачи тогава нова война съ Турцитѣ (1806). Едного отъ воеводитѣ на въстанѫлия народъ Георги Петровичъ или Кара-Георги го направихѫ пръвъ воевода. Той нѣкогаси служилъ въ числото на сръбскитѣ доброволци, които били набрани отъ Иосифа II, послѣ станѫлъ хайдутинъ, послѣ търгувалъ съ свинета (нȁй-добрата търговия въ Сърбия), и се прочулъ за единъ отъ нȁй-богатитѣ Сърбе, когато въстанието го повикало пакъ на военно поприще. Той билъ простакъ, ала много пъргавъ и прѣдприимчивъ. Кога Русия, по причина на Наполеоновото нашествие, свързала Букурещския миръ съ Турция (1812 г.), Турция се обрекла на Сърбия, че ще ѝ даде нѣкои правици въ вѫтрѣшното управление. Тия глави отъ сговора Турция не испълни, та Сърбетѣ се опитахѫ да каратъ въстанието сами колкото иматъ сила; но бидохѫ потъпкани отъ многобройнитѣ врагове, та пакъ подпаднѫхѫ подъ напрѣдното иго. Кара-Георги побѣгнѫ въ Австрия (отпослѣ се върнѫ, но биде убитъ прѣдателски).

Притѣсняваньето отъ Турцитѣ не се забави да извика ново въстание; воевода му станѫлъ единъ сръбски князъ Милошъ Обрѣновичъ; слѣдъ много сполучни боеве съ Турцитѣ той биде избранъ отъ народа за наслѣдственъ князъ (1817 г.). По настояваньето на русския царь Николая I, Турция се обвърза да испълни увръзитѣ на Букурещския трактатъ; но само слѣдъ новата война съ Русия (която се свърши съ Одринския

---

*) Турскитѣ комисаре, кога приимали отъ Австрийцитѣ повърнѫтата земя, почудили се, и не могли да не усѣтѭтъ едно настръхнѫло прѣдчувствие, когато отъ една крѣпость излѣзла сръбската дружина орѫжена и искусно маневрирала по примѣра на царската войска. „Съсѣди, извикалъ единъ отъ комисаретѣ, какво направихте вие отъ нашата рая?“

миръ) султанъ Махмутъ II издаде хатишерифъ, съ който припозна самостоятелностьта на *Сръбското княжество* въ вжтрѣшното управление; Сърбия се задлъжи да плаща на Турция всѣка година опрѣдѣленъ данъкъ и Турцитѣ да държжтъ гарнизонъ по главнитѣ сръбски крѣпости (1830).

Освобождение на Гръцитѣ. Борбата на Гръцитѣ съ Турцитѣ за самовластие се подкачи въ врѣмето на бунтовническитѣ движения въ юго-западна Европа. Христянството и церковната иерархия поддържахж нàй-вече свръска между Гръцитѣ и пазяхж тѣхната народность въ врѣме на турското иго. Когато въ втората половина на XVIII вѣкъ войната на Русия съ Турция извади на явѣ испаданьето на турската мощность, между Гръцитѣ (както и между Сърбетѣ) се пробуди стремление за самовластие. На това стремление много помогнж развитието на тѣхната морска търговия, отварянието на училища и испращаньето на дѣцата на пò-заможнитѣ люде въ западна Европа, за пò-голѣмо образование. Тия младежи, като се запознахж съ книжнината и съ историята на едноврѣмешна Гръция, въодушевявахж се съ напомнюваньето за напрѣдното величие на своето отечество, та съ умраза гледахж на турското иго. (Ала новитѣ Гръци не произлизатъ отъ старитѣ Гръци, а отъ Словѣнетѣ, които наводнихж Старопланински полуостровъ въ врѣмето на Великото Прѣселение на народитѣ). Отъ тия патриоти, които се учехж въ Парижъ, въ началото на XIX вѣкъ се състави отдѣлно общество съ име *етерия* (дружина) съ цѣль да работи съ все сила за освобождение на отечеството си.

Обстоятелствата се показахж благоприятни за Гръцитѣ, защото Турската държава вече зе да се растуря. Сърбия си извоюва каква-годѣ свобода; Молдава и Влашко се намирахж подъ русско покровителство; Египетский паша Мехмедъ-Али махнж отъ Египетъ господството на Мамелюцитѣ, и управляваше самовластно като царь. Сжща такъва самодѣятелность искаше да добие и Али-Паша въ Епиръ и въ Македония; той се повдигнж среща султана и каняше и Гръцитѣ на това. Етерията съ своитѣ агенти побърза да вдигне буна. Али-паша нàскоро загинж; ала Гръцитѣ вече бѣхж зели оржжието въ ржка. Първото Гръцко въстание станж въ Молдава и въ Влашко; оттамъ потегли съ една дружина доброволци единъ воевода

отъ етерията, Александръ Ипсиланти, който бѣше генералъ въ русска служба (1821). Той гледалъ да вдъхне въ Гръцитѣ надежда за русска помощь. Прѣдприятието на Ипсиланти се свърши несполучно; дружината му биде разбита и распръснѫта; а той побѣгнѫ въ Австрия, дѣто го запрѣхѫ и го турихѫ въ една крѣпость. Но гръцката буна скоро се распространи по всичкия полуостровъ Морея или стария Пелопонесъ; Турцитѣ се принудихѫ да се затворѭтъ въ крѣпоститѣ и да се държѫтъ въ тѣхъ; архипелажскитѣ острови дадохѫ доста много обрѫжени корабе, които съ своитѣ запалителни корабчета задавахѫ страхъ на турскитѣ корабе. Нѣкои отъ гръцкитѣ воеводи скоро се прочухѫ съ юнашкитѣ си побѣди, тѣ сѫ: Мавромихали, Колокотрони, Марко Боцарисъ, Мяули и др. Тая християнска буна много разлюти Турцитѣ; въ Цариградъ тѣ зехѫ гръцкия патриархъ Григория отъ черковната служба и го обѣсихѫ прѣдъ кѫщната му врата; сѫщото нѣщо истеглихѫ и нѣколко владици; турский народъ захванѫ да истрѣбява и да обира християнетѣ.

Гръцитѣ се отнесохѫ съ молба за помощь до европейскитѣ държави, а нàй-вече до Русия; но Австрийската политика се мѫчѝ всѣкакъ да не остави да се намѣсѭтъ другитѣ владалци въ гръцкитѣ работи. Между това юнашката борба на Гръцитѣ за свобода, възбуди живо съчувствие въ образованитѣ класове на Европа, и мнозина отдѣлни люде отъ разни земи отърчахѫ въ Гръция да се намѣсѭтъ въ тая борба, или съставяхѫ общества да помагатъ на Гръцитѣ съ пари и съ военни потрѣби. Тия люде се наричахѫ съ общо име *филелини.* (Прочутий английски поетъ Лордъ Байронъ самъ ходи при въстанницитѣ, но тамъ нàскоро умрѣ).

Гръцитѣ свикахѫ въ Аргосъ свой народенъ съборъ и наредихѫ за прѣзъ врѣмето на борбата свое правителство съ республиканска уредба. Ала на напрѣдъка на тая борба много бъркаше несговорътъ и съперничеството на отдѣлнитѣ главатаре. Султанъ Махмутъ II, за да потъпче буната съ енергични мѣрки, отнесе се за помощь до васала си Мехмедъ-Али паша египетски, който бѣше си нагласилъ голѣма войска по образеца на редовната европейска войска. Мехмедъ-Али наистина проводи сина си Ибрахима въ Морея по сухо съ войска и по море съ флота (1825). Съ тѣхното пристиганье работитѣ се промѣнихѫ. Гръцитѣ, нагнѫти отъ безбройна вой-

ска, принудихѫ се да се оттеглѭтъ въ планинитѣ и въ крѣпоститѣ да се бранѭтъ. Ибрахимъ паша страшно опустоши полуострова. Ала това варварство извика въ Европа още пò-голѣмо съчувствие къмъ Гърцитѣ. Нàй-голѣмо впечатлѣние направи трайната юнашка отбрана въ крѣпостьта Мисолунги, която нàйсетнѣ паднѫ отъ съединената сила на Турци и Египтяне. Политиката на европейскитѣ държави около това врѣме станѫ благоприятна за Гърцитѣ. Въ Англия мѣстото на първия министръ захванѫ Лордъ Канингъ, който държаше пò-свободолюбива и пò-човѣколюбива политика отъ прѣдшественика си (Кастлери). Новий русски царь *Николай I* се показа великодушенъ закрилникъ на Гърцитѣ; затова нѣщо той влѣзе въ съглашение съ Англия и съ Франция.

Исканьето на тритѣ европейски държави за Гърцитѣ султанъ Махмутъ II отхвърли. Тритѣ съединени ескадри, английска, французска и русска нападнѫхѫ на турско-египетската флота, която се намираше при Наваринъ, и съвсѣмъ ѭ истрѣбихѫ (1827). Тогава разядосаний султанъ Махмутъ обяви война на Русия. Тая война (1828 — 1829) не биде сполучна за него. Русската войска призе крайдунавскитѣ крѣпости и Варна; послѣ подъ началството на Дибича прѣминѫ Стара планина и стигнѫ до Одринъ; отъ друга страна тѣ влѣзохѫ въ Мала-Азия и надвихѫ нѣколко пѫти нàредъ подъ началството на Паскевича. Въ сѫщото врѣме французска войска излѣзе въ Морея, и испѫди оттамъ Ибрахимъ-паша. Султанътъ, притѣсненъ отъ всѣка страна, свърза миръ съ Русия въ Одринъ. Съ силата на единъ членъ отъ Одринския миръ той припозна независимостьта на Гърция. Споредъ сговора въ Лондонъ (1830), европейскитѣ държави се съгласихѫ да съставѭтъ отдѣлно *Гръцко кралство* отъ Морея, отъ Ливадия и отъ нѣколко ближни острови отъ Бѣло море. Това кралство доби твърдѣ малко пространство земя по настояваньето на Англия, която слѣдъ Канинга се обърнѫ да държи турска страна и да поддържа турското иго надъ християнскитѣ народи. Между това въ новото кралство се породихѫ вѫтрѣшни крамоли; прѣдсѣдательтъ на приврѣменната гръцка республика и прочутий гръцки патриотъ графъ Капо д' Истрия (който се намирà нѣколко врѣме въ русска служба) около това врѣме погинѫ отъ убийци, които искали да му отмъстѭтъ. За да се прѣкѫснѭтъ тия бърконии и безначалието, европейскитѣ държави побързахѫ да турѭтъ на гръцкия прѣ-

столъ баварския принцъ Отона, съ име краль *Отонъ I.* Той царува до 1863 година, когато по несъгласието съ народа биде принуденъ да си отиде. За неговъ прѣемникъ биде избранъ датский принцъ съ име *Георги I.*

Развитие на источния въпросъ. Наскоро слѣдъ освобождението на Гърция, Турското царство испаднѫ въ голѣма опасность отъ своя силенъ египетски васалъ Мехмедъ-Али паша. Неговий синъ Ибрахимъ-паша поведе силна египетска войска и отне отъ султана Сирия, влѣзе въ Мала Азия, надви нѣколко пѫти на Турцитѣ и зададе страхъ дори и на Цариградъ. Тогава русский царь Николай I помогнѫ съ войска на султана. Англия и Франция завидѣхѫ на русското влияние на истокъ, та пратихѫ и тѣ на Турцитѣ помощь флотитѣ си. Мехмедъ-Али свърза миръ съ султана и задържа Сирия за себеси (1833 г.). Султанъ Махмутъ II, подирь нѣколко години, се помѫчи да си земе Сирия. Но Турцитѣ истеглихѫ голѣмо поражение отъ Ибрахимъ паша (при Низибъ), и Отоманската Порта изново се намѣри въ опасность; и толкова по-вече, че султанъ Махмутъ II по онова врѣме умрѣ, и остави на прѣстола сина си *Абдулъ Меджида*, още младъ и неопитенъ. Четиретѣ велики държави, Русия, Англия, Австрия и Прусия се съгласихѫ помежду си, та изново помогнѫхѫ на Турция и ѭ избавихѫ (1840).

Съперничеството на великитѣ държави за влиянието на турскитѣ работи, повдигнѫ отъ тогава въ европейската политика *Источенъ въпросъ.* Благодарение на това съперничество, Отоманската държава продължава да сѫществува при всичкото ѝ испаданье: нейното сѫществуванье европейскитѣ държави дори припознахѫ като необходимо за упазваньето на политическото равновѣсие. Най-ревностна закрилница на тая испаднѫла държава се показа Англия, която съ все сила залѣга да прави спънки на развитието на русската мощность въ Истокъ. Англия имаше за първъ министръ прѣдставителя на вигитѣ Лорда Палмерстона, та си намѣри вѣренъ съѭзникъ Наполеона III. Въ 1853 год. тѣ се съѭзихѫ среща Русия, и излѣзохѫ на бой заедно да бранѭтъ Турция. Тая война се свърши съ *Парижки трактатъ* въ 1856 год. още въ царуваньето на царь *Александра II,* който седнѫ на прѣстола на 15-и февр. 1855 год. Споредъ тоя трактатъ съѭзницитѣ сполучихѫ да откѫснѫтъ отъ Русия дунавското устье и единъ дѣлъ отъ Бесарабия, която да-

дохѫ на Молдава. Васалнитѣ турски владѣния Молдава и Влашко (които сѫ длъжни на Русия за политическото си автономно и либерално устройство), съ подръжката на Наполеона III съставихѫ една държава, съ име *Ромѫния*, и избрахѫ единъ общъ князъ (пълковникъ Куза, вь 1859 г.). Подирь седемь години наслѣдственъ князъ на Ромѫния станѫ нѣмский принцъ Карлъ Хохенцолернъ.

Въ 1875 г. Сърбия, Босна и Херцеговина се побунихѫ пакъ отъ турскитѣ тежки данъци и отъ голѣмото притѣснение. Било писано, това въстание да стане причина на голѣми събития. Нàпусто Русското правителство настояваше прѣдъ великитѣ сили да се накара Отоманската Порта да направи сериозни прѣобразования за да се управѭтъ работитѣ въ нейнитѣ християнски области. Недоброжелателството къмъ Русия и изобщо къмъ Словѣнетѣ (нàй-много отъ страна на Англия и на Австро-Унгария), бъркаше на всѣко опитванье да се подобри положението на Балканскитѣ християне и съ това да се умирѭтъ побуненитѣ области. Между това размирицата на Старопланински полуостровъ отъ день на день растяше. На другата 1876 година младий Сръбски князъ Миланъ и Черногорский князъ Никола направихѫ здравъ сѫѭзъ, и подкачихѫ неравна борба съ Отоманското царство да освободѭтъ своитѣ братя. Тая война е забѣлѣжена съ нови юнашки подвизи на Черногорцитѣ и на тѣхния князъ. Злѣ обучената милиция на Сръбското княжество юнашки седемь мѣсеца издържа борба съ многото и добрѣ обрѫжена турска войска, и дори одържа голѣма побѣда надъ неѭ при брѣговетѣ на Морава до Алексинацъ, подъ началството на Русския генералъ Черняевъ, който доброволно влѣзе въ сръбска служба. (По неговия примѣръ отидохѫ и много други русски доброволци). Не стигаше неравенството по силата, а още Турцитѣ добихѫ подръжка отъ Англия пари и орѫжие, подръжахѫ се и още отъ Австро-Маджаретѣ.

Въ това врѣме въ България щомъ се усѣти размърдозанье, Турцитѣ и Черкезитѣ направихѫ страшно опустошение и кланье, и съ потоци кръвь спрѣхѫ опитванието за въстание. (Братътъ и прѣемникътъ на Абдулъ-Меджида Султанъ *Абдулъ-Азисъ*, защото бѣше расположенъ къмъ Русското влияние, още прѣди да се подкачи Сръбско-Турската война биде валенъ и одушенъ).

Освобождение на Българетѣ и Берлински конгресъ. Всичкитѣ тия теглила и мѫки на християнетѣ напра-

вихѫ да се покрътѭтъ сръдцата на великия русски народъ и да искатъ да имъ помогнѫтъ. Когато Сръбската милиция бѣше вече изнемощѣла отъ воюванье при височинитѣ на Джунисъ и турскитѣ пълчища се готвехѫ да нахлуѭтъ въ Сърбия, великодушний Русски Монархъ проводи на Портата ultimatum да иска тутакси да се направи прѣмирие. Портата се покори на това исканье. Слѣдъ това въ Цариградъ се отвори *Конференция* отъ прѣдставителе на шестьтѣ велики държави, подъ прѣдсѣдателството на русския посланникъ Игнатиева, за да размислѭтъ въпроса за турскитѣ прѣобразования, нàй-много по работитѣ на злочеста България. Но Портата скришно подучвана отъ Англия, отхвърли всичкитѣ прѣдложения на конференцията за каква да е автономия. Исканьето на държавитѣ, намалено до нищо и никакво, подписа се нàй-сетнѣ и отъ Англия въ Лондонъ. Ала и тоя, така нареченъ лондонски *протоколъ*, се отхвърли отъ Портата; защото Торийското министерство, кога подписвало протокола, казало, че е противно на всѣка принудителна мѣрка среща Турция. На чело на това министерство бѣше графъ Беконсфилъ (покръстенъ еврейнъ Дизраели, който доби графско достойнство отъ кралица Виктория откакъ склонилъ парламента да ѝ поднесе титлата *Индийска царица*).

Тогава царь Александръ II отсѣче да извърши самъ светото освобождение. Прѣзъ лѣтото на 1877 година русска войска, подъ воеводството на царевия братъ, Великия Князъ Николая Николаевича, прѣминѫ Дунавъ. Самъ царь Александръ се намираше въ тая мѫчна война; както и синъ му, Наслѣдникъ Александръ Александровичъ и други членове отъ царския родъ. Турцитѣ, които сполучихѫ съ помощьта на Англия, да съберѫтъ и да обрѫжѫтъ многобройна войска, показахѫ голѣмо противенье; тѣ нàй-силно се опирахѫ при Плѣвенъ, като се бѣхѫ обкопали съ силни окопи. Нàй-сетнѣ, тѣ, принудени отъ гладъ, излѣзохѫ отъ окопитѣ си, и съ все сила ударихѫ възъ една часть отъ русскитѣ редове, които бѣхѫ наоколо, за да се промъкнѫтъ да излѣзѫтъ. Но всичкитѣ люти опити се разбихѫ о русската опоритость. Между това пристигнѫ и друга обсадна русска войска, та всичката Плѣвенска войска биде заробена. Настанѫ вече зима, много пò-студена отъ други години, та враговетѣ на словѣнството се надѣвахѫ, чеРуситѣ ще прѣстанѫтъ и нѣма да воюватъ до пролѣтьта; защото пò-нататъшното движение имъ прѣграждаше Стара планина, която бѣше покрита съ

снѣгъ и заловена съ силна турска войска. Но ненадѣйно за всички русската войска безъ да се бави потегли напрѣдъ, прѣминж Стара планина съ чудни усилия, и распръснж турската войска, що браняше тамъ. А при главния Старопланински проходъ, Шипка, разби и изново зароби всичката турска войска. Руситѣ бѣхж вече при вратитѣ на Цариградъ. Въ сжщото врѣме отвждъ Кавказски планини друга русска войска, подъ воеводството на великия князъ Михаила Николаевича, одържа сжщо така едно по друго побѣди и призе съ пристжпъ много силната крѣпость Карсъ. Побѣдената Порта (султанъ *Абдулъ Хамитъ*, синъ на Абдулъ Меджида) се помоли да се прѣкжснжтъ военнитѣ дѣйствия. Молбата му поддържахж Англия и Австрия. Прѣдварителенъ миръ биде свързанъ въ Санъ-Стефано (при Цариградъ) на 19 февруария 1878 год. Турцитѣ склонихж да се основе ново васално Българско княжество, още да се увеличжтъ и да бждятъ самовластни Черна-гора и Сърбия, (които въ края на Русско-Турската война пакъ се бѣхж заловили за оржжието). Споредъ тоя миръ Русия си прѣмѣсти прѣдѣла въ Армения (освѣнь Карсъ придоби и важното пристанище Батумъ), и си зе назадъ земята отъ Бесарабия, която бѣше откжснжта съ Парижския трактатъ; а на Ромжния дадохж Доброджа за възнаграждение.

Русското правителство, движимо отъ духа на умѣреность и миролюбие, не искаше да се развали съ ония държави, които бѣхж нaй-много заинтересувани въ Източния въпросъ и гледахж враждебно на русската побѣда, нaй-вече Англия и Австро-Унгария; при това Англия побърза първа вече да вкара своята броненосна флота въ Мраморно море и іж испрѣчи среща Цариградъ. Русското правителство се помжчи да привлѣче цѣла Европа да земе участие въ туряньето новъ редъ на Старопланински полуостровъ, и желаеше да упази европейския миръ; затова и прѣдостави прѣдварителния Санъ-Стефански договоръ да го разгледа европейски *конгресъ*. Конгресътъ се събра прѣзъ юния 1878 год. въ Берлинъ, отъ пълномощници на шестьтѣ велики държави (заедно съ тѣхъ бѣше и русский канцлеръ князъ Горчаковъ), и отвори засѣданията си подъ прѣдсѣдателството на германския канцлеръ князъ Бисмарка. Конгресътъ припозна независимостьта на Ромжния и на Сърбия и изобщо утвърди Русско-Турския договоръ, само съ нѣкои измѣнения. Нaй-важното измѣнение се отнасяше за България. Намѣсто едно

голѣмо княжество, тя биде раздѣлена на двѣ части: на *Сѣверна* и *Южна*. Отъ Сѣверната часть се състави съвсѣмъ автономно, ако и васално княжество; а Южната часть доби само християнски главенъ управитель, автономно управление и своя милиция, но съ турски гарнизони въ крѣпоститѣ и на балканскитѣ проходи (за което нàй-много настояваше Беконсфилдъ, който лично се яви въ конгреса). Слѣдъ това, по настояваньето на Австрийскитѣ пълномощници, (между които се намираше и първий министръ маджарски графъ Андраши), Берлинский конгресъ скрати прѣобрѣтението на Черна гора; а на Австрия остави да залови съ войска Босна и Херцеговина. Освѣнь това, конгресътъ отсѣче да се поправи сухопѫтний прѣдѣлъ на гръцкото кралство (което съ заплашванье и съ лъжливи обѣщания отъ агентитѣ на Беконсфилда, бѣхѫ задържани да не зиматъ участие въ Русско-Турската война). Между това Англия свърза съ султана отдѣлно съглашение, на което съ силата тя доби островъ Кипръ и си присвои покровителството надъ Мала Азия.

Мѫченическа смърть на Царя-Освободителя. При всичкитѣ добродѣтелни прѣобразования и славни работи на Царя-Освободителя, пакъ се намѣрихѫ въ Русия бесмислени и лоши люде, които се опитвахѫ съ разни прѣстѫпни срѣдства да распространяватъ на народа лъжливо учение и да го повдигнѫтъ среща законната власть. Тия прѣдатели и отцѣпници работехѫ заедно съ врагowетѣ на Русия, и гледахѫ да направѭтъ въ неѭ смѫщение, та да ослабѭтъ нейната сила и мощество. Съзаклетницитѣ, като не сполучихѫ да поколебаѭтъ народната прѣданость къмъ прѣстола, намислихѫ да направѭтъ смѫщение чрѣзъ гнусно убиванье на нѣкои държавни чиновници, и нàй-сетнѣ посегнѫхѫ и на живота на самия царь. Пò-вече отъ петь покушения царьтъ прѣминѫ благополучно.

Тия злосторнически покушения възъ Царя-Освободителя отъ страна на една шайка нечестивци, рѫководени отъ враговетѣ на Русия, се испълнихѫ съ страшното дѣяние на 1 марта 1881 година. Въ тоя день царь Александръ II, като заминуваше по крайбрѣжния Екатерински каналъ въ Петербургъ, биде смъртно поразенъ отъ пръсуваньето на една бомба, хвърлена при краката му отъ гнуснитѣ убийци-съзаклетници. Тая мѫченическа смърть на тоя кротъкъ и добродѣтеленъ Господарь направи да се наскърби цѣлъ русски народъ и всички словѣне, които бѣхѫ видѣли добро отъ него.

Българский въпросъ. Прѣзъ септемврия 1885 година въ Тракийска България (или наречената Источна Румелия) народната милиция, ржководена отъ таенъ сговоръ, ненадѣйно свали назначения отъ султана генералъ-губернатора (Гаврийла Кръстовича), провъзгласи съединението на двѣтѣ Българии, и повика въ Пловдивъ княза Александра Батембергски. Съ това изново се повдигнж Българский въпросъ, на който пò-нататъшната сждбина зависи отъ задружното рѣшение на ония европейски държави, които бѣхж подписали Берлинския сговоръ. Тия европейски държави, по поканата на Турция, се събрахж на конференция въ Цариградъ да се уреди тоя новъ въпросъ. Сръбското правителство поиска да не остави да стане съединението на двѣтѣ Българии, та повдигнж война среща Българетѣ и навлѣзе ненадѣйно въ България откъмъ Пиротъ и Видинъ. Но Българетѣ съ съединена сила излѣзохж среща Сърбетѣ, отблъснжхж ги вжтрѣ въ една недѣля и ги прогонихж до отвждъ Пиротъ. Съ сжщото намѣрение се повдигнжхж и Гърцитѣ среща Турция, но европейскитѣ държави, заедно съ Турция, накарахж гръцкото правителство да се обезоржжи.

ИСТОРИЯ
НА
БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

ОТЪ

А. Н. ПИПИНА И В. Д. СПАСОВИЧА.

ПРЕВЕЛЪ ОТЪ РУССКИ

Г. Н. КОЛУШКИЙ

ПЪРВО ИЗДАНИЕ

Цѣна единъ левъ и 60 стот.

ИЗДАВА
Книжарницата на В. Д. Поборникъ
КЮСТЕНДИЛЪ
1884.

ИСТОРИЯ
НА
БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА.

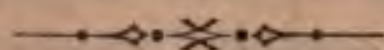

1. Исторически забѣлѣжвания.

Въ сегашно врѣме Българската литература едва показва признаци отъ новия животъ, въ който стъпва Българския народъ. Нъ въ старата епоха на Славянската образованность Българската писменность е била първата литература на Православното Славянство — и споредъ врѣмето и споредъ историческото си значение. Тая стара епоха до сега е още твърдѣ тъмна: Историческитѣ бѣдствия на народа, продължителното му угнетявание подъ турското иго, са истрѣбили множество памятници отъ неговата литература и най-сѣтне съвършенно са прекъснали всяка литературна традиция (предание). Въ най-ново врѣме, въ епохата на общото пробуждание на Славянскитѣ плѣмена, въ Българитѣ тоже се показаха признаци за животъ, но по-слабо отъ колкото въ кого и да било отъ другитѣ Славяни, защото нито единъ отъ съврѣменнитѣ Славянски народи не е билъ до такава стъпень смазанъ отъ тежкото иго.

Българското плѣме се отдѣли въ отдѣлно семейство слѣдъ като най-първото славянско население на сегашна България биде покорено отъ народътъ собственно „Българский", народъ

скитнический, отъ Урало-чудско происхождение. Пьрвитѣ нападания и началото на това покоряване се относятъ къмъ VII. вѣкъ, нъ собственно около IX. вѣкъ се утвьрди тукъ господарственната власть на Българското Славянство: покореното население Ославяни побѣдителитѣ и се съедини въ едно Българско царство, което си е имало своя бурна история, бивало е заплитано въ международна вражда съ съсѣдитѣ Сьрби и съ други народи, съединявало е съ тѣхъ по нѣкога своята съдба, завладѣвало е земи и ги губило, нанасяло е страхъ на Византия и, обратно, само е страдало отъ нея. Въ втората половина на IX вѣкъ Българский князь Борисъ-Михаилъ прие християнството; епохата на неговий синъ, пьрвий Българский царь Симеона (892—927) е била най-блѣскавото врѣме за Българското просвѣщение.

Историческата съдба на Българский народъ, въ политический и културенъ смисьлъ, бѣше тѣсно свързана съ Византия. Отъ нея Българитѣ приеха пьрвитѣ залози на образованностьта — въ Християнството. Гърцитѣ не бѣха въ състояние да спрътъ нашествието на Българитѣ съ оръжие и за свое обезпечение рѣшиха се да подѣйствуватъ на тѣхъ съ религията; отъ друга страна пакъ за Българския народъ това бѣше единственния пъть къмъ цивилизацията. Византийското Християнство пустна ягки коренье въ народа, нъ заедно съ това се вмъкнаха между Българитѣ влиянието на господарственностьта и битътъ на Ромео-Гърцитѣ, които неблагоприятно се отзоваха въ съдбата на Българското господарство. Като начанемъ отъ самия дворъ, който прие надутий и излишенъ церемониялъ на Византийскитѣ Кесари ще видимъ, че всичкото управление въ България зема чисто Византийский характеръ. Колкото и да защищаватъ сега значението на Византия, нейнитѣ политически своиства трѣбваше разрушително да дѣйствуватъ на прѣсната народность (българска): старата патриархална власть се прераждаше въ Византийский деспотизмъ и угнѣтение на народа, и на това може да се припиши и туй обстоятелство, че Българский народъ не успѣ отъ послѣ да си изработи трайни основи, които би могли да поддьржатъ неговото цѣло и независимо съществувание. Тоя порядъкъ на работитѣ все туку, не остана безъ протестъ, който се и изказа отъ една страна въ стрѣмлението на Българитѣ къмъ цьрковна независимость отъ Византия (макаръ независимата българска цьрква да е пазила вътрѣшно същий Византийский фор-

мализмъ), и отъ друга — въ народното религиозно движение — въ еретическото „**Богомилство**". Стрѣмлението къмъ църковна независимость се наченва още отъ най-първитѣ врѣмена на Българското Християнство: Борисъ скоро слѣдъ покръстванието се обръща къмъ папата (раздѣлението на църквитѣ още не бѣше станало, и папата постоянно се намѣсваше въ работитѣ на Православното Славянство, особенно на Балканский полуостровъ, гдѣто се срѣщаха диоцези (епархий и отъ Западната и отъ Источната църкви): като се оплаква отъ злоупотрѣбенията на Грьцката църква и за по-голѣмо утвърдявание на новата вѣра и за по-добрия церковенъ редъ, иска да назначи на България патриархъ. Папа Николай му отказва на основание, че България още не е напълно обърната въ Християнство.

Църковний въпросъ при Фотия заслони работата за Българското патриаршество, нъ отношенията си останаха същитѣ, и войнитѣ на царь Симеона съ Византийцитѣ имаха не само политически нъ и църковни причини: Грьцкий патриархъ Николай въ писмата си до Симеона, укоряваше го за гдѣто той „изгонва изъ своята държава Цариградскитѣ свѣщенници и поставя свои". Българитѣ по видимому, като не сполучиха признаванието отъ страна на Гърцитѣ, сами провъзгласиха своя архиепископъ за патриархъ: царь Симеонъ, като се сравняваше по титлата си съ Грьцкитѣ императори, не искаше да остави и църквата си безъ патриархъ, толкозь повече, че споредъ учението на самитѣ Гърци, независимия царь (какъвто бѣше Българский царь) не може да допустне подчинение на своята църква.

Освѣнъ тая политическа причина, друга причина, която караше Симеона да иска независимость, бѣха църковнитѣ злоупотрѣбления, отъ които както видѣхме се бѣше оплаквалъ още Борисъ. Особенно значение получватъ тия стрѣмления на царь Симеона за това, че той като получи своето образование въ Цариградъ, много добрѣ узна Гърцитѣ и можеше още по-основателно да желае иерархическото отдѣление на България отъ Цариградъ. Ние виждаме отъ послѣ, че същитѣ стрѣмления къмъ независима отъ Цариградъ патриаршия бидоха постигнати и у Сърбитѣ.

Независимата иерархия дѣйствително се и основа. При царь Петра, Симеоновий синъ, въ първата половина на X вѣкъ, за *Българский* патриархъ бѣше поставенъ Дамянъ съ

съгласието на императора Романа Лакапина и съ подтвърждението на императорския синклитъ. Нъ независимата Българска патриаршия не може да се удържи дълго врѣме.

Въ 1019 г. Българското царство падна: войнитѣ съ Гърцитѣ се свършиха съ побѣда на Грьцка страна и императоръ Василий, прѣкарванъ Българохтонъ („Българобоецъ", убийца на България, единъ отъ подвигитѣ на когото бѣ ослѣпяванието на 15,000 души Българи), турна България въ числото на Грьцкитѣ провинции. Българскиятъ патриархъ **Давидъ** бѣше по видимому свалень отъ престола; Грьцитѣ не припознаха още и преемницитѣ на Дамяна за патриарси, нъ тѣ и сега не имъ отнимаха „**автокефалностьта**" т. е. независимостьта отъ Грьцката патриаршия. Столицата на тая автокефална черква стана Охридъ, гдѣто въ края на първото царство (до Асѣневцитѣ) бѣше престола на париархътъ: въ очитѣ на Българитѣ Охридъ отъ послѣ придоби славата, като стара столица на народния животъ, както у Русситѣ Киевъ; нъ несправедливо. Причината е тая, че автокефалията, която съществуваше въ Охридъ, при превзиманието на Българското царство се обьрна отъ Българска на Грьцка и въ Охридъ за всегда се утвърди несвободния духовенъ животъ на Българитѣ, а цьрковната власть на Гърцитѣ надъ тѣхъ. Охридъ стана срѣдоточие не на поддръжката, а на потъпкванието народно-Славянското начало (Голуб. 40). Начна се властуванието на Византийцитѣ. Нъ на Гърцитѣ се не удаде напълно да унищожатъ България: постоянно ставаха отдѣлни възстания отъ недоволнитѣ и най-сѣтне подиръ едно и половина столѣтно робувание (180 г.) двамата братя Петъръ и Асѣнъ сполучиха да възобновятъ Българското царство, което при приемника имъ Ивана Асѣна II. пакъ се възвиси до не бивало по-преди могущество: Българскитѣ царье се наричаха въ това врѣме царье „на всичкитѣ Българи и Гърци". Това ново царство има своитѣ блѣскави врѣмена въ XIII. столѣтие, когато то бѣше страшно за самата Византия; нъ въобще и неговата съдба се не удаде за много, неговото единство не се укрѣпи отъ врѣдното влияние на феодализма и религиознитѣ распри предѣлитѣ му се стѣсняваха; поради слабостьта си то подпадна подъ влиянието на съсѣдитѣ, нѣколко години даже зависяше отъ Татаритѣ сѣтне се подчини на силнитѣ тогава Сърби и най-сѣтне безъ голѣмо съпротивление биде покорено отъ Турцитѣ въ 1393 г.

Второто Българско царство поднови стрѣмленията къмъ църковната независимость и тѣзи стрѣмления по сѫщия начинъ се подновяваха отъ послѣ всѣки пѫть, когато народа се усѣщаше по-силенъ политически. Понеже афтокефалния Охридъ остана подъ властьта на Гърцитѣ, то новата независима Българска църква биде основана въ Търново, столицата на второто Българско царство; испърво тя бѣше архиепископство, а сѣтне патриархатъ. Сега обстоятелствата бѣха твърдѣ сгодни: Византииския императоръ, който пренесе столицата си въ Никея отъ Цариградъ, когото прѣвзеха Кръстоносцитѣ, искаше помощь отъ Българския царь, сроди се съ него и дълженъ бѣше да се съгласи на неговитѣ искания. Едно старо Българско казвание тъй изобразява царьтъ, който възобнови Българското патриаршество — това е типическо изображение на югославянский царь, въ което лесно могатъ да се видятъ черти отъ Византийско присхождение: „Иванъ Асѣнъ, царь великъ и благочестивъ, синъ на старий Асѣна, имаше голѣма любовь къмъ Бога, просвѣти и прослави Българското царство повече отъ всичкитѣ царье преди него; съгради монастири, като ги украси съ злато и бисеръ и драгоценни каменье и имъ даде чиста свобода; и всичкия свѣщенический чинъ: архиепископитѣ, иереитѣ и дяконитѣ награди сь голѣми почести, нъ най-много прослави себе си съ това, че съ горѣщо желание поднови патриаршеството на Българското царство.“ Търновския патриархатъ бѣше утвърденъ съ грамоти отъ императорский съвѣтъ и отъ вселенскитѣ патриарси: първий Търновский патриархъ бѣше Иоакимъ, който бѣ избранъ и ръкоположенъ въ Лампсакъ въ 1234 г. Редътъ на Търновскитѣ патриарси сѣтне се простира до края на XIV. столѣтие; послѣдний бѣше Евтимий, който занимаваше Търновский престолъ въ врѣме на Турското завладѣвание.

Историцитѣ ни показватъ разни причини за паданието на България. Първо, влиянието на Византия, която даде на Българитѣ тѣхното църковно образование, законитѣ, обичаитѣ, а заедно съ това и своята развала.

Византийското господаруване въ врѣмето между двѣте царства, особенно отвори пѫть на врѣднитѣ влияния, които отъ послѣ още повече се усилиха. Сѣтне на упадъка на Българското царство много спомогна и богомилоството; това тъмно учение хранеше въ народа несъгласие, и съ враждата си къмъ обществото подкопаваше самата любовь къмъ отечеството — тъй

щото преслѣдваннитѣ богомили можеха да гледатъ на Турцитѣ като на свои освободители. Най-сѣтне третя причина бѣше феодализма. Болярството, както въ Сърбия и Босна, се стрѣмеше къмъ независимость, а това разединяваше политическата сила на господарството; интереситѣ на висшитѣ и нисшитѣ классове не се съединяваха. Народа се намираше въ това притѣснено състояние, което го прави равнодушенъ къмъ господарственнитѣ дѣла, вслѣдствие на което всичкото общество може да се покаже безсилно въ минутата на опасностьта. Заради това изъ между народа съ такъвъ успѣхъ се распространяваше Богомилоството, което имаше доста силна социялна (общественна) жица (струя); успѣхътъ на ересьта въ голѣма стъпень бѣше изражение на народната опозиция противъ гнѣтътъ на господарството и черквата. Най-сѣтне като зъль fatum се появи Турското нашествие. Неговий успѣхъ едва ли може да се отдаде на едната слабость на Българитѣ, или на цѣлото Балканско Славянство: послѣдното бѣше тогава още въ периода на своето сформирувание, когато му се струпаха тия бѣди, а силата на нашествието бѣ такава щото Турция стана предмѣтъ за страхъ и за самата Срѣдня Европа: подиръ България и Сърбия, падна и самата Византия, сѣтне бѣ превзета Венгрия, Австрия плащаше данъкъ на Турцитѣ, а слѣдъ това границитѣ на Турция допрѣха до Полша и до Московското царство. Това бѣше единъ отъ потоцитѣ на Азиятскитѣ нашествия, който бѣ принуденъ да издържва Европейский свѣтъ, и България биде премахната като първото препътствие. Нъ тя не загина . . . .

Съ Турското нашествие съ свърши и политическото съществувание на България и нейната церковна независимость и се начна двойно робувание: мъчно може да се опредѣли, кое е било по-страшно за народното съществувание — угнѣтяванията ли отъ Турския грабежъ и произволъ или угнетяванията на Гръцкитѣ фанариоти, които, като завладѣха Българската иерархия, отнимаха отъ народа и остатъцитѣ отъ материалното му достоинство и възможностьта за народната образовность.

Гръцката иерархия занята съ своитѣ парични интереси, не мислеше да се погрижи за духовното развитие на народа или поне за запазвание предишното, и България испадна въ крайна материялна и нрвственна бѣдность. Тоя връвежъ на работитѣ, който настана скоро слѣдъ Турското покорявание *съставяше* до послѣдното врѣме существенната черта въ поло*жението на България*. Първитѣ искрици за възраждание се

появяватъ отъ края на миналото столѣтие, когато сполучнитѣ войни на Россия съ Турция подадоха първата и най-дълѣчна надѣжда; въ сегашното столѣтие тия надѣжди порастнаха още повече, когато се освободиха Гърция и Сърбия. По-опредѣленото движение дохожда отъ 1820—30 година, и само въ послѣднитѣ нѣколко десетиии години се явява съзнателна мисъль за освобождение отъ турското иго и отъ игото на Цариградскитѣ фанариоти, което би дало възможность за едно трайно народно възраждание.

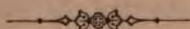

По главни събития въ Българската История.

III—IV вѣкъ първитѣ Славянски посѣления на Балканский полуостровъ.

679 — Основанието на първото Българско царство въ Мизия.

802 — 807 (около). Възлизанието на Крума († 815) на престола.

852 — 888. Борисъ-Михаилъ († 907). Покръстяванието на Българитѣ.

893 — 927. Симионъ. Цвѣтущето врѣме на Българското царство.

927 — 968. Петъръ. Раздѣление на царствата на Источно и Западно.

976 — 1014. Самуилъ.

1018 — Паданието на първото Българско царство.

1186 — Възстанието на бр. Петра и Асѣна и второто Българско царство въ Мизия.

1197 — 1207. Калоянъ и задружната борба на Българитѣ, Гърцитѣ противъ Франкитѣ, които бѣха превзели Царигр.

1211 — Гонение противъ Богомилитѣ.

1218 — 1241. Иванъ Асенъ II. Цвѣтущето врѣме на второто Българско царство.

1257 — Убиванието на послѣдния Асенъ, Михаила.

1258 — 1277 — Константинъ-Асѣнъ Сърбинъ.

1280 — 1292 — Георгий Тертеръ основатель на новата династия.

Нападанието на Татаритѣ.

1331 — 1365 — Иванъ Александровъ. Раздѣлението на

България на царствата: Търновско и Бдинско, т. е. Видинско.
1353 — Дохождането на Турцитѣ въ Европа.
1365 — 1393 — Иванъ Шишманъ III, послѣдний царь въ Търновска България.
1393 — Превземането на Търново отъ Турцитѣ. Падание на Българското царство и на независимата църква.
1398 — Паданието на Видинска България.
[1444 — Боя при Варна. 1453 — превзиманието на Цариградъ отъ Турцитѣ.]
1762 — Паисий Самоковский, първото начало на Българското възраждение.
1858 — 1872. Българския църковенъ въпросъ.
1876 — Сърбската война. Пловдивскитѣ убийства.
1877 — 1878 — Войната на Россия съ Турция.

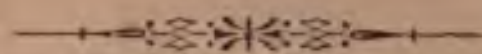

1. Старитѣ врѣмена.

Литературата, която се разви у Българитѣ е първата и обща литература на цѣлото православно Славянство. Тукъ се явяватъ най-старитѣ писатели на тоя языкъ, комуто даватъ название Старо-Славянский и който и до днесь остава за църковенъ языкъ на православнитѣ Славяне.

Слѣдъ смъртьта на Методия, въ Моравия († 885), преслѣдването на ученицитѣ му отъ страна на Нѣмско Римското духовенство, принуди ги да се оттеглятъ въ България, гдѣто тѣхната дѣятелность стана начало на широкото развитие на Старо-Славянската литература. Заедно съ своитѣ учители тѣ са извѣстни подъ названието св. седмочисленици (у Българитѣ, „Седмопочетни"): освѣнъ Кирила и Методия въ това число са били: Климентъ, Гораздъ, Наумъ, Ангеларъ, и Сава. Найдѣятелнъ отъ тѣзи ученици бѣше климентъ. Царь Симеоновия вѣкъ бѣше „златенъ вѣкъ" за Българската писменность. Самъ Симеонъ бѣ въспитанъ въ Цариградъ и получи даже названието половинъ-Гръкъ заради голѣмата му Византийска ученность; въ Цариградъ той стана ревностенъ християнский книжовникъ. Той покровителствуваше новото просвѣщение на своя народъ, предизвикваше богословски трудове, преводи отъ Гръцки и т. н. т: неговитѣ съврѣменници, както напр. съставителя на из-

вѣстния Симеоновъ (Святославовъ) „Изборникъ“, му плѣтатъ похвали натруфени по Византийски. Не безъ основа е забѣлѣжено, че въ преводитѣ, станали по негово поржчвание, се вижда неслучаенъ, а съ намѣрение направенъ, изборъ и че той, споредъ както се види, желаеше широко да пресади Грѣцкото образованне въ България. Той при всичкитѣ си господарственни работи, не само самъ намираше врѣме да се занимава съ преводи; нъ събра около себе си цѣлъ кръгъ отъ образованни хора, и споредъ свидѣтлството на едного отъ тѣхъ **„испълнилъ съ книги своитѣ палати“**. Зарадъ това Симеоновото врѣме бѣше особенно благоприятно и за утвърдяванието на християнотвото, и за распространението на писменостьта: тогава ѝ бжде турено здраво основание.

Ученицитѣ на Кирилла и Методия, които бѣгаха въ България, дѣиствуваха повечето като распространители на християнството, и тѣхната памѣть се е спазила и до послѣдно врѣме, особенно въ юго-западния Бъагарски край (т. е. въ западна Македония).

Самъ царь Симеонъ, както казахме, се занимаваше съ литературни трудове. Нему приписватъ превода на обширното събрание словата на Иванъ Златоустий (на брой до 135), подъ название **„Златоструй“** (най-старий списъкъ отъ XII в.), макаръ той, по всѣка вѣроятность, и да не го е самъ или всичкитѣ само той, превелъ.

Климентъ наричанъ въ заглавията на неговитѣ съчинения **„Славянски епископъ“**, е билъ епископъ Величский и е оставилъ много свои съчинения, нъ тѣ, за жалость, до сега още не са напълно издадени и иэслѣдовани (†916). Тѣ са по-вечето проповѣди, похвални слова на свѣтиитѣ, и, споредъ както мислятъ, жития на Славянскитѣ Апостоли (тъй нареченитѣ **„Панонски жития“**) и похвални слова пакъ на сьщитѣ. Неговата дѣятелность още не е напълно разяснена, и нѣкои учени (напр. Голубинский) се съмнѣватъ даже дали дѣйствително той е билъ ученикъ на Кирилла и Методия.

На Горазда, единъ отъ св. седмочисленници, Шафарикъ приписва (намира за възможно да се припише) Панонското житие на Методия. За него са извѣстни само нѣкои отзиви, че билъ много ученъ мжжъ, съвершенно добрѣ зналъ язицитѣ Грѣцки и Славянский и билъ най-първий сътрудникъ на Методия.

Другъ плодовитъ писатель въ Симеоново врѣме е билъ Иоанъ, *извѣстенъ подъ* името **„екзархъ Български“**. Нему

принадлежатъ: превода на Дамаскиновото богословие подъ название „**Небеса**"; „**Шестодневътъ**", който съдържа тълкувание на първитѣ глави отъ Моисея за създанието на свѣтътъ; превода на Грънката граматика на Дамаскина, приспособенъ къмъ Славянский язикъ; превода на Дамаскиновата Диалектика или философия, и най-сѣтне нѣколко поучителни слова. У Иоанна — очевидно преобладаватъ ученни стрѣмления. Шестодневътъ („шестоденье. **съпсано** Іоанномъ презвитеромъ ексархомъ отъ св. Василія, Іоана и Сеурияна и Аристотелѣ философа и инѣхъ".) е съставенъ по Византийскитѣ източници и образци: на Василия Великий, Иоанна Златоустий, Севериана Гевалский и съвершенно спазва тѣхната манера (вкусъ, кроежь); екзархътъ споменва и язическитѣ Грънки мъдреци напр. Платона, Аристотеля, Өалеса, Диогена и т. н. т., нъ само зарадъ това да изобличи тѣхнитѣ лъжливи язически понятия за предмѣта, когото тѣ излагатъ. Въ предисловието на тая книга, Иоанъ се обръща къмъ царь Симеона; въ началото на шестото слово, той описва великолѣпието на царскитѣ палати и на храмоветѣ, и величието на самия царь.

Къмъ църковното поучение се относятъ и трудоветѣ на епископа **Константина**, когото тоже причисляватъ въ числото на ученицитѣ на Кирила и Методия и на дѣятелитѣ въ Симеоновий вѣкъ. Той е превелъ проповѣдитѣ нъ Атанасия Александрийский противъ Ариянитѣ, поученията на Златоуста и т. н. т. съ свои собственни притурки, и най сѣтне е написалъ още и молитва въ стихове, гдѣто мѣжду другото се говори и за кръщението на Славянското плѣме — това е първия въ Славянската писменность памѣтникъ отъ **искуственна поезия**.

Да спомѣнемъ още и монаха Храбра, на когото статията „**о писменахъ**" сѣтне стана класическа за старитѣ буквари и е най-старото свидѣтелство за изнамирането и характера на най-старата азбука: Храбъръ писалъ въ това врѣме, когато „били още живи хората, които се виждали Кирила и и Методия," слѣдоват. въ X столѣтие.

Имало е безъ съмнѣние и други писатели и преводачи; имената имъ ний незнаемъ, нъ като резултати отъ тѣхнитѣ трудове, освѣнъ помѣнатитѣ, останали са и други многочислнни преводи отъ съчиненията на църковнитѣ отци, които трѣбва да се отнесатъ къмъ тази най-стара епоха на Българската литература: тѣ са се и спазили отчасти въ твърдѣ старитѣ *списъци. Тъй* къмъ X — XII вѣкове трѣбва да се отнесатъ

преводитѣ на поученията на Иоана Златоустий, Григория Богослова, Ефрема Сирина, Кирила Иерусалимский, Теодоръ Студита, Лѣствицата на Иоанна Лѣствичника, „пандектата“ или поучителнитѣ слова на Антиоха, тълкуванияте на псалтиря — приписвани на Атанасия Александрийский, нѣкои други тълкувания на разни книги отъ св. Писание; преводитѣ на „**Пролога**“ или сборникъ отъ кратки жития на свѣтии, и преводитѣ на нѣкои отдѣлни и пространни жития.

Освѣнъ собственно — църковнитѣ поучителни книги, въ тая литература се явяватъ и другъ видъ произведения. Както въ трудоветѣ на Иоанна екзарха се виждъ намѣрение да усвои на Българската писменость научно съдържание, тъй за същото свидѣтелствува и прочуття Симеоновъ „**Сборникъ**“ (преписанъ сѣтне въ 1073 г. за Русский Князь Свѣтослава и извѣстенъ подъ името на същий Князь), който съдържа въ себе си „**сборъ отъ многихъ отецъ** въ кратцѣ сложенъ, на память и на готовъ отвѣтъ,“ гдѣто се намиратъ извлѣчения отъ св. отци, а тъй също и свѣдѣния по разнитѣ клонове на тогавашното знание.

По нататъкъ, тукъ срѣщаме цѣлъ отдѣлъ исторически книги, именно цѣлъ редъ преведени Византийски хронографи (въ исчислението на които ний малко ще излѣземъ отъ предѣлитѣ на стария периодъ). Такава е хрониката на Иоанна Малали: „изложение за годинитѣ на свѣтътъ“; Славянския текстъ не е впрочемъ чистъ преводъ на Гръцкия първообразъ, особенна компилация (съчинение отъ откъсеци изъ разни други съчинения), гдѣто Малали е допълненъ отъ други източници; допълненията съставляватъ Палея, или история на Вѣтхий Завѣтъ, и **Александрия**, или баснословната история за Александра Македонский. За преводачъ на Малали обикновенно считали презвитера **Григория**, нъ неговото име стои въ това мѣсто на компилацията, гдѣто съвсѣмъ нѣма текста на Малали, и указванието на неговий трудъ може по право да се отнесе къмъ вѣтхо-завѣтнитѣ допълнения. Нъ превода по всѣка вѣроятность, принадлѣжи на Симеоновий вѣкъ, и въ XII в. отъ него вечъ се ползували Русскитѣ лѣтописци. Още по-вече се отразили въ Русската лѣтопись хрониката на **Георгия Амартола**. Тя имала два различни Старо-Славянски преводи: единия отъ Българска редакция („**Временьникъ въпростѣ**“ и пр.), другия отъ Сърбска („**Лѣтовникъ вькратцѣ**“ и пр.); първата послужила като единъ отъ източницитѣ на старата

Русска, тъй наречена Несторова лѣтопись, и мислятъ, че самия нейнъ преводъ е станалъ не въ България, а въ Россия. Отношението на самитѣ редакции на Амартола е таквозъ, щото главния тѣхенъ изслѣдователь, **Ундольский**, предположилъ за тѣхъ два различни Грьцки оригинали и различавалъ **„Георгия грешника“** (Амартола) въ Българската редакция, отъ **„Григория Калугера“** въ Сърбската.

Окончателното разяснение на това нѣщо се затруднява съ това, че Славянский Амартола, както и Малала оставатъ до сега още неиздадени. Не е изданенъ също още единъ Български преводъ на Грьцкий хронистъ Константина **Манасия**, който впрочемъ принадлежи на срѣдне-Българский периодъ, именно на половината на XIV в. [1]). На югъ била преведена и хрониката на **Симеона метафраста**: „Съписаніе мvра отъ бытія и лѣтовникъ“. Въ компиляцията отъ Малали се намиратъ доста голѣми откъсаци отъ **Иосифа Флавия**, които даватъ право да се предполага, че тоя историкъ тоже рано се е появилъ въ Славянския преводъ. Сѣтне и кратката хронология на **Никифора** (напечатана при издаванието на Русскитѣ лѣтописи). [2])

По-нататъкъ да спомѣнемъ и за другитѣ явления на Българската литература, които също трѣбва или могатъ да се отнесатъ къмъ най-стария периодъ.

Нъ памѣтницитѣ, които указахме тукъ, вечь ни откриватъ историческото значение на Българската литература, като господствующа литература на православното Славянство въ старий периодъ. На което плѣме специялно и да принадлежи Старо Славянския язикъ, на Българитѣ неотемлено принадлежи историческата заслуга за основанието връху тоя язикъ, тъзи литература, която на цѣло прѣмина у Сърбитѣ и Русситѣ и имъ достави готова подпорка за развитието на тѣхната собственна писменность. Тая връзка се утвърди за много вѣкове; произвѣденията на Старо-Българскитѣ писатели, вардеха своето значение въ всичкия старъ периодъ на православно-Славянската литература; язикътъ стана на общъ литературенъ язикъ, като се видоизмѣняваше, разбира се, въ звукуветѣ и формитѣ

---

[1]). За Манасиевата лѣтопись гл. „Периодич. Списание“ II. стр. 56. М. Дриновъ (Преводача).

[2]). Подробности гл. у Андрея Попова, „Обзоръ Хронографовъ“; *Ягича*, „*Ein* Beitrag zur Serb. Annalistik“; Archiv. II.

си подъ влиянието на мѣстнитѣ нарѣчия, нъ като спазваше същевременно и общата основа.

А до колко е голѣмо историческото значение на съдържанието на тая литература, може да се види отъ слѣдующитѣ думи на единъ отъ най-добритѣ съврѣменни познаватели на Старо-Славянската литература, **Ягичъ**: „ако за Византийцитѣ почти едногласно припознаватъ това добро, че тѣ са били прилежни компилятори на умственнитѣ съкровища на своитѣ предѣди, то на тѣхнитѣ Славянски ученици — ако нѣкога въ Европа добиятъ понятие за тѣхната Срѣдне-вѣкова литература, безъ съмнение съ същата охота ще имъ отдадатъ поне гъзи смиренна похвала, за гдѣто тѣ са били прилѣжни преводачи на Византийската ученность. И наистина, освѣнъ Латинската, нѣма друга европейска литература, която би могла еднакво съ Старо-Славянската (т. е. Старо-Славянската съ своитѣ Български, Сърбски, и Русски клонове) да покаже въ твърдѣ стария преводъ всичкия грамаденъ за насъ отъ Библейско — богословско — **Литургическитѣ** произвѣдения на християнскитѣ Гърци. Ако оставимъ на страна съврѣменното **оцѣнение** на тия произвѣдения и живо си представимъ възврѣнията на тогавашнитѣ врѣмена, споредъ които нѣмало по-свѣщенно занаятие, освѣнъ това, то никой не би можалъ да откаже културното значение на тая преводна дѣятелность на Славянитѣ въ срѣднитѣ вѣкове. Разбира се, че отъ сегашна наша точка зрѣния, най твърдѣ охотно би отдали много богословски фолиянти за една тънка тетрадчица отъ Срѣдне — вѣковни — народни пѣсни или отъ друго нѣщо подобно.

За общата история на литературата, изучванието на Старо-Славянската писменность има още и тоя особенъ интересъ, че, както ни предава Византийската литература, тя спазва отзивъ и отъ друго едно движение, което ний не можемъ още да прослѣдимъ по Грьцкитѣ произвѣдения, спазва (както ще видимъ по-нататъкъ) памятници твърдѣ интересни въобще за изучванието обще европейскитѣ срѣдни вѣковни легенди (народни предания).

Старитѣ Русски ръкописи отъ стария, и особенно отъ срѣдния периодъ, представляватъ едно множество паметници отъ поучения, повѣсти, жития, апокрифи (Книги на които авторитѣ не са извѣстни), книжовно-народни предания, Византийски историци, които или безъ съмнѣние са отъ Български источникъ, или поне носятъ слѣди отъ Южно-Славянско происхождение. Бъл-

гарскитѣ прототипи на тия произвѣдения сега са твърдѣ рѣдки, защото Българскитѣ ржкописи са се губили въ бѣдствията на по-подирнята Българска история, или даже са нарочно истрѣбявани отъ Гърцитѣ въ врѣме на Турското покоряване; нъ Русскитѣ списъци, които са ги спазили, даватъ ни възможность да съдимъ за распространението на Старо-Българската литература по всичката область на старото Православно Славянство. Твърдѣ малко знаемъ ний и хронологията на тия паметници тъй щото тѣхната история може да бжде опредѣлена само въ общи черти. Характерътъ на старата и сѣтне срѣднята Българска литература, както се вечь вижда въ първитѣ писатели, бѣше церковно догматический, легендарний, исторический, въ Византийский смисълъ. Това бѣха повечето преводи отъ церковнитѣ Грьцки писатели, а тъй също и собственни произвѣдения въ същата обща манера, която повечето пжти не ни дава възможность да се открият специалнитѣ народни черти на писателя. Църковния язикъ, който се здраво утвьрди слѣдъ трудоветѣ на първитѣ Български писатели, правеше тия произвѣдения общедостъпни за всичкитѣ грамотни отъ Славянското Православие. Църковнитѣ сношения на Русситѣ съ Българитѣ и съ св. Гора, твърдѣ близкото съсѣдствие на Сърбитѣ съ Българитѣ утвърдиха между тѣхъ размѣняванието на ръкописитѣ. Аѳонъ (св. Гора) играѣше твърдѣ важна роль въ тая литературна зависимость:

Всѣкий Православенъ Славянский народъ си имаше тамъ свой манастирь (Зографъ-Българский, Хилендаръ-Сърбский, Пантелеймонъ-Русский); тѣзи манастири бѣха предмѣтъ на благочестиви странствувания, събираха много архиви и подаръци и приношения и земаха дѣятелно участие въ литературното движение; тукъ са събираха и преписваха голѣмо множество ръкописи отъ тамъ се разнасяха по разнитѣ Славянски земи; Аѳонъ имаше нѣколко свои писатели.) Отъ послѣ когато паднаха и двѣтѣ господарства: Българското и Сърбското, и тѣхната литература дойде до краенъ упадъкъ, тукъ продължаваха да съществуватъ макаръ и слаби предания за древностьта (миналото), и както нѣкога книгитѣ отиваха отъ Славянский Югъ на Сѣверъ, тъй сега пакъ дохождаха тукъ стари и нови церковни книги отъ сѣверъ (изъ Россия). На Сърбскитѣ и Българскитѣ писатели отъ срѣдния периодъ — справедливо забѣлѣжва единъ историкъ — вѣроятно много нѣщо имъ е било съвършенно неизвѣстно, и това, което у тѣхъ *(Сърб. и Бълг.* писатели) е било преведено на нѣколко вѣко-

ве, се е спазило до наше врѣме само въ Русскитѣ списъци, или даже въ самитѣ оригинали се е твърдѣ рано пресилило въ Россия, и сега още може да се намѣри само тамъ. Нъ колкото и забѣлежителенъ да е тоя **„разцвѣтъ“** на Славянската литература въ България въ нея още отъ самото начало се показаха двѣ слаби страни, които сѣтне по сыщий начинъ се отразиха и въ Русската и въ Сърбската по-слаба писменности.

Българската литература прие отъ Византия твърдѣ малко научно знание, пакъ и самата Византия не направи нищо, за да помогне въ това отношение на Славянството, което тъй тѣсно се примъкваше къмъ нея въ церковното учение, макаръ и да имаше за това пълна възможность, защото Гръцитѣ бивaха Иерарси, не само въ славянския югъ, нъ и въ Россия. Затова Славянската литература придоби само църковни учени (начетени хора), църковни стилисти, нъ не придоби никакви научни свѣдѣния. Южното Славянство не създаде самобитна литература: неговото политическо състояние никога не биваше трайно за дълго врѣме и не може да се организира съ умственнитѣ потрѣбности и сили; близкото му съсѣдство въ Византия го правяше особенно достъпно за нѣйното врѣдно влияние; блѣсъка на Цариградъ го ослѣпяваше и го правеше само слабъ подражатель. Въ литературата на прѣснитѣ народи се явяватъ черти и отъ старата развала — **панегирикъ**, надутъ стилъ, високомѣрно презрѣние къмъ народнитѣ маси и най-сѣтне безсъдържателность. Въ Русската писменность, като въ по-силно господарство се разви поне обширна, богата лѣтопись. На югъ нѣмаше и това; даже и самия преводъ на Гръцкитѣ хронисти не пробуди историческия интересъ: въ тѣхъ (Гръц. хрон.) виждаха само религиозната страна, и обична бѣше само хроника въ религиозна окраска. Ний не намираме въ юго-Славянската писменность любопитство нито къмъ свѣтската политическа история на Византия, нито даже къмъ тия писатели, които са говорили за историята на самитѣ Славяне като напр. **Константинъ Порфирогенетъ**. Тоя нареченй преимущественно църковний характеръ на литературата, произвождаше и другия нейнъ недостатъкъ — пренебрѣгване къмъ народния животъ. Литературата се отнасяше къмъ него враждебно, — народния животъ изначало бѣше твърдѣ язически; сѣтне книжовника глѣдаше отъ високо на некнижностьта на народната масса; най-сѣтне проповѣдницитѣ на аскетическата *нравственность* считаха въобще нравитѣ и обичаитѣ

на народа за дяволски и грѣховни. Книжовнитѣ останаха глухи и къмъ добритѣ черти на тоя животъ. и като не правеха снисхождение къмъ простотата на истиннитѣ християнски изисквания, отдѣлиха се отъ народа. Затова народната поезия не се отрази въ литературата, която на общъ счёгъ оставаше за искуственна область на церковнитѣ грамотни. Същото раздѣляние съ народния животъ представлява и Сърбската литература (особенно) и Русската (по-малко).

При все това поетическитѣ потрѣбности неможеха съвсѣмъ да бѫдѫтъ заглушени, и дѣиствително се изявиха въ цѣлъ редъ произвѣдения, книжовни по происхождението си, нъ които получаваха популярность и сѣтне отъ една страна оставиха своята дира въ народното предание, а отъ друга приемахѫ въ себе си това предание. И тукъ пакъ Старо-Българскитѣ и Срѣдне-Българскитѣ произвѣдения (доказани или предполагаеми) станаха достоинство на Сърбската и Русската писменности. Това са повѣсти, легенди, съ героическо и романическо съдържание, источникъ на които бѣше тоже Византия. Богатството на поетическитѣ истории, което се е съставило отъ Источни и Западни легенди, съществуваше въ Гръцката литература — и чрезъ нея много отъ тѣхъ преминаха въ юго-Славянската писменность. Такива бѣха, напр. книгитѣ **Олѣксандаръ**, извѣстната Псевдо-Калистенова история за Александра Македонский, която породи въ Европа цѣлъ редъ героически романи, и въ Старо-Славянската литература е извѣстна въ три различни редакции.

Най-старий списъкъ на тия „книги" се намира при хронографътъ Малали XV преписанъ отъ рѫкописътъ въ 1261 г., нъ превода трѣбва да е още по-старъ: отъ тая и отъ друга Сръбска редакция, тая история премина и въ Русскитѣ рѫкописи, които достигатъ дори до XVIII столѣтие[1]). По нататъкъ легендата за Троянската война вечѣ бѣше извѣстна, по хронографътъ Малали въ X в.; нъ освѣнъ това имаше особенна редакция на тая история, поставена въ Ватиканский

[1]) За тая книга и за слѣдующитѣ по-надолу произведения, гл. въ моя „Очеркъ литер. исторіи стар. повѣстей и сказокъ рускихъ," спб. 1857, гдѣто са издадени нѣкои текстове; сѣтне „Лѣтописи р. Литер. и древности," Тихонравова, и особенно многочисленнитѣ на Ягича (въ Хърватскитѣ издания:) „Književnik", „Rad jugoslav. Akad.", „Starine" въ „Hist. Knjiž.", въ „Archiv für Slav. *Phil.*") и на **А. Н. Веселовский**.

списъкъ на срѣдне Българския преводъ отъ Манасия (половината на XIV вѣкъ).

Тукъ тя се нарича „повѣсти о извѣствованныхъ вѣщехъ еже о кралехъ притчя и о рожденнихъ и прѣбыванниxъ", а въ многочисленнитѣ Русски списъци носи слѣдующето название: „повѣсть о созданіи и плѣненіи Тройскомъ и о конечномъ разореніи" и проч.

Тая история, която се различава отъ легендитѣ на Дареса и Диктиса, прочути въ срѣднитѣ вѣкове, споредъ мнѣнието на Востокова, бѣше изложение на Троянската война на народния языкъ, и Востоковъ даже прѣдполага за нея Западенъ, Латински източникъ. Отъ послѣ се намѣриха Хърватско — глаголически текстове отъ тая повѣсть, които мъчно можеха да се припознаятъ за повторение на старо-Българския, и **Ягичъ** доходи до заключение. че първоначалний текстъ „притчи" е произлѣзълъ нѣкъдѣ въ Босна или сѣверна Далмация, гдѣто Латинскитѣ историци са могли да бѫдѫтъ по-близки). Сѣтне любопитната приказка изъ хилядо и една нощь: **Синагрипъ царь Адоровъ и наливскія страны** (въ новитѣ Русски списъци: „**словомъ о прѐмудромъ Акирѣ**.") която се намирала въ тоя забѣлежителенъ сборникъ, гдѣто се намирало също и „**слово о полку изгоревѣ**; най-старий извѣстенъ списъкъ на този паметникъ, отъ XV столѣтие въ своето разбиране и языкъ не допуща никакво съмнѣние за южно-Славянското происхождание на тая приказка, която е преминала отъ Истокъ въ Византия и отъ тамъ сѣтне въ славянската писменность. Разбира се, че нейния преводъ е по-старъ и отъ най-стария извѣстенъ списъкъ. По съдържанието си, тя характеризува поетическитѣ вкусове на врѣмето: приказката е напълнена съ мъдри поучения и загатки съ фантастически чудеса; тя очевидно се е харесвала на грамотнитѣ (числото на Русскитѣ ѝ списъци, напр., е твърдѣ голѣмо) и е оставила своя слѣдъ (диря) даже и въ сврѣменнитѣ Южно-Славянски приказочни предания, — тѣ расказватъ напр. за летението грифи, което е описано въ тая приказка, само, че приписватъ това летение на другий приказоченъ (който се срѣща въ приказкитѣ) герой **Соломона**. Гръцкия текстъ до сега още не е извѣстенъ. По-нататъкъ, въ сборника, въ който се е спазило словото за полка Игоревъ, се намира още единъ интересенъ по рѣдкостьта си Византийский геройческий романъ, който се срѣща *въ повечето* отъ Русскитѣ списъци: това е „**Девге-**

ниевото дѣяние“ („Дѣяніе прежнихъ врѣменъ и храбрихъ человѣкъ, о дерзости и о храбрости и о бодрости прекраснаго Девгенія“), което и то, безъ съмнѣние, е дошло до насъ (Руситѣ) изъ старата Българска литература. По съдържанието на повѣстьта, явно се вижда, че това е било преведенъ Грѫцкий героический романъ: дѣйствующитѣ лица и събитията принадлѣжатъ на Грѫцката земя; една отъ главнитѣ основи на повѣстьта е противоположностьта на Грѫцката земя съ Сарацинската: героитѣ воюватъ за вѣрата и т. н. т., — което нѣщо съвършенно се приближава къмъ Византийскитѣ събития отъ врѣмената на борбитѣ съ Сарацинитѣ. Расказътъ се отличава по чисто — епический си тонъ, когото въ Южно-Славянската редакия предава твърде живо. Указванията за происхожданието на този памѣтникъ се потвърдиха не отдавна съ откритието на Грѫцката епопея отъ X. вѣкъ, която и била прототипъ на наший **„Девгений**[1])“. По всѣка вѣроятность чрезъ Българско посрѣдство са се появили въ Православно-Славянската писменность и други произведения по срѣднѣ вѣковата повѣсть: извѣстната история **Варлаама и Иоасафата**, легенда, която е распространена и въ литературитѣ на Западна Европа (ръкоп. отъ XV. столетие), и „**Стефанитъ** и **Ихнелатъ**“ прочута въ срѣднитѣ вѣкове приказна история, която има своето начало отъ Индийската **Панчатантра**, и която премина сѣтне чрѣзъ Персийски преводъ въ Европейскитѣ литератури, въ най-разнообразни редакции. Славянский преводъ е по грѫцката редакция отъ XI. вѣкъ и се е спазилъ най-добрѣ въ Русскитѣ списъци; впрочемъ извѣстна е и Сърбска редакция отъ XIV. — XV. столетия. Въ числото на памѣтницитѣ, безъ съмнение отъ южно-Славянско, и по всѣка вѣроятность отъ Българско происхождение, принадлѣжатъ и фантастическитѣ легенди за царь **Соломона** и Китовраса, които сега тоже са извѣстни само въ Русскитѣ ръкописи. То са цѣлъ редъ приказни препредания за царьтъ, прочутъ на Истокъ по своята мъдрость, която му даваше даже вълшебна власть надъ духоветѣ, — пакъ сюжетъ, отъ когото се въсползувалъ и Западно-Европейски епосъ въ срѣднитѣ вѣкове. Ний нѣмаме сега Българ-

[1]). Глед. текстътъ „Девгения“ въ моя (А. Н. Пипина, „Очеркъ,“ спб. 1857; **Веселевски**, „Отрывки Византійскаго епоса въ Русскомъ „Вѣст., Европы“ 1875, кн. 4; Les Exploits de Digenis Akritas, *epopée byzantine* du dixième siècle“ par. C. Sathas et E. *Legrand.*

скитѣ списъци на тия легенди, нъ тѣ са се спазили твърдѣ добрѣ у Сърбитѣ и Русситтѣ или въ разнообразнитѣ книжни редакции, или даже въ народнитѣ приказки. Най-новитѣ изслѣдувания показватъ, че легендитѣ за Соломона изобилно са се отразили даже въ Русский юначеский епосъ. Къмъ тоя цикълъ се отнасятъ: „повѣсть за царь Давида и сина му Соломона и за тѣхната премъдрость“ гдѣто подъ видъ на приказка се расказва за бѣганиете на Соломона изъ родителския му домъ за неговитѣ приключения, за възвръщанието на бащиното му царство, за открадванието на Соломоновата жена отъ царь Пора и за хитрото ѝ връщание; „притча за царь Соломона за царь Китовраса,“ гдѣто Китоврасъ занимава мѣстото на царь Пора въ предидущата легенда; „повѣстъ за **Китовраса**“ странно чудовище, което е било побѣдено отъ Соломона и употрѣбено за направата на Иерусалимски храмъ; „легенда за премъдростьта на царь Соломона и за южната царица и за философитѣ,“ гдѣто между другото мъдростьта на Соломона се доказва съ хитрото отгатвание на загатки; „повѣсть за царь Дарьяна,“ най-сѣтне прочутитѣ „Соломоновы суды“. [1]) Гръцкитѣ текстове на главнитѣ легенди за Соломона тоже са още неизвѣстни.

За повѣститѣ съ преобладающе религиозно съдържание и направление ще говоримъ по-натагъкъ.

Таквосъ е било блѣскавото начало на Балгарската писменность, което е доставило на България голѣма роль въ развитието на другитѣ правословни Славяне. Нъ независимо отъ правителственно — церковното просвѣщение на България, което се налагаше, освѣнъ съ убѣждение, нъ и съ силата (смирянието на болярското взстание противъ Бориса), си вървѣше (слѣдваше) свободното народно движение, което най-сѣтне стана свой особенъ родъ опозиция: въ него инстиктивно се исказваше массата, която желаеше да спази старитѣ предания, или която се увличаше отъ друго учение, което ѝ дохаждаше по-вкуса отъ колкото Византийската книжность и формализмъ.

[1]). Най-добре са разработени тия легенди въ книгата на Веселевскій: „Славянскія сказанія о Соломонѣ и Китоврасѣ“ и „Западныя легенды Моролфѣ и Морлинѣ.“ Спб. 1872. — Относително свързката на тия легенди съ нашата (Русска) былина, гл. интересното изслѣдвание на Ягича, Archiv, I. 82—133.

Такава е историята на Българскитѣ **басни**, които, както църковната литература, преминуваха у другитѣ православни Славяни и произвѣдоха въ своето врѣме такова дѣйствие, щото тѣхнитѣ послѣдни отзиви и до сега живѣятъ (съществуватъ) въ народното предание. Въ тия „**басни**,“ които съставляватъ (са) народно-религиозната митология, и въ спомѣнатата литература на повѣститѣ, се съдържа старо-Българската писменность.

Историческитѣ изслѣдувания само въ послѣдно врѣме се обърнаха къмъ тая книжно-народна область, нъ вечъ успѣха да дадатъ любопитни резултати за историята на срѣдне-вѣковното народно мировъззрѣние. При всичко, че още Борисъ, споредъ думитѣ на едного панегириста, „озари България съ седмосвѣтни,“ свѣтилници, като съгради седьмъ съборни цьркви, съврѣменицитѣ на Симиона напр. Иоанъ Екзархъ, бѣха принуждавани да се оплакватъ отъ „сквернитѣ Менихей и погани“ (т. е. язичници) („Славяне,“ явно е, че язичеството не извѣднажъ е отстъпило на християнството, и както всѣкога бива, даже и тѣзи, които са се били обърнали въ християнството, не са могли скоро да се оставятъ отъ язическитѣ си понятия, съ които народа е живѣлъ цѣли вѣкове. Тъй щото заедно съ християнството съществуваха си цѣли и язическитѣ предания на народната митология и космогония (наука която учи за създанието на свѣта). А това е могло да бжде единичкия елементъ, отъ който се разви показаното отъ насъ явлѣние. Други неговъ елементъ бѣше Богомилството както мислятъ между тѣхъ е станало едно сближение и сливание.

Богомилската ересь,[1]) която се распространи въ България едновременно съ въвеждането на христянството, бѣше ересь съ дуалистически характеръ, и е пренесена изъ Азия. Първий и най-старий източникъ на Богомилството бѣ манихейската ересь (основ. въ III в.), отъ която по кжсно изникна Павликянството; другий нейнъ източникъ бѣше Мессалиянската ересь. Най-близский периодъ за пораждането на Българ-

1). За историята на Богомилството гл. най-новитѣ изслѣдвания на: Д-ра Божидаръ Петрановичъ, „Богомили, црьква босаньска и крьстяни.„ у Задру, 1867; **Н. Осокинъ**, „історія Альбигойцевъ,“ Казань, 1869; Gr Rački, „Bogomili i Patareni“ Rad jugosl. Akad. t. VII, VIII. X; Левицки, „Богомилство, Болг. ересь,“ X —XIV в. спб. 1870; Голубинскій „історія зеркви“ 154 —165 *и слѣд*“, .706; Райчо М. Каролевъ, „за богомилството,“ въ „*пер. Списанке*,“ Браила, кн. III — VIII.

ската ересь бѣше това обстоятелетово, че Византийскитѣ императори, отъ половината на VIII. в., за забрана своята сѣверна граница, преселиха изъ Армения и Мала-Азия въ Тракия (население достатъчно съ Българе) Арменскитѣ Павликяни. Борисъ скоро подиръ кръщението си вечъ бѣше писвалъ въ Римъ до папата, че по България ходятъ Арменски проповѣдници; православното християнство още не бѣше успѣло да се утвърди, а ересьта се вече распротстрани. Иоанъ Екзархъ, който живѣеше въ врѣмето на царь Симеона ето какъ укорява еритицитѣ и тия, които още си оставаха язичници: „да се срамляютъ убо вси пошибени и скверніи Манихей и вси погани (т. е. язичници) Словени и вси языцы зловѣрніи . . . . При Симеона и особено въ врѣмето на неговий синъ и преемникъ Петра, Богомилитѣ вечъ бѣха възбудили твърдѣ голѣмо безпокоиство въ ревнителитѣ на вѣрата.

Въ царуванието на Петра се появи прочутий ересиярхъ попъ Богомилъ (той е вѣроятно същий Българский попъ „Еремия„), името на когото стана име на цѣлата ересъ. Неговата пропаганда заслони всичкитѣ предишни опитвания на Манихейството и даде на неговата секта особено Славянский и народенъ характеръ.

Богомилъ избра измежду своитѣ ученици **апостоли**, и проповѣдьта му имаше твърдѣ голѣмъ успѣхъ. Повидимому Богомилството се распространяваше тогава съвсѣмъ свободно; споредъ исторически предания, синътъ на царь Самуила — Гавраилъ и неговата жена били Богомили. Съ същата сила Богомилството преминува и въ XII. столѣтие: цѣли Български страни бѣха напълнени съ еретическо население. Църквата постоянно отлъчваше и осъждаше и въ България и въ Гърция; по-подиръ противъ тѣхъ се повдигнаха и страшни гонения, нъ които впрочемъ неможиха да искоренятъ ересьта. А въ какво състои историческото значение на Богомилството? Историята ни го представлява като твърдѣ забѣлежителенъ и рѣдъкъ фактъ на едно движение, което е преминавало изъ славянския источникъ въ исторический животъ на западна Европа. Като послѣденъ резултатъ на тъзи история на Манихейското Богомилство бѣше това, че България стана за южна Европа источникъ, отъ гдѣто новата ересь подъ имената Патарени, Катари Албигойци и други се распространи не само на Славянскитѣ области на Балканский полуостровъ, нъ и въ Италия и южна Франция, гдѣто еретицитѣ отъ същето направление бѣха даже въ прави

сношения съ южно-Славянскитѣ еретици.

Въ нѣкой Славянски земи на полуострова, въ Босна и Далмация, Богомилството пустна такиваягки корени, щото на негова страна дълго врѣме биваха семействата на бановетѣ и царѣтѣ даже и висшето духовенство.

По всѣка вѣроятность това обстоятелство, че най новитѣ историци обърнаха особенно внимание на Богомилството, е подбудило днешнитѣ Българе да гледатъ на него като на единъ отъ най-важнитѣ фактове на своята история, и да го считатъ почти като прѣдметъ за народна гордость. Тѣ са готови да го считатъ като народно произведение и историческа заслуга[1]). Нъ първо много отъ най-главнитѣ черти на Богомилството, бѣха готови заети отъ предишнитѣ секти, отъ Манихейското павликянство и отъ Мессалиянитѣ или Евхититѣ, и Богомилството бѣше само видоизмѣнение и развитие на тия секти.

Второ, свързката на Богомилството съ народното миросъзерцание до сега не е още опредѣлена: нѣма съмнѣние, че много изъ Богомилството е проникнало въ народнитѣ понятия; нъ ний незнаемъ, до колко, въ него е влѣзло изъ народний елементъ, напр. предполагаемий Славянский дуалиумъ. Ерестьта начена да се распространява въ Българското Славянство едновремено съ християнството и разбира се може да има успѣхъ, защото все стоеше по-горѣ отъ народното язичество. Сѣтне тя намираше поводи за своята опозиция въ недостатъцитѣ на официялната църква и на гражданската уредба. Нъ по-внимателнитѣ Български историци, като признаватъ историческото значение на тая секта въобще, считатъ Богомилството за врѣдно раздѣление на своя народъ: „Въ Европа, справедливо забѣлѣжва **Дриновъ**, Богомилството имаше добри слѣдствия за народитѣ, защото отъ него се наченва тая борба съ властолюбивото Римско духовенство, която сѣтне избави народитѣ отъ духовното имъ и тѣлесно поробвание подъ Римския папа . . . . Тѣ охотно приемаха Богомилското учение; което отхвърляше тая властъ, като произвѣдение на злото начало, дявола. Тоя Богомилски догматъ приѣмаха и съ особена любовь го развиваха — Западно-Европейскитѣ Богомилски или „**Бъл-**

---

1) Въ новата Българска литература се срѣщатъ такива изражения, че въ „Богомилското учение и литература, преимущественно се въплотила народната философия, народното миросозерцание“ и т. н. т. *Перpo дич.* Спис. II. 32

гарски" еретици (тѣхъ ги наричаха още и Bulgari). Нъ другитѣ догмати или се не приемаха, или се тълкуваха различно . . . . А въ България гдѣто се разработваха другитѣ страни на Богомилството, именно неговото учение и аскетизъмъ, тая ересь имаше твърдѣ лоши послѣдствия.„ [1])

Малко памѣтници има, които са спазили слѣди отъ борбитѣ на Православието съ Богомилството. На чело на писателитѣ по тоя предмѣтъ стои презвитерътъ **Козма**, послѣдний представитель на дѣятелната епоха на Българската литература. Той живѣлъ, спорѣдъ както мислятъ въ врѣмето на царь Самуила; въ края на X. вѣкъ за Иоанна Екзарха той говори като за человѣкъ, когото още помнили въ негово врѣме. Козма е написалъ цѣлъ редъ обличения, въ които ревностно се бори противъ Богомилството и вика и другитѣ на борба противъ ересьта това са „недостойнаго Козмы прозвитера бесѣди на новоявившуюся ересь Богомилу"; всичко са извѣстни отъ него 13 беседи или слова, които наполовинъ се относятъ поправо къмъ Богомилството. Освѣнъ това „бесѣдитѣ" съставляватъ главния, собствено Български источникъ за изучванието свойствата и ученията на Богомилството въ X столѣтие[2]). Другъ обличитель на Богомилството е билъ нѣкой си Антанасий, иерусалимский калугеръ отъ когото са останали „слово о древѣ разумнѣмъ добру и злу", съ които се обръща къмъ нѣкого си Панко; а сѣтне „слово о наузѣхъ (вълшебни подьръски подвѣски, и о стрѣлце громнѣй", и може би още и статията „о крестѣ, иже на земли и на леду пишутъ" и „о крестѣ христовѣ" (или за подножието на кръста — двѣтѣ послѣдни статии обикновенно се поставятъ на редъ съ двѣтѣ първи означаеми съ името на Атанасия. Списъцитѣ на всичкитѣ тѣзи статии са многочисленни въ Русскитѣ сборници. Всичкитѣ статия се отнасятъ противъ разни лъже — учения, въ числото на които влизатъ и Богомилскитѣ. Въ първото слово Атанасий изобличава Панка: „и се слышахомъ: творяши Христа постановленна попомъ полугомъ и двѣма волома оравше". Атанасий счита това за заблуждение на Латинитѣ: „а иже то почелъ еси слово Еремѣя презвитера, еже о древѣ

---

[1]). Исторически прегледъ, стр. 51 — 54.

[2]) Бѣседитѣ са издадени въ „правосл. собесѣдникѣ" 1864. кн. 4—8, споредъ ржкописътъ отъ XV. в. Двѣ са издадени въ „Архивата„ на Кукулевича, кн. 4, споредъ по-новъ и неисправенъ ржкописъ. Първото и главно отъ тѣзи издания останало неизвѣстно на Голубинский.

честнѣмъ и о извѣщеніе святыя тройцa, отъ него же навыкъ звяжеши, то басни лъжливия челъ еси"[1]). Въ втората половина на X. столѣтие обличитель на Богомилството се явява **Иларионъ**, епископъ Мъгленский († 1164): той 30 години управлява Мъгленската епархия, въ срѣдната часть на Македония и въ неговата епархия по-голѣмата часть отъ населението принадлежеше на Манихейската, Арменската и Богомилската ереси. Въ житието на Илариона, което е написано въ XIV. в. отъ Търновский патриархъ Евтимий, са изложени неговитѣ препирни съ еретицитѣ. Житието и препирнитѣ му са твърдѣ извѣизвѣстни въ Русскитѣ ржкописи.

Успѣхътъ на Богомолството се обяснява съ тѣзи ногови качества, които могатъ да се прослѣдятъ въ отзивитѣ на неговитѣ обличители. Народа се увличаше и отъ външнитѣ приеми на Богомилитѣ, и отъ тѣхното учение. Отъ една страна, споредъ думитѣ на самитѣ обличители, тѣ били благочестиви, отказвали се отъ външната суета и раскошество, и даже се отличавали съ строгъ, суровъ аскетизмъ. Обличителитѣ виждаха въ това притворство и голѣма измама, нъ аскетизмътъ по всѣка вѣроятность е съществувалъ у Богомилитѣ и съ съвършенно искренно фанатическо увличание, а това нѣщо на всѣкждѣ и всѣкога силно дѣйствуваше на массата. Отъ друга страна въ учението на Богомилитѣ имаше множество подробности привлѣкателни за массата: както ще видимъ, тѣ обясняваха на желающето множество тайнитѣ на религията, сътворението на свѣтътъ, спасението на душата, бждящитѣ сждби, — на подобни обяснения редко разискуваха православнитѣ учители, които се страхуваха да не отстжпятъ отъ буквитѣ на учението; напротивъ Богомилитѣ достатoчно удовлетворяваха народната фантазия, която винаги иска за такива въпроси осязателно разрѣшение.

Въ общественнитѣ отношения Богомилитѣ отхвърляха официялната иерархия (собственната тѣхна била копирана отъ първобитното християнство), и съ нейното отхвърляние се съединяваше и отхвърлянието на всичкитѣ господствуващи общественни отношения: „учатъ же своя си не повиноватися властелемъ своимъ, хуляще богатыхъ, отецъ ненавидятъ, ругаются старѣйшинамъ, укоряютъ бояры, мерски Богу мнятъ (считаы) работающихъ царю, и всякому рабу не велятъ работати госпо-

1). Напечатано въ „**Ложн. и отреч. книгахъ**" на моето издание; отъ *архим.* **Леонида** въ Моск. Епарх. Вѣдом. 1871, № 3.

дипу своему". Тѣзи демократически проповѣди не можеха да не произвождать впечатление на массата, особенно когато тѣ се подкрѣпяваха у Богомилитѣ съ знанието на Божественнитѣ тайни, съ които тѣ се хваляха и което бѣше неизвѣстно на официялния клиръ. Ако нѣкои се излагаха на гонения отъ страна на клирътъ и властителитѣ, то тѣхъ ги считаха само като мъченици за правото.

Както казахме, въпроситѣ за сътворението на свѣта, за спасението на душитѣ, за сждбата на человѣка въ бждмщий животъ, намираха у Богомилитѣ положителни отговори, които можеха да подкупватъ религиозно — постическата потрѣбность на народа. За жалость наистина, ний не знаемъ напълно подробноститѣ на Богомилското учение и тѣхната космогоническа система. Въ тѣхъ вѣроятно е имало много **вариации** (пиеса, съчинение, въ което единъ и сыщий мотивъ се явява въ разни видове), както всѣкога това бива въ народнитѣ религии, гдѣто много се отдава на произвола на отдѣлнитѣ учители. Едному отъ обличителитѣ бѣше нуждно да търси человѣкъ, отъ който би могалъ точно да узнае учението на тия еретици. Другий, Козма, явява, че разногласието се касало даже до най-съществениитѣ пунктове на учението: „едни, казва той, наричатъ дявола творецъ на человѣка и на всичката божия тварь . . . . ; други го наричатъ отпадналъ ангелъ; трети несправѣдливо го считатъ за икономъ (строитель) . . . ; защото тѣхнитѣ думи не се съгласяватъ и се развличатъ къмъ разни страни като гнило сукно". Главно Богомилството се дѣлѣше на двѣ школи или „Церкви": едната цървка Драговическа (ordo de Dugrutia, Drogometia и пр., у западнитѣ писатели), се дръжаше за старата Павликянска теория т. е. че още отъ памти вѣка господствуватъ двѣ начала добро и зло; другата, Българска цървка (ordo de Bulgaria), смѣгчаваше малко дуалистическата теория, като приемаше само единъ върховенъ добръ Богъ.

Основа на Богомилското учение бѣше манихейский дуализмъ — припознаваине двѣ начала добро и зло, които управляватъ свѣтътъ, еднакво са силни и враждуватъ по-мѣжду си. Богомилитѣ положително отговаряха на тъмни въпросъ: „защо Богъ пустна дявола на человѣцитѣ (защо му даде власть надъ человѣцитѣ)? Богмилитѣ припознаваха св. Троица; нъ както тоя тъй и другитѣ християнски догмати, за въплощението, за земний животъ на спасителя и др. т. тѣ са ги разбираха по-

своему. Вѣтхий завѣтъ тѣ отхвърляха, като порождение на злото начало, не вѣрваха книгитѣ на Моисея и на другитѣ пророци, като мислѣха, че до дохожданието на христа на земята, человѣцитѣ се подчинаявали на злия духъ и отъ него получвали законитѣ си. Царството Божие на земята се почнало само отъ дохождението на Спасителя. Историята за сътворението на свѣтътъ и человѣка тѣ разсказваха съ разни легендарни варианти, нъ въобще тъй щото могущий духъ, когото Спасительтъ нарече Сатана, самъ билъ синъ на Богъ Отца и се наричалъ Сатанаилъ; сваленъ отъ небето за своитѣ горди покушения, той си спазилъ силата на творчеството, и сѣтне, когато Богъ създаде небето и земята, Сатанаилъ съ своитѣ ангели се рѣшилъ да създаде второ небо и друга земя, и слѣдъ това и всичката тварь, която испълва земята. Сѣтне той направилъ тѣлото на человѣка, като смѣсилъ земя съ вода, нъ не моглъ да вдъхне въ него душа: той духналъ въ Адама, нъ душата му преминала презъ тѣлото и излѣзла прѣзъ голѣмий пръстъ на дѣсната нога, та влѣзла въ змията, която отъ това станала мъдра мѣжду животнитѣ, защото въ нея преминала душата на Сатанаила. Тогава Сатанаилъ, като видѣлъ, че се е трудилъ напраздно, помолилъ Бога да вдъхне той душа на человѣка и се обѣщалъ щото живий человѣкъ еднакво да принадлѣжи и на двамата. . . . . . Нъ отъ послѣ Сатанаилъ винаги все се стрѣмилъ да завладѣе по-голѣмо количество человѣци; той далъ законътъ на Моисея, говорилъ чрезъ пророцитѣ, и человѣцитѣ били въ негова власть презъ всичкия Вѣтхий завѣтъ. Человѣческий родъ билъ спасенъ отъ властьта на диявола само отъ Христа (Христосъ избавилъ человѣческий родъ отъ властьта на диявола), който побѣдилъ Сатанаила, затворилъ го въ бѣзднитѣ на ада и го нарѣклъ Сатана.

Богомилството си имаше и своя литература. — макаръ че не може винаги точно да се отдѣли отъ религиозно фантастическитѣ прѣдания, извѣстни по старитѣ ръкописи, и отъ книжно-народнитѣ легенди и сувѣрия извѣстни и въ сегашно врѣме. Слѣди отъ Богомилскитѣ книги са останали само въ тоя видъ памятници отъ старий и срѣдний Български периодъ, които особенно бѣха по вкусътъ на народа и съставиха най-сѣтне особенна народно-поетическа литература, която не се припизнава отъ църковнитѣ книжовници и която тѣ отдавна и строго запрѣтяваха. Това са тъй наричанитѣ „Отречени“ *или „лъжливи книги“*, отчасти съ тъмно источно происхждение

вѣхтозавѣтно и ново-завѣтно, отчасти Византийски, отчасти безъ съмнѣние Български и Богомилски.

Лъжовни или **лъжливи книги** се наричаха въобще въ старо врѣме: първо старитѣ апокрифически книги и предания за лицата и събитията въ Вѣтхий и Новий Завѣтъ, които не са приети въ християнский канонъ, и съдържатъ фантастически предания съ същото своиство: легендарни статии, които никакъ не се стѣсняватъ отъ църковнитѣ показвания, най-сѣтнѣ всичкитѣ вълшебни, гадателни, суеверни книги и т. н. т. . . Лъжливитѣ книги съ старо, источно происхождение или собственно старитѣ апокрифи, бѣха еднакво распространени въ срѣднитѣ вѣкове въ всичкия християнски истокъ и западъ, отъ Етиопската и Сирийската писменности до Французската, Нѣмската и Английската, макаръ, че църквата на всѣкдѣ ги осъждаше и запрѣтяваше. Срѣднитѣ вѣкове **дадоха** още единъ новъ слой на тая литература отъ най-новитѣ легенди и суевѣрия. Византийската литература бѣше особенно богата съ лъжливи книги, и отъ тамъ благодарение на блиското съсѣдство и постояннитѣ сношения — тия книги преминаваха и въ България. Въ Българската литература това богатство съ подобни произвѣдения се разви въ цѣла книжно-народна и религиозно-поетическа литература.

Малко извѣстнитѣ до послѣдно врѣме Славянски памѣтници отъ лъжливата литература, преводни и оригинални, раскриватъ предъ насъ цѣла область отъ народно-религиозната поезия на Православното Славянство въ старитѣ врѣмена. Въ сегашно врѣме „лъжливитѣ книги“ най-много са извѣстни по старитѣ Русски ръкописи, отъ които въобще са уцѣлели много повече, отъ колкото отъ Българскитѣ и Сърбскитѣ. Нѣма съмнѣние, че нашитѣ (Русскитѣ) редакции са отъ южно-Славянско происхождение, и разбира се то ще се опредѣли още по-ясно когато най-сѣтнѣ се съберать и обяснятъ уцѣлелитѣ Български и Сърбски ръкописи, които до сега са твърдѣ малко извѣстни. Отъ лъжовнитѣ книги само малко са дошли до насъ въ старитѣ списъци, които достигатъ до XII. вѣкъ [1]) и напълно спазватъ Старо-Славянската форма, както си е тя съществувала въ Българската писменность, въ нейната стара епоха.

Лъжливитѣ книги имаха по-видимому голѣмъ успѣхъ мѣжду новообърнатитѣ въ християнството. Тѣхния легендаренъ и

1). Таквозъ, е напр., „хожденіе Богородицы по мукамъ.“ въ ръкоп. *отъ XII. вѣкъ*, издадено отъ г. Срѣзневский (Акад. Извѣстія, 1862).

почти винаги фантастический характеръ, наклонностьта имъ да разяснявать именно най-интереснитѣ пунктове отъ християнскитѣ вѣрвания, даваха имъ привлекателность която ги направи за дълго врѣме най-любимото четение и едва не кодексъ на вѣрата.

Отъ всичкитѣ лъжовни книги най голѣмъ успѣхъ имаха тия, които бѣха най-повече достъпни за массата и по формата и по съдържанието си. Въ тая литература се събраха множество разнообразни предания. Въ нея имаше апокрифи отъ Вѣтхий Завѣтъ, отчасти отъ Еврейско отчасти отъ християнско происхождение; имаше и предания отъ новозавѣтната епоха, поетически легенди и суевѣрия на старитѣ християне; сѣтне въ числото на нашитѣ (Русскитѣ) апокрифи **има** чудесни легенди за свѣтиитѣ, които още въ старо врѣме бѣха отбѣлѣжени като невѣроятни и приказни; най-сѣтнѣ книги вълшебни, астрологически, гадателни, събрания отъ забранени книги, суевѣрни молитви, мнимо — църковни правила и др. т. За новия християнин твърдѣ занимателни бѣха преданията за сътворението на свѣтътъ, за спасителя, за неговитѣ ученици, за свѣтийтѣ и мъченицитѣ, за свършванието на свѣтътъ и за страшния сѫдъ. Отъ Вѣтхий Завѣтъ вниманието на читателя се поражаваше отъ разсказитѣ за сътворението на свѣтътъ, за злия духъ, за сѫдбата на първий человѣкъ: тукъ бѣше коренътъ на църковната история за искуплението; отъ друга страна, крайно увлѣкателната космогония. Апокрифическитѣ прѣдания за Адама бѣха едни отъ най-любимитѣ пунктове на лъжовнитѣ разскази, литературната сѫдба на които се свършва съ съврѣменни народни разскази. Другата Вѣтхо-завѣтна личность, която поразяваше въображението съ своитѣ фантастически черти бѣ царь **Соломонъ**: за неговото име бѣха съставени множество мити, и въ дрѣвний Вьстокъ и въ срѣдне-вѣковий Западъ; у насъ и у южнитѣ славяне тѣ садошли въ видъ на народана приказска. Още по-голѣмъ интересъ възбуждаха християнскитѣ апокрифи; въ тѣхъ дѣйствуваха най-извѣстнитѣ лица въ християнската история и християнското учение, — нъ всичко бѣше по-украсено съ приказни подробности, каквито грамотнитѣ не можеха да намѣратъ въ никоя каноническа книга. Тукъ се говори за препирнята на Христа съ дявола, и ходението на Богородица по мъкитѣ и чудни истории на Апостолитѣ, провождането отъ небето самаго Христа, който за послѣденъ пѫть проповѣдва *на хората* спасение. Особенъ успѣхъ, мѣжду народната масса, *на тия памѣтници* даваше това обстоятелство, че тѣ се отна-

сяха именно до тия пунктове на вѣрата, за които масата се стрѣмеше да намѣри положително разяснение: въпроси за подробноститѣ на творението, за послѣгробний животъ (за бѫдѫщий животъ), за страшний сѫдъ и адскитѣ мъки и т. н. т. За всичко това апокрифитѣ говореха съ такива подробности и за доказателство земаха такива авторитети (мнѣние наученъ и знаменитенъ человѣкъ, съ което нѣкой потвърдява то което казва), щото неопитний читатель напълно имъ вѣрваше. Простотата на формата, състояща въ правъ положителенъ разказъ, въ къси въпроси и отговори и др. т., правеше тия паметници особенно достъпни, и тѣ якко се утвърдяваха въ паметьта на народа. Като се стрѣмеха да дадатъ на всичко пълно обяснение, апокрифитѣ въ своитѣ тълкувания на разнитѣ предмѣти отъ св. Писание, предаваха се на произволенъ символизмъ, съ който тъй лесно се удовлѣтворява патриархалното дълбокомислие.

Такива бѣха въ общи чърти всичкитѣ тѣзи **„слова,“ „разкази,“ „ходжения,“ „въпроси,“ „бесѣди“ и т. н. т.,** които са се спазили въ множество въ Русскитѣ стари рѫкописи, и източникъ, на които въ по-вечето случаи, за нашата писменность е била България. Тѣхното Българско - происхождение дълго врѣме се е помнило у насъ, и апокрифическото суевѣрие ги смяло подъ името **Български басни**[1]).

Църквата отъ рано обърнала внимание на тая лъжовна литература, за да предпази православнитѣ отъ съблазнь. Съ тъзи цѣль бѣ съставенъ **Индексътъ** извѣстенъ у насъ подъ името (название, забѣлежвание на запрѣтени книги), **„Статьи о книгахъ истинныхъ и ложныхъ,“** които, като исчисляватъ и еднитѣ и другитѣ, представляватъ любопитенъ указатель на запрѣтяванитѣ отъ нея лъжовни книги. За основа на статиитѣ послужиха Грѫцкитѣ индекси, които изброяваха и каноническитѣ книги отъ Новий и Вѣтхий завѣтъ; нъ сѣтне въ тѣхъ се намиратъ и други запрѣщения, очевидно основани на личния съставъ на Славянската лъжовна литература. Врѣмето, кога са съставени нашитѣ (Русски) статии, и до сега остава неопредѣлено; отъ послѣ тѣ (поне въ Русскитѣ списъци) много пѫти се допълняваха и измѣняваха, нъ нѣма съмнение, че испърво и тѣ сѫ имали Южно-Славянско, и именно Българско происхождение. Най-стария имъ извѣстенъ текстъ се

[1]). Описан. Рум. музеумъ, стр. 242.

намира въ Старо-Славянский Номоканонъ отъ XIV. вѣкъ, гдѣто авторството на много лъжовни книги се приписва на Българский попъ, Еремия.[1])

Изучвание на **„лъжовнитѣ книги“** се начена отъ скоро и вече е доставило много и твърдѣ-любопитни разяснения на срѣдне вѣковата християнска митология. По-вечето отъ паметницитѣ на лъжовната литература вече сѫ разглѣдани, нъ изслѣдването имъ далечъ още не е пълно; по-нататашния тѣхенъ анализъ, както и сега мо́же да се види, трѣбва (ще може) и още да разшири нашето знание на стария (древния) народенъ животъ, и заедно съ това да даде важни разяснения за старата Византийска и западна народно-поетическа литература. Ний ще се спрѣмъ малко върху нѣкои отъ тѣхъ, за да познаемъ читателя съ направлението на народната фантазия, а тъй също и заедно съ това да покажемъ какво мѣсто е захващало въ лъжовната литература Богомилството. Ще напомнимъ още единъ пѫть, че макаръ и да се ползуваме тукъ съ Русскитѣ рѫкописи, ние имаме работа съ Южно-Славянски памятници; въ тѣзи памятници се раскрива предъ насъ народно-Християнската поезия и Митология не само на Българитѣ и Богомилитѣ, нъ въобще на Православното Славянство отъ стария периодъ, въ който народната масса дору до XVIII. вѣкъ е била твърдо привързана къмъ лъжовната литература.

Повечето отъ памятницитѣ сѫ извѣстни по подновенитѣ Русски списъци отъ срѣдний периодъ, XV—XVII. вѣкове, нъ нѣкои сѫ намѣрени вече въ старо-славянскитѣ рѫкописи, които дохаждатъ до XII. стол., и въ Южно-Славянскитѣ редакции, Български и Сърбски, — тъй щото литературното предание се изяснява фактически.

Вѣтхо-Завѣтната история била представена въ слѣдующитѣ лъжовни книги. **Разказитѣ за Адама** предаватъ неизвѣстни на Библията подробности за живота на Адама и Ева въ рая, за тѣхното изгонвание изъ рая, за покаянието на Адама, за рѫкописанието дадено на дявола, за болѣститѣ на Адама и т. н. т. съ символически черти, които глѣдатъ да преобразуватъ

---

[1]), Текстоветѣ на тоя индексъ гл. въ „лѣтописи занятій Археограф. коммисій“ за 1861 г., стр. 1-55 сѫщо „Обясненія къ памятникамъ древней руской литературы,“ въ Руското Слово за 1862 г. За литературата на първообразнитѣ Гръцки, Латински и пр. апокрифи, и издания гл. помѣнатитѣ по-горѣ изслѣдования за старо-славянскитѣ лъжливи книги.

искуплението. Отъ **книгитѣ на Еноха праведний**: откъсъкъ въ ржкописъ отъ XIV. вѣкъ, и расказъ за неговата смърть. **Завѣтитѣ на дванадесяттѣ патриярси** (ржкоп. XIV. в.). **Исходъ Мойсеевъ.** Разсказитѣ за **Соломона,** спомѣнати по-горѣ. Въ старо-славянската литература или по-късно, тъзи тема била по видимому разработена самостоятелно и дала начало на разсказитѣ, гдѣто прѣобладава не толкосъ религиозния мотивъ, колкото приказно-чудесний и романическій. Въ Русскитѣ списъци, разсказитѣ за Соломона и Китовраса, за Южната или Савска царица и пр. сж извѣстни отъ XV. в.; тѣ бѣха толкосъ распространени, щото прѣминуваха въ народната поезия, въ Сърбскитѣ приказки и Русскитѣ билини. **Паралипомена на Еремия. Видѣнието на Исайа** (и двата въ ржкоп. отъ XIV. в.). **Слово за кръстното** дърво — единъ отъ твърдѣ распространенитѣ апокрифи, за когото ще говоримъ по-нататъкъ

Въ Ново-Завѣтната история влизаха пакъ многочисленни лъжовни книги. Разсказътъ **„Афродитяна"** за чудото, което станало въ Персийската земя, говори за това, какъ вълхвитѣ въ Персия узнали за рождението на Спасителя и тръгнали да го поздравятъ съ дарове (ржкоп. XIII в.). Посланието на **Авгара** до Иисуса Христа. Евангелието на св. Тома за дѣтинството на Христа (ржкоп. XV. в.) **Никодимовото Евенгелие**: за страданията и смъртьта на Спасителя. **Написаніе** I. Христа въ **Іерейство. Посланието** на Пилата къ Тиберия Кесаря: за I. Христа. Пътуванието (ходение) на Апостолитѣ Петра, Андрея, Матея Руфа и Алаксандра. Пътуванието на Зосима къмъ Рахманитѣ. Сѣтне цѣлъ редъ чудесни откровения, неизвѣстни на Каноническитѣ книги. Запитванието на Ап. Вartоломея къмъ Спасителя подиръ възкрѣсението му, за това, какъ Христосъ е слизалъ въ ада, „Запитванието му къмъ Богородица — за тайната на зачатието (ржкоп. XIV. в.)." Пътуванието (ходението) на Богородица по мъкитѣ: твърдѣ поетически разсказъ за посѣщението на Богородица Ада, и нейнитѣ молби за мъчимитѣ грѣшници (ржкоп. XVI. в.). **Въпроси на Иоанна Богослова** къмъ Христа на горета Таворъ (ржкоп. XIV. в.). Въпроси на Иоанна Богослова къзъ Аврама за бъдящия животъ. Пътуванието на Ап. Павла по мъкитѣ. **Словото на Методия** Патарский **„о царствіи языкъ послѣднихъ временъ,"** единъ отъ най распространенитѣ памятници за Южно Славянската старина, извѣстенъ въ твърдѣ различни **редакции**; спазенитѣ списъци са отъ XIV. в., нъ паметникътъ вече билъ извѣстенъ на старитѣ

Русски Лѣтописци. По-нататакъ, цѣлъ редъ жития, които, или до толкось се отдалечавали отъ общеприиманата легенда, или до толкось бивали богати съ фантазия, щото още въ тия врѣмена, били запрѣтявани, като лъжовни. Такива са: Георгиевото мъчение (ржкоп. XIV. в.); Никитино, Ипатиево, Иринино мъчение; житието на **Теодора Тирона**; разказа за пустинника Макария, който живеялъ въ 20 поприща отъ рая и видѣлъ гдѣто небето и замята се заставятъ (допиратъ).

Сѣтне въ лъжовнитѣ книги, запрѣщавали се отдѣлни статии, които тълкували различно — Космогоническитѣ предмѣти, както „Бесѣда на тримата святители“; „Въпроси, отъ колко части билъ създаденъ Адамъ“ и др. т.; „**Худые номоканунци**“ мними цьрковни правила; лъжовни молитви; „**Епистолия о недѣлѣ.**“ писмо, ужь писано отъ Христа за почитание на Недѣлний день и ужъ паднало отъ небето (ржкоп. XIV. в.); забѣлѣжвания за добритѣ и зли дни; най-сѣтне Астрологическитѣ (Астрология — мнима наука за предказвание на бъдъщето по звѣздитѣ) и гадателни книги, на пр. **Громникъ, Молнияникъ, Колядникъ**, **Звѣздочтецъ. Трепетникъ** и пр.

Помѣнътитѣ тукъ памѣтници, издадени само не отдавна, не исчерпватъ всичкото съдържание на индекса; освѣнъ това и самия индексъ не обема всичкия записъ на религиозна-фантастическатата литературиа: тоя послѣдний характерь носатъ често и тѣзи легенди, които не били помѣстени въ индекса, даже били причислявани въ разрѣда на „**истиннитѣ книги**“, макаръ че малко се отличавали отъ това, което се считало „**Отрѣчено и лъжовно**“: Такива са били на пр. „**Разсказа за Вавилонското царство** и тримата отроци“; житието на Нифонта (ржкоп. XII. — XIII. в., „**Истината**“, па което (житието) впрочемъ отъ едни се подозрявала). единъ отъ най-забѣлѣжителнитѣ образци на монашеския Мистицизмъ; разни други черти отъ легендарната литература, на пр. „**Чудо на Св. Никола**“, гдѣто се явява дѣйствующе лице даже Царь Синагрипъ и т. н. т.

Ний-вече забѣлѣжихме нѣщо върху обще-историческото значение на тая литература. Въ старо-Славянскитѣ преводи се спазватъ цѣлъ редъ Византийски памятници, които или не са уцѣлели, или до сега не са намѣрени въ Гръцкитѣ първообрази; или пакъ въ тѣхъ се спазватъ особенни редакции; които *могатъ* да служатъ за история на Гръцкитѣ текстове. Такива *са напр. разсказ*итѣ за Соломона, за царь Синагрипа; до неотда-

вна само старо-Славянский **„Девгений“** (въ по-отдавнашний Русский списъкъ) указваше на съществуванието на Византийский **„Дигениса“**; разсказътъ за **„Вавилонското царство“** и до сега остава също такъвъ указатель на неизвѣстния Грѫцкий текстъ; апокрифическото **„Видѣние на Исаия“** тоже не е още извѣстно въ пълния Грѫцки текстъ и т. н. т.

При това положение на нѣщата анализътъ на старо-Славянскитѣ памятници дава по нѣкога една свързвающа нишка за Источнитѣ и Западнитѣ разскази, и историцитѣ на срѣдне-вѣковата литература би намѣрили въ нашитѣ текстове важни разяснения[1]). По-нататакъ изучванието на Славянскитѣ памятници отъ старий и срѣдний периодъ е важно въ частность за изучванието на Богомилството и свързанитѣ съ него западни ереси. Най-сѣтне тѣзи памѣтници най-много са важни за собственно-книжната история на православното Славянство.

По-горѣ ний видѣхме, че официялния клиръ, като се отнасяше съ пренебрежение и вражда къмъ народния животъ, къмъ неговий патриархално-битовий обичай и къмъ поезията, бѣше все еднакавъ у Българитѣ, Сърбитѣ и Руситѣ. Нъ Клирътъ никакъ не можеше да истрѣби съвършенно **„бѣсовскитѣ“** („дяволскитѣ“) пѣсни; поетическата потрѣбность не можеше да бъде истрѣбена, и народа отъ една страна спазваше и създаваше своя особенна область отъ поетически предания, отъ друга страна, отъ Християнското предание и учение извличаше съ най-голѣма охота именно тѣзи поетически мотиви „лъжовни книги“, които се осъждаха отъ официялния Клиръ. Запрѣтяванията на индекса дѣйствуваха малко; по-голѣмата часть отъ духовенството бѣше малко образовано, пакъ и срѣдне-вѣковий „уровенъ“ бѣ въобще безсиленъ противъ фантастическото, и то (фантастическото) твърдѣ изобилно влѣзе въ народнитѣ понятия. Отъ друга страна духовенството малко можи да пречи на Богомилството при битовитѣ свойства, каквито придобиваше: Клирьтъ твърдѣ скоро начена да се превръща въ **„каста“**, въ съвзничество съ Князоветѣ и болритѣ, тъй щото Богомилството, съ своитѣ, макаръ и странни (чудни) аскетическо-демократически идеи, имаше успѣхъ, **като** отзивъ на народнитѣ **инстинкти**.

---

1). Да покажемъ напр. изслѣдванията на **Г Веселевский** за Соломоновитѣ разскази, за Методия Патарски и Императорската „сага“ а Вавилонского царство, за Епистолята, за снахитѣ на царь Мамера и др.

Богомилитѣ, споредъ както казватъ, били освбенни привърженици и распространители на **„лъжовнитѣ книги"**. Нѣкои отъ тѣзи книги се ползуваха у тѣхъ съ особнно уважение: а нѣкои пакъ бѣха тѣхно специялно произвѣдение.

Въ индекса мѣжду другото се спомѣнава и книгата: **Въпроси на Иоанна Богослова къмъ Господа.** Този Апостолъ се ползуваше съ особенно почитание у Богомилитѣ, които го считаха за Ангелъ; и вѣроятно по тая причина тия апокрифически **„Въпроси"** занимаваха не послѣдно мѣсто въ Богомилскитѣ книги. Нъ по видимому, нито канонический Апокалипсисъ, ни даже апокрифический (Апокалипсисъ преведенъ отъ Гръцкия) неудовлетворяваха мистическитѣ идеї на еретицитѣ, и повсѣка вѣроятность, това е подало поводъ за съчинението на една книга, която по-близо излагаше тѣхното учение и можеше да бъде прието за неговъ кодексъ.

Тая апокрифическа книга на **Иоанна Богослова** се ползуваше съ авторитетъ у Албогойцитѣ, гдѣто тя бѣ пренесена изъ България, отечеството на Богомилитѣ. Нейната Латинска редакция бѣше издадена отъ доминиканеца **Бенуа** въ неговата исгория за Албигойцитѣ и сѣтне препечатена отъ **Тило.** 1) Въ Латинския ръкописъ е забѣлѣжено, че тая тайна книга на конкорезкитѣ (съпернически) еретици е била пренесена изъ България, отъ тѣхния епископъ **Назария** и е напълнена съ заблуждения — (hos est secretum Naerticorum de Concoresio portatum de Bulgaria a Nazario, suo episcopo, plenum erroribus). Тъй щото Латинската книга спазва Богомилския памѣтникъ, който въ този видъ до сега не бѣше найденъ въ Славянскитѣ ръкописи, и може да влѣзе въ нашето изложение, като отзивъ на Българското Богомилство — въ тъзи негова школа, гдѣто Манихейския дуализамъ се явяваше въ по-смегчена форма. Книгата на конкорезцитѣ се състои отъ въпроси на Иоанна и отговори на Христа, който му говори въ началото — за състоянието на злитѣ духове до тѣхното падание, за сътворението на свѣта и человѣка и въ края — за второто пришетствие. Една редакция на нашитѣ апокрифически **„Въпроси"** съотвѣтствува на втората половина на Латинската книга.

Латинската книга представлява твърдѣ любопитенъ материялъ за историята на Албигойската ересь и Българското Бого-

---

1). *y. Benoist,* histoire des Albigeois, 1, p. 283 — 296; Philo, cod. *Apocryphus* Novi test. p. 884 — 896.

милство. Латинската книга занесена изъ България, дава възможность да се прослѣди Богомилското еретичество въ нашитѣ памѣтници и народни предания.

Подиръ първий въпросъ Иоаннъ пита Христа за това въ каква сила се намираше Сатаната преди паданието си? Той заповѣдваше на небеснитѣ сили — отговаря Христосъ — и слизаше отъ небето въ преисподнята и изъ преисподнята се искачваше до престола на невидимаго Отца. Сѣтне той се възгорде и рѣши да възстане противъ **него** и възбунтува другитѣ ангели. И той видѣ славата на движущий небесата и намисли да постави своето сѣдалище надъ облацитѣ въ небесата и поиска да бъде разенъ съ Всевишний. И когато той слѣзе въ въздуха, рече на ангела на въздуха: отвори ми вратата на въздуха — и той му ги отвори. И като се стремеше понататакъ намѣри ангела, който държеше водитѣ, и му каза: отвори ми вратата на водитѣ, и той му ги отвори. И като премина, той намѣри всичкото лице на земята покрито съ вода. И като премина подъ земята намѣри **двѣ риби**, които лежеха въ водата, и тѣ бѣха съединени като волове въ оралото, и държеха всичката земя по повелението на невидимаго Отца отъ истокъ до западъ. (Et transcedens subtus terram invenit duos pisces jacentes super aquas, et erant sicut boves juncti ad arandum, tenentes totam terram invisibilis patris praecepto ab accasu usque ad solisortum).

Тѣзи риби, които държатъ всичката земя отъ Истокъ до Западъ, може би, не случайно са прилични на прочутитѣ китове, на които, спорѣдъ Русското народно предание, всичката земя стои. Комментаторътъ (тълкувачъ, изяснявачъ) на това мѣсто указва источникъ на преданието за рибитѣ въ четвъртата книга на Ездра, гдѣто, гл. VI, ст. 47—52, пророкътъ разсказва историята на творението, и при петий дѣлъ спомѣнава за двѣтѣ животни, **Бегемота и Левиявана** (едното отъ тѣхъ приематъ за слонътъ, другото за кита); тѣ бѣха поставени въ разнитѣ краища на свѣтътъ, защото седмата му часть, гдѣто се събиратъ водитѣ, не можеше да вмѣсти и двѣтѣ. Бегемота бѣ поставенъ тамъ гдѣто земята е исушена на третий день отъ творението, и той бѣ принуденъ да остане тамъ посрѣдъ горитѣ; **Левиявантъ** бѣ поставенъ въ седмата часть на свѣтътъ, гдѣто се събираха водитѣ, и нѣкога той трѣбва да погълне това, което Богъ е осъдилъ на истрѣбление. Да забѣлежимъ, че срѣдне-вѣковий памѣтникъ отъ

Англосаксонската литература, — беседа на Соломона съ Сатурна — тоже счита **Левияѳана** за китъ: „гдѣ грѣе слънцето нощемъ (презъ нощьта)?“ Соломонъ отговаря: „азъ щети кажа въ три мѣста: испърво въ червото на кита, когото наричатъ Левияѳанъ, сѣтнѣ въ ада и най-сѣтне на тоя островъ, **който се нарича Глитъ (Glith)**, и гдѣто се покоятъ душитѣ на свѣтиитѣ до сьдний день.“

Въ цѣлий памѣтникъ се вижда дуалистическото учение на Богомилитѣ (или на тѣхнитѣ предшественници), които припознаваха, че свѣтътъ бѣше създаденъ отъ Сатаната (Сатанайла, споредъ както се той наричаше до падането си), който получи власть отъ Бога за 7 дни. Латинската книга разсказва, че като създаде видимата природа, Сатаната направи отъ земя тѣлото на человѣка и заповѣда на ангела на третото небе да влѣзе въ него; сетне направи тѣлото на жената и заповѣда да влѣзе въ него ангелътъ на второто небе. Той сѣтне ги научи на **плътский грѣхъ** (et praecepit opus carnale facere in corporilus luteis, etc). Въ Славянскитѣ предания, както ще видимъ по-нататъкъ, са се спазили слѣди отъ подобна история за създанието на свѣтътъ: бѣсътъ (дяволътъ) тоже се явява при самото начало на творението и се стрѣми да земе въ него участие; — у Богомилитѣ преданието за това, че дявола научи Адама и Ева на плътский грѣхъ, по всѣка вѣроятность е било въ права свръзска съ отричението на брака, което съставяше единъ отъ най-главнитѣ пунктове на тѣхното учение. Презвитерътъ Козма говори, че по мнѣнието на Богомилитѣ „**того** (т. е. дявола) **повеленіе — жены поимати . . . женаящяся человѣки и живущія въ мрѣ мамонини слуги зовутъ**“; Богомилитѣ не навиждаха дѣцата и ги наричаха „мамоничища“ и „дяволичища“. Отъ послѣ Кремонский монахъ **Монета** привожда такова мнѣние на Катаритѣ: Sathan alium ngelum icalusit in corpore muliebri facto de latere Adae dormientis, cum qua precavit Adam; fuit autem peccatum Adae, ut asserunt, fornicatio carnalis. Този послѣдния предрадсъдъкъ и до сега съществува въ Сърбския народъ, споредъ понятията на когото въ брака има грѣхъ и въ епическия язикъ синътъ обикновенно нарича баща си свой родитель **„по гриіеху“**, т. е. чрѣзъ грѣхътъ.

По-нататъкъ, вѣтхо-завѣтната история се представлява въ Латинската книга по Богомилски у работи на дявола, който *прѣлъсти всичкитѣ* патриарси, като имъ показа себе си за

Богъ, до самото пришествие на Спасителя, който начена новата история на человѣка, историята на неговото избавление.

Въ Латинския памѣтникъ се вижда и косвенно напомняние за това предание на Вальдензитѣ и Катаритѣ, че „человѣцитѣ ще се представатъ въ сѫдътъ въ образъ на съвершенни (възрастни) мѫжие, на 30 годишна възрасть и женитѣ ще измѣнятъ своя полъ“. Това мнѣние се намира буквално въ другъ единъ апокрифъ отъ старата наша писменность, именно въ въпроситѣ на Иоанна Богослова къмъ Авраама, гдѣто за допълнение, на това утвърдява се още, че умрѣлото дѣте на този свѣтъ ще да расте тоже до 30 год., за да се яви на послѣдния сѫдъ, като зрѣлъ мѫжъ.

Подирь, като намѣри двѣтѣ риби, които държеха земята, Сатаната се „спусна (слѣзе) и намѣри висящитѣ облаци, които държатъ морето, и когато той се спусна на долу, намѣри своя **оссопъ**, което е единъ видъ огънь, и сѣтнѣ вече неможе да иде по-нататъкъ отъ пламъка на горящия огънь“. (Et cum descendiss et invenit nubes pendentes tenentes pelagum maris. Et cum descendisset deorsum, invenit suum ossop, quod est genus ignis, et postea non potuit descendere deorsum propter flammam ignis ardentis). Мъчно може да се каже, като какво трѣбва да означава непонятната дума „ossop“, — да ли е то, може би, остатъкъ отъ старо-славянский текстъ, или е погрѣшка на писеца. Въ също такъвъ порядъкъ елементитѣ на земята са поставени въ легендарно-космогоническата бесѣда по Българския рѫкописъ на Григоровича, XVI. в.: „Въпросъ: кажи ми кой (що) държи земята? Отговоръ: вода висока. — А кой (що) държи водата? — Единъ голѣмъ камъкъ. — А кой (що) държи камъка? — Четири златни кита. — А кой (що) държи златнитѣ китове? — **Огненна** рѣка. — А кой (що) държи тоя огънь? Другъ огънь по-горѣщъ (?) този огънь състои отъ двѣ части“.

Въ единъ старъ Сръбский вариянтъ за втория огънь се говори, че той е 12 пъти по-горѣщъ отъ първия. Самата космогоническа бесѣда (извѣстна у насъ подъ името „Бесѣды на тримата святители“), която тукъ се сближава съ Апокрифический Апокалипсисъ на Латинската книга, била твърдѣ много распространена въ срѣдне-вѣковата легендарна поезия.

Тая бесѣда още напълно не е изслѣдвана. Въ Латинската бесѣда съотвѣтственното мѣсто се чете тъй:

Quid sustinet celum? Terra:
Quid sustinet terram? Aqua.
Quid sustinet aquam? Petra.
Quid sustinet petram? Quatuor animalia.
Quid sunt illa quatuor animalia? Lucas, Marcus, Matheus, Johannes.
Quid sustinet illa quatuor animalia? Ignis.
Quid sustinet ignem? Abissus.
Quia sustinet abissum? Arbor, quae ab initio posita est, ipse est Dominus Jesus Christus.
(Jagic, Archiv, I, 95. 127—128, 335—336).

Въ Българский сборникъ отъ началото на XVIII в., написанъ на народния язикъ, това мѣсто въ бесѣдата на тримата святители се чете тъй:

(Възросъ). На што стои землята?
(Отвѣтъ). На вода твърдѣ голѣма.
— А водата на што стои?
— На каменъ плоштать.
— А камика на што стои?
— Рече, на 4 китове златни.
— На што стоятъ китоветѣ златни?
— Рече, на река огнена.
— На што стои огнената река?
— Рече, на други огань погорешъ. 12 чета.
— На што дрьжи дно-то **огово? (огново?)**.
— Рече, на же (ле)зень дапь, дето е най-напредъ посаденъ, а корену му стоятъ на сила божія.

(Новаковичъ, Starine, 1874, VI. 48.).

Отъ друга страна, слѣди отъ Богомилскитѣ учения за творението, са се спазили въ единъ Русский народенъ разсказъ съ космогоническо съдържание и апокрифическо свойство, който и до сега съществува само на рѫкописъ. Въ най-новитѣ списъци тъзи статия се нарича **свитокъ Божественныхъ книгъ.**—Заглавието очевидно е късно и случайно, нъ въ главнитѣ черти разсказътъ за творението, съобщаемий тукъ е извѣстенъ и по старитѣ рѫкописи отъ XV — XVI вѣкове.

Расказътъ се начева още отъ преди сътворението на свѣта, когато „бысть **Господь Саваоѳъ** въ трехъ каморѣхъ, на воздухѣ, въ лѣпотѣ, безначальный царь, невѣдомыя тайны“ . . . . *„Тогда бысть* свѣтъ отъ лица Господа **Саваоѳа** семи-

деяти седмерицею свѣтлѣе свѣта сего; рызи его были бѣлѣе снѣгу, свѣтозарнѣе **солнца**": слѣдва опрѣдѣлението на св. троица. Свѣтътъ още не съществувалъ: „не било тогда ни небо, ни земли, ни моря, ни ангель, ни архангелъ, ни херувимъ, ни серафимъ, ни рѣкь, ни озеръ, ни кладезъ, ни источникъ, ни человѣкъ, ни горницъ, ни холмовъ, ни облакъ, ни звѣздь, ни свѣту, ни звѣрй, ни птицъ, ни вѣтру, ни зари: егда была тьма, и не бысть тогда дней, ни нощей" . . . . . Слѣдъ това предисловие слѣдва историята на творението. „Рече Господъ: буди небо по хрусталю на воздухѣ сотворено, и буди заря, и облако, и звезды, и облакы, и вѣтры дунувъ изъ нѣдръ своихъ, и рай насади на востоцѣ, и востокъ, и западъ, и сѣверь, и югъ, — а Богъ сидитъ на востоцѣ, въ велълѣпотѣ превыспренней славы своея, и седмь небесъ словомъ своимъ сотворилъ Господъ, въ колесницѣ огненной утвержденъ; а молния — слово Господни, изъ устъ Божіихъ исходитъ; а солнце — внутреннія ризы Господни".

Сѣтне Богъ създалъ (тьмы) хиляди стълпове на въздуха, и стълповетѣ са неподвижни, свързани още отъ началото на вѣковетѣ, „а на томъ столпѣ камень неподвиженъ"; сѣтне била създадена земята, и адътъ съ „**верей**", съ желѣзни и мѣдни врата, „подъ адомъ тартаръ — дна нѣсть" . . . . „**И рече Господь**: буди тьмы столоповъ мѣдныхъ и каменнихъ, и на камени земля, и ста подъ исподъ песокъ, а на днѣ сотвори Господь словомъ камень и кременіе . . . . . и на той земли море Тиверіадское, а береговъ у него не было".

„И сниде Господь на море по воздуху . . . . и видѣ на море **гоголя** плавающа, а той есть рекомый сатана , заплелся въ тинѣ морской. **И рече** Господь Сатанаилу, аки не вѣдая его: ты кто еси за человѣкъ? — И рече ему Сатана: азъ есмь богъ. — А меня како нарѣщи? — Отвѣщавъ же Сатана: Ты Богъ богомъ и Господь господемъ. Ако би Сатаната да не е рѣкълъ тъй, то Богъ веднага би го съкрушилъ въ морето Тивериядско.

„**И рече** Господь Сатанаилу: понырни въ море и вынеси мнѣ песку и кремень. Сатанаилъ же послужался Господа и нырну въ море и вынесе песку и кремень, и разсѣя по море Тиверіядскому, глаголя: „**буди земля толста и пространна**". **И взявъ Господь** кремень и преломи на двое; въ правой рукѣ Господь (остави) у себя, а изъ лѣвой руки отдаетъ

Сатанаилу. И взя Господь песокъ и нача бить изъ того кремня, и рече Господь: **„вылетайте ангелы архангелы и вся силы небесныя по образу** и по подобію", — и нача изъ того кремня вылетати искры съ огнемъ, и сотвори Господь ангелы и архангелы и всю деветь чиновь.

„И видѣ Сатанаилъ, что̀ Господь сотвори, и нача той кремень бити, что́ Гасподь дасть изъ лѣвой руки, и начали у Сатанаила вылетатъ его ангелы и сотвори Сатанаилъ силу на небесахъ. Потомъ сотвори Господь Сатанаила началникомъ надо всѣми чинами его ангельскими; Сатанаилову силу — его сотвореніе — причте въ десятый чинъ". (По списъка на г. Буслаева, това се расказва малко по-другояче: Сатната извадилъ отъ дъното на морето камъкъ, тоя камъкъ се прѣчупва на двѣ и изъ едната му половина отъ ударитѣ на Божествений жезъль „вылетали духи чистие"; а изъ другата половина, Сатаната „набилъ бѣсовскую, безчисленую сулу боговъ **плотнихъ**", т. е. плътски, нечисти. На морѣ Тиверіадскомъ произвѣдени тридцать три кита; на тѣхъ китахъ утверждена земля, и стола она на нихъ „толста, широка и пространна").

Сатанаилъ видѣлъ, че той е почтенъ, възгордѣль се и поискалъ да бъде подобенъ на Вишний. То́гава Богъ заповѣдалъ на архангела да свали тая лукава сила, нъ огъня отъ Сатаната опариль архангела и той се върналъ безъ да испълни повѣлението. Затова Богъ постригълъ архангела въ калугерь и го нарѣкалъ Михаилъ. (Въ другъ единъ списъкъ е прибавено, че Богъ поставиль на него Схима „съ кръстове **прости**, които са знамения на Христа, сина: Божия"). И проводилъ Богъ втори пъть Михаила: той удариль съ скиптй а силата на Сатаната и тя паднала на земята, като дъждъ. Михаилъ билъ поставенъ началникъ надъ всичкитѣ ангелски чинове, и архангелитѣ казали: аминъ. Тъзи дума поставила (щомъ тъй казали едни се намѣрили въ горитѣ и. т. н. т.) едни въ горитѣ други въ рѣкитѣ, трѣти лѣтящи по въздуха, кой привързанъ съ нога, кой съ ръка въ облакътъ, — тамъ тѣ живѣятъ и до днесь.

Подиръ това слѣдва извѣстния разсказъ за творението на човѣка отъ 8 части и. т. н. т.

Преведений откъсакъ **„Свитокъ"** прѣдставлява (има) различни съотношения съ Славянската народна поезия. Разсказа за гмуркането на дявола въ морето и творението на *земята отъ пѣсъкъ* се повтаря въ Русскитѣ легенди (у Яку

шина Атанасиевъ): въ карпадский Колядникъ — (у Костомарова) два гълъба изнасятъ пѣсъкъ отъ дъното на морето и правятъ земята; а въ карпато-Русский разсказъ дявола по същий начинъ изважда пѣсекътъ отъ морското дъно и зема участие въ творението; въ Сърбский разсказъ той се явява (зема участие) паралелно съ ангела. Същитѣ тѣзи мотиви се повтарятъ и въ мало-Русскитѣ разсказп. Поставянието на Сатанаила въ такова отношение къмъ Бога, нѣма въ себе си нищо православно. По самия разсказъ се вижда, че на дявола се приписва нѣкаква независимость; само че той е по-слабъ отъ Бога. У самитѣ Богомили, творението на злия духъ се показваше несполучно, той не може́ дъ сътвори человѣка безъ Божията помощь; нъ той създава животно — змията, както въ една Сърбска приказка той създалъ 40.

Нъ има и исторически отбѣлѣже́ни литературни фактове за Богомилската легенда.

Тѣзи фактове са лъжовнитѣ и еретически басни на **Български попъ Еремия.** Еремия, споредъ както мислятъ, живѣлъ въ врѣмето на Българ. царь Петра, 927—967. Въ индекса нѣколко пъти се споменава името на този Еремия: той съставилъ много отреченни книги и басни. Изъ показванията на индекса може да бъде извлѣченъ слѣдующий редъ лъжовни книги и басни на попъ Еремия: за кръстното дърво; за св. Троица; за Христа, какъ го поставили (ръкоп.) за попъ, какъ оралъ Христосъ съ орало; разсказъ за това, какъ Провъ наричалъ Христа приятель; въпроси на Еремия къмъ Богородица(?); въпроси и отговори за това, отъ колко части е създаденъ Адамъ; лъжовни молитви за трясавицата или трѣската и за „нежититѣ“.

Самата личность на този плодовитъ распространитель на Богомилскитѣ басни е твърдѣ малко извѣстна. Индексътъ представлява попъ Еремия, като единственний законодатель на еретическото баснословие; за това и мислятъ обикновенно, че въ индикса подъ името попъ Еремия се разумѣва самий **„Богомилъ“** прочутий началникъ на Българската ересь („Въ лѣта православнаго царя Петра, — казва презвитерьтъ Козма, — бысть попъ именемъ Богомилъ, а поистинѣ Богу не милъ иже нача первые (най-напрѣдъ) учити ереси въ земли болгарстѣй“. Нъ мислять, че Козма го нарича **пръвъ**, само като най- рѣшителенъ проповѣдникъ на ересьта, която въ дѣйствителностъ, се е била начнала още по-рано), и че името Богомилъ било

само неговъ прекоръ, отъ когото се нарѣкла тъй цѣлата ересь.

Досега, значи се е срѣщнало само едно извѣстие, което признава двѣ лица въ Богомила и Еремия, нъ и то е безъ съмнѣние едно ной-ново съображение. Обикновенно, тѣзи лица се отождествляватъ, и съ това, че въ едни свидѣтелства се говори за Еремия, а въ други за Богомила. Византийскитѣ обличения, Козма презвитеръ, и по късно (1210 год.) Синодискътъ на царь Бориса, говорятъ за попъ Богомила; нъ особнно Козма не би моглъ да пропусне тъкъвъ важенъ пропагандистъ, какъвто е билъ Еремия, ако да не го е именно разумѣвалъ подъ тоя прекоръ.

Освѣнъ въ индекса, попъ Еремия се спомѣнава съ собственното си име у Атанасия — Иерусалимский калугеръ, като еретикъ Богомилский: Индекса 1608 г. съединява двѣтѣ лица тъй: „**Іеремія попъ болгарскій, паче же богу не милъ**“ — като прилага къмъ Еремия думитѣ на Козма презвитера, казани за Богомила.

Въ нашитѣ памѣтници дѣйствително са се спазили предания за кръстното дърво, „**лъжовнитѣ молитви**“ за трясавицитѣ, и апокрифический разсказъ за тѣхното происхождение, легенди за Христа, въпроси за това, „отъ колика честей сотворенъ бысть Адамъ“ и пр., съ една рѣчъ тѣзи именно басни, които се приписватъ на Еремия отъ древний индексь въ Номоканона XIV в., отъ другитѣ му (на индекса) редакции до „**Кириловата книга**“ XVII стол. Въ послѣдно врѣме „**баснитѣ**“ на Еремия начнаха да се откриватъ и въ старитѣ Сърбски и Български ръкописи.

Най-сѣтне намѣри се произвѣдението Еремиево за **Крьстното дьрво** и проч., съ неговото име. Въ 1873 год. Ягичъ напечати споредъ срѣдне-Българский списъкъ една статия съ неопредѣленно заглавие („**слово похваленіе мойсеово о извытыи дрѣва пергы и кенвдрѣ и Кѵпарисѣ**“), по състовътъ на която (статия) предполага, че то е именно произвѣдение „съставенно“ отъ попътъ Еремия.[1]) Въ 1875 год. Андрей Поповъ напечати другия списъкъ отъ същото произвѣдение по Новогородский пергаментовъ сбраникъ XIV в., съ друго заглавие и — съ името на автора: „Слово Иеремѣя прозвитера о древѣ честьнимъ и възвещение святыя Троица и

[1]). *Гл. Starine*, кн. V. 7 Zagreb., 1873.

въ память Моисеви". Това забѣлѣжително откритие за първъ пъть положително указва авторството на попъ Еремия и подтвърдява напълно на досѣщанието на Ягича. [1]) „**Словото**" на Еремия представлява, собственно да се каже, съединение на нѣколко сюжети. Разсказътъ се начѣнва отъ врѣмето на Моисея, когато три дървета кипарисъ, певга и кедръ, показани на Мойсея отъ ангела, направили първото чудо, като направиле сладки водитѣ на горчивия источникъ, когото срѣщнали Евреитѣ въ пустинята. По-нататъкъ, слѣдъ нѣколко епизоди, спомѣнва се за това, каква роль са имали ония дървета при съграждането на Соломоновия храмъ; какъ се предсказвало, че тѣзи дървета ще да послужатъ за кръстътъ на Спасителя. Най-сѣтне дѣйствието се пренася въ врѣмената на Христа, и слѣдватъ цѣлъ редъ легенди: за това, какъ се намерила Адамовата глава и какъ била погрѣбена на Голгота; какъ Христосъ оралъ съ орало; какъ Провъ, синъ на царя Селевкия, станалъ приятель на Христа; какъ Авгаръ, князь Едесский, пращалъ до Христа послание и получилъ изображението на Христа на кърпа; какъ са поставили Христа за попъ; за сотника Логина; най-сѣтне, какъ се свършило распятието на Христа.

Всичкитѣ изчисленни тукъ сюжети са извѣстни въ Старо-Славянската „**отрѣченна**" литература и освѣнъ „словото" на Еремия; нъ „**Словото**" отчасти представлява съвсѣмъ особенна тѣхна редакция. Тъй извѣстнитѣ до сега разскази за кръстното дърво само въ нѣкои (немного) подробности са сходни съ „**Словото**" на Еремия, нъ въобще даватъ съвсѣмъ други истории; разсказитѣ за Авгара и Прова, за поставянието попъ, са сходни съ „**Словото**" по сюжета, нъ не и по изложението.

Нъ макаръ, по тозъ начинъ и да стои „Словото" независимо отъ обикновенно распространенитѣ (по-вечето късни?) редакции на апокрифическата легенда, все пакъ то, споредъ както се вижда, представлява нѣщо специално Българско и Богомилско. тѣзи разскази ги е взѣлъ Еремия отъ готовъ источникъ. Легендитѣ за кръстното дърво били въобще твърдѣ изобилни, и епизодитѣ изложени въ „Словото", отдаватъ се (зети са) по всѣка вероятность, както и всичкото останало на

---

[1]). А. Поповъ, первое приб. къ Опис. рук. А. И. Хлудова. Москва, 1875 г. —

Грьцкий источникъ. И рѣдката легенда за това „какъ поставили Христа за попъ“ е извѣстно на Грьцкитѣ писатели.

Тъй щото попъ Еремия не е билъ съвсѣмъ само той изобрѣтатель на всичкитѣ тѣзи произвѣдения: по всѣка вѣроятность той първъ ги е превелъ, или събралъ въ едно цѣло, или първъ той е далъ особенния ходъ на тѣзи легенди измѣжду своитѣ ученици. Вѣрванията за трясавицитѣ и „Лъжовнитѣ молитви“ принадлѣжатъ на този разредъ отъ народнитѣ суевѣрия, когато ний наричаме заклинания“ (заговоръ съ заклятия); тѣзи нѣща тъй са познати на всичкитѣ вѣкове и народи, щото за тѣхъ едва ли **могатъ** се намѣри автори: вероятно и тукъ Еремия само се е въсползувалъ отъ готовото народно повѣрие, записалъ го е и го е пусналъ въ ходъ. Любопитно е това, че Атанасий калугеръ, като разсказва за разсказитѣ на Еремиевото „Слово“, като че ли ги дѣли на разни статии и само една спомѣнва съ името на попъ Еремия, а другитѣ счита да се заети отъ „Латинитѣ“ („А иже то почелъ еси слово Еремыя прозвйтера, еже о древѣ честнѣмъ ио извѣщеніе святыя Троица . . . . . То басни лживыя челъ еси“; нъ преди това той казва: „и се слишахомъ: твориши Христа поставлена попомъ, полугомъ и двѣма волома оравше, — послушьствуеши Латинѣ, ихъ же и самъ хулишь“). Възможно е, щото като источникъ за „баснитѣ“ мѣжду другото са бивали и Латинскитѣ книги, и че легендитѣ, спомѣнъти отъ Атанасия, са ходили отъ ръка въ ръка отдѣлено и безъ името на Еремия. Колкото за „Латини“, то тѣхъ ги имаше достатъчно въ южнитѣ Славянски земи въ това врѣме, когато папитѣ не бѣха още окончателно опредѣлили надъ тѣхъ своята власть съ Византийскитѣ патриарси и когато странитѣ преминуваха то въ Грьцки, то въ Латински ръце.

Индексътъ съобщава още подробность за Еремия, която допълнява неговия характеръ пакъ по чисто народенъ начинъ. Въ видъ не негово осъждание индексътъ казва, че попъ Еремия „былъ въ навѣхъ на Верзіуловѣ колу“. Нашитѣ археолози предполагаха, че тѣзи думи може да означаватъ, какво попъ Еремия се считалъ (поне отъ неговитѣ противници), за магьосникъ, въмпиръ, премѣтаръ. Въ качеството си за магьосникъ и „знахаръ“, попъ Еремия, освѣнъ распространенитѣ ереси и лъжовни книги, билъ и авторъ на лъжовнитѣ молитви, заговарялъ (правилъ заговори) за трѣската, „нежита“ и всѣкакви *болести;* като Еретикъ той трѣбвало да умрѣ и безъ христи-

янско покаяние. Зарадъ това, когато той билъ „въ навѣхъ“, т. е. мъртвецъ въ гробътъ, противъ него било употрѣбено специфическо срѣдство, осиновъ колъ, — единственний способъ да се удържи тъкъвъ мъртвецъ въ гробътъ.

Но много по-вѣроятно е другото обяснение, предложено не отдавна отъ Ягича. Той мисли, че думитѣ: „на Верзіуловѣ (Верзиловъ) колу“, означаватъ това същото „Врзино коло“, което е извѣстно въ Сърбскитѣ народни повѣрия и означава нѣкакво си мѣсто, гдѣто получаватъ окончателно знание на своята работа вълшебницитѣ, магйосницитѣ, „гробанціашитѣ“ [1]). Това коло е могло да означава и вълшебно колело, и вълшебенъ кръгъ, които са играли роль при обучението въ вълшебството: относително „Верзіулова, Верзило, Врзина“, кола, то подъ това име, споредъ мнѣнието на Ягича, се крие името на Виргилия, прочутий поетъ, който въ етохата на срѣдневѣковия мракъ билъ много повече прочутъ като приказоченъ вълшебникъ и магйосникъ. У Южнитѣ Славяне запознаванието съ това име е могло да се яви прѣди всичко у необразованното духовенство (у католическитѣ Сърби), което лесно е могло да развали по тозъ начинъ Италиянското Vergilio (Verzil, а сѣтне Verzil, Verzil). Срѣдневѣковото предание за вълшебството на Виригилия е преминало нѣколко разни стъпени, и въ южното Славянство не е могло да се очаква тозъ „уровенъ“, какъвто е билъ въ литературитѣ на Западнитѣ. „Свѣдение за вълшебника Виргилия е могло да дойде до южнитѣ Славяне само чрезъ

[1]) „Грабанціашъ“ — изопаченото некромантъ, негромантъ, нигромантъ. Тѣ са извѣстни у Хърватитѣ и въ Далматинското приморѣ. „Коло“ на Сърбски значи или колело, или кръгъ, или хóро. Въ повѣрията за Грабанцияшитѣ които, като свършвали 12 Школи, получвали вълшебнитѣ си знания само въ 13-та — споменава се и за нѣкакво си колело, на което имъ подалъ жребия, на вълшебното знание и за кръгътъ гдѣто се събирали. Вукъ Караджичъ въ своя слозаръ тьи обяснява думитѣ „Врзино коло“: „Србљ и приповіедаіу, да неки джаци (обик. дудовитѣ школници, семинаристи, бъдъщитѣ попове), кад изуче дванаест школа, отиду (њи 12 мора бити) на врзино коло (да доврше са своим и да се закуну? А че іе то врзино коло? и шта іе? Бог би га знао) и онче нѣкакву особиту кнэгу чатечи нестане іедного езмечу њи дванаест (однесу га джаволи или виле), но они не могу познати кога іе нестало.

(Таі іе бно и на врзину колу-говори се за човѣка коіи іе млого учио). „Такови джаци послиіе зовусе Грабанциіаши, и иду са джаволима и са вилама, и воде облаке у вриіеме грмљье, олуіе и туче“. . . . . .

посрѣдството на Италянско — Далмато — Босненскитѣ монаси (Доминиканцитѣ и Фрачцисканцитѣ), слѣдователно въ най-лошата карикатура. Ако тѣ са знаяли нѣщо и са разсказвали на другитѣ за „Виргилия“, то това е разбира се въ смисълъ „maleficus daemonum, cultor“, споредъ както се нарича поетътъ въ една срѣдневѣкова биография; споредъ тѣхното изображение „Виргилий“ е могълъ да бъде не друго освѣнъ единъ зълъ вълшебникъ и „негромантъ“, който има сношени съ дявола, който пребивава въ него, и тамъ прави магии съ вълшебното колело и вълшебната книга . . . . Въ този грубъ видъ славния Мантуанецъ е билъ предаденъ на южно-Славянския народъ; въ литературното предание нѣмало другъ добъръ образъ, който би моглъ да опровергае карикатурата или да я направи невъзможна, и бѣдния невѣжественъ народъ се показалъ благодаренъ и за това не много което вѣрно се е спазило до днесь „Верзилово, Врзино коло“ въ значение вълшебно мѣсто, или ако може да се каже вълшебна школа“.

Оставало би да се изясни по кой начинъ преданието отъ Сърбо-хърватскитѣ фратри (братства) е могло да проникне до България. Историческитѣ срѣщания и захващания на Сърбскитѣ земи отъ Българитѣ и на Българскитѣ отъ Сърбскитѣ са извѣстни; заедно съ това отивали и книжно поетическитѣ връзки и то не само въ предѣлитѣ на Старо-Славянската църковна писменость. Въ приведенитѣ по-горѣ думи на калугера Атанасия има нѣкаква си бѣлѣжка за заимствуванието „басни“ отъ Латинитѣ; въ синодалний индексъ заедно съ името на Еремия, съставители на лъжовнитѣ книги са споменати двама Фризи (Фрязина); самия преходъ на Богомилството на западъ въ Сърбскитѣ земли, свидѣтелствува за съживение (дѣятелни) сношения. — По-нататашното разработвание на южно-Славянската писменость вѣроятно ще да разясни тия до сега тъмни черти на старитѣ мѣждуплѣменни връзки и на историята на народната поезия и народнитѣ вѣрвания.

Народно-суевѣрнитѣ произвѣдения съставяли другий отдѣлъ отъ писанията на попъ Еремия. Тѣхната литературна сѫдба била такава, че като се запознаваме съ тѣхъ за първъ пъть въ историята на Българский X в., ний намираме послѣдния тѣхенъ слѣдъ въ съврѣменнитѣ южно-Славянский и Русски повѣрия. Тѣ са забѣлѣжителни по твърдѣ дългото си съществувание въ патриархалната и тъмна масса, гдѣто намерили

приемъ. Най-стария индексъ говори за тѣхъ тъй: „естественната болесть, която наричатъ трѣска“, както разсказва Българский попъ Еремия. Този окаянний говори, че ужь св. отецъ Сиссиний е сѣделъ на синайската гора, нарича ангела Сихайла за съблазнь на много человѣци, и баснословилъ той, злия человѣкъ, за седъмте трясавици (трѣски), Иродови дъщери, които нито Евангелскитѣ и нито единъ отъ свѣтиитѣ не наричали седъмь, — а била само една, която измолила да отсѣкътъ главата на претеча; и за нея е извѣстно, че тя била дъщеря Филиппова, а не Иродова. А великий Сисиний, Константинополский патриархъ, въ своитѣ слова говори тъй: не считайте мя менъ за този лъжливий Сисиний, за когото е написалъ попътъ Еремия, за съблазнь на неразумнитѣ“. . . . .

Лъжливото писание, показано отъ Индекса, до сега съществува у насъ и въ южното Славянство въ видъ на предание и заедно съ това и заговорътъ за 12-тѣ трѣски (12 е също такъво условно число, както седъмь, три и. т. н. т.). Това предание е твърдѣ извѣстно въ старитѣ и нови ръкописи, въ сборницитѣ и лечебницитѣ, и въ устното народно предание [1]). Въ единъ отъ тѣзи стари лечебници, лъжовното писание на Еремия се предава съ всичкитѣ подробности.

„При Червеното море стои камененъ стълпъ (Синайската гора); въ стълпа сѣди св. великий апостолъ Сисиний [2]), и гледа — развълнувало се морето до облацитѣ и излизатъ изъ него 12 жени съ расхвърлени косми, окаянно дяволско видѣние (споредъ народнитѣ редакции: изъ огненний стълпъ). И казватъ тия жени: „ний сме трясавици, дъщери на царь Ирода“. И попиталъ ги св. Сисиний: “окаянни дяволи! защо сте дошли тукъ?“ А тѣ ту отговорили: „ний сме дошли да мъчимъ человѣческий родъ: който ни надпие, къмъ тогозъ и ние ще се примъкнемъ, ще се помаемъ и ще го помъчимъ — и който преспива утреннитѣ молитви, Богу се не моли, праздницитѣ не почита, и който като става пие и яде рано: той е нашъ угодникъ“. (Въ другъ единъ разсказъ тѣ казватъ: „ний сме проводени отъ царь Ирода въ свѣтътъ, въ Християнския родъ,

---

[1]). Почти въ пълната си форма, то е предадено изъ народната рѣчь отъ г. Буслаева, който го записалъ въ Сибиръ. (Очерки юж. Сибири, въ Библ. для чтемъ. 1848).

[2]). Разбира се единъ отъ 40-тѣ Севастийски мъчен. на 9-ий Мартъ.

коститѣ имъ да трошимъ, космитѣ имъ да скубимъ, жилитѣ имъ да обтегаме, самитѣ тѣхъ съ огънь да гориме". Тозъ послѣдния вариянтъ може да е по-старъ). И помолилъ се на Бога св. Сисиний: „Господи, Господи, избави человѣчекия родъ отъ окаяннитѣ тии дяволи". И проводилъ Богъ при него двама ангели, Сихайла и Аноса, и четиритѣ Евангелисти. И почнали тѣ тогасъ да биятъ трясавицитѣ „съ четири железни тояги, като имъ правили по 3000 рани на день. И помолили имъ се трясавицитѣ: „свѣтий великий апостолъ Сисиние, и Сихайло, и Аносе и четирма Евангелисти, Лука, Марко, Матеи, и Иоаннъ! не мъчете ни! кѫдѣто зачуемъ вашитѣ свѣти имена, и въ който родъ се прославятъ вашитѣ имена, отъ този родъ ний ще бѣгаме за три дни, за три поприща" . . .

Това е историческата часть отъ преданието. То се продължаватъ сѣтне съ описвание свойствата на всѣка изъ трясавицитѣ. Апостолъ Сисиний ги попиталъ за имената имъ, и тѣ като си казватъ имената описватъ и своитѣ качества, които впрочемъ ясно се виждатъ и отъ тѣхнитѣ прекори: една се нарича **Тресея**, друга **Огнея,** третя **Ледея,** и. т. н. т. **Невея,** се показва, като играчка, която е испросила главата на прѣдтеча. Слѣдъ това подиръ заклинанието, всичкитѣ трясавици се пребройватъ, заплашватъ се съ името на апастола Сисиния и т. н. т. „бѣгайте отъ рабътъ Божий, Имерѣкъ, за три дни, за три поприща: а ако не побѣгнете отъ рабътъ Божий, името му, и азъ ще повикамъ противъ васъ великий апостолъ Сисиний, и свѣтиитѣ Сихайло и Аноса, и четирите Евангелисти Лука, Марко, Матея, и Иоанна; и ще наченатъ да ви мъчатъ, като ви даватъ (праветъ) по 4000 рани на день". (12 Трѣски въ приданието са могли де се появатъ по-късно отъ седъмьтѣ, число седъмь, което се одържало на страната на свѣтиитѣ, може да е и първоначалното).

По нататъкъ Индекса приписва на Еремия „по молитвенницитѣ, **лъжливитѣ молитви за трясавицитѣ, вампиритѣ (нежититѣ)** и за болеститѣ". „Нежить" въ старий языкъ означавалъ демоническо същество, което олицетворявало болестьта и всѣка лошава напасть. Тъзи дума си е останала и въ днешний Русский языкъ. Разсказитѣ за нежититѣ сѫ намѣрени въ една „полуставна", пергаментова, слѣдователно вѣроятно и твърдѣ стара, Сърбска ръкопись, и както преданията за трясавицитѣ, съединяватъ и митическата история и заговорътъ.

„Излѣзълъ нежитъ отъ сухото море и слизалъ Инсусъ отъ небето и казалъ му Иисусъ: „кждѣ отивашъ нежите?“ казалъ му нежитъ: „тука ида, господине, въ человѣческитѣ глави мозъка да имъ суша, челюститѣ имъ да строша, зъбитѣ имъ да изронвамъ, шията да искривявамъ, ушитѣ да глушавамъ, очитѣ да ослѣпявамъ и носътъ да права гъгнивъ, кръвьта имъ да пролѣя, клѣпкитѣ да имъ изсуша, устата да имъ изкривявамъ и членоветѣ да имъ разглоба, жилитѣ имъ да умъртва, тѣлото да имъ ослаба, хубостьта имъ да измѣня, и като бѣсътъ (дявола) да ги мъча“. И казалъ му Иисусъ: „върни се, нежите, иди въ темната гора и въ пустинята, намѣри тамъ отъ еленъ глава и посели се въ нея, — той всичко търпи и всичко ще да пренесе . . . . . иди въ камъка, той всичко търпи, зимата и горещината . . . . той е природно суровъ, той е силенъ (якъ), за да те държи. И тамъ, нежите, имай жилището си до тогава, до като земята и небето по-край идатъ и ще да се свършатъ, оттегли се тогава отъ рабътъ Божий имерекъ“.

Въ друга история се разсказва, че св. Михаилъ — Гавраилъ, като зелъ желѣзенъ шишъ (шишъ) и желѣзни стрѣли, искалъ да стрѣля елени и кошути; нъ неможилъ да ги намѣри, а намѣрилъ единъ нежитъ, който сѣделъ и трошилъ каменье. Това е той разцѣпилъ человѣческа глава, за да гори мозъка и пролива кръвьта. Михаилъ — Гавраилъ тоже го заклъналъ съ заплашвания да остави хората на мира и да се скрие въ гората.

При съставянието лъжливитѣ книги попъ Еремия, — ако ги е той съставилъ, — (слѣдвалъ) водилъ се споредъ народното разбиране и вкусъ. Массата безсъзнателно смѣсвала християнството съ своитѣ язычески вѣрвания, направила пpop. Илия гръмовникъ, св. Георгия нѣкакъвъ си митически заповѣдникъ на животното царство и т. н. т. Християнскитѣ имена влизали въ языческитѣ „заговори“, и по каквото и да било сближение въ народната пѣсень вървели (поставени били) на редъ съ вилитѣ, самодивятѣ и пр. Основанието на преданията е било вѣроятно, и тукъ старо, языческо; народа ги узнаваше въ нова форма и това имъ (на преданта) даваше още по-голѣмъ успѣхъ: записани въ „лъжливи“ тетрадки, тѣ преминаха всичката православна славянщина, като намѣриха въ нея сжщата полу-християнска, полу-языческа почва. Отъ стара България ний ги срѣщаме до съврѣменнитѣ предания въ Сн-

4*

биръ. Официялното духовенство възставше противъ тѣзи „лъжливи“ разскази, които странеха отъ неговий собственъ авторитетъ; нъ както видѣхме, запрещенията не направиха нищо и памѣтницитѣ проживѣха цѣли столѣтия, преминаха по цѣли славянски племена.

Най-сетне, Индекса спомѣнва още цѣлъ редъ разни вълшебни и гадателни книги: Мартолой или Острологъ, Чаровникъ, Громникъ, Молниянинкъ, Колядникъ, Цареви съновидци, Мислянникъ, Вълховникъ, Пътникъ, Звѣздочтецъ и т. н. т., които тоже се преслѣдваха отъ духовенството, защото тѣхното суевѣрие заслоняваше самата религия въ народното съзнание. Споредъ мнѣнието на Шафарика, тѣзи книги произлѣзли въ същата богомилска епоха. Да се рѣши това е още трудно до като знаемъ само, че нѣкои отъ тѣзи книги (преведени тоже отъ Гръцки) сѫ имали южно-славянско и старо происхождение.

Историческото значение на всичката тъзи литература състои въ това, че тя е била като допълнение и отчасти, като противодѣйствие на тъзи официялно-църковна литература, която още отъ самото начало, като се увлѣче отъ догмотическата схоластика, украшение и отъ формализма на Византийцитѣ, не даде достатъчно внимание нито на предмѣтитѣ на научната образованность, нито на потрѣбноститѣ на народа въ живото поучение и въ поетическата храна. Грамотнитѣ неудовлетворени отъ такива книги, съ голѣма охота се обръщахѫ къмъ лъжливата литература отъ фантастическитѣ заклѣвания на Богомилский попъ Еремия до баснословнитѣ. а по нѣкога истинно-поетически произведения на древния християнский апокрифъ. Отъ грамотнитѣ, „лъжливитѣ“ книги преминаваха и къмъ народа. Въ тъзи народна писменность, за съжаление твърдѣ често е имало и грубо суевѣрие, но имало е и съща поезия.

Всичкото това съдържание на Българската литература стана общо достояние на Славянитѣ, които приеха Кириловата писменность. Въ самитѣ Българи останаха малко памѣтници, които би могли послѣдователно да ни представятъ литературната история на тия разскази; тѣжката историческа сѫдба на народа истрѣбила ги въ множество въ тѣхното отечество и тѣхнитѣ остатъци са уцѣлели само въ православнитѣ Българоски съсѣди.

Хронологията на памѣтницитѣ, по-горѣ исчислени и до сега още представлява доста тъменъ въпросъ: освѣнъ трудоветѣ на нѣколко извѣстни лица, ний обикновенно незнаемъ

отъ кого и кога са се правили разпитѣ преводи на Византийскитѣ паметници; всичкото това са безименни трудове, sine loco et anno. И така периода отъ вѣкътъ на царь Симеона и Петра до половината на XIV. вѣкъ си остава твърдѣ тъменъ. Къмъ това време могатъ да се отнесатъ нѣкои жития на Българскитѣ свѣтии; „Синодикътъ“ или сборникъ „преписанъ“ отъ Грьцкий язикъ на Българский по заповѣдьта на царь Борила или Бориса III. въ 1210 година, (който) съдържа много важни исторически свѣдѣния. За историческия отдѣлъ на Старо-Българската писменность е извѣстно твърдѣ малко. Нѣма съмнѣние, че съществуватъ и Български лѣтописи. Царь Калоянъ писа въ 1202 г. на папата, че Петъръ и Самоилъ получвали короната си отъ Римъ, „sicut in libris nostris invenimus esse scriptum, и другъ пѫть въ 1204 г.; inquisivi antiquorum nostrorum scipturas et libros et beatea memoriae imperatorum nostrorum praedecessorum leges“. Къмъ най-старитѣ Български лѣтописи може да принадлежи любопитния списъкъ на първитѣ Български князове съ бѣлѣжки на нѣкаквъ си неизвѣстенъ язикъ, списъкъ който се е спазилъ въ тъй нареченний „Елински лѣтописецъ“, особенъ видъ хронографъ. Този списъкъ, който допълнява свидѣтелството на Византийцитѣ и който се подтвърдява отъ тѣхъ, относатъ го къмъ втората половина на VIII. в.; до сега той остава предмѣтъ на учени препирни и недоумѣния. Григоровичъ въ подтвърждение, че сѫществуватъ български лѣтописи привожда цитатътъ отъ стария Номоканонъ, гдѣто се основава на лѣтописа за Иоанна Асѣна. Той утвърдява по-нататъкъ че Българската лѣтопись се е спазила отчасти въ Румънскай преводъ. Хронистътъ на миналия вѣкъ, **Паисий** се основава на Търновската лѣтопись. У Иречка намираме извѣстие, че въ библиотеката на Английский пътешественникъ Роберта Корзона (Curzon) се намиратъ двѣ Български рѫкописи съ портретитѣ на Асѣневцитѣ, не видени впрочемъ до сега отъ ни единъ славистъ: „това са хроники или биографии, изданието на които ще да състави събитие на Славянската историография“.

Но до сега Български лѣтописи не се нахождатъ. „Като са боли изложени на разорение, — казва Григоровичъ, — подобно на което намираме само у Чехитѣ, книгохранилищата Български едва ли са се спазили до сега остатъци отъ тѣзи лѣтописи.“ Но тѣ не са се срѣщали и твърдѣ отдавна. Въ заглавието на Русскитѣ хронографи отъ началото на XVI вѣкъ

споменува се обикновенно, че тѣхнитѣ свѣдѣния сж взети между другото изъ Сърбскитѣ и Български" лѣтописци, но по провѣрка тѣхнитѣ Български свѣдѣния са взети не изъ лѣтописитѣ, а изъ отдѣлни исторически книги, жития или изъ случайни източници, въ видъ на притурки къмъ ржкописитѣ. До сега са намѣрени само откъсечни (въ видъ на откъсъци) паметници, които можать да се причислятъ къмъ отдѣла на лѣтописитѣ, и споредъ както се види трѣбва да приемемъ, че както въ Сърбитѣ тъй и у Българитѣ лѣтописътъ въобще никога не е достигналъ такъво развитие както напр. въ Русситѣ; и въ Българитѣ още по-малко отъ колкото въ Сърбитѣ. Въ историческия отдѣлъ може да се спомѣне само още компилятивний хронографъ подъ име на „Елинский лѣтописецъ", съставенъ отъ Библейския разсказъ и Византийскитѣ хроници Малали и Арматола, (продължителя на послѣдний е неизвѣстенъ), и ,,Александрия" отъ Псевдо Калистена. Впрочемъ, гдѣ и кога е съставена тъзи компилация, мъчно може да се каже. Отъ послѣ съ нови допълнения изъ труги източници, тъзи компилация се развила въ собственно тъй нарѣченитѣ Русски ,,хронографи", най-старата редакция на които относятъ къмъ 1512 година, и гдѣто къмъ всемирната и църковна История били прибавени Русски, Български и Сърбски събития.

Новото оживление на Българската писменность се начена отъ половината на XIV. вѣкъ подъ управлението на царя Иоанна-Александра. По негова заповѣдь бѣше преведена помѣнатата по преди Византийска хроника на Константина-Манасия; нейния списъкъ, който се пази въ Ватиканската библиотека, е украсенъ съ 70 рисунки, които изображаватъ събития изъ Българската История и фамилията на Иоанна-Александра. За него бѣха тоже написани нѣколко църковни книги и сборници, които даже и сега отчасти се спазватъ (между другото въ Московскитѣ библиотеки). Врѣмето на Александра се отличава съ бурни появления на ереситѣ: Богомилитѣ, Гезихаститѣ, Адамититѣ; Евреитѣ распространяваха своитѣ учения, въ това врѣме, когато задъ Балканътъ вече господаруваха Турцитѣ. Единъ отъ най-ревностнитѣ поборници на православието бѣше Теодосий Търновский, единъ отъ най-извѣстнитѣ Български свѣтии, който между другото се бори противъ Богомилитѣ на събора въ 1330 г. Иоаннъ-Александръ ревностно се грижеше за църковнитѣ дѣла, даваше богати подаръци на по-прочутитѣ Български манастири, на Рилския и на Зо-

графския (на св. гора), построи манастири и въ Витоша, гдѣто се появи цѣлъ Български Аѳонъ (тамъ е имало повече отъ 14 манастира, на повечето отъ които сега са останали само развалинитѣ). Врѣмето бѣше згодно за църковна дѣятелность. и Теодосий дѣйствително въспита хора, които бѣха негови усърдни продължители. Единъ отъ тѣхъ бѣше **Дионисий**, който преведе тогава много „слова" на Иоанна Златоустий, между които и 6 противъ Юдеитѣ. Другъ много по-прочутъ ученикъ и другаръ на Теодосия, е билъ **Евтимий**, сѣтне патриархъ Търновский, който случи да бжде и послѣденъ патриархъ на свободното Българско царство и свидѣтель на Турското завоевание.

Патриархъ **Евтимий**, живота и трудоветѣ, на когото се обяснявать само въ послѣдно врѣме, е единъ отъ най-забѣлѣжителнитѣ и най-заслуживщитѣ лица на българската История и литература. Избранъ за патриархъ въ 1375 година, при послѣдния български царь Иоанна-Шишмана, който подобно на баща си Александра, бѣше покровитель на църковното просвѣщение, Евтимий е непосрѣдственъ свидѣтель на паданието на своето отечество. Самъ царьтъ се сражаваше на друго мѣсто съ Турцитѣ, когато сина на Баязита **Челеби**, обсади Търново. Патриархътъ оставаше главнето лице въ градътъ. Подиръ тримѣсечна обсада българската столица бѣше превзета на 17 Юний 1393 година. Послѣдва страшно разрушение. Евтимий, който не се убоя отъ варварскитѣ сцѣни, излѣзе предъ турския пълководецъ, и му направи голѣмо впечатление съ своя сериозенъ и спокоенъ видъ; Челеби изслуша неговата просба, но за дълго не удържа своитѣ обѣщания. Едва туку що се избави отъ смъртното наказание, Евтимий бѣше принуденъ да отиде въ изгнание въ Македония, гдѣто Турцитѣ си вече господаруваха. Съ него заедно отиваше една тълпа отъ най-знатнитѣ и богати Търновци, които Баязитъ заповѣда да преселятъ въ Мала-Азия. Като заминаха Балканътъ, тѣ се простиха съ патриарха и приеха послѣднитѣ негови благословения. Презъ всичкото си врѣме въ Македония той все проповѣдваше между своитѣ сънотечественници, раздаваше на бѣднитѣ златото, което му подариха боляритѣ, убѣждаваше народа да пази вѣрата на своитѣ отци; той умрѣ подиръ нѣколко години слѣдъ изгнанието си въ Македония и взе мѣстото въ редътъ на българскитѣ свѣтии. Литературната дѣятелность на Евтимия напомня вѣкътъ на царь Симеона, и се отзова въ всичката тогавашна

писменность на православното славянство.

Нему принадлѣжатъ цѣлъ редъ съчинения (до 18), които състоятъ отъ жития на български свѣтии, повѣсти, похвални слова и послания. Той е написалъ и житието на св. Иоанна Рилский, и на Илариона, епископъ Магленский или Мегленский, който е живѣлъ въ половината на XII. вѣкъ и за когото ний спомѣнахме по-преди. Въ послѣдното той е написалъ и „**препирнята**“ на Илариона съ Манихеитѣ (Богомилитѣ) и Арменитѣ, като заимствовалъ впрочемъ материялъ отъ „**Паноплията**“ на Евтимия **Зигабена** или **Зигадена** написана въ XI в. Съ подновяванието на България при Асѣневцитѣ. Бългаскитѣ царѣ се стараеха да въздисатъ своята нова столица, **Търново**, съграждаха въ него храмове и монастири, пренасяха въ него мощитѣ на Българскитѣ и даже на Гръцки свѣтии. Евтимий състави, въ тѣхна памѣтъ цѣлъ редъ похвални слова и жития. Споредъ тъзи му дѣятелность, като събиратель на църковно-народнитѣ разскази, А. Поповъ го сравнява съ Русскитѣ архиепископи, съ Новгородитѣ XV в., и въ Московтѣ XVI в.

На Евтимия принадлежи и друга услуга съ която той пакъ наумява Русскитѣ дѣятели, именно — поправянието на книгитѣ. Подробноститѣ за него са малко разяснени, нъ съвременницитѣ му, както е **Григорий Цамблакъ** (въ похвалното си слово за Евтимия) говоратъ за него съ твърдѣ голѣми похвали; **Константинъ** Костенчский, който е живѣлъ малко по подиръ, приписва на Евтимия голѣма заслуга — въздигание на писменностьта. Както що е било и у насъ (Русситѣ), книгитѣ се искривяваха отъ невежеството на преписвачитѣ; освѣнъ това въ самия языкъ ставаше голѣма историческа промѣна. Старо-Славянския языкъ все повече и повече се подчинява на влиянието на народната рѣчь (на говоримия): срѣдне-Българский языкъ ясно се отличава съ отпаданието на старитѣ звукове и форми: ринезъмьтъ, който — съставлява тая особенность на Старо-Славянския языкъ се употрѣблява неправилно, дригитѣ отличителни звукове и форми — също. Въ ръкописитѣ отъ XII. в., вече се вижда, испорчванието на Стария языкъ. Заедно съ това, народния языкъ се отдалечва отъ предишната си чистота, отъ влиянието на съсѣднитѣ Гръци, Албанци и Власи. Къдѣ XIV в. това испорчвание бѣше вече твърдѣ голѣмо, и Евтимий предприе да исправи историческия книжовенъ стилъ по духътъ на *старий языкъ*, който бѣ църковенъ и слѣд. считаше се за

свѣщенъ. Споредъ думитѣ на Константина, Евтимий билъ ,,великъ художникъ на славянскитѣ писмена", а въ това врѣме ,,въ Търновскыхъ странахъ писмена погыбла была суть"; Евтимий „потьшта се съписати утвържденіе симь" (письменамь), т. е. установилъ правила, и който не умѣялъ да ги пази, томува било запретено да пише свѣщенни книги: „възбраненіе бысть невѣждамъ, еже не писати Божественна писаніа". Царь Иоанъ Шишманъ подпомагаше Евтимия съ своята власть: тѣ исправиха упадъкътъ — писменностьта изгина, „но патріархъ и царь просвѣтиша", тъй щото тѣхната работа за винаги се утвърди и просвѣщаваше не само Българската страна, нъ и околнитѣ земи: „сажденіе ихъ и основаніе въ сегда есть, и даже и до ныня и окрьстнаа царствіа просвѣщаеть". (На друго едно мѣсто Константинъ говори: „Се бо писаніе въса растлѣнна суть не тъчію въ странѣ единои, но въ Романіи въсои и до Бѣлграда и Солуна. Трьновстіи бо исправише се благодатію Христовою и поспѣшеніемъ дръжавнаго; се хотеть и Срьбсти исправитесе").

Надѣждата на този Евтимиевъ почитатель не се осъществила. Паданието на царството нанесе страшенъ ударь не Българската писменность; нъ тукъ още по-забѣлѣжително е това че Евтимиевото влияние се показваше и въ тѣзи врѣмена. „Добрые Терновскіе изводы", т. е. Търновскитѣ ржкописи се вече славеха въ това врѣме не само въ България, нъ и въ Сърбия. Ученицитѣ Евтимиеви и отпослѣ подържаха неговото направление. Неговъ другаръ бѣше Русский митрополитъ Киприянъ (родомъ Българинъ), който се прослави като „възстановитель на просвѣщението" въ Руссия (т. е. собственно въ Москва). Евтимиевитѣ писания придобиха голѣма извѣстность и въ старата Русска писменность; историческия метериялъ на неговитѣ съчинения влѣзе, като обикнновенна съставна часть въ хронографитѣ. Единъ отъ ученицитѣ на Евтимия е билъ и **Григорий Цамвлакъ** (Самвлакъ), който по единъ характеристически начинъ се причислява по едни и същитѣ съчинения и къмъ Русската и къмъ Българската и къмъ Сърбската литература. Той бѣше родомъ Търновецъ, живѣеше въ св. гора, бѣше игуменъ на прочутий сърбский Дечанский монастирь, презвитерь на Молодо-Влашската църква въ Сочава, най-сѣтне бѣ повиканъ отъ митрополита Киприяна (който му бѣ дѣда) въ Руссия, гдѣто стана митрополитъ на отдѣлившата се тогава отъ Москва, Киевска катедра. Нему принадлѣжатъ

много поучителни слова и нѣколко жития, въ които той се явява, като продължитель на трудоветѣ Евтимиеви. Нашитѣ църковни историци хвалятъ неговия „чистъ Славянский“ языкъ, който е тъкъвъ, по-всѣка вѣроятность, вслѣдствие на Евтимиевата школа; нъ Цамвлакъ твърдѣ много подражаваше Византийскитѣ образци и достигаше до такава „напищеность“, която по нѣкога даже ставаше малко вразумителна. Къмъ Сръбската литература той принадлѣжи като авторъ на „житието на царь Стефана Дечанский“ [1]).

Също тъй принадлѣжи и на Българската и на Сърбската литература писательтъ въ първата половина на XV. в., **Константинъ Философъ** или **Костенческий**. Като бѣше родомъ Българинъ (отъ градъ Кюстендилъ), той макаръ и да дѣйствуваше въ Сърбия, нъ направлението на своитѣ трудове, получи въ Българската школа; неговий учитель, нѣкой си Андроникъ, билъ непосрѣдственъ ученикъ на Евтимия. Слѣдъ паданието на България Константинъ се пресѣли въ Сърбия и работѝ тамъ, като живѣяше при двора на Сърбския „деспотъ“ Стефана, синъ на знаменитий и нещастний царь Лазара. По покавнанието на Стефана той написа съчинение на Славянский языкъ, преведе „Поучителното Евангелие“; нъ пай-забѣлжителенъ неговъ трудъ бѣ „житието“ на неговий покровитель, на деспота Стефана Лазаревича. Това произвѣдение (написано въ 1431 год., подиръ 4 год. слѣдъ смъртьта на деспота) съставлява въобще забѣлѣжителенъ фактъ за южно-Славянската литература въ срѣдний периодъ. Това не е собственно „житие“ или биография спорѣдъ тогавашното разбиране тъкъвъ видъ произвѣдения, а цѣло историческо съчинение, което изобразява съдбата на Сърбия въ XIV—XV. в. и нейнитѣ отношения къмъ Мюслюманский свѣтъ, къмъ Византия и другитѣ съсѣди. Чрезъ това, и труда на Константина получва въобще историческо значение; той е важенъ, като свидѣтелство на съврѣменникъ въ времената на утвърдяванието на Турцитѣ на Балканский полуостровъ, и още повече е любопитенъ, защото е по́старъ отъ Гръцкитѣ съчинения (по тоя видъ) на **Дука, Франтца и Халкондила,** които са си написали съчиненията вечь слѣдъ взиманието на Цариградъ отъ Турцитѣ. „Като представлява голѣмъ исторический интересъ, съчинението на Константина

[1]). Погребенъ е въ църквата „Успѣние“ въ г. Вилно въ Россия. — *Виж.* „Тысячелѣтния слава Русской земли“. Стр. 41. м. *Евстигнѣева.* Москва. 1874 г. (Прев.).

Философа, — казва А. Поповъ, — не по-малко е важно въ литературно отношение, като свидѣтелствува до какъва висота е достигнало литератуното образование въ Сърбия въ първата половина на XV. вѣкъ. Не тъй туку Константинъ е получилъ отъ съврѣменницитѣ си прекора **Философъ**, който владѣялъ тайната на **„Витийскитѣ плетения** и говорения“. Но не въ простото набиране украсени изражения, не въ ораторскитѣ обръщания се е показало неговото витийство, а въ особенни изработени отъ самаго него начини на изложението и въ неговата учена начетеность. Тъй напр., преди да пристъпи къмъ описванието живота на деспота Стефана Лазаревича, той предварително изобразява географическото положение на Сърбия и нейнитѣ естественни богатства, при което се вижда и неговата начетность въ землемѣрнитѣ писания. Не може да не се признае този способъ на автора за „житието“ е доста оригиналенъ и се съгласява съ начинитѣ на историцитѣ отъ най-новитѣ школи. По нататъкъ въ самото животоописание на деспота, той не се ограничава само съ неговата лична сѫдба, нъ постоянно говори за нея въ свръзка съ Историята на тѣзи народи, съ които Сърбия е имала сношечия. Тъй щото въ житието ще намѣримъ подробевъ очеркъ на Турската История отъ Султанъ Орхана и до Мухамеда, при което не е забравена и историята на Темерлана, живота на когото е разказанъ отъ ражданието до смьртьта му. Честитѣ „ссылки“ на Византийскитѣ исторически съчинения, Троянската История, Есоповитѣ басни, Землемѣрнитѣ книги и т. н. т. свидѣтелствуватъ, че въ Сърбската литература XV. вѣкъ наченалъ да възниква новъ периодъ, готовъ да замѣни срѣдневѣковото направление. Отъ това съчинение на Константина Философа са влѣзли въ Русскитѣ хронографи и лѣтописи двѣ статии: за Мурата и Косовский бой, и повѣсть за Тамерлана, — които дълго време се считаха Русски съчинения.

Остава да спомѣнемъ още двѣ-три имена — **Иоасафа**, Видинский (Бдинский) Митрополитъ, вѣроятно тоже ученикъ на Евтимия; **Владислава**, прекарванъ Грамматикъ; Монаха **Теодосия**, които са писали жития — за да довършатъ списъка на Българскитѣ писатели отъ стария периодъ, имената на които са извѣстни.

Нъ оживлението, внесено въ Българската писменность отъ Евтимия, не даде особенни резултати; Турското дохождание скъса народния животъ и отне главното условие на каквито и

да било успѣхи по литературата. При това и самата школа оставаше твърдѣ далечь отъ народния животъ.

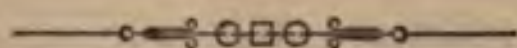

2. Вѣковетѣ на Турското иго и начало на възраждането.

Отъ времето на Турскитѣ завоевания всѣки умственъ животъ начена да застива въ България и най-сѣтне съвършенно заглъхна подъ двойния натискъ: Турската власть натискаше съ варварски произволъ и насилие, Гърцитѣ — „съ духовното си грижение“ за Българското паство.

Отъ предишната си История Българитѣ спазиха само едничакъ общественъ елементъ, който поддържаше до сега тѣхното съществувание, както и народностьта: това бѣше християнството. Тѣхната литература, която представляваше едно кипение (брожение) само на религиозни идеи, още не успѣ да дойде до единъ ясенъ изводъ за обществото; животътъ не изработи трайни политически основания. Завоеванието захвана Българитѣ въ „расплохъ“. И на самитѣ приятели на Българский народъ и на неговото ново възраждание, Българската История, при всичкитѣ си блѣскави или шумни фактове, оставаше не добро (не радостно) впечатление. „При всичко, че Българитѣ още въ IX. вѣкъ се явяватъ като независимъ народъ — казва Палаузовъ — Историята на тѣхното въдворение, юридически припознато, също и послѣдующата сѫдба на този народъ, не представляватъ нищо утѣшително въ общечеловѣческото значение. Като се развиваха подъ исключително то влияние на Ромео-Гърцитѣ, Българитѣ не бѣха въ състояние да изработатъ съ своитѣ нравственни сили никакви трайни начала, които би усигурили тѣхното бѫдѫще съществувание. Истина е, че християнската религия и християнско-византийската образованность, отсрочиха за нѣколко столѣтия паданието на Българитѣ, и Борисъ или Симеонъ едва-ли можеха да удържатъ язичеството при своето съсѣдство съ православната Византия. Тъй щото не вътрѣшнитѣ учреждения на България, не правилното устройство и отправление на производителнитѣ ѝ сили, и не господарственний смисль на нейнитѣ у-

правители са поддържали напрѣгнатото ѝ съществувание до Турското покорявание, а християнската религия, която и въ сегашно време твърдо (здраво) се пази въ тоя захвърленъ народъ въ юго-източна Европа".

Единъ отъ най-добритѣ познаватели на Славянството, също и на Българската старина, дохожда отъ друга страна къмъ изводъ малко утѣшителенъ. „Чудна и жалостна е била съдбата на България! — забѣлѣжва той по поводъ на древната ѝ История. На третий вѣкъ на своето съществувание, въ епохата когато споредъ обикновенний вървежъ на работитѣ, господарството туку начева своя исторически животъ, за България настана време на пълното ѝ развитие; славното просвѣтено царство на царь Симеона, повидимому предсказваше цѣли вѣкове за процъвтявание, а при това то биде като преддверие на распаданието, и ако отъ послѣ България и да излѣзваше отъ оцѣпенението си, това биваше само за нѣколко време отъ избухванията на нѣкаква си трѣскава дѣятелность, много или малко продължителни избухвания, нъ безсилни да създадатъ нѣщо трайно, които отстъпваха мѣсто на мракътъ, всѣкий пѫть по-дълбокъ (мракътъ) . . . Въ всичкото (старо) развитие на България има нѣщо скороузрѣваемо, нѣщо болезненно, не естественно. Скороузрѣванието и болезненностьта са най-общата, и може би най-същественната особенность на Българската История".

Хилфердингъ мисли да отдаде причината на това въ туй, че Българското господарство бѣше основано на „завоевание", и указва противоположностьта на неговата история съ историята на Русското господарство, което е основано на „призвание — повикване" (по извѣстна теория). Нъ обикновенно казватъ, че завоевателитѣ още въ IX.—X. вѣкъ се слили съ Славянския народъ? И не трѣбва ли да се търсатъ причинитѣ на това явление въ други отношения? Не такива ли бѣха отношенията съ Византия? — Странно (чудни) отношения на патриархалний, първобитний народъ съ господарството, въ което признацитѣ отъ лошата развала (порча) бѣха несъмнѣнни, както и да говоратъ най-новитѣ защитници и почитатели на Византия. Всичкитѣ млади стрѣмления на разцъвтявавший народъ бѣха приложени (обърнати) на Византийский тертипъ; господарството заимаше отъ Византия своитѣ закони, Йерархия — своя формалистически, студенъ, натруфенъ характеръ. Отъ тукъ произлизаше пренебрѣгванието на народнитѣ масси,

които, разбира се, споредъ историята на патриархалний битъ, изискваха особенно внимание и въспитание; Византия ни най-малко не ги (масситѣ) научваше на това внимание. Когато народното вълнение се исказа въ Богомилството, противъ него бѣ употрѣбено църковното оръжие на осжжданията и проклинанията, а не грижата за просвѣщението на народа, не внимание къмъ това, което би могло да бжде справедливо въ народнитѣ инстинкти. Не платили си (неисплати ли си) България за господарственното си и църковно Византийство?

Нъ Българский народъ здраво се държеше въ християнството, което сѣтне спази и до днесь народностьта му? Да, нъ Византия не е тождественна съ християнството (т. е. Византия и християнството не са все едно). Историческитѣ елементи живѣятъ дълго и когато отъ послѣ, при Турското владичество, Гърцитѣ отъ ново получиха църковната власть надъ Българския народъ, то и тѣхното историческо отношение се изяви: за Гърцитѣ Българитѣ станаха предмѣтъ на възмутителна църковна експлоатация (exploitation); за Българитѣ — Гърцитѣ станаха предмѣтъ на ожесточенна ненависть. — Всичкитѣ забѣлѣжителни, даже блѣскави примѣри отъ срѣдне-вѣковото просвѣщение, каквито представляваше България, служатъ за свидѣтелство, че този народъ е способенъ къмъ развитие на образованностьта, че за него е възможно блѣскаво бждюще.

Както и да е, България подпадна подъ игото, посрѣдъ това не равно и не трайно историческо вълнение (брожение), за което ний тукъ говориме. Народа за съжаление, още не си е изработилъ твърди (здрави) основи за битътъ и просвѣщението, за да може съ по-голѣма устойчивость да го пренесе. Впрочемъ и бѣше ли това възможно? Той имаше една подпорка — въ „съзнанието на своето християнство"; нъ това същото християнство стана причина на неговитѣ мъчения.

Вѣковетѣ на Турското властувание въ България до сега са още тъмни въ историята. Нъ игото бѣше пълно и страшно. Висшитѣ классове, въ които лѣжеше политическата сила, бѣха истрѣбени, или се объриаха въ мухамеданството, приемането на което имъ оставаше пакъ предишното значение, нъ за то пакъ съвършенно ги откъсваше отъ народа: тѣ влизаха въ числото на неговитѣ (на народа) най-зли притѣснители. Данакътъ отъ славянски дѣца състави страшния яничерский *корпусъ, който* на послѣдъкъ стана бичъ за господар-

ството и биде истрѣбленъ отъ самитѣ Турци. България бѣ отдѣлена (отрѣзана) отъ останалия свѣтъ: не може и да се говори имаше ли възможность да участвува въ европейската образованность, която именно отъ XV. вѣкъ има свой найблѣскавъ, най-новъ периодъ. Славянскитѣ сили, Българитѣ и Сърбитѣ, се употрѣбяваха за усилванпе на Турското владичество; новообърнатитѣ Славянски мюсюлмани ставаха Турски голѣмци, полководци, везири; споредъ свидѣтелството на пѫтешественницитѣ въ началото на XVI. вѣкъ, почти всичкитѣ яничари говорили по Славянски. Султанъ Селимъ II. самъ твърдѣ цѣнеше Славянския языкъ, който господствуваше на едно грамадно пространство въ неговитѣ балкански владѣния и съсѣдни земи. Сърбский историкъ **Миятовичъ** не безъ основание забѣлѣжва, че тогавашната Турция съ Султанитѣ, които говореха по Сърбски, съ Сърбскитѣ везири, паши и яничаре, споредъ както се вижда почти бѣше готова да стане Мохамеданско-Славянско царство. Нъ отпослѣ тѣ се потурчиха съвсѣмъ и станаха чужди за народа още отъ самото начало.

Изъ начало (въ първитѣ врѣмена), споредъ както казватъ, господарството на Турцитѣ не било тъй тежко, както отъ послѣ. Бѣше врѣме, когато Турцитѣ се славеха съ своето правосѫдие, врева, за което е доходила и до стара Россия. Нъ отъ половината на XVII. вѣкъ съ вътрѣшния упадъкъ на Турския битъ и управление, и когато (заедно съ това) Турцитѣ се убѣдиха въ пълното (съвершенното) смазвание на Славянството и въ невъзможностьта за повдигание и противение отъ негова страна, сѫдбата на Турскитѣ Славяне ставаше все повече и повече тежка, жалостна: распространяватъ се бѣдностьта и невѣжеството, църквитѣ се сабарятъ, остатъцитѣ отъ старата книжнина изчезватъ, духовенството става все по грубо; народа съвершенно се обръща въ безотвѣтенъ робъ, какъвто бѣ възможно да го видимъ въ послѣдно време.

Отъ друга страна Българитѣ подпаднаха подъ властьта на Цариградский патриархъ и станаха цѣль на постоянна и безгранична църковна експлоатация. Подиръ унищожението на Търновската патриаршия, слѣдъ паданието на царството, България бѣ подчинена на Константинополский патриархъ, а сѣтне, подиръ превзиманието на самия Цариградъ, патриархътъ, освѣнъ своята духовна власть, получи отъ Портата и Гражданската власть, надъ народитѣ въ Турция, които исповѣдатъ православието. Цариградский патриархъ стана единственния посрѣдникъ

между правителството и народа, който чрезъ това биде отдаденъ въ негово (на патриарха) пълно расположение: старата борба на Славянский елементъ съ Грѫцкий се сврьши съ подчинението на първий. Отъ това време вечь Българитѣ не получваха висши духовни длъжности, при все, че тѣхното плѣме съставяше най-голѣмата часть отъ подчиненитѣ на патриарха православни. Върха на това църковно угнѣтение настана съ владичеството на тъй нарѣченитѣ фанариоти, отъ края на XVII. столѣтие.

Фанариотитѣ (които получиха названието си отъ Цариградский Кварталъ Фанаръ, или Фенеръ) станаха за Българското Славянство такива бѣдствия, които не устъпваха на притеснението отъ самитѣ Турци; тѣ не само истощаваха и най-послѣднитѣ материялни сили на народа, нъ станаха страшни и за самото негово съществование. „Тъзи безнравственна община на прероденний Византизмъ, — забѣлѣжва единъ новъ историкъ, — тѣзи интриганти, на които всичкото дипломатическо искуство състоеше отъ сплѣтни и клѣвети, всичката система на управлението въ изнамиране срѣдства за лично обогатявание бидоха заклеяни съ позоръ отъ всичкитѣ писатели безъ исключение, които, поне колкото и да е, се касаеха до тѣхъ (са писали за тѣхъ)". Лукавитѣ фанариоти станаха страшни съѫзници на турскитѣ притеснения; тѣ бѣха дѣлители на Турското правителство, негови банкери, драгомани, въ Дунавскитѣ княжества, тѣ бѣха господари, въ България епископи, въ Цариградъ патриарси. Църковното управление стана прость откупъ. (Ето какво описва Фенеръ Прусский Консулъ въ 1779 година: „Le quartier est la demeur de ce qu'on appelle la noblesse grecque, qui vivent tous aux dépenses des princes de Moldavie et de Valachie. C'est une université toutes les scelerattesses, et il n'existe pas encore de langue assez riche, pour donner des noms à toutes celles qui s'y commetent. Le fils y apprend de bonne heure à assassiner si adroitement son pére pour quelque argent qu'il ne saurait être poursuivi. Les intrigues, les cabales, l'hypocrisie, trahison, la perfidie, surtout l'art d'extorquer de l'argent de toutes mains y sont enseignés méthodiquement).

Фанариотската Иерархия, безъ да знае нито языка, нито обичаитѣ на народа, безъ да се погрижи за неговитѣ нужди *и като го презираше*, обираше Българитѣ всѣкакси, и за да

лиши народа даже отъ съзнание на своето положение, по духомъ на Турското управление, — поддържаше въ народа невѣжеството, унищожаваше всичко, което наумѣваше на народа за неговата народность, унищожаваше Славянското Богослужение, като въвеждаше непонятата за народа Гръцка литургия, даже въ послѣдно врѣме съ голѣма злоба преслѣдваше Българскитѣ училища, като принуждаваше да се учатъ само по Гръцки, истрѣбваше Славянскитѣ книги и ръкописи, и въ заключение караше бѣдния народъ да исплаща тѣхнитѣ прищевки и (нерѣдко най-гнуснитѣ) удоволствия. Всичко това се съпровраждаше съ най-голо и съвсѣмъ не Иерархическо презрѣние къмъ народа. Грабителството на Фанариотитѣ не знаяше никаква мѣра; робството на народа и невѣжеството бѣха съвершенни (въ пълний смисълъ).

Въ това и повече въ нищо друго, се състоеше много вѣкове историята на Българския народъ. Народътъ бѣ въ найбѣдственно положение, и това нѣщо още отдавна принуждаваше Българитѣ да се преселяватъ по съсѣднитѣ си страни. Най-много се изсѣляваха въ Влашко и Молдава и (отъ половината на миналото столѣтие) въ Южна Руссия, също и въ княжеството Сърбия и въ Банатъ. Други ходиха въ „хайдутство,“ отмъстяваха за притѣсненията, съ разбой и убийства; народа глѣдаше на хайдуцитѣ, като на свои единственни застъпници и герои, макаръ че тия застъпници по нѣкога нападаха и на своитѣ си. Най сетнѣ Българитѣ начнаха да се обръщатъ въ Уния, за да се избаватъ отъ омразната власть на Цариградския патриархъ. Впрочемъ, тъзи Уния не е ново нѣкое явлѣние въ Българската История: още царъ Иванъ Асенъ, за да прекрати злоупотрѣбленията на Гръцкото духовенство, опитваша се да се сближи съ папата. Унията се въдвори за нѣколко време въ новото Българско царство, въ първитѣ години на XIII. столѣтие; сега униятството се отзова на Фанариотското угнѣтение. Една часть отъ Българитѣ приѣха католичеството; това е общината на тъй нарѣченитѣ „**Павликяне**“ (бивши Богомили), които живѣятъ въ околноститѣ на Пловдивъ и Свищовъ, нъ ненадминаватъ повече отъ 50,000 души. Найсѣтне, много Българи приеха мухамеданството, много души се потурчиха поради своитѣ нрави и отношения къмъ народа; тѣзи, които бѣха по въ състояние и получваха щогодѣ образование, приемаха Гърцкия или Румънския языкъ.

Отъ само себѣ си се разбира, че при такъво едно положение на работитѣ не можеше и да има дума за литературна дѣятелность. Нъ старата писменность не извѣднажъ се прекъсна. Въ първитѣ врѣмена още се пазеха старитѣ ржкописи, църковницитѣ бѣха доста грамотни. У Турскитѣ Сърби (на които помагаше, безъ съмнѣние, съсѣдството съ свободнитѣ едноплѣменници) още въ XVI. стол. се печатеха църковни книги — имаха си типографии въ Скадра (Скутари), Бѣлградъ и въ монастира Грачаница. У Българитѣ е извѣстенъ само единъ подобенъ примѣръ: Яковъ **Крайковъ** отъ Срѣдецъ (София), съ Иеронима **Загуревичъ** отъ Катаро, напечати **Псалтиръ** въ 1569 год., и **Молитвенникъ** въ 1570 г., нъ вечъ въ Венеция. Не се прекъсваше старото значение на Българский языкъ и въ съсѣдната Молдовлахия: Молдовлахийскитѣ Румъни, които нѣкога бѣха подъ Българска зависимость и които чрезъ тѣхъ приеха християнството, въ продължение на много вѣкове имаха за свой богослужебенъ и писменъ языкъ църковно-Славянския — вѣроятно за това, защото той е билъ языкъ на господствующето плѣме, а туземний языкъ за дълго не е получвалъ писменно значение. Тъй си слѣдваха работитѣ до половината на XVII. стол., когато начена да влиза въ употрѣбление заедно съ Славянский и Румънский языкъ въ писменностьта, официялна и частна; нъ по църквитѣ църковно-Славянский языкъ се държа и до XVIII. вѣкъ.

Български ржкописи отъ вѣковетѣ на турското иго са рѣдки; по тѣхъ може да се види, че съдържанието на старата писменность продължаваше да се спазва въ тия най-нови сборници; нъ до сега малко са намѣрени, каквито и да били самостоятелни Български статии отъ това врѣме. Като таквосъ самостоятелно Българско произвѣдение въ първата половина на XVII. в., г. Ламанский счита словото за страшния съдъ, което той намѣрилъ въ Българский сборникъ на Люблянската библиотека. Нъ сътне се видѣ, че това е преводъ отъ Дамаскина, и памѣтника остава любопитенъ само, като свидѣтелство за книжовната дѣятелность на съществующий, говорикъ народенъ языкъ. Въ същий сборникъ г Ламанский е отбѣлежилъ мнимото слово на Иоанна Златоустий „за душевното покаяние", вѣроятно то е преведено отъ Гръцкий, нелюбопитно по това, че въ него се предава (разсказва) легендата до най-малкитѣ подробности и е сходна съ Сърбската еничерска *пѣсень за* **„Находѣ Симеунѣ"**.

Въ тоя видъ произведѣния по видимому се е протѣгнала, макаръ и слаба нишка, която съединява преданията на старата Българска писменность съ произвѣденията въ края на XVIII. в., въ които намиратъ първий зародишъ на Българското **възраждание.** Въ вѣковетѣ на Турското иго, Българитѣ имаха нѣколко нови свѣтии; това са мъченици, които пострадаха отъ Турцитѣ, убити или изгорѣни; — нъ за тия свѣтии почти нѣма Български жития; тѣхнитѣ имена само останаха между свѣтцитѣ.

Упадъка на цѣлия народенъ битъ дохождаше до такава степень, щото застрашаваше и самото съществувание на народностьта. Всичко, което туку се издигаше надъ ниския „уровенъ“ на работната сила, оказваше се отъ своята народность и се присъединяваше къмъ Грьцитѣ. Фанариотитѣ презираха Българитѣ съ старото высокомѣрие на Византийцитѣ и съ далновидностьта на злобата, стараеха се да истребатъ и самата възможность за пробуждание народностьта. Съ тъзи цѣль Грьцкото духовенство (а слѣдъ него, по нѣкога, за съжаление, и неразвитото Българско духовенство) старателно истребляваше Българскитѣ книги. По-горѣ е приведено забѣлѣжванието на Григоровича, че никъдѣ въ Славянството, освѣнъ до нѣкадѣ у Чехитѣ (когато въ XVII — XVIII. вѣкове свирѣпствуваха у тѣхъ Иезуититѣ), не е станало таквосъ страшно истребление на старината и старата писменность, както у Българитѣ. На Атонъ, който бѣше нѣкога книжовенъ центъръ на южното-Славянство, ръкописитѣ гинеха отъ невѣжеството на монаситѣ; въ България Грьцкото духовенство истрѣбляваше систематически Славянскитѣ ръкописи, правеше отъ тѣхъ „ауто-да-фе“, — народа не разбираше, какво се извършва. Кое-гдѣ (само нѣщо) само бѣше спасено въ библиотекитѣ отъ ученитѣ славянски пътешественници; мѣжду послѣднитѣ особенна заслуга въ спазванието на южно-Славянската книжна старина показаха **Григоровичъ и Хилфердингъ.**

Съ паданието на царството, съ упадъка на книжното образование, въ литературнитѣ отношения на православното Славянство стана единъ преврадъ. Южнитѣ Славяне, които нѣкога снабдяваха Русситѣ съ духовни лица, писатели, пѣвци, живописци, съ ръкописи, сега сами се нуждаеха отъ помощь, и мислеха да я намѣратъ въ Руссия: отъ XVI. в. Българитѣ наченватъ да отиватъ въ Руссия — за милостиня и книги. Испърво имъ се даваха ръкописи, сѣтне печатени църковни

книги. Това остана почти единственната подпоржка за старото църковно предание. Своята собственна страна Българитѣ забравиха до таквась степень, щото тѣзи църковно-Славянски книги, които нѣкога отъ тѣхъ отиваха на сѣверъ, тѣ ги считаха Русски книги.

И тъй едва се мъкнеше народния животъ, когато политическитѣ събития начнаха първъ пътъ да залюляватъ Турското могъщество. Отъ края на XVII. стол. войнитѣ на Австрия съ Турция възбудиха у Българитѣ първитѣ надѣжди, които сѣтнѣ отъ половината на XVIII. в. наченаха да прехождатъ към Русси. Нъ на тѣзи надѣжди за дълго врѣме не бѣше осъдено да се сбъдватъ. Събитията преминуваха отъ страна, по-край: отъ Турция се отнѣ Венгрия, по-късно се отнѣ южний край на Руссия и Кримъ, въ сегашното столѣтие Сърбия, Гърция и Дунавскитѣ княжества; нъ за България не мислеха. Войнитѣ презъ 1827—28 год. също и Кримската война нѣмаха специялна цѣль освобождението на България — говореше се въобще само за подобрението бита на Балканскитѣ Християне; у Българитѣ можеха естественно да се раждатъ народни очаквания, нъ тѣ бѣха страшно опровергаеми: на Българитѣ се струпваше всѣкий пъть Турското отмъщение. Подиръ Кримската война, Европейскитѣ държави взеха върху си покровителството надъ турскитѣ Християне, нъ реформитѣ, провъзгласени отъ Турция, си останаха само на книгата. Положението си оставаше както по-преди жалостно до началото на войната въ 1877 год.

Съ една рѣчь, отъ врѣмето на паданието на царството въ края на XIV. в., Българитѣ бѣха съврѣменно забравени отъ Европа. Извътрѣ тѣ бѣха много угнѣтени; като жители на вътрѣшна провинция бѣха отдѣлени отъ останалия свѣтъ; тѣ почти и не помисляха за възстания, или слухътъ за възстание и Турскитѣ притѣснения не достигнаха до Европа. За тѣхъ едва знаѣха и въ едновѣрната Россия; когато въ врѣмето на Екатерина се породи мечта за изгонвание Турцитѣ изъ Европа, тъзи мечта се изрази въ формата на **„Гръцкий проектъ“**, въ когото Славянетѣ бѣха забравени и испълнението на **„Гръцкий проектъ“** за тѣхъ щѣше да бъде голѣмо бѣдствие.

Българитѣ бѣха забравени тъй основателно, щото даже и твърдѣ ученитѣ, въ края на миналото и въ начато на сегаш*ного столѣтие*, имаха най-тъмни понятия за народътъ и язикътъ

му. Въ 1771 год. спомна за тѣхъ Шлёуеръ, като намѣрваше, че изучванието на новий Българский язикъ би могло да разясни, какъвъ народъ са били старитѣ Българе. Патриархътъ на най-новата славистика, **Добровский** считаше Българския язикъ, когото той съвсѣмъ не знаѣше, за нарѣчие отъ Сърбский язикъ. Копитаръ, въ 1815 год., знаѣше само, че въ Българский язикъ има члѣнъ, който се туря въ края на думитѣ. Първитѣ свѣдѣния за Българский язикъ съобщи прочутий **Вукъ Караджичъ,** въ началото на 20-тѣ години. Шафарикъ въ 1826 год. мислеше че Българитѣ живѣятъ само мѣжду Дунава и Балканитѣ, и полагаше че всичкото имъ число достига до 600,000; въ 1842 г., въ своята „Славянска Етнография", той съобщи твърдѣ страненъ (чуденъ) образецъ отъ Българский язикъ. Други мислеха, че Българский язикъ е съвършенно исчезналъ въ земитѣ на старото Българско царство.

Българското **„Възраждание"**, народно и литературно, се наченва само отъ 20 и 30-тѣ години на сегашното столѣтие. Нъ първитѣ му подготовления може да се прослѣдятъ още преди 100 год.

Къдѣ XVIII. столѣтие Българский народъ достигаше до послѣдната стъпенъ на упадъка. Къмъ прѣдишнитѣ бѣдствия отъ страна на Турскитѣ притѣснения присъединиха се и тѣзи отъ страна на Фанариотитѣ. — Фанариотитѣ „като черни врани" се нахвърляха върху Българския народъ и безъ милость го късаха. „Наший народъ, — казва Българския Историкъ, — бѣше мъртавъ отъ началото на XVIII. в.: Българитѣ не съществуваха като народъ, а съставяха просто тълпа отъ хора угнѣтени, измъчени и съсипани. Самата дума народъ (по старо-Български „язикъ") тогава се изгуби и бѣше замѣнена съ думата „хора", взето отъ Гръцки и означаваше селщина, селскитѣ жители, обречени на всѣкакви трудове и тяжести . . . . Ако би нѣкой и да сполучваше да достигне по-человѣчески граждански животъ, то той вечь преставаше да бъде Българинъ и ставаше Гръкъ, защото на Българинъ не приличало да живѣе граждански животъ; това бѣше възможно само на Грька. Българинътъ трѣбваше да си остава селски житель, роденъ за тѣжка работа" . . . .

Наистина, съществуваше Охридската патриаршия, която би могла, ако да искаше, да стане за Българския народъ нравственъ центъръ и подпорка; нъ въ XVIII. стол. тя бѣше само *по име Българска*, а на дѣло, нейнитѣ Иерарси още отъ

отдавна бѣха Гръци. Най-сѣтне, Фанариотиттѣ не искаха да оставатъ и това съмнително въспоминание за Българската старина и въ 1767 г. Охридската автокефална църкова биде унищожена. „Несравнено по-щастливи отъ Българитѣ, — казва Голубинский, — бѣха тѣхнитѣ съчастници въ бѣдствието на робсвото, тѣхнитѣ братя Сърби. Слѣдъ изгубванието на царството, Сърбитѣ сполучиха да спазатъ своето патриаршество, и събрани около този, останалъ тѣхенъ представитель, тѣ нито на минута не губеха, както се това случи съ Българитѣ, живото съзнание на своята народность, и за да смъкнатъ чуждото иго, тѣмъ не бѣше нуждно преди всичко да се трудатъ да образуватъ отъ себе си, на които оставаше да се боратъ съ игото, единъ цѣлъ народъ".

Въ половината на миналото столѣтие работата на Българския народъ бѣше безнадѣждна, и въ това именно врѣме ний срѣщаме едно забѣлѣжително произвѣдение, отъ което сега начевватъ Историята на Българското възраждание. Въ 1762 г., Хилендарский Иеромонахъ и проигуменъ **Паисий** довърши и изъ мѣжду Българитѣ Историческото си съчинение подъ заглавие: „**Исторія славено-българская о народахъ и о царѣхъ и о святыхъ българскихъ, и о всѣхъ дѣяніяхъ българскихъ**". Тъзи книга произвѣде голѣмо впечатлѣние мѣжду грамотнитѣ Българе, които още не бѣха изгубили народното чувство, и даде първия потикъ „**възражданието**".

Единственнитѣ свѣдѣния за биографията по **Паисия** са тѣзи, които могатъ да се извлѣкатъ изъ самата му книга. Той бѣ родомъ отъ Самоковската епархия, и е билъ монахъ въ Хилендаръ, гдѣто братъ му **Лаврентий** билъ игуменъ. Сѣтне той се пресѣли въ **Зогравский** монастиръ. На всѣкадѣ, кадѣто му бѣ възможно, той събираше исторически свѣдения, ходеше по България, ходи даже въ „**Нѣмската земя**", т. е. вѣроятно въ Южна Австрия. Него го „яла ревность и жалость" по своя Български родъ, че си той нѣма никаква история за преславнитѣ дѣяния на старитѣ свѣтии и царѣ, и той предприема този трудъ, къмъ което го подбуждали и подигравкитѣ на Сърбскитѣ и Гърцки монаси, които кореха Българитѣ, че тѣ си нѣматъ своя История. Своята книга той написа по стилътъ на старитѣ компилятивни хронографи; главна негова основа е била книгата на Рагузанеца **Мавро** ***Орбини*** (Regno degli Slavi, 1601), която Паисий знаялъ въ *Русския й преводъ* 1722, и отъ която все — туку не бѣше

до тамъ доволенъ, и църковната История на **Барония**, извѣстна нему също въ Русския и́ преводъ 1716 год. Отъ мѣстнитѣ источници на Паисия бѣха извѣстни само малко памѣтници и легенди. Трудътъ на Паисия нѣма голѣма критическа цѣна, нъ и не състои въ това неговото значение. Той е важенъ по своята задача — да служи „за полза на Българския родъ", който не е иматъ своя История, да изобличи **„Отцеругателитѣ"**, които забравяха родътъ си, да отговори на хулитѣ на чуждитѣ хора. Съ тъзи цѣль той се и трудеше за **„събиранието"**, за да напомни славнитѣ минали врѣмена на своя народъ за могъщитѣ царѣ, прочути святии; той указва на народа въ тия минали врѣмена предмѣтъ за гордость и урокъ за спазвание вѣрностьта на своя родъ (да му бъдътъ вѣрни, а не да се наричатъ Гръци), и за противение на неприятелитѣ.

Считаме за неизлишно да спомнемъ нѣкои мѣста изъ тъзи книга, която принадлѣжи въ редътъ на първитѣ заявления на Славянското възраждание. Цѣла същата книга до сега не е издадена.

Въ притурката си Паисий, като същъ старъ книжовникъ, говори за своя трудъ:

„Азъ Паисия, Иеромонахъ и проигуменъ Хилендарский, совокупихъ и написахъ, отъ русски рѣчи прости обратихъ на болгарски прости рѣчи и словенски. По мало снѣдаше ме ревность и жалость по рода своего болгарскаго, зашто не имѣятъ Исторія заедно совокупена за преславная дѣянія исперьвая времена рода нашего и святихъ царій. Тако и укараху насъ многажди Сербіе и Греци, зашото не имѣяме своя Исторія; азъ зрѣхъ по-многихъ книгахъ и Историяхъ ради Болгари много извѣстіе написано. Того ради воспріяхъ трудъ много за двѣлѣта собирати по мало отъ много исторій, и у Нѣмска земля по́-вече за то намѣреніе ходихъ. Тамо обрѣтахъ Исторія Маврубирова (т. е. Мавро-Урбинова) за Сербіе и Болгари въкратцѣ за цари, а за святи никако не писалъ, Латининъ былъ, не исповѣдуеть святихъ болгарски и сербски, кой просіяли послѣди, отъ како ся отдѣлили Латини отъ Греци. Но и за Сербски святи зле пишатъ и покриваетъ, а за Болгарски никако не поменуетъ. Тако азъ презрѣхъ, свое главоболіе, яко за много време страдахъ тако и устобою болехъ велми, и то отъ желаніе много што имѣяхъ, презрѣхъ и отъ многовременна погребенная избавенная едва совокупихъ . . . .

Не учихсе ни граматика, ни политика никако, но простимъ Болгаромъ просто и написахъ. Не бисть мне тщаніемъ за рѣчи по граматика слагати и слова наменштати, но совокупити заедно сію историіцу“ . . . .

За Българситѣ историци, Паисий говори въ предисловието: „Болгаритѣ са имали и исторіи царски и кондики архіерейски . . . и житія и правила святихъ болгарскимъ много не било въ оно время штампи (печати) словенски, а человѣци отъ небреженія не претолковани, но на мало ся мѣста такива книги обрѣтами.“ Като разказва за разрушението на църквитѣ, монаститѣ, царскитѣ и архиерейскитѣ дворци въ врѣме на паданиито на царството, той продължава за истрѣблението на Българскитѣ исторически памѣтници: „И въ то время погубила ся они исторіи царски, и на много святіи житія и правила, и нинѣ нѣма они книги лѣтописни, што ся били пространно написани ради всего народа и царіе Българскихъ. Азъ много книги и прѣмного прочетохъ и възискахъ за много время прилежно, и немогохъ никадѣ обрѣсти рукописни е печатни, но мало и рѣдко и въ кратцѣ обрѣтается.“

Ний споменахме, какъ трогали Паисия укоритѣ на Сърбитѣ и Гърцитѣ; нъ още повече се смущавалъ той отъ тѣзи Българе, които забравяха своя родъ и го издаваха: „Азъ видѣхъ отъ много Българе защо идутъ по чужди языкъ и обичай и на свой языкъ хулятъ, за то здѣ написахъ, и они отцеругатели кои не любатъ свой родъ язикъ, написахъ да знаетъ“ . . Той нѣколко пѫти се повръща къмъ тѣзи хора „кей обращаютъ на чужда политика и не раде за язикъ Болгарски, но се учатъ читати и говорити по грьчески и срамеетя да ся наречетъ Болгари“ . . . О неразумне и юроде! — говори той къмъ тия ренегати (отстъпници): — поради что ся срамишъ да ся наречешъ Българинъ, и не четешъ по свой язикъ, и не думашъ. Или не са имали Българи царство и господарство? Но са рече: Греци са по мудри и по политични, за то рече, лучше е пристати по Греци. Но, виждъ, неразумне, отъ Греци има много народи по мудри и славни, да ли си оставля некой Грекъ свой язикъ и ученіе и родъ както ти безумне што оставляшъ и не имашъ никой прибитъкъ въ грьцка мудрость и политика. Ти Българине, не прѣлштай ся, знай свой родъ и язикъ и учи се по своему язику: боле есть Болгарска простота и незлобіе“ . . . Гърцитѣ са хитри, горди спекулянти и интриганти, — въ това състои всичкото имъ преимущество

предъ Българитѣ; нъ у тѣхъ нѣма ни фамилиярни, ни граждански, добродѣтели, и тѣхний умъ мисли за неправилното грабение и обида на проститѣ хора. Казватъ, че Българитѣ нѣматъ книжовници, учени и славни мъжие, че тѣ са прости работници и пастири. На това Паисий отговаря съ напомнуване за славнитѣ времена, които са бивали у Българитѣ: „Или не сѫ имали Българи и господарство, за толико царствовали и били чудни по вся земля, и много пути отъ силни Римляне и отъ мудри Греци дань въземали, и давали имъ царюве и кралюве свои царски дъщери въ съпружество и да би имѣли миръ и любовъ съ цари български; и отъ всего Славенскаго народа най-славни били Болгари, първо са они патріархъ имѣли, перво они ся кръстили, най-болѣе земля они основали, тако отъ своего народа словенскаго они силни чесни били, и перви святіи Словѣнскіи отъ болгарски родъ и язикъ просіяли, какъ по реду вся въ сію историю написахъ и за то имѣють Болгари отъ много историй свидѣтелство“ Българитѣ, наистина, станаха сега само работници и пастири, нъ до това ги докара лукавството на самитѣ Гръци. Паисий, не можеше да не каже за това угнѣтение, което търпѣха Българитѣ отъ Гръцкото духовенство; поради своя духовенъ чинъ, той говори за това смиренно, нъ обвинението исказва направо. Гръцкото духовенство е виновато за упадъка и сиромашеството на народа. „Тая вина Болгаромъ отъ греческая духовная власть происходитъ, и много насиліе неправедно отъ гречески владики терпятъ во сія времена . . . Но Болгари почитаютъ ихъ за архіереи и сугубо плащаютъ имъ должное, за то по нихна простота и незлобіе восприимутъ отъ Бога мзду свою; така и они архіереи што сь насиліе, а не архіерейско правило творитъ Болгаромъ велика обида. . . , и они по свое дѣло и безсовѣстие восприимутъ между свою отъ Бога по реченому: яко ти воздаеи камуждо по дѣломъ его.“ Въ числото тѣзи, които се смѣяли на Българитѣ, имало Сърби, Русси и Москали. Тия Сърби бѣха именно тѣзи, които се избавиха отъ игото съ това че отидоха въ Австрия, гдѣто намѣриха възможность да живѣятъ по свободно, и да си понаправатъ какви-годѣ училища. Паисий имъ напомня, че въ миналото врѣме, когато Българитѣ имаха високо просвѣщение, имаха силни царѣ и патриарси, Сърбитѣ не бѣха и кръстени; и че у тѣхъ същитѣ има тѣхни братия въ Турция, които са още по прости и бѣдни, отъ колкото Бъл-

гаритѣ. Той прибавва: „но они Руси и Сърбіе да благодаратъ Бога, да ги е покрилъ отъ попрание . . . и отъ греческая власть архіерейская. Што би болгари страдаютъ, да су они то мало искусили, то би весма Болгаромъ благодарили защто въ толико страданіе держатъ свою вѣру непременно."

Сачинението на Паисия тръгна отъ ръка въ ръка и видимо произвѣде впечатление: въ сегашно врѣме са извѣстни нѣколо стари списъци съ значителни варианти; нѣкой си неизвѣстенъ читатель го допълнилъ съ нови подробности, и мѣжду другото съ ожесточени нападения на Гръцитѣ. Книгата се преписваше и въ сегашното столѣтие, когато най сѣтне Христаки Павловичъ (Дупничанинъ) я издаде въ Пеща въ 1844, впрочемъ съ голѣми измѣнения подъ заглавие: „Царственникъ или История Болгарская, която учи, отъ гдѣ са Българе произшли и како кралевствовали, какоже царствовали и како царство свое погубили и подъ иго подпаднали" и пр.

Ученикъ на Паисия наричатъ Софрония, Врачанский епископъ. Софроний преди духовната си длъжность **Стойко Владиславовъ** (род. 1739, умрѣлъ 1815 или 1816) преживѣ твърдѣ беспокоенъ животъ, който ни дава нагледна картина за положението на Българитѣ въ края на миналото и въ началото на сегашното столѣтие. Като грамотенъ человѣкъ, той бѣ избранъ за свѣщенникъ отъ чорбаджиитѣ въ г. Котелъ (Казанъ), и като человѣкъ забѣлѣжителенъ, излагаше се на всѣкакви насилия отъ турски произволъ. Впрочемъ Гръцката духовна власть цѣнеше Стойка, и въ 1794 той биде назначенъ епископъ въ г. Враца, подъ името Софроний. Врѣмето бѣше страшно. Пазвантъ-Оглу се утвърди като независимъ паша въ Видинъ, и Софроний се намѣри мѣжду два огня: въ този край господарствуваха и Кърджелиитѣ и Турскитѣ войски; епископътъ трѣбваше да се избавва и отъ еднитѣ и отъ другитѣ. Още предъ него (Пазвантъ-Оглу), се готвеше да го обѣси единъ отъ Турскитѣ управители; другъ пътъ той се избавя отъ смъртьта само чрезъ бѣгство; сѣтне той прекарва три години робъ въ Видинъ и т. н. т. Най сѣтне въ 1803 година той се избави отъ това робство и се засѣли въ Букурещъ. Послѣднитѣ години отъ живота си той посвѣти на книжна дѣятелность. Въ 1804 г. Софроний написа своитѣ записки, въ 1806 година, той издаде събрание отъ поучения, преведени отъ Старо-Славянский и Гръцкий „Куріакодроміонъ", Римникъ, *1806; Новий-Садъ* 1856, Букурещъ 1865), които и до сега

се ползуватъ съ голѣма извѣстность. Това бѣ първата печатна книга на ново-Българский языкъ.

Въ първитѣ години на сегашното столѣтие появившето се движение намѣри нови дѣятели изъ между Българскитѣ търговци и преселенци въ Влашко. Българската търговска класса отъ миналото столѣтие начена да показва голѣма предприимчивость и распространи своята дѣятелность до Смирна и Вѣна; тя имаше нѣкое (що-годѣ) образование по Гръцки духъ, малко-по-малко въ нея се пораждаха мисли за своя народъ, и въ началото на сегашното столѣтие отъ нейната срѣда се появиха хора, които и наченаха да мислятъ за основанието на школи и литература за своя народъ. Такива бѣха Габровскитѣ търговци **Мустакови**, които водеха дѣлото на Сръбския князь Милоша, **Геновичъ**, **Бакалоглу** и др.; писателитѣ: **Атанасъ Стояновичъ** отъ Кипилово († 1868), който преведе отъ Русский: „**Священное цвѣтособрание**“ (Пеща 1825) — и сѣтне други книги; **Василий Неновичъ**, който пакъ тогава издаде „Свѣщенна История“; **Петъръ Сапуновъ** и от. **Серафимъ** отъ Ески-Загра издадоха преводи на Новий Завѣтъ въ 1828; **Петръ Беровичъ** (или Беронъ, 1797 — 1871) издаде въ 1824 въ Брашовъ (Кронщатъ) съ помощьта на единъ търговецъ „Букваръ“, който и до сега се ползува въ Българитѣ съ голѣма слава. Въ предисловието си Беровичъ нападна Българскитѣ школи, които се държаха за извѣстна стара метода на обучението по Часослова и които на нищо не научваха, даде въ своята книжка статии съ картинки изъ Естественната История и препорѫчваше системата на взаимното обучение, която дѣйствително отъ тогава се твърдѣ распространи.

Нъ това бѣха още отдѣлни, слаби опитвания. Тѣ взеха характеръ на опредѣленно, силно движение вслѣдствие дѣятелностьта на единъ оригиналенъ писатель, не Българинъ родомъ, нъ който, като се отдаде на Българската работа, захвана високо мѣсто въ историята на най-новото българско възраждание. Този писатель е **Венелинъ**.

Юрий Венелинъ (1802—1839) бѣше родомъ Карпатский Руссинъ отъ Сѣверна Венгрия. Неговата фамилия е собственно **Гуца**, нъ въ **Львовъ**, гдѣто се учеше въ университета, той прие името **Венелинъ**, за да скрие своитѣ слѣди, защото намисли да се оттегли въ Россия. Въ Львовский университетъ той се занимаваше най-много съ историята на Сла-

вянскитѣ плѣмена; въ 1823 год. пресели се въ Россия, живѣя испърво въ Бессарабия, гдѣто другарски го прие извѣстний генералъ **Ирзовъ**, който остави подиръ смъртьта си благодарни въспоминания като попечитель за преселенцитѣ въ южний край, гдѣто именно имаше много Българе. Тукъ Венелинъ се запозна съ Кишновскитѣ Българи и окончателно се заинтересува съ сѫдбата на Българский народъ, на старий и на новий. Сѣтне той отиде въ Москва, гдѣто го посъвѣтваха да постѫпи въ университета и да стане медикъ. Въ 1829 г. Венелинъ свърши курса въ университета и стана медикъ, нъ въ същата година издаде първий томъ отъ своето съчинение: „**Древніе и Нынѣшніе Болгаре**", което обърна върху си вниманието на ученый свѣтъ, а тъй също произведе силно впечатление на хората, които съставляваха въ това време не многочисленната Българска публика, и на такивато Българе, на които до тогава съвсѣмъ не имъ идеше мисль въ главата за тѣхната народность. На слѣдующата година Русската академия даде на Венелина възможность да направи едно пѫтешествие по България, гдѣто той още по-отблизо се запозна съ народа, на когото посвяти своето изучвание. Пѫтешествието стана съ твърдѣ голѣми затруднения: Венелинъ стъпи въ Турската земя въ Варна и срѣщна най-голѣмъ безпорядъкъ, „тревога", гладъ, холера; Русскитѣ войски подиръ войната вече се връщаха назадъ; изъ-задъ Дунава отиваха Български преселенци; въ горитѣ се появиха хайдушки шайки (банди); останалитѣ до тогасъ памѣтници отъ древностьта погинаха въ времето на войната или бидоха разнесени; по-образованитѣ Българи, които би могли да окажатъ помощьта на пѫтешественника, оставиха отечеството си; у останалитѣ Венелинъ срѣщаше тѫпо недовѣрие и подозрителность. Споредъ неговитѣ собственни думи той „за всѣка дребулия билъ принуденъ да събира свѣдѣния отдѣлно, всичко почти да лови, тъй да се каже, на летенье"; въ тогавашнитѣ размирни обстоятелства, случваше се да се излага и на сериозни лични опасности. При всичко това, той сполучи де извърши твърдѣ много: да придобие доста рѫкописи, съ крайни усилия да запише много пѣсни, да изучи говоримия языкъ, да състави граматика (макаръ, наистина и да е не пълна), тъй като той се запозна само съ сѣверното нарѣчие) и т. н. т. Отпослѣ той се оплаква, че на неговий трудъ бъркали и самитѣ Българи. Не е*динъ пѫть му* дохаждало (хващало го) съмнѣнче и желание

всичко да остави; нъ въодушевлението му земало върхъ и той продължавалъ да работи. Най-сѣтне дойде до Българитѣ неговата книга, и на тѣзи отъ тѣхъ, които бѣха способни да оцѣнятъ нейния смисль, произведе твърдѣ голѣмо впечатление. Венелинъ найде най-сѣтне въ Българскитѣ патриоти горѣщо съчувствие, на него наченаха да възлагатъ своитѣ надѣжди: въ неговата оригинална книга Българитѣ за първъ пжть намѣриха историята на своето плѣме, поетическо подновение на тѣхната стара слава, въодушевленни призвания къмъ възраждание. А това послѣдното бѣше твърдѣ важно. Когато Венелинъ начевваше своитѣ трудове, нуждно бѣше да се опредѣлятъ първитѣ елементарни въпроси на историята и етнографията на Българския народъ. Видѣхме, че твърдѣ малко знаеше тогава за тѣхъ и най-великий ученъ въ това време, Шафарикъ. Венелинъ бѣше дълженъ (трѣбваше) да обяснява че на Българитѣ е принадлѣжалъ този языкъ, на който за пръвъ пжть се появи въ Славянитѣ св. писание. Подиръ „Древнитѣ и сегашни Българи“ послѣдваха другитѣ трудове на Венелина, посвѣтени повечето и тѣ на същето изучвание Южното Славянство, старото и съвременното: нѣкои отъ тѣхъ бидоха издадени вече слѣдъ смъртьта му. Въ негово време и послѣ, Венелина често укоряваха за недостатъка на историческа критика; неговото име бѣ синонимъ на историческата фантазия. Нъ това не унищожава неговата велика заслуга на Българския народъ. Не всички, както трѣбва, цѣнятъ и разбиратъ великата услуга, направена на Българитѣ отъ Венелина, — казва Голубинский. Тъй като неговитѣ изслѣдвания по Българската история се показватъ отъ къмъ научна страна въ много отношения твърдѣ слаби и неудовлетворителни, то намиратъ, че благоговението на Българитѣ къмъ неговата памѣтъ, което достига до обожавание, е твърдѣ преувеличено и дѣтинско, основанно повечето на тѣхното невежество, отъ колкото на каквото и да било друго нѣщо. Но това съвсѣмъ не е тъй. Съвършенно справедливо е, че въ научно отношение изслѣдванията на Венелина са испълнени съ твърдѣ голѣми недостатъци и въ сегашно време са почти съвсѣмъ остарѣли, нъ неговата заслуга най-главно не състои въ това, че той създаде Българската История (макаръ впрочемъ, че и тукъ винаги ще да служатъ като исходна точка, неговитѣ трудове, а не трудоветѣ на другиго нѣкого), а въ това, че той възсъздаде или въскръси самия Български народъ, че той бѣше виновника за възражда-

нието на Българската народность, която вече съвсѣмъ погинваше. Тъзи услуга, нѣма съмнѣние, е най-голѣмата услуга, каквато би могла да се направи на народа; и за това той твърдѣ справедливо заслужва и това най-дълбоко благоговѣние, съ което почитатъ името му Българитѣ . . .“

Венелинъ бѣше човѣкъ съ високи дарби. Той бѣ ентузиястъ на народностьта, който работи за Българитѣ въ тъзи епоха, когато Вукъ Караджичъ, Шафарикъ, Челяковский Колларъ и пр. работеха за Сърбитѣ, Чехитѣ, Словацитѣ и т. н. т. За това бѣха нужни не само научни сили, нъ и пламенна любовь към народа, поетическо въодушевление отъ миналото стрѣмление да се повдигне народного достоинство и въ сегашно врѣме. Съ тъзи любовь и поетическо въодушевление Венелинъ бѣ народенъ въ висока степень: той много работеше, имаше богати свѣдѣния, нъ не можеше да се благодари съ сухото, не пълно събирание на фактоветѣ; според състоянието на тогавашнитѣ знания, той нѣмаше достатъченъ материялъ за строго-историческата реставрация (подновявание) на миналото. нъ предъ неговото раздразнено чувство и въображение се рисуваха неговитѣ (на миналото) картини, и той ги схващаше, като ги считаше за резултатъ на изслѣдванието си. Еднажъ въ време на пътешествието си по България, той начевна да описва нѣкой си градъ, който му направилъ силно впечатление съ прекрасното си мѣстоположение. „Извѣднъжъ, казва той, — азъ се пренесохъ въ времето на XIV. вѣкъ, когато Турцитѣ обсаждаха тоя градъ; на площадътъ предъ моитѣ прозорци, ми се представиха Турци отъ онова време и тълпа Българе и отъ моето описание излѣзе първата глава на романа“. Това и бѣше отличителната черта на неговия литературенъ характеръ. Неговото изображение, царството на Атилла, когото той считаше за Русско-Българский герой, е почти романъ, живъ и картиненъ. Венелинъ е народенъ публицистъ, скритъ въ археолога; смисълътъ и цѣльта на неговата дѣятелность бѣ да възбуди въ народа нравственното достоинство чрезъ въспоминания за миналото и да покаже възможностьта за по-добро бѫдѫще. Въ това и състои неговото значение. (Съчиненията на Венелина относително България са: „Древніе и нынѣшніе Болгаре въ политическомъ, народописаномъ, историческомъ и религиозномъ ихъ отношеніи къ Россіянамъ“. М. 1829—1841; второе изд. 1856 (съ биографический очеркъ отъ Безсонова); „*О характерѣ* народныхъ пѣсенъ у Славянъ Задунайскихъ“.

М. 1835; „О зародышы новой Болгарской литературы“. М. 1838. Слѣдъ смъртьта му издадени: „Влахо-Болгарскія или Дако-Славянскія грамоты“. Спб. 1840; „Критическія изслѣдванія объ Исторіи Болгаръ“, 2 т. М. 1849; „Нѣкоторыя черты путешествія въ Болгарію“ (изд. на Безсонова). М. 1857.

На Венелина, на археолога и етнографа, принадлежи безъ съмнѣние силното възбуждающе влияние въ дѣлото за Българското възраждание. Отъ 30-тѣ години тукъ се начевна съживена дѣятелность. Българскитѣ книги все още бѣха рѣдки: до 1840 година изброяваха нѣщо до 30 Български книги,— нъ здравото, трайно начало вече бѣше положено. Най-главната услуга на Българското образование принесоха Българскитѣ изсѣленци, които се заселиха въ Одесса: двама отъ тѣхъ, **В. Априловъ** и **Н. Палаузовъ**, бѣха особенно ревностни почитатели на Венелина. **Априловъ** († 1848), както и повечето отъ тогавашнитѣ образовани Българи поддържаше испърво Гръцкитѣ школи и Гръцкитѣ революционери, нъ отъ 1831 г. той се запозна съ книгата на Венелина и стана ревностенъ партизанъ на собственната си народность. Априловъ и Палаузовъ се рѣшиха да основатъ Българско училище въ извѣстното сега Габрово, въ своето отечество, малъкъ градецъ, между Търново и Шипка: тѣ отвориха това училище въ Януарий 1835 година, назначиха му голѣмо всѣкигодишно пособие и повикаха за учитель Иеромонаха на Рилский манастиръ **Неофита**, който показа тогава и отпослѣ голѣма услуга на народната Българска педагогия и въобще на Българското движение. Основателитѣ на Българското училище, първото европейско училище въ България, погрижиха се и за издаванието на необходимитѣ учебни книги. При всичкитѣ препятствия и противодѣйствия отъ страна на Гърцитѣ и на Българскитѣ Гръкомани, Габровското училище се удържа и имаше голѣмъ успѣхъ. Примѣрътъ на неговитѣ основатели подѣйствува и на другитѣ, появиха се нови пожертвования и подиръ 6 години отъ отварянието на Габровското училище, бѣха основани още нѣколко Български училища въ **Казанлѫкъ, Карлово, Панагюрище, Калоферъ, София, Търново, Котелъ** или **Казанъ** и пр.— които получиха отъ Габрово необходимитѣ учебни пособия. Отъ тогава вече елементарното (първоначалното) народно образование бѣше усигорено.

Влиянието на Венелина тукъ бѣше непосрѣдственно. **В. Е. Априловъ**, който сетне се яви като писатель („Болгарскіе

книжники", Одесса — 1841 г.; **„Денница Ново-Българскаго образованія"**, Одесса 1841; **„Мысли за сегашното (българско ученіе"**, Одесса 1847, и др.), самъ казваше, че именно Венелинъ „пробуди въ него любовь къмъ народностьта". Също така Венелинъ я пробуди и въ много други. У Българитѣ се появи ревностно присърдце **(усердія)** къмъ распространение образованието въ народа, и отъ 40-тѣ години Българскитѣ книжки, — почти исключително дидактически, — вечь не бѣха тъй рѣдки. Единъ отъ най-дѣятелнитѣ мъжѣ въ тъзи народно-педагогическа литература е споменатий **Неофитъ**, иеромонахъ въ Рилский монастиръ, който отъ одавна оставаше и славянската литература. При основанието на Българското училище, Неофита пратиха въ Букурещь, за да усвои системата на взаимното обучение и да приготви нужднитѣ книги. Катихизисъ, Българска Грамматика, Гръцка Грамматика, Таблици за взаимното обучение, които пó старанието на едного отъ Мустаковцитѣ, бидоха напечатани въ Сърбската княжеска типография въ Крагусвацъ, въ 1835 г., безплатно. По-късно, Неофитъ, макаръ и самоукъ, основателно изучи Старий и Новий Гръцки язикъ, Старо-славянский, Сърбский и Русский, издаде ново-Български преводъ на „Новий Завѣтъ" (смирна 1840.), напечатено отъ Американското библейско общество. Другото училище бѣше въ Свищовъ, гдѣто работеше **Христаки Павловичъ Дупничанинъ** („Писменникъ общеполезенъ," „Разговорникъ Греко Българский," Бѣлградъ 1835 г. идр.) и другия **Неофитъ**, архимандритъ на Хилиндарскиятъ монастиръ **„Славено-болгарское дѣтоводство"** — единъ видъ малка училищна енциклопедия, Крагуевацъ 1835; „Краткая св. История", Бѣлградъ 1835). Въ същото врѣме работиха по учебната литература **Райно Поповичъ** („Христоиѳія и Благонаравіе," Пештъ 1837 и др.) **І. А. Богоевъ** или **Богоровъ**, който мѣжду другото издаде и единъ малакъ сборникъ отъ пѣсни.

Подиръ десеть години отъ основанието на Габровското училище въ България имаше вечь по-вече отъ 50 народни училища: читателитѣ се умножаваха, тъй щото въ 40-тѣ годишни имаше вече книги, които имаха до 2000 спомоществователи. Въ числото на списателитѣ вечь се явяватъ хора, които получваха образованието си вънъ отъ границата. Появиха се Български типографии: въ 1839 г. въ Солунъ, основана отъ архим. Теодосия; въ 1840 въ Смирна, гдѣто имаше Българска търговска **Колония;** въ 1843 въ Цариградъ, основана отъ Сър-

биньтъ **Огняновичъ.** Въ 40-тѣ години пакъ се появяватъ цѣль редъ педагогически книжки, буквари, учебници, наставлѣния за въспитанието, преведени книги за младѣжитѣ; **К. Огняновичъ** издава альманахътъ **(„забавникъ"** — Парижъ 1845); **К. Фотиновъ** начена даже да издава журналътъ **„Любословие"** (Смирна 1845). Избора на чуждеземнитѣ образци за четение бѣше не всѣкога сполучливь, вкусътъ биваше често наивенъ; нъ малко по-малко съдържанието на литературата става по-сериозно.

Тъй щото новата Българска литература имаше преимущественно или почти исключително въспитателенъ характеръ: Главната нейна (на мет.) цѣль бѣше да достави на народа елементарни знания и развитие на народнот чувство. Отъ 1840-тѣ години обстоятелствата ставатъ вече по-благоприятни: много Българи получиха много или малко по-широкото образование, въ Цариградъ въ Американский Robert-College, и вънъ отъ границата, въ Парижъ, въ Одесса, Киевъ, Москва, Букурещъ Бѣлградъ, Заребъ, Вѣна и особено въ Прага. Съ това заедно, въ по-добритѣ представители на новия Българский народъ се вдигаше по-високо и „уровенътъ" на народнитѣ нужди. Тѣ вечь не се ограничаватъ съ елементарното училище и найсѣтне въ Българската литература се появиха основни въпроси за съществуванието на народностьта, въпроситѣ църковний политический. Въ църковния въпросъ, който отъ 50-тѣ години произведе небивало другъ пъть вълнение въ България, отвлѣченитѣ стрѣмления на първитѣ начинатели на Българското възраждание станаха вече практически работи на живота.

Ний споменахме за това, по кой начинъ се повдигна църковния въпросъ въ България отварянието на училищата и разширванието на народното съзнание, най-сѣтне, най-блискитѣ потрѣбности на народното образование по-вече и по-вече показаха необходимостьта на рѣшението му. За успѣха на народното дѣло, преди всичкото необходимо бѣше да се освободатъ отъ Фанариотското иго, което не само угнѣтяваше народа материялно, нъ твърдѣ много бъркаше и на народното образование. Срѣщанията съ Цариградский Фенеръ още отъ 40-тѣ години начнаха да се обръщатъ на открита вражда; Българитѣ си искаха народни епископи; Гърцитѣ никакъ не рачеха да устъпатъ. Българский надоръ бѣ главний источникъ за доходитѣ на Фанариотската иерархия и отдѣлванието на Българитѣ отъ патриаршията би повело слѣдъ себе си цѣлъ

финансовъ кризисъ за **Фанара**. Развитието на Българската школа застрашаваше да спрѣ успѣхитѣ на елинизацията, която до това врѣме сполучи да отърве отъ Българский народъ много умствении и материялни сили. Ясно се видеше, че Гърцитѣ трѣбваше съ всичката си сила да премахватъ, да унищожаватъ законностьта на тъзи независима иерархия, която Българитѣ желаяха за своя народъ. Мисъльта за народната черква се явява у Българитѣ още отъ първитѣ искрици за народното съзнание. Още Иеромонахъ **Паисий** бѣше крайно възсталалъ противъ Гръцкото доховенство и въобще противъ Гърцитѣ, противъ тѣзи Българи, които приемаха Гръцка „политика" и язикъ, и които забравяха „своя Българский родъ". Гърцитѣ, като унищожаваха Охридската автокефалия, истрѣбяваха послѣдната сѣнка за старото народно вспоминание; правеха всичко, за да унищожатъ въ Българитѣ всяко народно съзнание, горѣха Българскитѣ ръкописи и безъ съмнѣние сполучиха да населатъ ущърбъ на Българското възраждание (не е отдавна, въ 1825 г. Търновския митрополитъ, Гръкъ, изгори найдената случайно стара библиотека на Търновската патриаршия), нъ съ това тѣ сами възбуждаха въ Българитѣ съпротивление и стрѣмление, щото каквото и да стане, да се освободатъ отъ тѣхното иго. Още въ 40-тѣ години Българитѣ начеиватъ да искатъ свои народни епископи; нъ най-много това движение се развива отъ 50-тѣ години. На основание на хати-хумаюна, даденъ отъ Турция въ 1856 г., подиръ Кримската война, който обѣщаваше всѣкакви свободи и религиозна равноправность, Българитѣ се обърнаха къмъ Турското правителство съ формална просба за уреждането на Българската Иерархия. Отъ тогава се начена открита борба, въ която Българитѣ показаха голѣмо постоянство и упорство; единъ отъ най-горѣщитѣ защитници на тѣхното дѣло бѣше този Неофитъ **Бозвелията**, Хилендарския архимандритъ, името на когого ний видѣхме по горѣ въ числото на дѣятелитѣ за народното Българско образование. За Гърцитѣ бѣше въпроса за материялното и национално **Господство** надъ Българитѣ—независимо отъ ползитѣ, които имъ доставяше църковното господство надъ тѣхъ и тѣзи послѣднитѣ трѣбаше да се считатъ като **„Гърци"** въ бъдъщата Византийска Империя, за подновението на която мечтаеха Гърцитѣ. Тѣ увѣряваха Българитѣ още отъ отдавна, че *Български народъ* съвсѣмъ нѣма, а има Гърци, които, за *съжаление са приѣли* варварския язикъ; тѣзи чудни аргументи се

изваждатъ и сега, при защита на Гръцката Иерарщия въ Българскитѣ земи! За Българитѣ въ тъзи борба работата бѣше за единъ отъ двата същественни въпроси на Българский животъ: напредѣ стоѣше въпросътъ за политическа независимость, за освобождението отъ Турското Иго; а сега трѣбваше да се освободатъ отъ църковното и умственното иго. Въ специялнитѣ съчинения читательтъ ще намѣри подробности за църковното Българско движение, въ което бѣха пуснати въ ходъ и каноническитѣ закони (отъ тѣхъ Гръцитѣ забравяхя само ония, които заповѣдватъ „да свалятъ“ духовнитѣ управители поставени **„за мзда“** и които се отличаватъ съ други качества, съ каквито твърдѣ на рѣдко се отличаваха Гръцкитѣ иерарси) и дипломатически тънкости и всевъзможни интриги и насилия. Само въ едно Гърцитѣ можеха да бъдатъ прави, ако да настояваха за всичкий съборъ, макаръ мъчно може да си въобразимъ, съ какво би могло да стане въ сегашно врѣме вселенский съборъ, разбранъ въ всичкото сериозно значение на думата . . . Русската църковна власть се отнесе къмъ Българитѣ твърдѣ благосклонно.

Всичко се свърши съ това, че Султана съ собствената си власть рѣши въпроса: въ Февруарий 1870 г. той постанови уреждането на **Български Екзархатъ**. Българитѣ тържествуваха, патриархътъ се отказваше да припознае фермана. Най-сѣтне въ 1872 г. за екзархъ бѣ избранъ **Иларионъ**, вѣрний сътрудникъ на Неофита **Бозвели**; нъ старий борецъ за Българската църква не за дълго се държа на мѣстото: слѣдъ нѣколко мѣсеци него смѣни **Антимъ**. Неговото пътешествие изъ Видинъ въ Цариградъ бѣ също триумфално шествие; въ Септемврия същата година патриархътъ отлъчи отъ църквата Българското духовенство и неговитѣ привърженици.

Църковний въпросъ възбуди въ Българитѣ най-живъ интересъ. Той предизвика много тълкувания и ожесточена полемика въ литературата, въ книжкитѣ и журналитѣ. Намъ е достатъчно да спомѣнемъ два-три примѣри. Първата брошура за църковната препирня, която имаше голѣмъ успѣхъ, бѣше „приятелско писмо отъ Българина къмъ Гърка“, (Прага 1852.) Найново съчинение по тая полемика е статията **„Мати България“** отъ Неофита Бозвели, оригинална статия, писана на единъ чуденъ полународенъ, полуцърковенъ языкъ, нъ проникната съ истинно патриотическо въодушевление. Българскитѣ журнали

и вѣстници въ тѣзи години постоянно се обрѫщаха къмъ църковний въпросъ.

Основатель на Българската журналистика наричатъ помѣнатий **Фотановъ**, който издаваше въ Смирна **„Любословие“** въ 1844—46 година. Сѣтне се появиха, нъ неудържаха се, вѣстници въ Лейпцигъ; въ 1849 г. се появи въ Цариградъ първий политическо-литературенъ вѣстникъ „Цариградски Вѣстникъ“ (отъ И. Богоева, сѣтне отъ А. Екзарха, който се удържа до 1861 г. и който въ врѣмето на църковната препирня се бори противъ Католическата пропаганда. За послѣдната бѣше основалъ вѣстникъ **„България“** Д. Цанковъ. Защитата на народнитѣ стремления и народната църква, водеше и журнала „Български Книжици“ (1858—1861, въ Цариградъ: Д. Мутевъ, И. Богоевъ (Богоровъ), Г. Кръстевичъ и Стоянъ Бурмовъ). Намѣри се и официозенъ (угодвачъ лъстецъ) вѣстникъ „Турция“, Н. Геновича (1862 г., който въсхваляваше Турското правителство. Въ 1860 година, нѣколко Българи-студенти отъ Московский университетъ начөнаха да издаватъ журнала или по-вѣрно сборника **„Братски трудъ“** 2 ч., Москва 1860—62), гдѣто между другитѣ участвуваха и **Жинзифовъ**, **Каравеловъ**, **К. Миладиновъ.** Въ 1865 г. се появи малкий журналъ **„Зорница“**, който се издаваше отъ Американското мисионерско-дружество, съ нравственно религиозно съдържание. Най-сѣтне, се появиха, разбира се не въ Турция, издания съ открито Либерално направление, което въ Турция бѣше революционно (се считаше). Най-първо „Дунавский Лебедъ“ (1860—62) въ Бѣлградъ отъ Раковский, единъ отъ най забѣлѣжителнитѣ мъжѣ въ ново-Българската литература; сѣтне въ Букурѣщъ: „Бъдъщность„, 1864 г. отъ същий „Народность“ **И. Касабова**, пакъ тамъ, 1866-69: „Свобода“ Каравеловъ, 1870 — 1872; и пакъ отъ него „Независимость“ 1873 — 74; „Отечество“ 1869— 71, съ консервативно направление; юмористически „Тѫпанъ“ „Будилникъ“. Въ по-послѣднитѣ години трѣбва да спомѣнемъ още и „Македония“ вѣстникъ отъ П. Р. Славейкова отъ 1867 въ Цариградъ, малкитѣ журнали: „**Читалище**“, „**Училище**“ Балабановъ, 1870, пакъ тамъ Р. Блъсковъ въ Букурещъ отъ 1870; „Вѣкъ“, Балабановъ, въ 1874, въ Цариградъ, и особенно журналътъ на Българското книжовно дружество въ Браила „Периодическо Списание“ (излѣзли са 12 книг. 1870 — 76). *Сръбскитѣ* събития въ 1875 — 76 г. предизвикаха от-*зивъ въ България* — патриотически мечти и надѣжди, планове

за възстание и нови вѣстници. Появиха се нови патриотически издания, които много или малко горѣщо пъдбуждаха на възстание, напр. „Български Гласъ“ И. Иванова, въ Болградъ, отъ първата половина на 1876; сѣтне отъ Май или Юний същата година „Нова България“ отъ Бѣлобрадова и Попаркова, въ Гюргево; „Стара-планина“, отъ С. Божанова и Веселинова, въ Букурѣщъ, отъ Августъ 1876, съ статий и на Французский языкъ. Ний не сме срѣщали други издания нѣмаме свѣдѣния и за това излѣзло е нѣщо въ сегашната год. (1879 г.). Българскитѣ издания преди всичко ясно се отличаватъ едно отъ друго споредъ мѣстото на изданието имъ. Цариградскитѣ издания, които излизаха подъ цензура, бѣха разбира се, лишени отъ всѣка възможность да говорятъ за положението на работитѣ, за истиннитѣ потрѣбности на народа; тѣ бѣха длъжни да се прекланятъ предъ правителството и да го лъскаятъ даже когато то извършаваше своитѣ гнусни дѣяния. Чудно бѣше да чете человѣкъ на Българский языкъ — въсхваления на „мъдрото и просвѣтено правителство“, което неуморно „се грижи за благото на всичкитѣ свой поданници“, подъ „свѣтата сѣнка“ на което преуспѣва Българския народъ и неговото просвѣщение и. т н. т. Поне Българитѣ не бѣха свързани, напротивъ, по-свободни бѣха въ своята полемика противъ фанариотитѣ, и тукъ се исказваше даже въ Цариградскитѣ издания.

Могло би да се приведатъ много цитати (citates — спомѣни), които показватъ страшната вражда на Българитѣ къмъ Гърцитѣ. Напримѣръ:

Цариградскитѣ „Български Книжици“ като говоратъ за необходимостьта на просвѣщението и знанието за своя народъ, забѣлѣжватъ:

„Нъ отъ кого, и дѣ можемъда се удостоимъ съ такива знанія? отъ духовныты ни пастири ли? Не защото нѣмаме още народно духовенство, което да желае нашето добро! Нынѣшнити ни пастари не ли сѫ вѣчни на народатъ ни гонители, които искатъ да затрыятъ отъ лицето на земѭтѫ нашето отечество, като ся трудятъ чрезъ лукавѫтѫ си политика да го погърчатъ? Въ нашиты цьркви ли? Не, защото тамъ ные не смы чули и още да ся проповѣдва по природныятъ ни и вразумителенъ языкъ Еваангелската правдина. За насъ нѣма друго мѣсто дѣто да слушамы наука освѣнъ бѣдниты наши учебни звведенія! (Българ. Книж. 1854 III. 559).

И авторатъ убѣждава съотечественницитѣ си да оставятъ всичкитѣ раздори и несъгласия и да се съединятъ за распространение на училищата . . . Въ 1870 г. Българитѣ говорѣха съ същето негодование за Грѣцкото угнѣтение, нъ вечь бѣха увѣрени въ успѣха на своята работа:

. . . „ И за това (т. е. за изстреблението на Българската народность чрѣзъ уничтожение Българский язикъ, и народнитѣ предания и проч.) са били отъ старна на Грѣцкитѣ владици горенията на нашитѣ исторически памѣтници; затова са били гоненията на язикътъ ни отъ черквитѣ и училищата; затова са били прислѣдованията съ всевъзможни клевети и лъжи на нашитѣ ученички хора. Всички тѣзи напъвания на Гърцитѣ са били само и само да ни направятъ съвършенно диви, да уничтожатъ въ насъ, всѣко народо чувство и съзнание, за да могатъ послѣ да си играятъ съ нясъ както си щатъ. Успѣхътъ, който направиха тѣ въ това отношение, като че бѣше имъ далъ надѣжда за пълното достигване на предположенната цѣлъ: нъ въ послѣдно врѣме, за тѣхното голѣмо огорчение, осуетиха — съвършенно злитѣ имъ надежди . . ." (Пер. Спис. 1870, 1. 23.).

Въ статията „**Мати България**" авторътъ описва злобато и коварството на Гърцитѣ и на Българскитѣ грекомани съ най-хитри и остри епитети. Способътъ на Грѣцкитѣ дѣйствия е „Симоно-волховото богопротивие очарователно волхование; предателя — Иудиновото христопродаванне и Анна-Каиафовото христокупуванне, саддукео-фарисейское мудрование, валзевуло-сатанинское бѣснование, ядоутровное и душепогубное преображенное сонмищно-фатрическо грекоковарство! Адъ и погибель! Тарторская пропасть! „Както Грьцитѣ тъй и ненавистнитѣ му „нихнитѣ фатрически содружени тайно коварно погърчени и безсъвѣстни грекомано-чорбаджий": това са „осатанени духове и побѣснели слуги, ненаситни изедници, общежителни, бѣзсъвѣтни продавци и предатели безстидни клеветници и лжесвидѣтели, безчеловѣчни и суровии общенародни поразители и прогонители" и пр. (пакъ тамъ, 1876 г., XII, 72 81 — 82).

По-нататъкъ, картината за фанариотскитѣ данъци: „Облечени въ попски и постнически дълги дрехи, съ привѣсени дълги бради, възсѣднали на хранени коньe, кръстосватъ по селата ръсящи и събиратъ жито, ячмень, ръжъ, просо, кукурузъ, овесъ, лукъ, чесновъ, ряпа, чикундуръ. праса, зелие,

пиперъ, бѣлъ и червенъ бобъ, грахъ, леща и отъ нѣкакви сого\u0062u и овощия, и повясма, вълна и ерина, и козина и друго всѣкой какво имъ даде . . . Ето ти грековладишки попови и духовници! народни ползуватели, Синайски, Божегробски, и светогорски постници!“ . . .

Авторътъ е самъ светогорецъ, нъ като ревностенъ защитникъ на своя народъ, не се усъмнилъ съ жълчна ирония да изобрази Атонското „грекокалугерство“ и легковѣрието на простодушний и незнающъ народъ: тѣзи постници распространяватъ по народа суевѣрие, каквото не можешъ намѣри у Египетскитѣ дервиши; тѣ отвръщатъ народа отъ учението — „проповѣдующе имъ, че които са чрезъ учение просвѣщени, они се безбожни, защото не вѣрватъ че у св. гора женски птици нѣма нъ колкото се нахождатъ тамо они са вси мужки и нѣкакви светогорски сѣмки ядуще, хотя че са и мужки, но чудесно яйца сносятъ и ги мутятъ и се излупватъ! . . . и не вѣрватъ, че тамо калугеритѣ по воздухътъ фъркатъ и винаги сосъ Ангели се разговарятъ и будущая знаятъ и проч. и прочая!“ (пакъ тамъ, стр. 93,95).

Да приставимъ още и отзивътъ на Панайота Хитова; въ отзивътъ на този практический революционеръ, хайдукъ, има не по-малко ненависть къмъ фанариотитѣ, отъ колкото въ приведенитѣ по-горе изобличения на Българский архимандритъ: . . . „И който стане да защищава Турската кротость и фанариотското църковно право, той не може да се нарича синъ на Ева. — Фанариотската калимавка и Турскитѣ тояги тъй се подавили Българския народъ, щото той е изгубилъ човѣческий си образъ; този народъ прилича по-вече на машина, която събира и жъне за да насищава други.“

Полемиката съ Гръцитѣ по църковний въпросъ е испълнена съ изражения отъ тъзи народна ненависть, породена въ вѣковетѣ на угнѣтението.

Българскитѣ журнали почти винаги биваха твърдѣ недълготрайни; главната причина на това е, разбира се, самото положение на страната: Българитѣ раздробени на нѣколко части по разнитѣ господарства, като нѣмаха никъдѣ господствующъ центръ, като нѣмаха свое народно висше образование (тѣхнитѣ висши училища обикновенно не отиваха по-нататъкъ отъ курса на една наша гимназия или симинария), не можеха да съставятъ правилна читающа публика, — толкосъ по-вече, че изданията, които излизаха вънъ отъ Турция, не достигаха

Турскитѣ Българе или бѣха строго запретявани, като революционни, даже когато въ тѣхъ нѣмаше нищо революционно. Въ 1872 г. **Чолаковъ**, като издаваше „Народния сборникъ“, едва въ врѣме на печатението видѣлъ за прьвъ пѫть „Памѣтницитѣ“ отъ Каравелова (1861) и забѣлѣжва: „за съществуванието на тьзи книга у насъ въ България незнае почти никой.“ Както публиката, тъй и самитѣ сили бѣха крайно раздѣлени: едни работеха въ Цариградъ, въ Русчукъ, други въ Бѣлградъ, Букурещъ, Браила, въ Одесса, Москва, Прага и т. н. т. Въ това врѣме когато едни направо говореха за освобождението отъ игото, указваха на необходимостьта за възстание, призоваваха къмъ него (възстание), другитѣ трѣбваше (бѣха длъжни) да хвалятъ благодѣтелната „сѣнка“ на Турскитѣ управления и бѣха принудени да избѣгватъ всѣка сѣчка съ освободително направлѣние, защото Гърцитѣ тозъ-часъ биваха готови да ги наклѣветатъ. Твърдѣ различна бѣше и самата стъпень на образованието: когато едни (вънъ отъ границата Българи) владѣха по нѣкога пълно научно образование, други даже литературно дѣйствувавшитѣ, — оставаха си наивно полуобразованния.

Отъ редътъ на най-новитѣ Български писатели най-много извѣстенъ е **Петко Райчовъ Славейковъ** (род. около 1825). Самоукъ, Славейковъ умѣя да придобие разнообразни познания и се явява — въ литературата като поетъ, журналистъ, сатирикъ, писатель педагогический и даже ученъ. Той начена съ една книжка отъ стихотворения (Букурещъ — 1852) и съ „Басненника“ (1852), отъ които се начева неговата репутация (reputation) като най-добъръ Български поетъ. Въ 1857 година, той отиде въ Цариградъ по Гръко-Българскитѣ църковни дѣла, и тамъ начена своята широка литературна дѣятелность; въ 1857 и 1861 издаде сатирически календари, които му придобиха голѣма популярность между Българската публика: той саркастически изображаваше смѣшнитѣ страни на Българскитѣ общини, и страшно нападаше на фанариотитѣ. Той много нѣщо извърши и въ Българската журналистика, при всичкитѣ мѫдри условия, въ каквито бѣше тя поставена. Въ 1863 година той начена да издава малкий сатерический журналъ „Гайда“ (Волынка); а подиръ двѣ години предприе литературно-политическия вѣстникъ „Македония“ (отъ 1867 до първитѣ 70 години). Той бѣше единъ отъ най-добритѣ вѣстници, каквито се издаваха въ Турска България и също единъ

отъ най-любимитѣ. Въ вѣстникътъ, посвѣтенъ до колкото бѣше възможно) на въпроситѣ за Българското възраждание, Славейковъ мѣжду другото се стараеше за възбужданието народното чувство между Македонскитѣ Българи, гдѣто влиянието на фанариотитѣ и Българското Гръкоманство бѣше особенно силно. При Българскитѣ, той туряше по нѣкога статии и на Гръцкий языкъ, или даже корреспонденции и статии на Македонско нарѣчие съ Гръцки букви, тъй като много отъ тамошнитѣ Българи — старци не знаеха Славянската азбука. И тукъ сарказмътъ бѣше силно орудие на Славейкова въ борбата съ фанариотскитѣ врагове и въ защита на Българското дѣло. Въ послѣдно време „Македония", която нѣколко пѫти и по преди бѣше конфискувана, съвършенно биде спрѣна и на Славейкова се запрѣти да издава какъвто и да било вѣстникъ. Подиръ спиранието на Македония Славейковъ предприе обширенъ трудъ по географическото описание на своето отечество, което прекрасно знае. Славейковъ събираше народни пѣсни, описваше обичаитѣ, писваше исторически статии, превеждаше повѣсти и поучителни книжки и т. н. т. Предъ началото на Българското клание Славейковъ бѣше учитель въ Търново.

Найденъ Геровъ, тоже извѣстенъ като Български поетъ отъ Копривщица, училъ се въ Одесса, бѣше нѣколко време учитель въ Пловдивъ, сѣтне Русский консулъ въ същий градъ, отъ началото на войната — въ гражданското управление на България при княза Черказский. Неговата малка поема: „Стоянъ и Рада" излѣзе още въ 1845 година въ Одесса; „Пѣснопойче" въ Цариградъ 1860; той също работи и по училищнитѣ книги по Русско-Българский рѣчникъ (излѣзли са само първитѣ букви). Нему принадлежи още и книжката „Нѣколко мисли за Българскый языкъ и за образованіето у Болгарыты", Цариградъ 1852, гдѣто той защищаваше Славянското и старото происхождение на днешния Български языкъ отъ Гръцкитѣ нападания.

Въ Россия, а именно въ Москва, се е училъ тоже **К. Ив. Жинзифовъ** (Райко, 1838—1877), родомъ отъ Велесъ, въ Македония. Негови главни работи са: „**Новоблъгарска сбирка**", М. 1863, гдѣто освѣнъ неговитѣ оригинални стихотворения, са турнати и преводи (на Македонско нарѣчие) на „словото за **полкътъ Игоревъ**", „любушиния съдъ" и „Краледворската ръкописъ", и нѣкои стихотворения отъ **Шевченко**; и расказътъ въ стихове „**Кръвяна риза**", Браила 1870,

внушена съ горѣщъ патриотизмъ и жажда за отмъстявание. **Любенъ Каравеловъ**, отъ Копривщица, училъ се е също въ Москва, счита се за най-добъръ повѣствователь: той е писалъ тоже по Русски и по Сърбски (неговитѣ разскази: „Бабушка Неда", „Дончо" „Хаджи Ничо".) Не по-малко е извѣстенъ той и като политическій дѣятель и издатель на вѣстника **„Свобода"**, отъ 1869 година. „Направлението на този вѣстникъ, — казва Жинзифовъ, — е анти-турско въ пълний смисълъ на думата, а цѣльта да докаже на Българитѣ, че трѣбва всичката си надѣжда да възложатъ на себѣ си и да не чакатъ никакво добро отъ Турското правителство. За съжаление внасянието на този забѣлѣжителенъ вѣстникъ въ Россия бѣше запретено отъ Май 1870 година, при все, че той благоприятствуваше на Русситѣ. По послѣ, той обърна своя вѣстникъ на полусоциялистически органъ подъ название **„Независимость"**, който се издаваше до послѣдно време. **Василий Друмевъ**, отъ 1874 година епископъ **Климентъ**, е написалъ романъ изъ времената на възстанието на Кърджалиитѣ („Нещастна Фамилия, Българска народна повѣсть" испърво въ Българскитѣ книж. 1860 година, сѣтне отдѣлно, 1873) и драма изъ старата Българска История („Иванку, убиецътъ на Асѣня I". Браила 1872). Като драматическій писатель е извѣстенъ тоже и **Д. Войниковъ** („Покръщаніе на Прѣславскый дворъ" 1868; **„Велеслава Българска княгиня"** 1870 и пр.), пиеситѣ на когото се извършваха на частенъ театъръ въ Браила. Твърдѣ много се цѣни отъ Българскитѣ читатели **И. Блъсковъ**, авторътъ на повѣстьта „Злочеста Кръстинка" (Русчукъ, 1870) и др. въ поучителенъ нравоописателенъ видъ. Другий **Р. Блъсковъ** е авторъ на повѣстьта „Изгубена Станка", изъ времената на Татарскитѣ буйства въ Добруджа (Болградъ 1866, Руссе 1867) и издатель на журнала „Училище" въ Букурещъ. Третий е извѣстенъ като преводачъ. Въ числото на младитѣ Български поети особенно спомѣнаватъ **Чинтулова, В. Поповича, Иванова** и др.

Съставянието и превеждането на учебни ръководства (особенно Русский) продължаваха да бъдатъ една отъ главнитѣ грижи за Българската литература; къмъ прединшнитѣ имена се притурятъ: **Партений Зографски** (архим., сѣтне архиепископъ), **И. Груевъ, Д. Манчевъ, Д. Войниковъ, И. Момчиловъ, С. Радуловъ, Н. Михаиловский, А. Робовский, Д. Мутевъ, Н. Бончовъ**. Отчасти същитѣ тѣзи писа-

тели са се трудили и върху преводи отъ чуждестранната Литература: на Български язикъ се явяваха Фенелонъ, Молиеръ, Волтеръ, Лессингъ, Шиллеръ, Шекспиръ, Бульверъ, Велитманъ, Гоголь, Шевченко и др.

Единъ отъ най-оригиналнитѣ писатели на новата Българска литература е Георги Стойковъ Раковский (1818—68). Въ неговата дѣятелность особенно наглѣдно се е отразило състоянието на Българското образование, а също и неговатѣ недостатъци. Той бѣше поетъ, историкъ, стенографъ, археологъ, публицистъ, църковенъ и революционенъ агитаторъ. Биографията на Раковский е малко извѣстно. Той се родилъ въ Котелъ и е синъ на единъ богатъ Българский селянинъ; той се училъ въ Цариградъ, Атина, Парижъ, сѣтне спорѣдъ както казватъ, въ Руссия, знаялъ нѣколко язици: Русский, Сърбский, Ружнский, Турский, старий и новий Гръцкий, писалъ е и по Французский. Неговата литературна дѣятелность се начен-ва подиръ Кръмската война съ издаванието на „Българската Денница“ въ Новий-Садъ, нъ която биде запрѣтена отъ Австрийското правителство. Тогава той издаде книжката „Предвѣстникъ горскаго пѫтника“, и поемата „Горский пѫтникъ“ (Новий-Садъ 1857). Въ първата той е изложилъ своитѣ мисли за събитията въ българия въ врѣме на Кримската война; неговата патриотическа поема имаше въ България грамаденъ успѣхъ. Въ 1858 г. той се засѣли въ Одесса, въ качество на наставникъ на младитѣ Българи, които се учеха въ тамошната семинария, нъ въ 1860 г. ний го вечъ находимъ въ Бѣлградъ, гдѣто той начна да издава вѣстника „Дунавский Лебедъ“ (1860—62) и въ 1862 г., когато ставаше бомбардиранието на Бѣлградъ и се приготвуваше възстание и война съ Турция, Раковский организова въ Бѣлградъ Българский легеонъ. Сѣтне той се засѣлилъ въ Букурещъ, гдѣто въ 1864 г. издаваше вѣстникътъ „Бъдъщность“; въ 1866, въ врѣме на размирицитѣ въ Дунавскитѣ княжества, той отново съставяше легионъ, сѣтне бѣ принуденъ да бѣга въ Руссия. Той умрѣ въ Букурѣщъ въ 1868 г.

Освѣнъ тая журнална революционна дѣятелность, Раковский се занимаваше и съ учени работи. Като живѣеше въ Одесса той издаде първата книга по тоя видъ: „Показалецъ

или Ржководство" и пр. (какъ изысквать и изслѣдовать древнейшія черты нашего бытія, языка, народности; стараго нашего правленія, славнаго нашего прошедшаго, и проч., 1859); сѣтне: „Нѣколко рѣчи о Асѣню Пьрвому, великому царю българскому, и сыну му Асѣню Второму" (Бѣлградъ 1860), „Българска старина" (Букурещъ 1865). Всичкитѣ тѣзи книги са чудна смѣсь отъ скъпъ наученъ материялъ и крайни фантазии. Раковский добрѣ знаеше народния животъ и старина, нъ той нѣмаше наученъ приемъ; горѣщото патриотическо чувство бързо го тикаше да възстанови „Славното минало" на своя народъ. И той испълняваше това си чувство съ фантастически мечтания. Книгата „Показалецъ" по-вечето състои отъ любопитно описвание Българския битъ, нъ въ предисловието и въ програмата той се впуща въ невъзможни съображения за Българската старина. Като истъ Българинъ, той преди всичко отхвърля „Елинскитѣ" древни писатели и търси отечеството на Българския народъ и най-близскитѣ негови връзки въ самия источникъ на Европейскитѣ народи, въ Индия: санскритъ (Раковский го нарича „самскритий", и Българский языкъ се отличаватъ твърдѣ малко; Българската народна митология е индийска и т. н. т., — отъ това трѣбва да слѣдва че Българитѣ са именно първобитния народъ въ Европа. Въ „Българската старина" Раковский продължава същата тема. . . . . Страшното (въ негово врѣме) състояние на своя народъ принуждаваше безпомощний патриотъ да се хвърля въ баснословия, щото поне тамъ да намѣри удовлѣтворение на чувството, което тръсеше за своя народъ слава, значение и свобода. . . . . .

Другия Български историкъ, Гаврилъ **Кръстовичъ**, едно врѣме издатель на „Български книжници" работеше въ литературата още отъ края на 30-тѣ години, и е единъ отъ главнитѣ дѣятели въ църковния въпросъ. Неговата „История Българска" (само единъ томъ, Цариградъ 1869—71) показва въ автора голѣма начетеность въ историческитѣ източници, нъ също не се размина и безъ народно преувеличение. Историята на Българитѣ той начева, както и Венелинъ, отъ историята на Хуннитѣ Атиль. Нъ най-важния и вечъ напълно по Европейский ученъ Българский историкъ е **Маринъ Дриновъ**, родомъ отъ Панагюрище (роденъ 1838 г.), въспитанникъ на *Московский* университетъ, и въ сегашно врѣме професоръ въ *Харковъ* и най-добре запознатъ съ Българската страна съ

Славянската литература. Неговитѣ по-главни съчинения за старата Българска история, за историята на Българската църква и пр., се спомѣнаха по-горѣ въ числото на източницитѣ; освѣнъ това въ „Пер. Списание“ той е турналъ статия за **Паисия и Софрония**, за източницитѣ на Българската история въ Италиянскитѣ библиотеки и архиви, за нова-Българската азбука, печатилъ е Български пѣсни, критически статии и т. н. т.

Съ напълно заслуженъ успѣхъ въ Българската читающа публика се ползуватъ твърдѣ оригиналнитѣ записки на Българский хайдукъ Панайота **Хитовъ**. Той е билъ синъ на единъ богатъ овцевъдецъ (род. 1830 г.), человѣкъ мъжественъ опитенъ и при това, добродушенъ; той се повдигна противъ Турскитѣ притѣснения и реши да си търси щастието въ Балканитѣ; той стана предводителъ на хайдуци, имаше сношение съ Раковский и приготвуваше възстание въ 1862 г. Въстанието не може да стане; Панайотъ бѣ принуденъ дълго да се скита по Балканитѣ съ не много спътници въ сурова и бурна зима и разсказътъ за хайдушкия животъ състави съдържанието на неговата книга: „Моето пѫтуване на Стара планина“ (Букурещъ 1872). Авторътъ вечъ на стари години се е узучилъ на писмо, нъ това никакъ не побърка на неговата книга да бъде оргиналенъ и живъ разсказъ.

„Ново-Българската литература, — казва Иречекъ състои сега (1876) отъ по-вече отъ 800 книги и 51 периодически издания, срѣдно число излизатъ всѣка година до 50 съчинения. Въ младата литература не може да не се забѣлѣжи извѣстна незрѣлость, която произлиза отъ непълното и едностранно образование на по-вчето отъ писателитѣ; но самостоятелнитѣ работи въ послѣднитѣ години даватъ голѣми надѣжди за въ бѫдъще“.

Основна причина за тъзи незрѣлость бѣше, разбира се, едничкото—невъзмонжното положение на обществото подъ Турското иго, невъзможность за отварянието и подържание висши училища, раздѣлението на Българитѣ на Турски и извънгранични, — при което за първитѣ свободната литература бѣше немислима, и тѣ бѣха длъжни на робско лъскаяние къмъ злия неприятель, а послѣднитѣ истиннитѣ представители на стрѣмленията къмъ свободата, бѣха исключени изъ своето отечество.

Незрѣлостьта на литературата се вижда и въ състоянието на литературния языкъ, който и до сега още не се е установилъ въ една трайна форма.

Новия Български языкъ до сега още не е билъ напълно опрѣдѣленъ; неговата история, и сегашното му състояние въ различнитѣ нарѣчия още чакатъ научно ислѣдвание. По-горѣ ний споменахме, че въ памѣтницитѣ отъ началото на XVII. в. (какъвто е Люблянския сборникъ описанъ отъ Ламанский) Български языкъ се явява съ същитѣ особенности, каквито го отличаватъ и сега и на които началото, разбира се, трѣбва да е още по-старо. Въ сегашно врѣме Български языкъ е едно отъ най „Испорчениты", (изопаченитѣ) както се казва, Славянски нарѣчия, които показватъ голѣмъ упадъкъ въ формитѣ и изискватъ литературно обработвание.

Първо той е претърпелъ загуби въ звуковетѣ. Както и по-преди указахми, предполага се обикновенно, че старин Български языкъ е билъ именно този старо-Славянский языкъ въ най-старитѣ памѣтници, който се е отличавалъ съ такова изобилие и пълнота на звуковетѣ и формитѣ. Нъ вече въ памѣтницитѣ отъ XI—XII. в. се забѣлѣжва неправилность въ употрѣблението на носовитѣ звукове, която сѣтне по-вече и по-вече расте, тъй щото въ срѣдне-Българский языкъ, тѣзи звукове съвсѣмъ се смѣсватъ. Въ ново-Българский старитѣ носови звукове тоже изтубиха опредѣленностьта си.

Въ формалний си съставъ ново-Българский языкъ е претърпѣлъ разлагание на синтестическитѣ форми, нѣщо съвсѣмъ рѣдко въ Славянскитѣ нарѣчия: въ него сѫществува членъ, който се притуря кѫмъ края на сѫществителното или прилагателното; падежното склонение е паднало и се е замѣнило съ склонение съ предлози; спряжението е изгубило неокончателното (неопр.) наклонение, причастието и т. н. т. Най сѣтне твърдѣ много се е измѣнилъ и словарьтъ. Българитѣ отъ всичкитѣ Славяне бѣха най-близки сѫсѣди на Турцитѣ и Гърцитѣ, и когато и еднитѣ и другитѣ господарствуваха надъ тѣхъ съ пълно унижение на Българската народность, въ Българския языкъ се вмъкнаха множество Турски и Гръцки думи, които чудно пъстрятъ Славянската основа.

Отъ друга страна трѣбва да прибавимъ, че въ ново-Българский языкъ се и спазили много архаизми по мѣстнитѣ на-*рѣчия,* — може да се мисли, че тѣхното изучвание ще излѣе *още свѣтлина* върху историята на Българский языкъ и на

този „недовършенъ въпросъ“: кому най-сѣтне е принадлѣжалъ „Старо-Славянский“ языкъ, въ първитѣ паметници? Тьй напр., намѣрено е въ мѣстнитѣ говори съществуванието на същия ринезмъ; тьй спазили са се архаически остатъци, и т. н. т.

Въ другитѣ язици, напр. въ Русский, непрекъсванието на литературното му образование е (макаръ и тукъ да не е било напълно еднакво развитието) направило това, че преминуванието отъ старитѣ книжни форми до най-новия литературенъ языкъ, е ставало съ извѣстна постъпенность, и литературния языкъ, естествтнно е спазилъ нѣкои черти, които полѣзно са служили за пълнота на изражението, макаръ, че чисто говоримия языкъ и да начевна да забравя тѣхъ. У Българитѣ както и у Сърбитѣ е било съвсѣмъ другояче. Тѣхната стара литература се свърши въ XIV—XV. в.; бѣдната книжевность сѣтне се държеше за условний църковенъ языкъ, при това взѣтъ отъ Русскитѣ книги, гдѣто той е приелъ извѣстно Русско направление, и преминуванието къмъ новата литература е прескачание, както напр. въ нашата литература би било прескачание отъ **Иосифа Волацкий** и **Максима Гръкътъ** къмъ языкътъ им **Гоголя**. Литературнитѣ опитвания бѣха тьй рѣдки щото непроизвѣждаха никакво общо дѣйствие; писательтъ на Люблянский сборникъ говори по просто народний языкъ. Паисий смѣсва църковний съ народний, най-новитѣ писатели до сега не са рѣшили трудния въпросъ. Същето е било и у Сърбитѣ до началото на сегашното столѣтие, когато Вукъ Караджичъ стана рѣшително отъ страна на говоримия народенъ языкъ (въ Херцеговинското му нарѣчие), който и легна въ основата на новия литературенъ Сърбски языкъ. Българската литература остава на тъзи стъпень, на която е била Сърбия до Вука: отъ една страна Българитѣ иматъ предъ себе си литературно предание — съ готовъ „запасъ“ отъ форми и готови думи отъ църковно-славянското и русско образование, нъ малко извѣстна на сегашния народъ; отъ друга страна — живия языкъ, който се нуждае отъ обработка. Освѣнъ това, самия народенъ языкъ още до сега не е избрана една общепризнаваема форма, не е приeто едно правописание.

3. Народната поезия на Българитѣ.

Изучванието на Българската народна поезия се почна не твърдѣ отдавна, и както по тъзи причина, тьй въобще и

по ограниченнитѣ размѣри на Българското книжовно образование, то не показа таквосъ влияние на литературното развитие, както е това било напр. у Сърбитѣ и далечъ още не е разяснило предмѣта. Значителни събрания отъ български пѣсни се явяватъ само въ послѣднитѣ години. Прочутий Сърбский събиратель **Вукъ Караджичъ** пръвъ напечати въ своята „песнарици Сербске“ (Вѣна 1815 г.) и въ своето „Додатку К. С.-Петерсб. сравнит. Рјечницима“ (Вѣна 182? г.) нѣколко Български пѣсни, преимуществено женски. Въ 1842 г. Иванъ А. Богоевъ или Богоровъ издаде своя сборникъ, гдѣто са помѣстени дванадесеть любопитни „билини“. Нѣколко пѣсни бѣха напечатени въ Москвитянинътъ 1855 (ч. VI, № 12). Въ 40-тѣ години, доста голѣмо количество Български пѣсни събра **В. Григоровичъ**, нъ само часть отъ тѣхъ бидоха напечатени въ Харковский журналъ „Kolo“ (1847. кн. 4—5) и въ „казанскитѣ губерн. Вѣдомости“. Нѣколко пѣсни бѣха издадини въ Академическитѣ „Извѣстия“ изъ събранията на **С. Палаузова** и Найдена **Герова**, **П. Р. Славейковъ** напечати „Болгарскія пѣсни“ въ Петерб. 1855. Българинътъ Хаджи Найденъ **Іовановичъ** издаде малкия сборникъ „Нови Български народни пѣсни“ (Бѣлградъ, 1851). Сѣтне, доста много народни пѣсни бидоха напечатени въ Българскитѣ журнали напр. въ „Цариградский вѣстникъ“, въ „Българскитѣ Книжници“, „Общий трудъ“ отъ Икономова, особенно въ „Период. Списание“ и др. Първий голѣмъ сборникъ бѣ издаденъ отъ **П. Безсонова**: „Български пѣсни изъ сборницитѣ на Ю. И. Венелина, Н. Д. Катранова и на други Българе“ (М. 1855); къмъ този сборникъ той е присъединилъ и изслѣдвание на Българский и Сърбский епосъ и изучванието на Българский языкъ. Сѣтне Сърбо-Българский археологъ **Стефанъ И. Верковичъ** издаде „Народне писме Македонски Бугара“ (Бѣлградъ, 1860 XIX и 373 стр.) отъ които е излѣзла само първата книга, която съдържа въ себе си женски пѣсни. Найсѣтне, послѣдний забѣлѣжителенъ сборникъ издадоха Братията **Миладинови**.

Историята на Българското възраждание съ почитание ще да спази имената на Братя Миладинови, като мъченици за народното дѣло. Тѣ бѣха родомъ отъ Струга, близо до Охрида, въ Македония. По-старий Димитрий, бѣше най-ръвностния Български дѣятель въ Македония, гдѣто възражданието въобще отиваше по-слабо и по-бавно, и гдѣто бѣха особенно

притязанията на Гърцитѣ, които считаха Македония нераздѣлна часть отъ Еллада, макаръ и да е подъ турска власть. Миладиновъ бѣше изначало учитель въ Прилѣпъ, гдѣто неговъ помощникъ билъ по едно врѣме **Жинзифовъ**, сѣтне въ Кукушъ, малъкъ градецъ близо до Солунъ, насѣленъ исключително съ Българе. Тукъ по неговитѣ старания бѣ въведена Славянската литература; това биде къдѣ края на 50-тѣ години, когато се распалваше църковний въпросъ и съ него народното движение. **Константинъ Миладиновъ** въ това врѣме бѣше въ Московский университетъ, гдѣто въобще се бѣ събралъ около това врѣме кръгъ отъ студенти, бъдъщитѣ Български дѣятели. Между това Димитрий съ своята дѣятелность навлѣче върху си страшната ненависть (умраза) на Полянский епископъ Мелетия, необузданъ фанариотъ, когото казватъ, били принудени да отдалечатъ отъ тамъ, нъ който скоро пакъ се явилъ въ Македония за Охридский митрополитъ. Презъ 1861 когато Димитрий живѣяше дома си въ Струга, той бѣ арестованъ по фанариотско обвинение за предатель на господарството и откаранъ въ Цариградъ. По-малия братъ, който свърши курсътъ въ университета, едва туку бѣ довършилъ въ Загребъ печатанието на сборникътъ отъ пѣсни, съставенъ отъ двамата братя и издаденъ на смѣтка на извѣстния — Хърватски епископъ и патриотъ **Штросмайера.** Константинъ побърза въ Цариградъ, за да избави брата си. Макаръ и да го предпазваха (съвѣтвали го да се предпазва), той посѣти Димитрия въ тъмницата, нъ и самъ вече неизлѣзе изъ нея. Штросмайеръ, чрезъ Австрийския посланникъ се трудеше за освобождението на Миладиновци; взе мѣрки и Русското правителство. Портата даде приказание да освободятъ Миладиновци, нъ вечъ бѣше късно; фанариотитѣ сполучиха да извършатъ своята си — и двамата братия бидоха отровени въ тъмницата, въ Ноемврий 1861.

Сборникътъ на Братя Миладинови и до сега още е найбогатий сборникъ съ Български пѣсни.

Къмъ този списъкъ трѣбва да прибавимъ още споменатитѣ книги на **Раковский**, гдѣто описанията на народния животъ и обичаи, по срѣдъ историческитѣ и митологическитѣ изслѣдования и фантазии, са приведени също и нѣколко пѣсни („Горски пътникъ," „Показалецъ," „Нѣколко рѣчи," „Българска Старина";) **Л. Каравелова** „Памѣтници изъ народний битъ на Българитѣ" (само 1-та часть, М. 1861); сѣтне особенно книгата на **В. Чолакова**, нѣкога приятелъ на Мила-

динови, който също бѣше учитель, а сѣтне стана монахъ въ Рилский Монастиръ, и най сѣтне французската книга на **Дозона** „Chansons populairs bulgares inedites“, Paris 1875.

Материяла, който се съдържа въ споменатитѣ издания, още не е ималь почти никаква ученна разработка, освѣнъ изслѣдуванията на А. **Безсонова**. Българската народна поезия и особенно Българский епосъ, са сегашно откритие — толкосъ малко знаеха за тѣхъ до послѣдно врѣме даже хора, които са интересуваха съ работата. Нъ и сега съдържанието на Българсата поезия далечь още не е извѣстно. Издаденитѣ до сега сборници далечь още не исчерпватъ изобилния материялъ, и напр. Братя Маладинови особенно указваха необикновенно богатство съ пѣсни въ тѣхната страна Македония, гдѣта почти исключително е събранъ тѣхния сборникъ. Народната Българска поезия въобще има много общо съ Сърбската. Тоа същето сътношение на бита, сходството на историческата съдба, която е сближавала двата народа въ еднаквитѣ обстоятелства, и сѣтне подъ едно иго тѣзи същитѣ общи черти на мѣстната природа, се отзоваватъ на общий тонъ, а исто и на общо съдържание на тѣхната народна поезия. Плѣменното различие се явява въ частнитѣ подробности на народната поезия, които сега впрочемъ малко са опредѣлени. Българскитѣ пѣсни достигатъ по нѣкога по своитѣ мотиви забѣлѣжителна древность и, историята на Славянския обичай и древния битъ още ще намѣри въ тѣхъ много любопитенъ материялъ. Главното дѣление на Българскитѣ пѣсни е същото, както и на Сърбитѣ; това са пѣсни женски, пѣсни на личното чувство; пѣсни обрядни, и пѣсни мъжеки, епосъ. Въ частность Братя Миладинови дѣлятъ пѣснитѣ на самовилски, църковни, юнашки, овчарски, жални, смѣшни, любовни, свадбенни, лазарски и жетварски (Сборн. Милад., VI).

Самовилски пѣсни, тѣ наричатъ тѣзи, въ които се явяватъ дѣйствующи лица, самовилитѣ (самодивитѣ), които съотвѣтствуватъ на Сърбскитѣ вили, чудесни женски същества, които живѣятъ по горитѣ. На тѣзи пѣсни се приписва особенна древность, тъй като самовилитѣ, юдитѣ (водни същества) се считатъ за остатъкъ отъ най-старата (древнѣйшата) митология. „Църковнитѣ“ сътвѣтствуватъ на нашитѣ духовни стихове и легенди. Тѣхното съдържание само отчасти принадлѣжи на „Църковната“ книга, нъ отъ всичко най-вече на легендарнитѣ и народно-апокрифическитѣ разскази. Нѣкои сю-

жети се повтарятъ въ Сърбскитѣ пѣсни и са аналогични съ нашитѣ предания. Главнитѣ лица сѫ „Божията майка“ „старъ св. Илия,“ „св Георгий,“ „св. Петка и св. Надѣля,“ „св. Никола“, „св. Петръ“. Съдържанието по нѣкога представлява твърдѣ свободна и поетическа преработка на легендата. Легендарнитѣ Български пѣсни, като съдимъ по извѣстнитѣ образи, трѣбва да съдържатъ много нѣщо любопитно, нъ до сега отъ тѣхъ са малко издадени, а разработени още по малко.

Юнашкитѣ Български пѣсни съотвѣтствуватъ на юнашкитѣ Сърбски пѣсни, нъ у Българитѣ се пѣятъ еднакво и отъ женитѣ. Въ съдържанието на еднитѣ и другитѣ, както забѣлѣжихме, има много общо, а сходностьта на Сърбский и Българский епосъ мѣжду другото, се изразява и въ това, че въ XV—XVII столѣтия у западнитѣ Сърби въ Далмация, юнашкитѣ пѣсни се наричаха даже Български („бугаркине,“ „бугарштице“). Обемътъ на юнашкий епосъ у самитѣ Българе още не може да се счита разясненъ.

Относително него Безсоновъ приема три исторически периоди, паралелни съ периодитѣ на Сърбский епосъ. Въ този послѣдния той счита три главни епохи: първата, която обема древнѣйший периодъ на самостоятелното Сърбско царство и се свършва съ Косовский бой; втората, която изобразява героитѣ, които преживѣли този бой или които се явяватъ на страна отъ него и подиръ него; третята, която заключава врѣмето на Турското иго, периода на хайдучеството, който дохожда отъ края на XV. до XVIII. (по вѣрно до XIX.) вѣкъ. Българския епосъ може да се разбере въобще само въ сравнение съ Сърбский. Българитѣ и Сърбитѣ са били тъй отдавна съсѣди така често са се срѣщали едни съ други въ миръ и вражда, живѣли са въ такива сходни сношения вътрѣшни и вънѣшни, щото тѣхната поезия, естественно, може да има много точки на съприкосновене. Нъ Българский епосъ се е спазилъ и сѣтне е билъ много по малко производителенъ, както въобще Българския характеръ показва по-малко енергия и стойность, може би зарадъ това, защото нему се случи да принесе по сурови исторически испитни. Въ границитѣ на първитѣ два периоди, сходството на Българский епосъ съ Сърбский се ограничава само въ най-общи черти, съ нѣколко предания и исторически приеми. Сърбский епосъ въ това врѣме не рѣдко се касае до Българскитѣ събития и герои, нъ Българский епосъ почти самъ незнае тия два периода: той е изгубилъ вечъ предписанията

на този периодъ, и ако въ него има още откъсочни въспоминания за митологическата епоха, то историческия периодъ на Българското царство въ него вижда се съвсѣмъ е забравенъ. Най старитѣ пѣсни споменуватъ само за царь Шишмана; послѣдния царь на Българското царство (сборникъ Миладинови стр. 72 слѣд.), сѣтне се въспѣватъ най-послѣднитѣ герои: Стефанъ, Юрий Арнаутъ, Стоянъ, Дойчинъ, Анкулъ (Янъ Хуниядъ), Секула, Богданъ, Бояна и други; най извѣстнитѣ отъ тѣхъ са **Марко Кралевичъ,** забѣлѣлителенъ по Сърбскитѣ пѣсни, и́ хайдукъ **Стоянъ.** Марко Кралевичъ почти не по-малко принадлѣжи на Българитѣ отъ колкото на Сърбитѣ. Исторически той е съ еднитѣ и съ другитѣ като князъ даже и „Кралъ" въ Българско-Сърбский языкъ на Македония. Той е като представитель на преходната епоха; подиръ паданието на царството, той още се дръжеше, като полу-независимъ владѣтель, нъ вечъ не воюваше съ Турцитѣ. Преданието у Българитѣ и у Сърбитѣ, го изразява въ разни „отѣнки" на юначеството, които отражаватъ различното положение на самия народъ. Неговата епическа слава е тъй голѣма щото преданието е присвоило неговото име на разни Сърбо-Български мѣстности въ Балканский полуостровъ, на доста широко пространство, отъ Прилѣпъ, гдѣто той князуваше и гдѣто още се показватъ неговитѣ кули на гората, до прочутата Шипка, въ превала на която къмъ Габрово показватъ (указватъ) „Марко-Кральский градъ". Пѣснитѣ за Марко Кралевича са най многочисленни въ юнашкий Българкий епосъ, до колкото е до сега той извѣстенъ.

Врѣмената на Турското иго са доставили най голѣмата часть отъ съдържанието на Българский епосъ. Тъй напр. още къмъ първитѣ врѣмена на игото трѣбва да се отнѣсе забѣлѣжителната пѣсень за отбирание дѣца за яничари. Отъ тогава трѣбва да идатъ и пѣснитѣ за хайдушкитѣ подвиги. Хайдуцитѣ са тоже общи герои на най-послѣдния Сърбский и Българский епоси: подъ Турското иго исчезна народната сила, старитѣ родове паднаха, и противъ Турцитѣ възставатъ само отдѣлни юнаци — хайдуци, хора, които дѣйствуваха вънъ отъ народа, които избѣгваха на шайки и отдѣлно въ горитѣ, и водеха непримирима партизанска война съ Турцитѣ. Българский епосъ, най-вече, знае само тѣзи хайдуци, и на старитѣ гори представлява въ това най-късно облѣкло на *хайдучеството*. Тъй щото Българский епосъ е слилъ всичкитѣ *периоди на* своето развитие въ единъ и неговитѣ герои са

почти всички хайдуци. Въобще „безъ да знаемъ Сърбский епосъ, ний не можемъ да разберемъ Българский,“ — забѣлѣжва г. Безсоновъ, — „защото въ първий само ний срѣщаме древнѣйшитѣ епически мотиви, въ първий само ний срѣщаме най ясно само тѣзи герои, за които у Българитѣ са се спазили повѣчето само мътно, не ясни и много пъти вече изказано въспоминание. И за това съ Сърбский епосъ ний постоянно трѣбва да допълняме Българския, като се запознаемъ добрѣ съ лицата и съ събитията у Сърбскитѣ, трѣбва сѣтне да изнамѣримъ расхвърленитѣ черти у Българитѣ, старитѣ (древнитѣ) герои да узнаваме въ хайдуцитѣ, обширностьта на древнитѣ владѣния да срѣщаме като едно въспоминание въ кръгътъ вечъ на тѣснитѣ възрѣния.“ Въ по къснитѣ вѣкове се явяватъ разбира се свои отдѣлни Българси герои, нъ характерътъ на хайдучеството е еднакъвъ и въ Сърбия, и въ България. Безъ да гледаме на това, че хайдучеството и тамъ, и тукъ се е развило съвършенно независимо и самостоятелно, то и въ двѣтѣ страни е твърдѣ сходно, за това защото е било предизвикано отъ еднаквитѣ отношения на Славяското насѣление къмъ Туското иго.

Нъ като отстъпва много на Сърбский споредъ отдавностьта и пълнотата на историческитѣ предания, Българский епосъ ни най-малко не му отстъпва по отношение къмъ епическитѣ приеми и форми. „Въ това отношение“ — казва г. Безсоновъ —„Сърбский и Българский епоси се намиратъ по мѣжду си въ най близска връзка, единъ другиго допълняватъ, единъ другиго разнообразятъ, единъ другиму не отстъпватъ. Не отстъпва Българский епосъ на Сърбский и относително красотата, като хармоническо изражение на всичкитѣ особенности на епоса. Тъй въ Сърбский епосъ за най-послѣднитѣ хайдуци, ний често съглеждаме ослабвание на силата и красотата въ изображенията, сравнително съ пѣснитѣ отъ най старитѣ периоди . . . . при това въ Българската хайдушка пѣсень срѣщаме на цѣло таквизъ мѣста, които могатъ да се сравнятъ съ най-добритѣ мѣста изъ двата най-стари Сърбски периода. Нъ само относително понятията за епическата красота трѣбва да се условимъ . . . Много се измамва този, който въ Българский епосъ би търсилъ плодовитость, обилие, нѣжность, грация, мѣкость, свойства чисто Сърбски: въ замѣна на всичко това, той ще намѣри у Българитѣ простота, която достига суровость, дълбочина, сила и голѣма краткость. Трѣба да признаемъ, че въ тъзи суровость на Българский епосъ ний по нѣкога чу-

вами отзивъ отъ стария периодъ, нежели въ много мѣста въ Сърбский епосъ, и ний неможемъ по нѣкога да не си припомнимъ тукъ Илиядата и Одисеята. Трърдѣ естественно е Българский епосъ не е прѣкаралъ таквозъ богато развитие на врѣмето, не е получилъ тънка изящность, нъ затова по нѣкога печели (стои по-горѣ) чрезъ спазванието запасътъ на първообразностьта. За примѣръ сравнете само Сърбскитѣ и Български описания на домашния битъ, облеклото, храната и питието" . . . .

Трѣбва най-сѣтне да спомѣнемъ за особенния сборникъ отъ Български пѣсни, който бѣ издаденъ 1874 г. отъ **Ст. Верковича** по громкото име „Веды Славянъ" и съдържа Български пѣсни отъ до историческитѣ и до християнскитѣ врѣмена. Издаденитѣ тукъ пѣсни представляваха само една не голѣма часть отъ цѣлото и грамадно събрание (до 250,000 стихове): тукъ има прѣсни отъ таквасъ отдалѣчена старина, каквато едва ли владѣе нѣкой другъ Европейский народъ; тукъ има прави въспоминания за дохождането на Българский народъ въ неговата земя, и т. н. т. Съ една рѣчь, това е едно голѣмо откритие, което би трѣбрало да преустрои Славянската митология и история, да представи и несънувани **открития** за Славанската древность, и Българитѣ се явяватъ като носители, на това най-старо предание. Събиратель не е билъ самъ Верковичъ: пѣснитѣ записвалъ Българина, бившии учитель въ Крушево, **Економовъ**; мѣстото, гдѣто е откритъ този богатъ рудникъ, са Родопскитѣ страни, отъ тъй наричанитѣ Помаци, Българи — Мухамедани.

За прьвъ пъть Верковичъ даде образецъ отъ „Откритието" въ 1867 г., въ врѣме на извѣстното Московско етнографическо изложение (выставка). Той проводи въ Москва пѣсеньта за Орфея. „Старата — пѣсень" още за прьвъ пъть направи едно впечатление на любителитѣ, и съвсѣмъ друго на специалиститѣ. Новий редъ пѣсни отъ Родопското откритие, които се появиха въ „Славянската Веда", възбуди вечъ правъ въпросъ за мистификация (тайна измама). Спомѣнатий **Дозонъ** се залови специялно съ разглѣдванието на тъзъ работа и подтвърдяваше истинностьта на **„Веда"**; той доказа само едно, че Верковичъ не е авторътъ на пѣснитѣ. **„Веда"** се защищаваше тоже и отъ Александра **Ходзько**; нъ противъ нея рѣшително въстанаха други, особенно **І. Кречекъ**, къмъ когото се присъедини авторътъ на **„Исторіи Болгаръ"**. На археологиче-

ското събрание въ Казанъ, Авг. 1877, правеше особенъ видъ докладъ за **„Веда“** г. Срезневский.

До като не са издадени йоще нови образци отъ **„Веда“** и не се направени други изслѣдвания, не може още окончателно да се опредѣли характера на всичката работа; мистификацията едва ли може да подлѣжи на съмнѣние, нъ въпроса състои въ това, до колко, или каква часть, участие въ пѣснитѣ са могли да иматъ мотивитѣ на дѣйствителнитѣ народни предания, — което е възможно. Освѣнъ общата невѣроятность за спазванията — не говоримъ за Индийскитѣ, нъ даже за древнитѣ Македонски предания въ Българский народъ, на мистификацията указва и чудното съвпадание на **„Веда“** и тълкуванията на г. Верковича (глѣдай неговитѣ писма до Н. А. Попова отъ Май и Юний 1867, и статиитѣ въ Загребскитѣ Narodne Novine, отъ 29-ий Неемврий 1869 до 24 Януарий 1870) съ тъзи „программа“ на Българската старина, каквато бѣ дадена отъ Раковский въ „Показалецътъ“ (1865) и съ тѣзи расъжцения, каквито са изложени пакъ въ неговата „Българска — старина“ (1865). „Откритието“ на Верковича е испълнение на тъзи программа . . . . Теоретическото **побуждение** е ясно. За предисловието къмъ издаванието на пѣсеньта за Орфея се говори (отъ Жинзифова?): „тъзи пѣсень ввожда старитѣ Българи въ общото семейство на Индо-Европейскитѣ плѣмена, като сближава тѣхнитѣ митически предания съ разсказитѣ на Гърцитѣ и съ химнитѣ на Ригъ — Веда до Оржея. За да разбиремъ това чувство, което трѣбва да пробуди изнамѣрванието на г. Верковича въ неговитѣ съплѣменици, които насѣляватъ Турция не трѣбва да забравяме, че въ числото на различнитѣ обвинения противъ Българитѣ отъ тѣхнитѣ врагове, **немаловажна роль** играе мнѣнието за тѣхното ужъ Азиятско происхождение отъ Волжскитѣ и Камски Българи, чрезъ което тѣ като да се сближаватъ съ Турцитѣ, които ги толкозъ притѣсняватъ. Съ това обстоятелство се обясняватъ и думитѣ на Верковича въ неговото писмо: . . . Ний не трѣбва да забравяме прекраснитѣ думи на Обрадовича, който е казалъ: лѣжи и ще да лѣжи въ робство този народъ, който незнае що е то **„Народна гордость“**.

За съжаление „народната гордость“ бѣше разбрана отъ нѣкой изъ Българскитѣ патриоти твърдѣ наивно. На Раковски и на Верковича се видѣше за нуждно да доказватъ, че Българитѣ са дошли въ Европа направо изъ Индостанъ много вѣ-

кове преди Р. Христово; че сегашний Българский языкъ твърдѣ малко се отличава отъ Санскритский и Зендский, които се считатъ отъ ученитѣ за мъртви языци, че напр. „Ормуздъ“ е Българска дума и Българско божество; че старитѣ Гърци бѣха също Българе и само се отдѣлиха отъ послѣ отъ тѣхъ; че гърцкитѣ мъдреци открадънаха своитѣ идеи изъ Индия, настоящето и специялно отечество на Българитѣ; че Гърцкитѣ музи били същитѣ Български самодиви, и т. н. т. Най-сѣтне Раковски направо казваше, че има повѣствувателни народни Български пѣсни, които доказвать Българското битие въ стара-планина преди 300 г. до Р. Хр. „(Показ. XXI).

Този видъ патриотическо настроение, заедно съ ненависть къмъ Гърцитѣ, които се показваха похитители на чуждата мъдрость и на чуждата слава, абсолютното отсъствие на научната критика, даваха пълно простиране и на крайно довѣрчивата самоувѣренность, и на фантазията. Ако Раковский, Верковичъ и безъ съмнѣние и много други могатъ да мислятъ за съществуванието на стари Български пѣсни съ въспоминания за Индия, за старитѣ Грьцки и Тракo-Македонски герои, считани Български, и ако въ това се е поставяла „народната гордость“ — не е чудно, че може да се намѣри человѣкъ, който би се рѣшилъ да достави на Българитѣ тѣзи народни памѣтници. „Славянската Веда“ (въ това що е напечатено, и още по-вече както сме слушали, въ това що остава въ ржкописътъ у Верковича) ги и доставя — съотвѣтственно съ программата на Раковский [1]).

Когато ний говорихме за Българската литература преди дванадесеть години ний указвахме на цьрковний въпросъ като първо широко движение на Българския народъ въ освободителенъ смисль и исказвахме очакване, че за него ще настане (по-редъ) въпросъ и за политическото му освобождение. Сега

[1]). Ний не сме срѣщали отзиви на Български писатели за „Ведата“, освѣнъ единъ случаенъ отзивъ на **Дринова**. Въ „Пер. Сп.“ (XI—XII, 152—157) той издаде записанната отъ него самаго пѣсень: „женидба на слънцето“, която въ доста близъкъ вариянтъ бѣ издадена също и отъ Раковски и Дозона (Chan. pop. 1875 17). Въ сбор. на Верковича също се намира дълга пѣсень „Сонцева женидба со мома Вжлкана“ — „която забѣлѣжва Дриновъ твърдѣ малко прилича на нашата, и види се че е **сочинена** или поне прѣмайсторена отъ нѣкой **прѣкаленъ български партиотъ**“. Дриновъ е изказвалъ намѣрение да говори на особенно за Сборника на Верковича, нъ до сега това още не е станало.

настана този въпросъ. Рѣшаватъ се резултатитѣ отъ войната когато ние пишемъ тия редовце; въ живота на Българския народъ се извършва голѣмо испитание и превратъ — Българския народъ трѣбва да основе на него своето бѫдѫще. Това движение, което ний гледахме до сега, е само елементарно въждание къмъ народната образованность и съзнание, и разбира се, не трѣбва да се обвинява народа за това, което е било недостатъчно, слабо, фантастическо въ направлението и дѣятелностьта на неговитѣ водители: страшно е да обърнемъ погледа си на това минало, което е преживѣлъ Българский народъ и трѣбва да му се отдаде справедливость, че при такива условия той уцѣлѣ и спази европейский характеръ.

Сега Русския народъ принесе голѣми жертви за своитѣ еднoплѣменници, като брани тѣхното битие; нъ въ течение на послѣднитѣ събития не единъ пѫть се виждаше, че въ обществото твърдѣ често не достига познавание този народъ и тъзи работа, за които се принасатъ жертвитѣ на войната. Ще пожелаемъ, щото за напредъ по-добрѣ да би се разбирало това, и щото новия животъ на Българския народъ да би намѣрилъ въ нашата срѣда повече истинно съчувствие и нравственна подпорка, отъ колкото е било до сега. Единъ отъ главнитѣ пѫтища къмъ това е историческото и битово изучвание. Българската земя и Българский народъ са едва туку почнатъ предмѣтъ за научно изслѣдвание, който би трѣбвало да бѫде близъкъ намъ и вслѣдствие многоразличнитѣ отношения къмъ собственната наша старина и още повече въ слѣдствие на нашитѣ съвременни отношения. За тѣзи, които гледатъ на нѣщата преимущественно отъ къмъ „народна“ точка зрѣние, нашето общественно сближение съ Българския народъ, трѣбва да ни бѫде особенно живъ интересъ: отъ постановката на тия отношения ще зависи — ще ли въ бѫдѫще да зематъ върхъ надъ този народъ Русско-Славянскитѣ свръзски, или ний ще го освободимъ само за Западно-европейската експлоатация. Не трѣбва да скриваме отъ себе си, че можемъ и да го привлечемъ къмъ себе си този народъ, а и да го отдалечимъ.

Единственната почва, на която е възможно дѣйствителното сближение и на която то е само и желателно, е почвата на свободната наука и на общественностьта. У най-добритѣ мѫжье отъ Българското общество несъмнѣнно има стрѣмление и къмъ едното и къмъ другото. Ще пожелаемъ щото това стрѣмление да се укрѣпи въ Българското общество съ успѣхитѣ на

училищата и образованието, които трѣбва да станатъ една отъ първитѣ грижи въ новия животъ на освобождающий се народъ.

По Географията и Етнографията на България, гл.:

— Ami Boué, La Turquie d'Europe. Paris 1848. 4 tom.

— Grisebach, Reise durch Rumelien. Göttingen, 1841.

— C. Robert, Les Slaves de Turquie. Paris 1843, 2 vol.

— Hipp. Désprez, les peuples de l'Autriche et de la Turquie. Paris, 1850, vol.

— Jukic, Pregled turskog carstva v Europi. Zagreb, 1850.

— A Blanqui, Voyage en Bulgarie. Paris. 1843.

— Bulharsko, въ Чешкий „Научн. Словникъ".

— Unsere Zeit, 1858, 2, 99 — 121; Oesterr. Revue, 1864.

— A. A. Paton. Researches on the Danube and the Adriatic. Leipzig, 1861. 2 vol.

— Mary Ad. Walker, Through Macedonia to the Albanian Lakes. London. 1864.

— H. Barth. Reise durch das Innere der Europ. Türkei im Herbst 1862. Berlin, 1864.

— G. Muir Mackenzie and A. P. Irby, Travels in the Slavonic Provinces of Turkey in Europe. Lond. 1867 2-то изд. (съ прибавл. за Босна 1875-77 г.) London. 1877 (изложено е отъ части въ „Вѣсти. Евр." 1877).

— F. Kanitz. Reise in Süd-Serbien und Nord-Bulgarien. Wien, 1868; Donau-Bulgarien und der Balkan. Leipzig, 1875-77. Два тома.

— Hochstetter, въ „Mitthelungen" на Виенското Геогр. общество. 1870 и слѣд.

— Ст. Захариевъ, Географико-историко-статистическо описание на Татаръ-Пазарджишкжтж каазж. Вѣна. 1870.

— H. F. Tozer, Rev., Researches in the Higlands of Turkey, including visits to the Miridite Albanians etc. London. 2 vol.

— St-Clair and Ch. A. Brophy, Twelve years *Residence in Bulgaria*. 2 изд. London, 1876.

— H. C. Barkeey, Five years among the Turks and Bulgarians, between the Danube and the Block Sea. London, 1876; Bulgaria before the War, London 1877.

— Вик. Макушевъ, Задунайскіе и Адріатическіе Славяне. Спб. 1867.

— Любенъ Каравеловъ, Памятникъ народнаго быта Болгаръ. Кн. I. Москва 1861.

— Най-добрата географическа карта — Каница, 1877, Етнографическата карта на Ами-Буе, въ Berghaus Phisical. Atlas, VIII. Отд., № 19; id на Лежана въ Етногр. Сборникъ на Географ. Общ. изд. VI. Спб. 1864.

По Историята:

— Раичъ, Иоаннъ, архим. ,История разныхъ Словенскихъ народовъ, най-паче же Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ, изъ тмы зобвения изятая и во свѣтъ историческіи произведенная. Въ Виена, 1794-95; 4 тома; 2-то изд. Будинъ (Пеща)1823, 4 т.

— Engel, Geschichte der Bulgaren in Moesien. Halle, 1797.

— В. Григоровичъ, Очеркъ путешествія по Европ. Турціи. Казань, 1848.

— А. Гилфердингъ, Письма объ исторіи Сербовъ и Болгаръ. Москва, 1855—50 (въ ,,собраніи сочиненій" т. I Спб., 1868).

— Е. Голобинский, Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей болгарской. сербской и румынской. М. 1871.

— Крьстьовичъ, История българска, сочинена отъ Гаврила Крьстьовича, членъ отъ върховното Ц. Судилище Диван-і Ахкям-і Адліе. т. I. Цариградъ 1869 (1871).

— М. С. Дриновъ, Заселеніе Балк. полуострова Славянами. М., 1873 (изъ „Чтеній Моск. Общ".); Южные Славяне и Византія въ X. вѣкъ. М. 1876 (пакъ тамъ); Погледъ врьхъ происхожданье-то на българскій народъ и начало-то на българска-та исторія. Вѣна, 1869; Исторически прегледъ на българската църква отъ само-то начало до днесь. Вѣна 1869.

— Иловайский, Разысканія о началѣ Руси. М. 1876 („Болгаре и Русь на Азовскомъ поморьѣ;" ,,О Славянскомъ происхожденіи дунайскихъ Болгаръ").

— Const. Jos. Jireček, Geschichte der Bulgaren. Prag, 1876 (сѫщето сьчинение излѣзе и на Чешки).

— Franz Crousse, La Péninsule gréco-slave. Son passé, son présent et son avenir. Bruxelles, 1876.

Шафарикъ, Bozkvěl slovanske literaturu v Bulharsku, Cas' Česk. Mus. 1848; Pámátky dřevniho pisemnictvi Jihoslovanův. Прага. 1850; 2-то изд. е отъ 1873.

— К. Калайдовичъ, Іоаннъ Екзархъ Болгарскій Спб. 1824. f-o

— П. Кёппнъ, Собраніе Словенскихъ памятниковъ, находящихся внѣ Руссіи. Спб. 1827.

С. Палаузовъ, Вѣкъ болгарскаго царя Симеона. Спб. 1852; Грамота патр. каллиста („Извѣстия", VII.); Симодихъ царя Бориса („Временнихъ" М. Общ. 1855. кн. 21).

— Срезневский, Древніе памятники письма и языка Юго-Западныхъ Славянъ. Спб. 1865; Древніе Славянскіе памятники юсоваго письма. Спб. 1868; Свѣдѣнія и размѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. Спб, 1866—76. 2. ч. (LXXX статии).

— Андрей Поповъ, Обзоръ Хронографовъ русской редакціи 2. ч. М. 1866—69; Изборникъ, М. 1869.

ДОПЪЛНЕНИЯ.

Стр. 1. В. Тепловъ, Матеріалы для статистики Болгаріи, Ѳракіи и Македоніи (съ прил. на една карта за распрѣделението на народонас. по вѣроисповѣд.). Спб. 1877. 4^{0},

— Путешествіе по славянскимъ областямъ Европейской Турціи. — Мекензи и Ерби. Съ предисловие отъ Гладстона. Прев. отъ Англ. Въ два тома. Спб. 1878.

— Народы Турціи, Двадцать лѣтъ пребыванія среды Грековъ, Болгаръ, Албанцевъ, Турокъ и Армянъ, — жены и дочеры консула. Въ два тома. Прев. отъ Англ. Спб. 1879.

— Южное Славянство. Турція и Соперничество Европлйскихъ правительствъ на Балканскомъ полуостровѣ. Историко-политическіе очерки. Соч. Л. Доброва. Спб. 1879.

— K. Jireček, Knižectvi bulharské, въ журнала Osvěta, 1878, № 5—6.

— *F. Kanitz*, Donau-Bulgarien. III Bd. Mit 46 illu-

strationen im Texte, 10 Tafeln und 1 Original-Karte (въ масщабъ 1. 420.000). Leipzig, 1879.

Заедно съ послѣднитѣ събития, появиха се въ Славянската и Европейска литератури цѣлъ редъ съчинения, които право или косвенно се относятъ къмъ Балканското Славянство. Дълго би трѣбвало да ги исчисляваме и отчасти това не е споредъ нашата цѣль, тъй като главния имъ интересъ е политический. Може би ний ще се повърнемъ къмъ тѣхъ другъ пътъ.

— А. Куникъ и баронъ В. Розенъ, извѣстия отъ Ал-Бекръ и други автори за Русситѣ и Славянитѣ. Спб. 1878 (стр. 118—161: за родството на Хакано-Българитѣ съ Чувашитѣ по Славяно-Българский именикъ, и . .).

— Ф. Брунъ, Догадки касательно участия Русскихъ въ дѣлахъ Болгаріи въ XIII. и XIV. столѣтіяхъ. Журн. М. Н. Просв. 1878, дек., 227—238.

— Матвѣй Соколовъ, изъ древней исторіи Болгаръ. I. Образованіе болг. Национальности. II. Принятіе Християнства болгарскими Славянами. Спб. 1879.

— Ѳед. **Успенскій**, Образованіе втораго болгарскаго царства. Одесса, 1879 (запад. новорос. унив. XXVII.). Съ прибав. неиздад. документи; пакъ отъ него библіотечныя изслѣдванія памятниковъ языка и болг. исторіи, журн. М. Н. Просв. 1878—79.

— Архим. **Антонинъ**, Поѣздка въ Румелію. Спб. 1879. 4°. Подробный разборъ, П. А. **Сырку**, въ Ж. М. И. пр. 1880, Юний — Юлий.

Стр. 9. Стоянъ **Новаковичъ**, „Бугари и нихова книжевност", въ журнала „Отачбина", 1875, година I, кн. 3, 283—291, 396—406, 625—640 (Окт., Ноемв. и Дек.). В. Ягичъ, О Язикѣ и литературѣ своевременныхъ Болгаръ (превед. въ „Ежеднев. Нов. времени", 1880, № 82—83).

Стр. 94. За Писия гл. още въст. на Ламанский, „Болг. словесность въ XVIII. вѣка", въ жур. Мин. 1869, IX. 107—123.

Стр. 103. „Габровското училище и неговытѣ първы попечители". Царьградъ 1866. — Иеромонахътъ **Неофитъ** Рилецъ е издалъ „Описаніе болгарскаго священнаго монастыря Рылскаго". София, 1879.

Стр. 107. Къмъ Литературата на Българский църковенъ

въпросъ да прибавимъ още нѣколко издания Български и не Български:

— Απάντισις ἐις τον λογον τον κὑριον Ε. Καραθεοδορν. (67 ст. „1860. Представитель български Х. П. Х. Минчоолу"). Преводъ отъ Бълг.

— Возванiе къ господамъ представителямъ и настоятелямъ, отъ Браилскаго общества (печ. въ Болградъ) 1861, 25 Ноемв. 16 страници.

— Опровержение на възражението на Великата църква противъ издаденитѣ отъ правителството проекти за рѣшението на Българския въпросъ. Превелъ отъ първообразното Н. Михаиловски, 44 стр. (печ. въ типографията на „Македония").

— Окружно писмо святаго Българскаго сvнода къмъ самостоятелныты православны церквы. Въ отговоръ на окръжното Патриаршеско писмо къмъ сѫщыты церквы, И. П. Ч. Цариградъ, 1871. 27 стр.. и тоже по гречески: Εγκὑλιος 'Επιστολή и пр. Конст. 1871, 30 стр.

Избиранието на Българский екзархъ. Цариградъ въ тип. на „Македония". 1882. 32 стр. мал. форм.

— Вълпуванията на Фенеръ и изверженията му. Цар. въ същата тип. 1872 36 стр., също на мал. форм

— „Писмо до Българскый екзархъ" (Антимъ 1-ый), Вълка Нейчова, 1872, Ноемв., Бейоглу (8 стр. 8⁰).

— Τὸ οἰκουμ. πατριαρχεῖον καὶ οἱ Βολγάροι ὑπο Ε. Καυσοκαλὑβου. 1874. 1. Книжка на единъ Атински монахъ, Гръкъ, въ полза на Българското дѣло. Тѣзи издания, както и още нѣкои други рѣдки Български издания, бидоха ни съобщени отъ П. А. Сырку младъ ученъ, който е направилъ любопитно пътешествие въ България въ 1878—79 година и отъ когото науката може да очаква важни трудове по изучването на Българското Славянство, на старото и новото.

Стр. 114. **Любенъ Каравеловъ** (род. 1834) † въ Русчукъ 21 Яну-арий 1879. Българския патриотъ твърдѣ цѣнеха и Сърбитѣ, Като посрѣдникъ мѣжду Българската и Сърбска интелигенции. Гл. „Застава," 1879 № 18 и „Сърб. Зора", 1879 № 2.

Стр. 115. Въ редътъ на новитѣ писатели трѣбва да споменемъ още: **Т. Х. Станчева** комуго принадлѣжи цѣлъ редъ популярни книжки, съ твърдѣ разнообразно съдържание: това *са* наставления религиозни, педагогически; (напр. „Ружица *отъ Елограда*, древно събитие," 1870); кратки исторически

драми (напр. върху събитията на послѣдната война;) правоучителни комедии (тъй също и: „Биконсфилдъ, смѣшна позорищна игра"). **Кира Петровъ** — учитель и патриотъ, който загина предъ началото на Русско-Турската война, бѣше също популяренъ списатель (за неговата съдба гл. въ помѣнѫтитѣ по долу книги на Радославова). **Никола Живковъ** — патриотический стихотворецъ. Нъ най добрия отъ новитѣ поети, е види се **И. Вазовъ**: „Тѫгитѣ на България," Бук. 1877, 1877, и „Избавление, съвременни стихотворения," Бук. 1878.

Да спомѣнемъ още писателя отъ Българскитѣ протестанти, **Андрея С. Цанова**, който издаваше въ 70-тѣ години религиозно-поучителни книжки въ Вѣна. Нему припадлѣжи също: „България въ източний въпросъ" (Пловдивъ, 1879). Една поучителна книжка е превела и **Мария А. С. Цанова.**

Също протестански издания, които се отличаватъ въобще съ протестанский рационализмъ и поетизмъ: Папата и римско-католическата церква, 1861; иди при Іисус 1863; Калугерство (Виена, 1867; противъ калугерството); Слово за постъ (т. е. за постьта, собственно противъ поста,) 3-то издание е отъ 1868 и др.

Протестанството извърши много по възбужданието на интереса къмъ образованието и училищата.

Стр. 115—116. Къмъ съчиненията на **Раковски** да спомѣнетъ още: „Българский вѣроисповѣденъ въпросъ съ фанариотитѣ и голѣмая мечтайна идея папеленизма" мал. 4-о съ Румънски преводъ en regard 111 стр; „Българскитѣ хайдути. Тѣхното начало и тѣхната постоiана борба съ Турцитѣ отъ падения Българии до днѣшнитѣ времена. Книжица първа." Букурещъ 1867; б. 8-о, 39 стр. За жалость, свършва се само съ единичката първа книжка (всичкитѣ твѣбваше да бѫдатъ петъ) и спира тамъ, гдѣто именно се говори за старото Българско царство; въ петата глава би трѣбвало да се намира „Описанiе развитiя народнаго духа и болѣе обширное движенiе политической жизни отъ 1821 до 1867". Общия погледъ на Раковский върху хайдучеството на кратко е указанъ въ предисловието.

Стр. 116. Къмъ литературата на Българската патриотическа емиграция да спомѣнемъ изданията на **Българский централенъ комитетъ**:

— La Bulgarie devant l'Europe. Яссы, 1867.

— Les plaies de la Bulgarie, Галацъ, 1867 (гл. Слав. Зора, 1867, стр. 179).

— Уставъ на Българскиятъ революционни централни коммитетъ, Женева, 1870. Мал. форм. 21 стр. Цѣль на комитета — „Освобождението на България чрезъ революция, морална и съ оружие въ ръцетѣ.“

— Български Гласъ. Отъ Б. Р. Ц. К. (т. е. отъ Бъл. рев. цен. комитетъ). Женева, 1870. Мал. 8^0, 24 стр. Призиви къмъ освобождението.

— **Ат. А. Черневъ**, Русчюските тѫмници или Българската революция на 1867-ма година. Букурещъ, 1876. Мал. 8^0, 142 стр.

— За хайдучеството: **Н. Д. Козлевъ**, „История на хайдутъ Сидеря и на неговътъ бyволъ Голя. По народно предание“. Одесса 1876.

— Да помѣнемъ най-сѣтне любопитната книжка на **Р. Радославова:** „Слѣдствія отъ Кримейската война на 1854 — 1856 год. За память на 1876 год. пъ въстаніето въ Търновското окрѫжіе, описаніе на Търноскытѣ тьмници“. Терново 1878. 73 стр. мал. 8^0.

с Стр. 117 гл. Биографията на **М. С. Дринова** въ Чешки „Свѣтозоръ“, 1877, № 21.

Стр. 128. Още преди излизанието на „**Веда**“, образци отъ нейнитѣ пѣсни, по съобщенията на Я. Шафарика и Дозона, били дадени въ книгата на **Дюмона** (Alb. Dumont, le Balkan et l'Adriatique. 2-me éd. Paris 1874, стр. 164—173, 378—380). тая книга е посвѣтена на Славянството, впрочемъ, твърдѣ е повърхностна. — Книжката на Гейтлера, за цѣлия сборникъ на Верковича; ний спомѣнахме пó-горѣ. Да наречемъ още брошюрата: Dr. Fligier, Ethnologische Entdeckungen im Rhodope-Gebirge, Wien, 1879 (изъ Mittheil. der antropolog. Ges. iu Wien, IX). Загадочния въпросъ трѣбва да се изясни съ издаванието на новитѣ пѣсни, съ което се занимава Верковичь въ Петербургъ.

Къмъ трудоветѣ на послѣдний да прибавимъ още и „**Описаніе быта Болгаръ, населяющихъ Македонію**“, м. 1868, 46 стр. (изъ Моск. Унив. извѣстия).

— Стр. 130. Къмъ народната словесность да спомѣнемъ още: четири „народни бълг. Сказки“ уцѣлевши отъ **Сборника** на Миладиновци и съобщени отъ К. Ж. (Жинзифовъ) въ *Филолог. Записки, Воронежъ*, 1866, вып. 4—5, стр. 85—92.

— Сборникъ отъ разни български народни приказки и пѣсни. Събрали и издали **Г. Х. Н. Лачоглу, Н. М. Астарджиевъ.** Русчюкъ 1870 (отчасти извѣстни, отчасти нови).

— **Тончо Мариновъ.** „Български народни гатанки. Българска мждрось.“ (посвят. князю Д. Корскакову). Книжка первая (брошюра). София 1879. Въ това число има и отъ издателя съчинени загадки, нъ, за щастие, отбѣлѣжилъ ги е въ края.

— Да помѣнемъ още преводитѣ — Чешский: Иос. Голечка. Junàcké pisné narada bulharského (Poezie svetovà, VIII). Прага, 1875; и Нѣмский: Розенъ. Bulgarische Volksdichtungen, gesammelt und ins Deutsche übertragen. Leipzig. 1879.

Стр. 131. Освобождението извика въ България оживена дѣятелность, голѣмо кипение на общественнитѣ елементи, които се отразиха въ литературата, преимущественно газетно-политическа. Развързаха се ръцѣтѣ на старитѣ дѣятели, появиха се и нови: основаха се много вѣстници, отчасти ефемерни, отчасти трайни. Да споменемъ по-главнитѣ: „Българинъ“, основанъ въ Румъния, издава се въ Русчюкъ, „Марица“, основана въ 1878 отъ **Данова**, въ Пловдивъ; „Цѣлокупна България“, издаваше се отъ **Славейкова** въ Търново сѣтне въ София (спрѣ); „Остенъ“, сатирически вѣстникъ, издаваше се нѣколко мѣсеци също отъ **Славейкова**, въ Търново въ време на Народното Събрание любопитенъ за историята на това Събрание; „Витоша“ издава се въ София, „Българский гласъ“ пакъ тамъ; „Народенъ гласъ“, отъ **Манчева**, въ Пловдивъ; „Българска Иллюстрация“ — отъ 1879, въ София. **Т. Х. Станчевъ**, учитель въ главното Търновско училище който въ 1872—73 издаваше духовний журналъ „Слава“ въ Русчукъ, въ 1879 начена да издава „Славянинъ“, народенъ листъ за наука“. **Р. И. Блъсковъ** въ 1877—78 издаваше „Славянско братство, политическо-литературно списание“.

Появяватъ се книги популярно-исторически, както е Българ. История на **Т. Шишкова**; „Русско-Турската война 1877—1878 (очерки и разскази)“, Търново 1879, отъ **С. С. Бобчева**, който е писанъ и по Русски (Очерки изъ быта Болгаръ Р. Вѣстн. 1879).

Политический въпросъ между Сърбитѣ и Българитѣ за Македония и горна Албания, — кому принадлѣжи тѣхното Сла-

вянско население, — повдигна въпроси и по историята и етнографията. Тукъ принадлѣжатъ книжкитѣ.

— Деспот Баджовић (из Македоније), Коіој славенској грани припадају словени у горној Албанији и у Македонији. Бѣлгр. 1878 стр. 48.

— Дим. Алексијевић (из Раосока, уоколини Дибре), Старо-Срби. Бѣлгр. 1878. 48 стр.

Като признаватъ нѣкоя часть за Бълг. насѣление въ тая край и двамата писатели намиратъ, че жителитѣ на тая край съставляватъ особенна Славянска разновидность, която впрочемъ и по историята и по етнографията принадлѣжи на Сърбитѣ, а не на Българитѣ.

За нарѣчията да отбѣлѣжимъ книжката: „Голѣма българска Читанка за Македонскытѣ Българы. Нарѣдилъ единъ Македонецъ, издалъ Андрей Анастасовъ Рѣсенецъ. Царьгр. 1868; „Кратко Землеописаніе" — на сѫщето нарѣчие и отъ сѫщий издатель. Цар. 1868.

За Нова България гл. съчин. на **Немировича Данченко**: „Послѣ Войны." Спб. 1880.

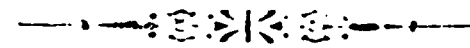

СЛАВЯНСТВО

- **A. Отрасль Юго-Източна.**
  - I. Русский.
    - 1. Великорусский и нарѣчия:
      - а) Московско.
      - б) Новгородско и Сѣверно.
      - в) Сибирско.
      - г) Средне-Русско.
    - 2 Малорусский и нарѣчия:
      - а) Источно.
      - б) Западно.
      - в) Карпатско.
    - 3. Бѣлорусско нарѣчие.
  - II. Българский.
    - 1. Старо-Българский и Църковний язикъ.
    - 2. Ново-Българский и нарѣчия:
      - а) Горне-Мизийско (Бълг. въ с. Българ.)
      - б) Долне-Мизийско (Тракийско).
      - в) Македонско.
  - III. Сърбо-Хърватo-Словинский.
    - 1. Сърбо-Хърватский и нарѣчия:
      - а) Южно или Херцеговинско (литер. язикъ). } щокавщина (що - що).
      - б) Срѣмско. } щокавщина (що - що).
      - в) Рѣсавско. } щокавщина (що - що).
      - г) Приморско. = Чакавщина (ча – що).
    - 2. Словинский и нарѣчия. } = Кайкавщина. (Кай—що).
      - а) Горне-Краинско.
      - б) Срѣдне-Краинско.
      - в) Долне-Краинско.
      - г) Щаер. (въ Щирия).
      - д) Маджарско.
      - е) Резянско и Славянско.
      - ж) Хър.-Словинско.
- **B. Отрасль Западна.**
  - 1 Чешский и нарѣчия:
    - а) Чешско.
    - б) Моравско.
    - в) Слованцко (Маджаро-Словенско).
  - 2. Полский и нарѣчия:
    - а) Мазовско.
    - б) Великополско.
    - в) Силезско.
    - г) Кашубско (което се причислява също и къмъ измрѣлото Балтийско Славянство).
  - 3. Сърбо-Лужичкий и нарѣчия:
    - а) Горне-Лужицко.
    - б) Долне-Лужицко.
  - (4. Измрѣлото Славянство = Полабско и Балтийско).

СЪДЪРЖАНИЕ.

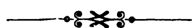

ИМЕНАТА
на
РОДОЛЮБИВИТѢ СПОМОЩЕСТВОВАТЕЛИ.

Кюстендилъ.

Докторъ Евтимъ Филиповичъ Поборникъ Македонецъ 8.

Ученици при Кюстендилското трикласно училище.

III Класъ

Г-да Симеонъ Добревский, Кратово. Димитъръ Попъ Тодоровъ, с. Влахи (мелничко окр). Василъ Анастасовъ, с. Бобошево. Анто И. Витушевъ, Скопие (Македония). Дамянъ Бошковъ, IV отдѣление, Прилѣпъ. Димитъръ Ивановъ, с. Бобошево. Христо Ив. Бояджийский с. Бобошово. Михалъ Ц. Караджовъ, с. Църнощица. Георгий Б. Мановъ Берковица. Костантинъ А. Мелнички, Мелникъ.

Събралъ: Костандинъ Мелнички: Предплатилъ 6 лева и 40 стотинки.

Г-да Д. Димчевъ, к. р. Паланка. Иосефъ Даскаловъ, Македонецъ Кратово. Спиридонъ Н. Цуцуманский, с. Беренъ. Веселинъ Г. Буселевский кр. Паланка.

Събралъ: Теодоръ Ц. Галунски, не предплатилъ. Ангелъ Кочанский г. Кочани.

II Классъ

Г-да Стаменъ Н. Кацаровъ, за Брата си Станчо Н. Кацаровъ, с. Горно Уйно. Димитъръ Михаиловъ, Бобошевский, с. Бобошево. Иванъ П. Десподовъ, с. Бобошево. Георги Спанчевски, Кочани. Георги С. Коларовъ, с. Жгълница. Василъ Н. Ралковъ, с. Стопъ-Дупничко. Василъ Попъ Стояновъ, с. Стобъ-Дупница.

Събралъ: А. Кочанский.

I Классъ

Г-да Христо З. Кираджиевъ у с. Горно-Уйно. Христо Аризановъ, с. Груйнци. Димитъръ Марковъ, Кочани. Серафимъ Ив. Барутчиски. Кочани.

Граждани.

Г-да Серафимъ Д. Вучевъ, крива Р. Паланка, писаръ. Стоянчо Мицевъ, Кюстендилъ. Димчо Стоилковъ, Кюстендилъ. Старши-унтеръ офицеръ Божилъ Войновъ, отъ Кюстендил. № 2 п. друж. 3 рота. Иванъ Ангеловъ, Кюстендилъ. Фелдшеръ Карамфилъ Григоровъ, с. Гюшево. Христо Ц. Кадинский, Кюстендилъ. Атанасъ Митовъ, Иванъ Хр. Гребенаровъ. Д. Цоковъ, Изворски Око. Началникъ. Болбунаръ (Русчукъ). Младчи унтеръ офицеръ Христо Стойковъ, с. Косачъ. Старий унтеръ офицеръ Пане Илиевъ, с. Лобошъ. Фетфебелъ отъ № 2 п. Дружина III рота Велинъ Златковъ с. Буцалево. Димитъръ Н. Шаховъ. Каптинаръ

отъ № 2 п. Друж. 4 рота. Костадинъ Атанасовъ, Кюстендилъ. Стефатъ Т. Пеневский учитель въ с. Богошово отъ Кратово. Изъ книжарницата на В. Д. Поборникъ.

Учители и Учителки отъ Народното училище.

Г-ца Еленка С. Серезлиева. Г-жа Захарина Богданова учителка. Г-жа Мариола Кутпичева учителка Г-жа Мариола Бояджиева учителка.

Г-да Акдонъ Попъ Димитровъ, учителъ. Архимандритъ Рофаилъ Дренски, учителъ. Евтимъ Попъ Григоровъ, учителъ Михаилъ Б. Давидовъ, учителъ. Христо Милтеновъ, учителъ. Георги Ив. Лѣкарский, учителъ. Стоичко Димитровъ, учителъ. Михалъ Дончевъ, учитель. Христо Янакиевъ, учитель. Никола Гжлжбовъ, учитель. Григоръ Попъ Димитровъ, учитель. Костандинъ Георгиевъ, учитель.

Събралъ: Г. В. Давидовъ, ученикъ ото трикл. училище.

по едина.

София.

Ученици отъ клас. Гимназия.

Г-да Классъ VII Илия Ев. Крьстановъ, Пирдопъ. Классъ VI Лазаръ Горановъ, Тетевенъ. Кръсто Кръстевъ, Пиротъ. Христо Ничевъ, Тетевенъ. Лазаръ Вълчовъ, Етрополе. Классъ V Никола Ст. Доспевский, Татаръ Пазард. Ст. И. Данджиевъ, Ески-джумая. Д. В. Шишмановъ, Хасково. Н. Спиридоновъ, Севлиево. Атанасъ Д Митовъ, София. Петъръ П. Славеевъ, София. Илия Ивановъ 1. даръ на Читалището въ Пирдопъ „Напрѣдъкъ“ отъ Пирдопъ 2. Коста Нешовъ, София. Н. И. Дамаскиновъ, София Георги З. Ангеловъ, Битоля. *г-да: Захари Петревъ*, Котелъ. Н. *Т. Изпирвиевъ Джумая. П.* Маникатски Джумая. Сер. Бозаневъ, Разлогъ. М. Х Зл. Пирдопъ.

IV Классъ

М. Златановъ, Пирдопъ.

III Классъ

М. З. Маноловъ, Пирдопъ. С. Х. Златановъ, сжщи гр. Г. Х. Богдановъ, Пирдопъ. Райко Туйковъ, Тетевенъ. Илия Стойковъ, Пирдопъ. Костандинъ Жабленский, Радомиръ. Никола Имаретский, София. Никола Мариновъ, Пирдопъ. Събралъ М, Х. Зл.

Г-да Подпоручикъ И. Н. Михайловски отъ Елена. Г-нъ Поручикъ Македонский. г-нъ Д-ръ Паловъ. г-нъ Подпоричикъ Матцевъ, отъ Ески-Джумая. г-нъ Подпоручикъ Верекличковъ, отъ 1-ий Артел. полкъ Самоковъ. г-нъ Поручикъ Шишковъ. г-нъ Подпоручикъ Пачевъ. г-нъ Поручикъ Уваліевъ. г-нъ Поручикъ Петровъ. г-нъ Порочикъ Вачевъ. г-нъ Поручикъ Бакърджиевъ, отъ Беброво. г-нъ Поручикъ Морбовъ. г-нъ Поручикъ Винаровъ. г-нъ поручикъ Хесанчиевъ отъ Беброво. г-нъ Капитанъ. г-нъ Поручикъ Паприковъ, отъ Златица. г-нъ Поручикъ, Стефановъ. Клисура. г-нъ Брайко Стефановъ, Клисура. г-нъ Поручикъ Петковъ № 17 Дружина с. Церова-Кория (т. о.) Поручикъ Бучорешловъ. Подпоручикъ Койновъ. Поручикъ Зафировъ. Подпоручикъ Кавалджиевъ, отъ 1-та на НЕГОВО ВИСПЧЕСТВО Др. Сливенъ. Подпоручикъ Спирановичъ. Поручикъ отъ София. Подпоручикъ Зафировъ. Подпоручикъ, Кикаменовъ. Поручикъ Андреевъ. Подпоручикъ Георгиевъ. Иванъ Димитровъ книговѣзъ, Кюстендилъ. Спиро Ивановъ за сина си Н. С. Ив. Битолско окр. с. Мало-Урско. Христо Ивановъ уче. отъ II классъ въ Бл. Гим. Битоля.

Софрони Стояновъ учи. отъ IV. кл. с. Цер. (Битоля). Д. А. Мижорковъ, Администраторъ на Вѣс. Свѣтлина, Брацигово. Иванъ Илиевъ Вари, Галата. Т. Мирнополи, Търново. Тафаръ Русевъ уч. IV. классъ отъ Шуменъ.

Г. г. офицеритѣ отъ Софиский Гарнизонъ.

Докторъ Пановъ. Капитанъ Сколский.

Поручици.

Петровъ. Увалиевъ. Хесапчиевъ. Агура. Паприковъ. Германовъ. Марковъ. Винаровъ. Велчевъ. Желявский. Букурещлиевъ. Зафировъ. Шишковъ. Петковъ. Георгиевъ. Стефановъ. Бакърджиевъ. Македонский.

Подпоручици.

Перипклийски. Вереклнчковъ. Войнаковъ. Кикименовъ. Начевъ. Георгиевъ. Стефановичъ. Матѣевъ. Кавалджиевъ. Михайловский и Зафировъ.

Събралъ Цивиленъ Брайко Стефановъ отъ Клисура.

по единъ.

Въ смѣтната палата:

Ив. Гюзелевъ, Председатель. Ив. Бъркаловъ, Прокуроръ. Антонъ Цанковъ, Съвѣтникъ. 2. Г. Мановъ, Съвѣтникъ. К. Коевъ, Съвѣтникъ. П Станчовъ, Съвѣтникъ. А Н. Златарски, Съвѣтникъ. Д. Димовъ — Македонски, Дѣловодитель. Д П. Любеновъ, Помощ.-дѣловодителя. С. Ж. Дацовъ, докладчикъ. Хр. Дабовски, докладчикъ. М. Мартиновъ, доклачикъ. Д. Еленковъ докладчикъ. А. Боргазовъ, докладчикъ. К. Х. Гендовъ, доклачикъ. Л. К. Пецевъ, регистраторъ. Ст. Ивановъ, доклад. Н. Мутафчиевъ, писаръ. Еньо Т. Блъсковъ, архиварь.

въ Финанс. Министерство.

С. Караджовъ. Д. П. Ивановъ. М. Теневъ. Г. П. Шойлековъ, Началници на отдѣлението. Ж. Н. Вълчевъ. Г. Наумовъ. Т. Алтжновъ, Контрольори. Савва Киряковъ, Контрольоръ. К. Х. Ангеловъ. У. П. Дрѣновски. Н. Витановъ, П. Таневъ, В. Кулевичъ Подначалници Н. Станчевъ. Бошко Вълковичъ Гавриловъ. Сжщия и за Училището въ Кула. Георги Босилковъ. Филипъ Димитровъ. Никола Силяновъ. Илия Н. Таневъ. А. С. Грънчаровъ, Цр. Панчовъ, С. Станишевъ, Ан. И. Вълчевъ, Пенко Д. Геновъ, Ненко Д. Геповъ, Захария Ив. Вълчевъ, Иванъ Т. Маиневъ, Иванъ Н. Градинаровъ. М. Куперъ-Вассеръ, П. Свякеровъ, Н. Михаиловъ, Чиновници въ Фин. Министерство. Д. Гладичевъ, Контрльоръ. Д. В. Бързовъ, Контрольоръ. Н. Николаевичъ, Любитовъ, Контрольори въ пощенското управление. Л. Стефановъ, Чиновникъ въ сжщото управление. В. А. Писаровъ, Подначалникъ въ телеграф. станция. Братя Гиргинови, отъ с. Лисичарка. Никола А. Михаиловъ отъ г. Търново. Іов. Титоровъ Прѣдсѣдатель на Окр. сждъ. Христо Павловъ п.-прѣдсѣдатель на Касацията. С. Миларовъ Чинов. въ М. на Външн. дѣла. Поручикъ С. Георгиевъ, Михаилъ Георгиевъ учитель па природ. науки въ Гимназ. Н. Ив. Николаевъ учитель въ Гимназията Димитъръ Н. Таневъ отъ Т.-Магурели. Георги Стояновъ Мановъ, пом.-прокуроръ. Иванъ Ю. Цанковъ. Чиновникъ. Н. Поповъ, чиновникъ Стефанъ Г. Ноевъ чиновникъ. Теодоръ Г. Икономовъ, чиновникъ. Тома Василовъ, чиновникъ. И. Лукановъ, чиновникъ. Н. В. Бояджиевъ, чиновникъ. Н. Комиселевъ чиновникъ. Н. Н. Ничевъ чинов. А. Стойковъ, чинов. Хр П. Стефановъ, подна-

чалчикъ. Ив. Неновъ. Д. В. Македонски, адвокатъ. Д. Хр. Тошковичъ. Спиро Наумовъ, съдържатель на к. „Искаръ“ Същия за Македония. Христо П. Марковъ, чинов. Х. Бързаковъ, чиновникъ. Георгиевъ, чиновникъ. Ф. Головановъ, чин М. Матевъ, чиновникъ. І.П. Тропчиевъ, чиновникъ въ Банката. П. Тодоровъ, чинов. М. Ст. Михаиловъ чинов. Христо Гешевъ, чиновникъ. Георги Дагарадиновъ. чиновникъ Н. И. Божиновъ чиновникъ Т. Ковачевъ, чинов. Марко Б. Марковъ, чинов. С. Гърдевъ, чинов. Янчевъ, чиновникъ. Паскалъ Ничевъ чинов. Панайотовъ, чинов. Г. Наковъ Докладч. въ Смѣтнатѫ палата Менкаджиевъ, Доклачикъ въ Смѣтната палата. Георги Викторовъ, чиновникъ. Д-ръ Браделъ. Т. Бановъ. Сѫщия за срѣдното Копривщенско училище. Николай Вълчановъ, Членъ-Нотариусъ.

по една

Събрани въ г. София. отъ С. Ж. Дацовъ.

Самоковъ

Влад. Р. Владовский, Троянъ. Р. Геровъ. Георги Кацаровъ, с. Бобушево Никола Шарковъ отъ Същото село. Георги М. Памукчиевъ. Дубница. Т. К. Таневъ, Велесъ. Иванъ Георгиевъ Клинковъ, уч. II класъ. Георги С. Драмали. Иванъ Попъ Михалевъ. Костадинъ Н. Николаевъ. М. Лисичевъ за сина си Димитрия. Христо Георгиевъ Аршинковъ. Христо Ми. Гиргинъ. Димитри П. Кокошковъ. Христо Пенцовъ, за сина си Иованъ. Иванъ Околски Топчи, Николай Бижановъ Разлокливъ, Евстрати С. Караспасевъ. Иванъ С. Клинковъ, Георгий Д. Пициевъ. Джумая. Андрелъ М. Урумовъ, Велесъ. Захари М. Гълъбовъ. Х. А. Черешаровъ. Георги Стойовъ, Никола Ив. Събовъ фелдшеръ. Разлогъ. Бр. З Зафирови. Христо М. Баневъ, Георги Д. Чешмеджиевъ, Христо Тодориновъ, Братя Станкови Димитри Николаевъ Пишмешовъ. Христо Петруновъ. Василъ Х. Николовъ Иованъ Нешовъ, Георги Стояновъ, Зафиръ З. Канадоферский, Косто Дониевъ, Клеряка А. Щуменский, Христо К. Карамицовъ, Зафиръ. И. Болджиевъ, Никола Д. Заиковъ, З. М. Чукуровъ. Василъ Г. Крантовъ, Косто Цвѣтковъ, Никола Заховъ Щтакята. Никока Янковъ, Салтиръ Миеовъ Самороли. Сотиръ Спасовъ Тайновъ. Михаилъ Анг. Стойевъ. Стоянъ Стойковъ Самоучии. Петъръ Г. Козлявъ, Димитъръ Хр. Мачовъ, Петъръ Сотировъ, П. Радоковъ, Христо Г. Чипиловъ, Христо Младеновъ, Зазарий Адибанковъ, Костадинъ Х. Маджаровъ, Христо Стояновъ Стъжевъ. Христо Макчовъ кондур., Захарий Г. Булашковъ, Георгия Попъ Костовъ, Петъръ М. Пукавичаревъ, Никола Митревъ, Петъръ Василевъ Шлкчиски учен. III классъ, Иванчо Попъ Костовъ Дулгеръ, Иванчо Георгиевъ Мановъ, Андонъ Атанасиевъ, Костадинъ Гагабовъ, 2. Ангелъ Х. Якимовъ, Петъръ Захариевъ Клинковъ, 2. Петъръ Хр. Игнатовъ Араламии Ивановъ Таневъ, Иванъ Н Макиниевъ. Косто Д. Кешилия. Христо Д. Драгушинский. Д. И. Дюкмеджиевъ, Стоянъ Пешовъ, Димитъръ А. Митровъ, Кюстендилъ. Писари въ самоковското околийно управление. По една.

Събралъ: Д Ив. Дюкмеджиевъ въ Самоковъ.

Радомиръ

Косто П. Мастаковъ. С. Н. Пламинский отъ с. Поганеницѫ Н. Петковъ. Б. П. Пещерский отъ с. Пещера. П. А. Жедиянский. Костантинъ М. Ковачевъ, Иванъ Комариновъ, Иванъ Бошковъ. Димитъръ Кузма-

новъ, предплатилъ 10 гр. Събралъ Димитъръ Кучмановъ въ Радомиръ. Мария Г. Велева, Сопотъ. Райчо В. Бабуновъ, Сопотъ. 2. К. Становъ, Алеко Стояновъ, Христо Илиевъ. Петъръ Кръстевъ фелдшеръ, Войнъ П. Георгиевъ Копанички. Костандинъ Л. Пчелински, Величко Ив. Комарски, Кузманъ Димитровъ отъ Брацилово. Никола З. Калисяки. фетфебелъ Захари Велевъ 3-та дружина. Старший унтеро-офицеръ въ 3-та држ. Симеонъ Янакиевъ. Никола Хр. Боборячки, Боборяки. Георги Д. Тепекеджия,

Село Бобошево.

Свящ. Георги Бобошевски 2. Георги Ивановъ Зографъ. Иванъ М. Райчовъ учитель. Михалъ К. Геровъ, Самоковъ. Димитъръ Вълчевъ, Рила. Свѣщ. Алексий. Николай П. Величковъ. Христо Стояновъ, Христо Ив. старши копии. въ Висока Могила. Никола Попчевъ. Д. П. Георгиевъ. Михалко Х. Акмаджевъ. Замфиръ Начевъ Каснеръ. Рила. Михалъ Поповъ учитель. Банпя. Иванъ Д. Антовъ писаръ, Самоковъ. Христо Г. Белобрадовъ. Николай Павловъ ученикъ. Христо Ив. Шарковъ, Никола Зашевъ, Костантинъ Николовъ Кюсевъ, Николай Наковъ. Костантинъ Алексиевъ. въ Кюстендилъ. Георги Цвѣтковъ бакалинъ. Джумая. Димитрачко Христовъ, Георги Дим. Страшниковъ. Записани отъ Свѣщеника Георги Бобошевский въ Бобошево. по една.

Видинъ.

А. П Дживелековъ, учитель Лом-Паланка. Ян. С. Бекяревъ. Лом-Паланка. Иванъ Т. Дюнгеровъ, Вратца. Илия Генчевъ. Петъръ Цановъ Брашовановъ. Димитъръ Н, Генчевъ. Тома А. Поповъ. Мито Петровъ писаръ Митн. Събрани отъ Илия Генчевъ въ г. Видинъ.

Юлияна Иванова, Зайчаръ. Стефания Н. Симова за дъщеря си Стания. Охрида Д. Икономова, Свищовъ. Еленка Младинова, учителка. Ана Чолякова, учителка. Клеопатра Рамкова, ученичка. Мария Ив. Момчилова, учителка. Лука Ив. Савовъ, учителъ.

Сабрани отъ Мария Ив. Момчилова. по една.

Лом-Паланка.

Ученици отъ V класъ

Джеваировъ Иорданъ, Прилепъ. макед. Зографъ А. Ангелъ, Велесъ. Друмоарски Ангелъ. Кюстендилъ. Сърбинскиі, Ангелъ с. Рила Петъръ Байкушевъ, Трънъ. Георги Ив .Финовъ. с. Лозно (Кюстендилъ.) Георги Д. Своаковъ, Кюстендилъ. Иванъ Бозаковъ. Велесъ Македон. Костандинъ Христовъ Венедиковъ. Дупнъ Баня). Иванъ Г. Читаковъ. Лозни градъ.

Събрални отъ А. Н. Деребановъ, Дорабановъ.

Ломска Реална Гимназия.

VI-ий класъ.

Кирилъ Ночевъ, Пирдопъ. Елисей Мановъ, Пиротъ. Т. М. Първановъ, Берковица. Д. Иоцовъ. Берковица. П. Панчовъ, Етрополе. П. Г. Игнатиевъ, Видинъ. З. Мановъ, Берковица. Илия Стояновъ, Кула. Христо Ив. Партениевъ, Ломъ. П. Тодоровъ, Ломъ. Петъръ Тодоровъ. Видинъ. К. Митракевъ, Видинъ. И, Г. Митревъ Гороцвѣтский. Кюстендилъ. Викторъ А. Стойковъ, Пирдопъ. Ив. Цѣковъ, Бѣлоградчикъ. Велизари Каракашевъ, Свищовъ. Ст. Каравеловъ, Копривщица. Г. Захариевъ, Берковица. Христо Григоровъ, Сопотъ.

V-ий Класъ.

Даниилъ Пауновъ, Свищовъ. Г.

Владигеревъ, Шуменъ.

IV-ий Классъ

Д. А. Сиромашки, Кюстендилъ. И. Поповъ. с. Висилевци. Г. Янтовский, Орхание. Илия В. Цоловски, Орхание. Д. Р. И. Помаковъ, Берковица. Б. Филиповъ Свищовъ. Л. Тодоровъ, Ломъ. Л. Груевъ, Копривщица, Ив. Генчевъ, Силистра. Христо Начевъ, Орхание. Н. Е. Мановъ, Щипъ. Н. Стойчовъ, Търново. Л. Подбълкански, Вратца. И. Драсовъ, Ловечъ. Ст. Власковъ, Котелъ. Т. Бошняковъ, Враца. Д. Илковъ. Тревня. В. Савовъ. Шуменъ. Игнатъ Поповъ, Кюстендилъ. П. Поповский, Орхание. Евст. Иоцовъ. Пирдопъ. Георги Ив. Винарски, Пирдопъ. Янко Герчевъ, Шуменъ. Н. Т. Кърджиевъ, Шуменъ. Стамболский Ив. Орхание.

III Класъ.

Б. Тодоровъ, с. Вълчедрамъ. Г. Божиновъ, Измаилъ. Г. Х. Петровъ Берковица.

IV Класъ.

Г. Цановъ г. Търново. Л. Обретеневъ писаръ на гимназията въ Ломъ.

Събралъ Ст. Сарафовъ отъ VI-ий Классъ по една.

Вратца.

Мито Порозовъ. Николай Поповъ. А. Васковъ, Т. Кътовъ. Ст. Кръстовъ. А, Ивановъ. Иванка Попова. Марко Георгиевъ. Г. Ивановъ. Хр, Ивановъ. Г. Н. Поповъ. М. Тодоровъ. Ив. Антовъ.

Всичко отъ г, Вратца. Събралъ: Ц. К. Буюклиский (Архиваръ при Варненский Окр. Съдъ)

по една.

Търново.

Д-ръ С. Х. Попчовъ, Ив. М. *Бошовъ. Н. П. Неделковичъ.* Ионко *Пеневъ.с. Перисово.*

Село долня Орѣховица

Илия Костовъ. Никола Костовъ. Георги Н. Димитровъ. Михаль Ивановъ. Геантъ Г. Статевъ. Павелъ Ивановъ. Юрданъ Алековичъ. Недю Милувъ. Станчо Христовъ Недѣлко, Христовъ. Х. Тодръ Ивановъ.

Събралъ Илия Костоъ.

Никола Х. Костандиновъ· Мари Тодоровъ Христо Тодоровъ.нъ

по една.

Соло Дѣлкатъ

Священикъ Н. Драгановъ. Тодоръ Ц. Илковъ, (учитель). Писаръ И. Папазовъ. Герасичь С. Ракаджиевъ, и Иорго Тодоровъ, (ученикъ)

Събрани отъ Священикъ П. Драгановъ. по една.

Ловечъ.

Священикъ Георги Антимовъ. отъ Шипка. Свѣщеникъ Стефанъ Мановъ. Священикъ Димитъръ К. Няголовъ. Шипка. Свѣшеникъ Стефанъ Андреѣвъ, С. Дивитаки. Священикъ Димитъръ С. Александъръ. Учит. Никола. П Н. Корназовъ, С. Бъбени-Бобра Учит. Иванъ М. Банишевъ. Габрово. Учитель Стоянъ М. Пимтевъ, С. Шипка. Ройчо Венковъ Дряновецъ. Алекси С. Райновъ, Севлиевецъ. Стоянчо Петковъ. Ст. Георгиовъ. М. Заг. Дѣвическото Дружество Книговезецъ Драголъ Дебревъ, Ловечъ. Сержантъ Нено Добревъ, Колю Дановъ. Коста Сейровъ Сукнаровъ, Петъръ Хиновъ. Янаки Тошковъ. Димитъръ Чорневъ. Петю Н. Баювъ. Иванъ Георгиевъ подарява за Крамолинската община . . Крамолинский. Матея Ивановъ учитель, въ с. Д. Прашолина. Петко Димитровъ, с. Дарнеци. Петко Ивановъ въ с. Хловлии, отъ с. Бъбени. Сеященикъ Евстагия Н. Стефановъ. Събралъ священ- икъ Георги

Антоновъ въ г. Ловечъ.

по единъ.

Габрово.

Ученици въ Габровската Реална гимназия. VII. Классъ

П. Давидовъ, Кюстендилъ. Илия Коцевъ. Ив. Ст. Кириловъ.

VI аlассъ.

Атанасъ Поповъ Стижаровъ, Свищовъ. Георги М. Самерджиевъ, Троянъ. Иванъ Михаиловъ, Търновско (Церова-кора). Петъръ Н. Недевский, Севлиево. Иванъ Христовъ, Севлиево. Георги Спиридоновъ, Севлиево. Димо Икономовъ, Тревия. Костантинъ Сливковъ, Тревия. Христо Гърбалки, Габрово. Спасъ Недевскй, Классъ V-ий Севлиево. Събралъ Г. П. Ученовъ Севлиево.

V Класъ

Хр. А Даскаловъ, Крамолинъ. Т. Янковъ, Елена. Т. Иванчовъ, Драганово Село. Д. Н. Бояджиевъ, Търново. Христо Гановъ, Плевенъ. Ив. Цаневъ, Ески-Джумая. Ц. Таслаковъ, Троянъ. Н. Никифоровъ, Гъбени. В. Божиловъ. Бѣлоградчикъ. Хр, Яржмовъ, Севлиево. М. Хасакиевъ, Габрово. П. Мустаковъ, Севлиево. Д. Маноловъ, класс. IV-ий. Събралъ Дабко Г. Майсторовъ. Аврамъ Х. Петковъ, Калоферъ.

Цоню Станчевъ, Стефанъ Радевъ. Генчо Х. Генчовъ, отъ Дряново. Василъ Ангеловъ, Мицидия.

Ученици отъ VI Класъ.

Георги Гърдевъ, Драгижево.

IV-ий Класъ.

Петъръ Ясанчиевъ. Гатю Д. Миневскй. Иорданъ Тотевъ. Данаилъ Антоновъ. Иванъ Парчевъ отъ Търнито. Георги Хр. Генчевъ, отъ Свищовъ. Иванъ Златевъ, Свищовъ. Иванъ Стефановъ, Свищовъ. Тодоръ С. Димитровъ, отъ Преслава. Димитъръ Георгиевъ, Габровско. Асенъ Мурдаровъ, Свищовъ. Боби Н. Навчиевъ, Дряново. Василъ Стефанъ Илковъ, Ловечъ. Райчо Дивитаковъ. Килифарево Жечо Ивчевъ, Осман-Пазаръ. Иванъ Кифончевъ.

III Класъ.

Екимъ Василиевъ, отъ с. Бѣла-Черква. Перъръ Качевъ, Лѣсковецъ. Стефанъ Пановъ, Осман-пазаръ. Недѣлко Т. Сапунджиевъ, Елена. Никола П. Станчовъ, Каломенъ.

II Класъ.

Стефанъ Ст. Кътаковъ, Присово. Иванъ Гирджиковъ, Присово, Пенчу Девиджиевъ, Лѣдникъ. Василъ Андрѣевъ, Килифарово. Киро Кировъ, Дебелецъ. Ионко И. Кълпазановъ. Кълпезанци. Марко Пантевъ, Мечковци. Иванъ Станоевъ, Мечковци. Стоянъ Недевъ, отъ Шипка. Георги Ивановъ, Плевенъ.

I Класъ.

Симеонъ Гешовъ, отъ Плевенъ. Тича Николовъ, Плевенъ. Лазаръ Петровъ, Плевенъ.

Записани отъ Василъ Костовъ, ученикъ отъ IV-ий Классъ.

по. една

Русчукъ.

Димитъръ Руманчевъ, ученикъ отъ VI Классъ Македонецъ. Крьсто Тешовъ, отъ Етрополе. Сава П. Пашовъ, Рахово. Иванъ Д. Тодоровъ, Руссе. Иванъ М. Глигоровъ, Рахово. Василъ Д. Мартиновъ, Рахово. Кръсто С. Шишковъ, Вратца. Димитри И. Сапуниевъ, Казанлъкъ. Маринъ С. Драгневъ. Ангелъ Таковъ. Петъръ Михаиловъ, Севлиево. Христо Стояновъ, Ст. Иванъ Поповъ. Петъръ Х бовъ, Габрово. Пантилей М

Коста Ив. Патошански, Жеравна. Паско Георгиевъ, Македонецъ. Илия П. Сираковъ, Габрово. Андрей П. Маноловъ. Коста Тодоровъ. Косю И. Прошковъ. Габрово. Стоянъ Стояновъ, Габрово. Маринъ В. Кутинчевъ. Ангелъ Черневъ. Василъ Мариновъ. Алеко Несторовъ. Димитъръ М. Златарски, Търново. Тодоръ Ив. Бошковъ, Димитъръ Ст. Бояджиевъ, Габрово. Стоянъ Ив. Рогиевъ. Беброво. Стоянъ Дончовъ, Копривщица. Апостолъ П. Ивановъ, Търново. Иванъ Д. Богдановъ, Аnсйтосъ. Йорданъ П. Николовъ, типографъ. Айтосъ. Захари Е. Ватовъ. Казанлъкъ. Никола Х. Богдановъ. Георги Я. Ципаровъ. Македонецъ. Димитъръ Н. Златовъ. Тодоръ Н. Чизмаровъ. Иванъ Т. Бояджиевъ, Плевенъ. Димитъръ Д. Захарски. Ст. Загора. Иванъ И. Беевъ. Янко К. Пенчевъ. Иванъ П. Башевъ, Шуменъ. Димитъръ И. Златовъ. Дружеството „Въспитание“ 2. Петъръ Ангеловъ (учитель). Радионой Классевъ Бол градъ. Тодоръ С. Овчаровъ. Илия Ц. Гарбозановъ. Дряново. Маринъ Пеневъ, Адвокатъ

Ставрии Ивановъ Медецинский фелдшеръ въ Морската флотилия въ Русчукъ.2.

Записани отъ Илия П. Сираковъ.

т. Рота Плевненска № 6 Дружина.

Ст. Ун. оф. Милушъ филиповъ. с. ачмурлия 2. Георги Аврамовъ, с. Тича (Осман-пазарска околия). Фелдв. Георги Калчевъ. Севлиево. Рядов. Младенъ Стойчковъ. с. Ботунецъ. Рядов. Андонъ Наумовъ Прилепъ (Мак.) Рядов. Гено Маноловъ, Словци. № 5 Др. фетфебелъ Радко Кръстевъ, с. Правци. № 5 фетфебелъ Йорданъ Ц. Золончовъ, *Соф. ок. с. Ива.* 2. № 5 Ст. *унтеръ-офицеръ* Макория Нидълевъ, Тракия (Копривщица). № 5 Ст. унтеръ-офицеръ Димитъръ Манчевъ Соф. окр. с. Подуйни. № 5 Ст. унтеръ-офицеръ Нико Пойдуровъ, Свищовъ. № 5 Ст. фелдшеръ Паунъ Цвѣтошевъ, с. Г. Баня Соф. окр. № 1 Др. ЕГО-ВИСОЧЕСТВО; Ст. унтеръ-офицеръ Петю Иковъ, с. Бошаренъ. № 6 Др. Р. Иванъ Векевъ. Свищовско окр. с. Д. Камарци. Раденовъ с. Пирдопъ. Отъ сѫщата др. Ангелъ Б. Дъмяновъ, с. Церникъ. отъ сѫщата дружина. Никола Г. Поповъ, с. Забилъ. Настоятель: Ст. унтеръ-офицеръ Хр. Ц. Кадинский платилъ 16 лева.

Симеонка М. Грибова (учителка) Плѣвенъ. по една

Никополь.

Ученици отъ II Ккассъ.

Александъръ Андреевъ. Петъръ Ив. Димитровъ. Василъ Христовъ. Илия Попъ Антоновъ. Владимиръ Д. Каштазовъ. Петъръ К Камарошовъ. Серафимъ И. Ангеловъ. Македонецъ. Тодоръ Г. Цековъ, Плевенъ.

I-ий Класъ.

Григорий Кирицовъ. Димитъръ А. Дончовъ, Събрани отъ учитель Малинъ Грибовъ.

Разградъ.

Ученици отъ II Классъ.

Цети и Симеонъ Симеонови. Деню Велиновъ Василкевъ. Стойко П. Чодановъ. Николая Ив. Коевъ. Петъръ П. Шоповъ.

III Класъ.

Руси Хр. Чудогоровъ. Стани Ив. Граматиковъ.

IV-ий Класъ.

Ив. Янякевъ Владиковъ и за уче-

ническото Дружество „Събуждание“,

Пансионери отъ Разград. окр. Батембергъ пансионъ.

Ангелъ Гаврийловъ. Кирилъ Х. Чецемеджиевъ. Велю С. Дянковъ, Реманъ Н. Хуссибаджиевъ. Илия Ст. Сабунаджиевъ. Колю Ивановъ Митовъ. Довчо П. Дечевъ. Стоянъ Енчевъ, Недѣлчо П. Казанджиевъ,

Класъ.

Райчо Дордоневъ., Стафанъ Н. Радевъ. Маринъ Ив. Поповъ, Читалището „Развитие„ 5. Священикъ Н. Пехомиевъ. Димо Д. Куртовъ, Подпуричикъ Янковъ, отъ Пионерната Дружина Николай Кърджиевъ. Иванъ Д.Божяновъ, Димитъръ Д. Мутафофъ. Георги И. Кънчевъ. Георги Маврадиновъ. Д. С. Димитриевъ. Стоянъ Тодоровъ. Иванъ Петровъ. телеграфистъ. Величко Илковъ. Ив.Л. Кръчмаровъ, Цвѣтко Бакалевъ. Константинъ Стояновъ, Христо Томовъ, Панайотъ А. Кърджиевъ, Алекси Дончевъ, Стефанъ Димовъ. Стефинъ Д. Китский, Димитъръ Г. Обрѣшковъ, П.. С. Карапулаковъ, Петъръ Д. Драгулевъ, Георги Ниновъ.

Събрани отъ читалището „Развитие“ Вѣрно съ оригинала книгохранитель: Продановъ. Събрани отъ читалището „Развитие„ въ Разградъ, по една.

Шуменъ.

Класически учителки.

Симаня Щерева. Ангелина Станчева. Фотина Миринова, Стоянка Цимева. София К. Куцарова. Нича Недѣва, Янка Великова. Радка А, Х. Пейчова учен. IV Классъ Радка Велчева. Радкина К. Валикамерова, Петя И. Герджикова IV классъ, Бена Недѣва Табакова, IV кассъ Еленка Н. Чомакова, IV классъ Петя И. Герджикова, IV классъ Марйка И. Х. Стоянова IV классъ.

Ученици отъ Държавното педагогичееко училище.

Петъръ В. Савачиевъ, Злати В. Гереловски, Върбица. Панайотъ С. Жалѣзовъ, Ефтимъ П. Георгиевъ, Кюстендилъ. Петъръ Р. Башновъ, Черковна. Моско Д. Х. Вълчовъ, Лѣсковецъ. Тодоръ Г. Каваклиевъ, Лѣсковецъ. Пеня Танасова учен. II Классъ. Цвѣта Станчова, учен. III классъ. Васа Вълчова учен. отъ IV классъ.

Основни учители и Учителки:

Христо Генчевъ Кожухаравъ, Никола Димовъ, Ковачевъ. Димитъръ Г. Сребровъ, Иванъ П. Койджиевъ. Койчо Ст. Дойновъ, Върбица. Стефания Х. Костадинева, Василка Кръстева, Мика Герчева, Амалия Владигерова.

Записани отъ Фотинъ Мариновъ, Донка А. Х. Пейнчова учн. отъ I кассъ Върбица

Основни учители въ Шуменъ.

Харалампъ Илиевъ. Иорданъ Димовъ. Танасъ Петровъ отъ IV кл.

III-ий Класъ.

Иванъ Ковачевъ, Славвп А. Славовъ. Осман-Пазаръ. Димитъръ Т. Куцаровъ, Георги Зл. Георгиевъ. Иорданъ П. Кайнакчиевъ., Осм.-Пазаръ. Дѣко Д. Дачевъ, с. Шасаново. Величко Саввовъ, Колю Петковъ, С. Злокученъ. Ив. Поповъ, Халачовъ. Добре Алексовъ, с.Саламановъ. Вълчо Станевъ, с. Ново-село. Братой Димитровъ, Вър-бица. Хараланъ Д. Припрановъ. Митоди П. Кирцовъ,

II Класъ

Косто Величковъ Двейнеджиевъ,

Заобри Н. Дюшерсвъ, Василъ Димитровъ, Анастасъ Д. Чехаревъ. Злати Яневъ Бановъ, Начо Г. Димитровъ.

Основни учителки:

Миха С. Хараланова. Димитрица Т. Х. Байчова. Мара Стоянова пед. уч. Варна. Тедорица Банчова. II Классъ Дѣвическото Дружество „Развитие"

записани отъ Фотинъ Мариновъ. въ Шуменъ. по една.

Силистря.

Стефанъ Петровъ, Шуменъ. 22.

село Горне Кайнарджа.

Свѣщеникъ Янчо Добривъ, 2 Михалъ С. Михаиловъ общ. писаръ, Ради Рашковъ 2. Стефанъ Цоневъ. Георги Петковъ, Георги Ивановъ. Пирковъ. по една.

село Алифакъ

Георги Христовъ.

село Пъндънле.

Коли П. Пачевъ, Г, Паневъ. по една.

село Гюргюнчикъ

С. И. Ковачевъ ученикъ, Свещеникъ Тодоръ, К. И. Ковачевъ, Маринъ Марковъ, Петко Господиновъ. Ненчо Семовъ, отъ с. Алифакъ. Василъ Йордановъ Шуменъ·

по една.

село Афлатаръ.

Димитъръ Михаиловъ, отъ гр. Сливенъ. Ивианъ Н. Златаръ, Сливенъ. Иванъ Мариновъ (учитель). Петъръ Ивановъ общъ писаръ, Иванъ К. Ивановъ, кметъ. Господинъ Д. Златаръ, Стефанъ Бакърджиевъ (учитель) Иванъ Начевъ.

по една.

село Бабукъ.

Стоянъ Кирищезовъ, учитель. Димитъръ Станчевъ, Иванъ Кънчевъ писаръ. по една.

село Кара-Умуръ.

Никола П. Илиевъ, уч. отъ I Класъ въ Силистр. Семинария. Мито Станевъ, общ. писаръ.

Силистра.

Георги П. Осиковски, Стоянъ Тодорановъ, Иванъ Тодоровъ, Никола Ивановъ, Цвѣтко Николовъ, Коста Поповъ, Петко Желѣзовъ, Димо Черневъ, Петъръ Стояновъ Табакъ. П, Поповъ, Маринъ Д. Тихчевъ.

Ввички са отъ Силистря.

Събрани отъ М. Д. Тихчевъ.

по една

Варна.

Илийчо П. Севшки, Варна. Д. Рашановъ, сжщи гр. Жеко Горгиевъ сжщи гр. Аспасия. Д. Василевъ, Казанлъкъ. Ангелъ Н. Ангеловъ, Варна. К. Ивановъ, Радомиръ. Герги Стояновъ Добрич. Околия, с. Карали. Стефанъ В. Липчашиовъ. Шуменъ. Н. Кадиковъ капралъ на II участъкъ, отъ Добричъ. Атанасъ Ив. Московъ, Разградъ. Атанасъ Стояновъ, Бѣловско. Стоянъ Муразгиевъ, Казанлъкъ. Тодаръ Б. Джезаровъ, Бабудакъ. Г. Т. Чирпаниевъ. Шипка. Димитъръ Христовъ. с. Димичдакъ. Д. Станчевъ, Шуменъ. Райно Ц. Свинаровъ, Панагюрище. Сим. Ив Коваевъ XIX. Вѣкъ. Иванъ Т. Каназирски. Я. С. Батуловъ, М. Алтимировъ, Плевенъ. А. Д. Астарджиевъ. Д-ръ Нюс кюлиевъ, Шуменъ. Ив. Жековъ, Шуменъ. Константинъ Поповъ. Н. Щеровъ, Добричъ. Д. А. Паница. Христо Р. Аршиковъ. Котелъ. П. Ив. Спасевъ. П. Х. Христовъ, с. Клисура. Николай Ив. Мирский. Котелъ. Иванъ Кавалджиевъ. П. Х. Тиновъ, Котелъ. Ст. Кабакчиевъ. Д. А.

Апостоловъ, М. М. Ишековъ Свѣщ. Хр. Кърбойовъ, П. Червелаковъ, Христо Ивановъ. Капитанъ Петко. П. А. Поповъ, Алексиевъ, Х. Куновъ, Андонъ Недѣлковъ, Величко Н. Шиваревъ, Пойовъ, Болградъ. За дѣвическата гимназия въ Варна. П. Златаровъ. Юни Жаварджиевъ, В. Р. Машарчовъ, Тулча. Х. С. Николаевъ. А. К. Лютскановъ Учитель. Стоянъ Апостоловъ, Козлуджа. См. Карамфиловичъ, Николай Радевъ, Жечо Дже- баровъ Шуменъ Г. Надѣжда Ивановна, Одеса. Симеонъ Атанасовъ, Д. Атанасовъ.

Събрани отъ Димитъръ Рашановъ.

по една.

Варненска Реална гимназия Ученици отъ VI Классъ.

Никола Ив. Банковъ, Шуменъ. Стефанъ Ил. Караджовъ, Ески-Джумая. Димитъръ Г. Миховъ, Ст. Загора. Маринъ М. Пеневъ, Провадия. Янаки Н. Самарджиевъ, Шуменъ.

V-ий Класъ.

Иванъ К. Джелятовъ, с. м. Кайнардца. Петъръ Кутинчевъ, Руссе. Иванъ Момчиловъ, Орѣховица. Желѣзъ С. Шивачевъ, м. Търново.

IV-ий Класъ.

Христо М. Яновъ, с. м. Деребюй Наумъ гр. Башевъ. Ресенъ (мак). Илия Г. Бълваровъ, с. Кривне. Стефанъ Количковъ, Тулча. Павелъ См. Жамазовъ, Ески-Джумая. Атанасъ Димитровъ, Николовска. Иорданъ Ивановъ, Крива. Кънче Н. Костовъ, Елена. Жеко Д. Кърджиевъ, Шуменъ. Савва Кирчевъ, с. Маренъ (Елен). Димитъръ Куртевъ, Черковна. Атанасъ Ж. Лоловъ, Медвѣкъ. Петко Г. Минковъ, Кънчо М. Мушинэки, Търново. Василъ Н. Мутафовъ, Шуменъ. Герчо Ж. Марковский, Шуменъ. Петъръ Петровъ, Котелъ. Никола П. Писаровъ, Котелъ. Недю П. Стефановъ, Батенбергъ, Стефанъ Г. Панчевъ, с. Владимирово.

III-ий Класъ.

Горги Банчевъ, с. Жаравная. Атанасъ Д. Вангеловъ, г. Орѣхово. Петъръ Н. Даскаловъ, Разградъ. Коста Ив. Огневъ, Тулча.

Събралъ: Наумъ Гр. Башевъ.

Тенчо Г. Чирпанлиевъ с. Шипка. Тенчо Д. Чирпанлиевъ, за Дружеството „Съгласие“ с. Шипка. Дяконъ Т. Спасовъ, с. Шипка. Спасъ Д. Спасовъ, с. Шипка. Гаврилъ Д. Спасовъ, с. Шипка. Теню Д Кадъновъ, с. Шипка. Павелъ Нейковъ, Ст. Загора. Василъ Ивановъ, Казанлъкъ. Стоянъ Хр Кавлаковъ, с. Шипка. Иванчо Стефановъ Мартокюй, Велесъ. Цeню Стойновъ, Търново. Стефанъ Н. Коларовъ, Василъ Н. Коларовъ, Желю Николовъ, И. С. Чоплаковъ, Сопотъ. Миланъ Михаиловъ, Карнабатъ. Георги Ив. Ноевъ, с. Месвъ. Георги Марковъ, Добричъ. Петко Ангеловъ Македонецъ, Велесъ. Илия Атанасовъ, Костуръ. Добре Крьстовъ Коларовъ, ученикъ Шуменъ. Никола Попъ Костадиновъ Кумански, с. Дрѣвия. Димитъръ Атанасовъ, с. Дрѣвия. Иванъ П. Желѣзаровъ, с. Дрѣвия. Георги Вълковъ, с. Котлубей. Вангели Сотировъ, Битоля. Раде Димитровъ, с. Дрѣвна. Божиловъ и, Ивановъ, Н. В. Чернекожевъ Габрово. Атанасъ Овчаровъ, Белѣвско. Никола Нейковъ, Ст. Загора.

Събралъ Д. Т. Спасовъ.

Драгой Загорски, Ради П. Михайловъ, Д. Н. Перелинговъ. З. Г. Жандовичъ, Д. С. Сейменовичъ, Костандинъ Г. Дряндаровъ. Яковъ Т. Кириловъ, Петъръ К Шишковъ, А. В. Велчовъ, Ж. Сапунджиевъ, П. Голякъ, Г. Желѣзовъ. Ю. Г. Рашевъ, Д. Чехларовъ, В. П. Узуновъ. Тома Т. Близнаковъ, Хри-

сто Д. Велевъ, Ст. Кожухаровъ, Х. Б. Груевъ, Михаилъ Радевъ. Ат. П. Овчаровъ, Николай Ив. Бакърджиевъ, Х. Г. Фичевъ. Стефанъ Ил. Караджовъ, Лазаръ Г. Пиндиковъ, Тодоръ Поповъ, Жеко Дончевъ. Марко Поповъ.

Събралъ при Варненски Окр. Сѫдъ Секретаръ прокорора Дамянъ Н. Перелинговъ.

Внелъ прѣдплата 22. льва и 40 стотинки. по една.

Балчикъ.

Стефанъ Ганвъ, Градецъ. Димитъръ Халаджовъ, Джумая. Боно И. Бошковъ, Баня. Рано И. Сардишевъ, Н. Гозбаровъ, Копривщица Янка Витанова, Търново. Тодаръ Г. Байчевъ, Лѣсковецъ. Яни Деневъ. Георги Матевъ, Котелъ. С П. Камбуровъ, Добричъ. Петъръ В. Петрановъ, Градецъ. С. Задгорский, Сливенъ. С. Задгорский, за Дѣвичес. учили-ще. Ат. Хр.

Забѣлѣжка: книгитѣ ще ся испратятъ чрезъ мене Н. Ючермоли-Ючоршанчъ. П. И. Цѣнковъ, с. Върбица. Н. Митковъ. Стефанъ Веляновъ, Ресенъ. Мих. Камбуровъ за Болградскитѣ училища. въ Россия Бесарабска губерная Добричъ. 5 и за клуба.
Димитъръ Спасевъ, Тетевенъ. Священикъ В. Никовъ, Сливенъ. Священикъ М. Мустаковъ, Сливенъ.

Събралъ: Д. С. Доракчиевъ не, прѣдплатили. по една.

Пловдивъ.

Книжарница Д. В. Манчовъ, 100. А. Д. Луковъ книгопродавецъ 10. Д. Вапцаровъ коррект. 2. Ат. З. Доспѣвски. Ат. Мишевъ Инспекторъ 5.

Събралъ: книгопродавецъ Д. В. Луковъ.

Ученици отъ VI Классъ.

Стефанъ Цоневъ Хавевъ, отъ Севлиево. Костантинъ Малѣвъ, Копривщица. Петъръ Атанасовъ. Копривщица. Стефанъ П. Андревъ, Шипка. Илия А. Власевъ, Брѣстовица. Драгой Б. Говедаровъ, Копривщица. Георги Нешевъ, с. Стрелча. Димитаръ Димовъ, с. Торбалково. Боянъ Ангеловъ, Харманлие. Спасъ Вълковъ, Т. Пазарджикъ. Иванъ Я. Бояджиевъ, Силистра. Яковъ Жшковъ, Костуръ. Иосифъ Х. Грозевъ, Амзаларе Стоянъ Николовъ Срѣдевъ, Кънаре. Иванъ Тосиевъ, с. Медово. Вълчо Грудевъ, с. Аджаръ. Ив. Г. Костенский, с. Костенецъ. Койчо Стояновъ, с. Рахманлие. Цоно Спиридоновъ, Котелъ. К. Деспотовъ, Котелъ. Ганчо Е. Бенчевъ, Сопотъ. Георги П. Дѣяновъ, Панагюрище. Георги Ив. Сарафовъ. Стара-Загора. Георги С. Ташевъ, Брѣстовица.

Събралъ Никола Попъ Димитровъ въ Пловдивъ предплатилъ 20 стари франга. по една.

Стара-Загора.

Никола С. Мамевъ. Колю Т. Абанезевъ. Сержантъ Атанасъ Теневъ, Иванъ Бакаловъ, Чирпанъ. Димитъръ С. Загоровъ. Христо Т. Загоровъ, IV Классъ. К. Стояновъ. Сержантъ Маiоръ Ив. П. Стаевъ, Сержантъ Ив. М. Марзовановъ. Десетникъ Т. Н. Гребенаровъ, Тодоръ Х. Смилевъ. Георги П. Чолаковъ. Господинъ Д. Вълковъ. Д. Байчовъ, Костанди Х. Христодаровъ, Данчо Ив. Хлебаровъ. С. Кукеновъ, С. Тоневъ, Калю Фюрунджоглу, IV Классъ. Иванъ Христовъ, III Классъ, с. Дълбоки.

Събралъ: Стефанъ Георгиевъ. по единъ.

Петропавлевска Духовна семенария при гр. Лѣсковецъ.

Стефанъ Ив. Башмановъ, V Кла-

сеъ, г. Шуменъ. Иеромонахъ Иосефъ Рилски IV Классъ. Засимъ М. Атанасовъ, IV Классъ.

III Класъ.

Н. Станевъ, Търновско с. Фидабей. Петаръ Ив. Петевъ, Вел. Търново. К. Т. Радушевъ, Шуменъ. Димо Аврамовъ, Тревня. Христо Д. Високовъ, Казанлъкъ. Дяконъ Модестъ Димитровъ, Македонецъ. С. И. Банановъ, Лѣсковецъ. Петъръ Павуновъ, Търново с. Бялковецъ. Коста Пошадавъ, В. Търново. Петъръ П. Мариновъ, В. Търново. Димитъръ Х. Оджаковъ, Лѣсковецъ. Богословъ Мариевъ, Сопотъ.

II Класъ.

Стефанъ Азмановъ, ст. Загора. Иванъ С. Пенчовъ, Търновско с Церова-кория. П. Г. Албански, Македонско. Дебри Иванъ Х. Савовъ, Дреново. Савва П. Марковъ, Габрово. Мичо П. Шарановъ Плевенско с. Бокотъ. Петко Т. Коларовъ, с. Драганово. Дамянъ Х. Ивановъ, Добричъ. Петъръ И. Поповъ, Търновеко с. Мицдия. Иванъ Тодаровъ, Калоферъ. Стефанъ Бояджиевъ, Калоферъ.

I Класъ.

Савва П. Бручковъ, с. Лѣд-бродъ. Никола Н. Чушковъ, В. Търново. Д. Н. Козлевъ, Лѣсковецъ. Иванъ Петровъ, с. Мирдания. Стефанъ Т. Стойчовъ, Тревна. Христо П. Ивановъ, Лѣсковецъ. Моско Н. Беревъ, Лѣсковецъ. Панайотъ М. Пановъ. с. Церова-кория. Вълчо Т. Рѣповъ, г. Лѣсковецъ. Обрешко. Ф. Обрѣшковъ, Горня-Оряховица. Костандинъ В. Друмевъ, Шуменъ. Пеню П. Икономовъ, Лѣсковецъ. Дончо Пеневъ II Классъ с. Килифарево.

I Класъ.

Никола Ив. Чушковъ, В. Търновъ. Димитъръ Ателовъ, Лѣсковецъ. Стефанъ Г. Келевъ, Лѣсковецъ. Иванъ Сѫвевъ г. Лѣсковецъ. Василъ Ив. Бъзалский, Еленско. с. Срѣдни-колиби. С. Ж. Михаловский, Елена. Петъръ Лещовъ, г. В. Търново.

Събралъ: Стефанъ Ив. Пашмаковъ.

по една.

Панагюрище.

Р. Ив. Гешановъ. Кр. Ив. Сарафски. Ив. Кр. Сарафски. Симеонъ Д. Тухчиский. Велко Ив. Байрахтаровъ. Лука Джейковъ. Стоянъ Ст. Деризимовъ. Георги П. Сапунджиевъ. К. Г. Слѣповъ, Сопотъ. К. Балджиевъ, Калоферъ. Филипъ Г, узуновъ. Ив. Тр. Тричковъ. Стоянъ Кръстовъ. Б. Мокревъ, Македонско Енидже-пазаръ. Петъръ Ст. Дедювъ. Д. Ѵ. Гендовъ, Калоферъ. Павелъ З. Кончевъ. П. Апостоловъ. Татар. пазарджикъ. Тодоръ Д. Руйнаковъ. Патю С. Байровъ. Василъ Глигоровъ, Пловдивъ. Ангелъ Ст. Мечановъ. Ив. Г. Джуновъ. Ато Поповъ, с. Стрелча. Илия П. Блъсковъ, с. Клисура. Димитъръ К. Свинаровъ. Лука Е. Парвановъ. Ангелъ Т. Бакръджиевъ. Димитъръ Стойковъ. с. Стрелча. Петъръ Н. Нѣмский. Петъръ Т. Бакърджиевъ. Филипъ Л. Питроповъ. Петъръ П. Илчевъ. Тодаръ Х. Вълковъ, Копривщица. Ганчо Кр. Сираковъ. Тодоръ Костовъ, Проповѣдникъ, Т. Пазарджикъ. Анастасъ С. Кириловъ. Р. Ив. Рорасмевъ, Копривщица. Ст. Кр. Керикъ,

Събралъ: Р. Ив. Гешановъ.

по една.

Харманлий

Тодоръ Бойчевъ, с. Касбунаръ. Савва Казмуковъ, Ст. Загора. Димитъръ Х. Вълчевъ. Иванъ Киревъ Петъръ Костовъ, Учитель. Ив. Б

Абажиевъ. Поручикъ Атанасовъ, Болградъ. Подпоручикъ Янковъ, Македонецъ. Подпоручикъ Начковъ, Сливенъ. Д. Георгиевъ. Македонецъ. Василъ Недевъ, (Учит.) 10 С. Д Коларовъ. Кирилъ Пеневъ, 10 К. Бояджиевъ, ІорданъДимчевъ. Димитъръ Топкаровъ, Подпоручикъ Ив. Недовъ. Стефанъ Тодоровъ, Димитаръ Гарвановъ, Н. П. Чирковский, Учителъ Т. Пазарджикъ. Василъ Тошковъ, Георги Филиповъ, Фелдшеръ. Димитъръ Петровъ, М. Пашя. Спасъ Поповъ, Мустафа-Паша. Христо Грозевъ. Пенчо В. Спасевъ, Учителъ Шипка. Подпоручикъ Крадлековъ, Копривщица. Петъръ Поповъ Учителъ с. Хасарлий. Д. Т. Лѣсовъ, с. Мурсалково. Ив. Н. Мутаневъ, също с. Цано Георгиевъ, Фелдшеръ Жеровна. Ранчу Василевъ, Одринъ. Иванъ Драговъ, Сержантъ Атанасъ Вълчовъ, Янболъ. Майоръ Д. Юрдановъ. Събралъ Кирилъ А. Яневъ търговецъ изъ Хармапли.

оп една.

Добричъ.

Вилико Харашамсовъ Карагевъ' писарь при Мир. Сѫдия изъ Котелъ' Александаръ Димитровъ. Атанасъ П. Комаровъ, писецъ. Христо Ивановъ, Старши с. Кадиево. Александъръ Мушаревъ Старши Шуменъ. Панаиотъ Атанасовъ, с. Гюргево. Бойчо Г. Хайджиевъ. Иванъ Драгановъ, Бакалинъ. Добри Русевъ, Драгунъ Котелъ. Добри Г. Робовъ, Драгунъ. Руси Матевъ, Фрелгоравъ. П. Срѣбровъ, писаръ. Б. Пеевъ, Надзорникъ. Събралъ Георги Уцкевъ. слѣдвателъ предплатили 10 лева и 40 стотинки.

К. Гълъбаровъ. Метинико Т. Златаровъ, (Учителъ) Шуменъ. Стефанка Кръстева Учителка Варна. *Марийка Атанасова.* Магдалина Иорданова, *Учен. І класъ* Георги В. Златеритовъ, *Сливенъ.* Иорданъ Икономовъ, Ст. Поповъ, Ивановъ ст. Загора. М. С. Калибуровъ стар. (Приставъ). Н. С. Меджидиемиевъ, Иванъ С. Желѣзовъ клисаръ. Димитъръ Анащиевъ, търговецъ Варна. Яни Кръстевъ, Учитель Ботевъ. Танку Смиваровъ, Тревия. В. Чехларовъ, Учителъ. Г. Н. Сапунджиевъ, Ж. Т. Шивачевъ, Учителъ. С. К. Славчиевъ, Тревненско. Иорданъ Н. Даскаловъ. Захария Медникаровъ, ст. Загора Атанасъ Ивановъ, (Манафот). Д. П. В. Сакеларевъ Събралъ В. Карагаевъ.

по една.

Копривщица.

Учители: Стефанъ Манчевъ, Калоферъ. 2. Н. П. Марковъ, Г. К. Бѣлчевъ. Н. П. Жиромановъ, А. С. Кесяковъ. Петко Комановъ. Стоянъ К Трезовъ. Подарокъ за ученическото Друж. отъ Милчевъ, Копривщица.

Ученици отъ IV Классъ.

Петко Н. Тормановъ. Пенчо Н. Козинаровъ, Стажо Н. Манеевъ, Михалъ П. Павлевъ, Найденъ Н. Златаровъ, Христо З. Царвулджиевъ, Дамянъ П. Кацаровъ. Гаврилъ П. Рашковъ Заяковъ. Подаръкъ за училището въ Дшанци отъ Г. Зайковъ. Подарокъ за училището въ Душанци отъ Н. Марковъ

Ученици отъ III Класъ.

П. К. Дочановъ. А. Т. Чолаковъ, Н. Гурговъ Н. Мандуловъ. Н. Калкановъ. Б Бозовъ Р. Илугиповъ. Т. Груевъ. Н. Щуниковъ, Кацаровъ Иванъ. Учителка Р. П. Кирковалъ. Учителка С. Г. Попова, Учителка Младенова, Учителка Н. Со. Христова. Събралъ Учителъ Н. Марковъ, Валевъ.

по една.

Шуменъ.

Поручикъ Мететановъ. Поручикъ Поповъ. II Поручикъ Паковъ. Ванковъ. Пановъ. Поручикъ Каракановски. Поручикъ Качеухаровъ. Поручикъ Бояровъ. Поручикъ Гоюборовъ. Подпоручикъ Хонджевъ. Подпоручикъ Симеоновъ. Поручикъ Кароулановъ. Подпоручикъ Тогевъ. Подполковникъ Муенитский Библиотеката Артил. Полкъ. Учителско Дружество въ, Свищовъ. Докторъ Панковъ. Димитъръ Цвѣтковъ. Самоковъ. Константинъ Иванский, София. Тодоръ Русевъ, Варна. Капитанъ Ватманъ. Подпоручикъ Ковачевъ. Докторъ Камонинъ. Поручикъ Лиловъ, Подпоручикъ Митровъ. Подпоручикъ Бъчваровъ. I Подпоручикъ Бъчваровъ, II. Подпоручикъ Андреѣвъ. Подпоручикъ Кадоновъ. Поручикъ Нановъ, 5. Ротмистръ Чечоти. Карп Вотчъ. Яни Димитровъ. Поручикъ Щакелбергъ.

Събралъ: Поручикъ, Мететановъ.

по една.

Манкаля.

Иорданъ Добревъ за сина си Георги, Джумая. Петъръ Кировъ. Котелъ. Валко Христовъ Галковичъ, Иванъ Х. Димитровъ. Иосивъ Яни Костовъ. Дончо Митковъ Чивчи Купукчиа. Никола Кънчу Балтаджи. Наумъ Горгиевъ Бошковъ, Кюстендилска околия С. Малакъ. Петъръ В. Пинаковъ, Гаргалацкъ. Стефанъ Н. Стамбуловъ. Подписалъ Стефанъ Н. Стамбуловъ.

по единъ.

Сѣло Ботево (Добрич. Околия) Дупница.

К. Райковъ, с. Медвѣнъ. Св Ив. Русевъ. Учителъ Д. Василевъ, с. Николаево. Жеко Тодоровъ. Т. Димитровъ. Стойко Николовъ.

Записани отъ С. Мировъ. Я. Крьстевъ, Учителъ въ г. Добричъ.

по една.

Дупница.

Н. Костовъ. Никола Георгиевъ, Петъръ Стоименовъ Полицейский. Х. Хр. Петровъ. Христо Алексовъ, Поборникъ. Никола П. Стойновъ. Констандинъ Стойчковъ. Никола Петровъ Калоновъ. Василъ Ив. Дренский, с. Яново. Христо Димо-въ.

Събралъ: Ив. Димитровъ (Поборникъ).

Никола М. Астарджиевъ. 1

Всичко 1272 души и 1452 Екземпляра.

по единъ.

Атанасъ Хр. Дойчевъ, Словослагатель. София.

Стаменъ Костовъ, книговѣзецъ, Пиротъ. Еленка Н. Михаилова. учен. въ III класъ въ Соф. дѣвическа Семинаруя.

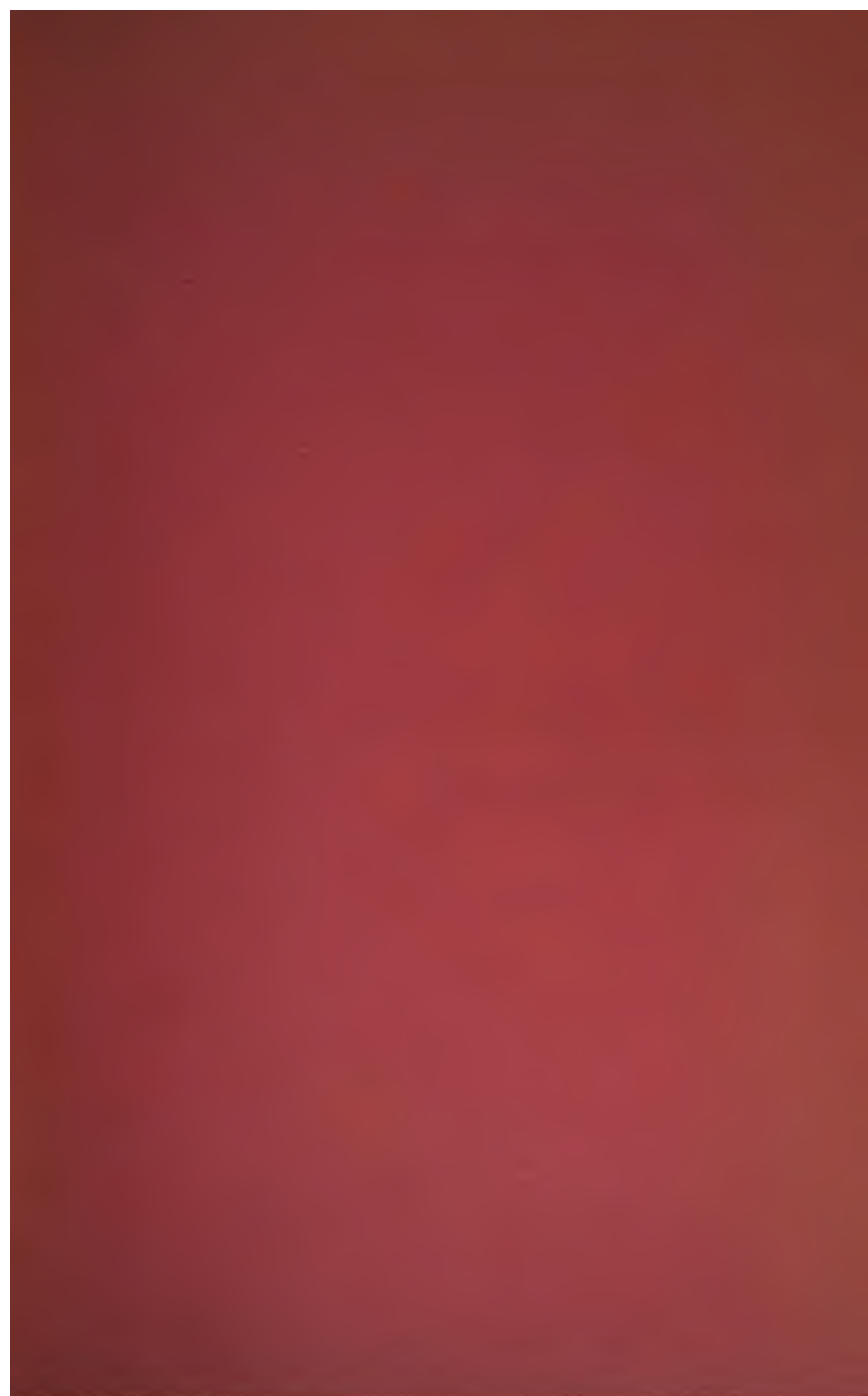

3 6105 041 343 166

BRO
DART